

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK

XXIII. évf.

1979

1. szám

TARTALOM

Tanulmányok

KÁNTOR LAJOS: Két Tamási-modell	3
MÓZES HUBA: A Keleti Újság és az irodalom (II.)	15
GÁLFFY MÓZES: A marosmagyarói nyelvjárás mássalhangzó-rendszere	31
J. LŐRINCZI RÉKA: Magyar rokonsági elnevezések	45

Kisebb közlemények

TANA GYULA: Adalék a Vadrózsák történetéhez	59
OLÁH FERENC: A szóképzés szerepe az új szóképzések keletkezésében	63
B. GERGELY PIROSKA: A magyar feltételes mondat történetéhez	69

Adattár

GAAL GYÖRGY: Kiss Ernő levelei Kristóf Györgyhez	77
DENDERLE JÓZSEF: Kolozsvári iskoladráma a XVIII. század elejéről	83
MÓZES HUBA: Irodalomtörténetírás — 1978	87
VÓÓ ISTVÁN: Bánsági tájszavak	93
SALAMON IDA: Kisíratos helynevei	104
TIBAD LEVENTE: Nyikó menti helynevek	106

Szemle

Faragó József: Balladák földjén (<i>Antal Arpád</i>)	111
Kicsi Antal: Tompa László (<i>Sóni Pál</i>)	114
Sóni Pál: Nagy István (<i>Bernád Agoston</i>)	115
Kozma Dezső: Mikszáth Kálmán (<i>Fejér Miklós</i>)	117
Domokos Sámuel: A román irodalom magyar bibliográfiája, 1961—1970. (<i>Mózes Huba</i>)	119
* * * Formarea cuvintelor în limba română (<i>Kelemen Béla</i>)	120
Márton Gyula—Pétek János—Vóó István: A magyar nyelvjárások román kölcsönzavai (<i>Zsemlyei János</i>)	121
* * * Dicționar analogic și de sinonime al limbii române (<i>Kelemen Béla</i>)	123
Eder Zoltán: Benkő József nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság (<i>Szász Lőrinc</i>)	124
Wolfgang Steinitz: Ostjakologische Arbeiten (<i>Vámszer Márta</i>)	127

STUDII ȘI CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ ȘI DE ISTORIE LITERARĂ

Anul XXIII.

1979

Nr. 1

SUMAR

Studii

LAJOS KANTOR, Structura a două nuvele de Aron Tamási	3
HUBA MÓZES, Ziarul „Keleti Újság” și literatura	15
MÓZES GALFFY, Sistemul consonantic în graiul maghiar din Aluniș	31
REKA J. LŐRINCZI, Termeni maghiari de înrudire	45

Articole

GYULA TANA, Contribuție la istoria culegerii de folclor „Vadrózsák”	59
FERENC OLAH, Rolul derivării în formarea elementelor noi lexicale	63
PIROSKA B. GERGELY, Cu privire la istoria propoziției condiționale în limba maghiară	69

Materiale și documente

GYÖRGY GAAL, Scrisorile lui Ernő Kiss către György Kristóf	77
JÓZSEF DENDERLE, O dramă prezentată de elevi la începutul secolului al XVIII-lea	83
HUBA MÓZES, Serieri de istorie literară maghiară publicate în 1978	87
ISTVÁN VÓÓ, Glosar dialectal din Banat	93
IDA SALAMON, Toponime din Dorobanți (jud. Arad)	104
LEVENTE TIBÁD, Toponime din Mihăileni și Cobătești (jud. Harghita)	106

Dări de seamă și recenzii

Farágó József, Balladák földjén (<i>Árpád Antal</i>)	111
Kiesi Antal, Tompa László (<i>Pál Sóni</i>)	114
Sóni Pál, Nagy István (<i>Agoston Bernád</i>)	115
Kozma Dezső, Mikszáth Kálmán (<i>Miklós Fejér</i>)	117
Domokos Sámuel, A román irodalom magyar bibliográfiája. 1961—1970. (<i>Huba Mózes</i>)	119
* * * Formarea cuvintelor în limba română (<i>Béla Kelemen</i>)	120
Márton Gyula—Péntek János—Vősi István, A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai (<i>János Zsemlyei</i>)	121
* * * Dicționar analogic și de sinonime al limbii române (<i>Béla Kelemen</i>)	123
Eder Zoltán, Benkő József nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság (<i>Lőrinc Szász</i>)	124
Wolfgang Steinitz, Ostjakologische Arbeiten (<i>Márta Vámszer</i>)	127

TANULMÁNYOK
KÉT TAMÁSI-MODELL

1. *Prózai ballada (Szép Domokos Anna)*

Tamási *Szép Domokos Anna* című novellájának (1929) hőse csak a maga veszteségét siratja, személyes fájdalmát panaszolja, mégis — nem kis részben a ballada-formának köszönhetően — az egyéni tragédia már itt közösségi érvényű. Az „erőszakkal elválasztott szeretők“ téma egy sajátos, társadalmilag ugyancsak jellemző válfajával van dolgunk: a háború az a külső, emberfeletti (de mint e novellából kiderül, nem transzcendens) erő, amely a szerelmeseket elszakítja egymástól, és mindkettőjük pusztulását okozza. A történet egyértelműen kortársi, a novellakezdet történelem- és helyzettisztázó, de mégsem annyira konkrét, hogy ellentmondjon a balladai stilizálásnak: „Négy kerek esztendőt, négy szörnyű esztendőt folyvást egyet omlék a világnak vére.“¹ A mondat így is felírható:

Négy kerek esztendőt,
négy szörnyű esztendőt
folyvást egyet omlék
a világnak vére.

Vagy két sorba (a dallamszerkezetükben a népdalokhoz hasonló magyar népballadák izometrikus jellegének, azonos szótagszámú sor- és strófaszerkezetének² ezzel sem mondva ellent):

Négy kerek esztendőt, négy szörnyű esztendőt
folyvást egyet omlék a világnak vére.

Akár a hatszótágú, akár a tizenkettes sorokat választjuk (a novella egésze az első változatot igazolja), a szabályos versritmus azonnal szembe-tűnő. Az ismétlés, a párhuzamos mondatszerkezet („Négy kerek esztendőt, négy szörnyű esztendőt“) még inkább gyanút ébreszt, hogy tulajdonképpen nem is prózát, hanem verset olvasunk. A következő mondat első fele indokolni látszik gyanúnkát, minthogy tovább viszi a „négy“

¹ Novellaidézeteinkben — lehetőség szerint — a Tamási Aron *Összegyűjtött novellái I–II* (Bp., 1967) című kiadványt követjük. A Révai kiadásában megjelent Tamási Aron *Összes novellái* (Bp., 1942) — a megjelenés évéig természetesen — teljesebb anyagot közöl, a szövegeket azonban a szerző később a tájnyelvi változatoktól, hangalakoktól az irodalmi nyelv felé közelítette. Egy majdani akadémiai kiadás feladata lesz a véglegesnek tekinthető szövegváltozatok megállapítása.

² Vargyas Lajos ballada-monográfiájának (*A magyar népballada és Európa*. Bp., 1976) „Dallam és tánc“ című fejezete részletesen tárgyalja a ritmikai kérdéseket. (I. 209–246)

képzetét, sőt a szerkezeti párhuzamot is, az időhatározó megduplázásával („A negyedik végén, őszre menendőben”) — itt azonban „elvéti” a ritmust, elrontja játékunkat, Tamási prózához kezdi szoktatni szemünket-fülünket:

A negyedik végén,
őszre menendőben
lefeküvék patyolat ágyába szép Domokos Anna.

Vers és próza egymásba átjátszását azonban nem adja fel véglegesen, ellenkezőleg, novellaszerkesztő, stílusmeghatározó elvvé teszi, mindvégig fenntartva a kettős lehetőséget, hogy a *Szép Domokos Anná-*ban balladát vagy novellát lássunk. (Nyíró híres novellája, a *Rapsóné rózsája* csak a novellahősök egyik-másik replikájában, betétként használja a balladás sorszerkesztést!) Írjuk át egyelőre a novella első bekezdését (a prózasorokat emelve ki — azok vannak kisebbségben):

Négy kerek esztendőt,
négy szörnyű esztendőt
folyvást egyet omlék
a világnak vére.
A negyedik végén,
őszre menendőben,

lefeküvék patyolat ágyába

Szép Domokos Anna.

Alig imádkozott,
szépen elaluvék.
Akkor elejébe
tisztá álom jöve
s abban az álomban
egy fekete madár.

S az a nagy fekete madár

felszállott a házra,
annak jobb szárnyára.

És itt elkezdődik az alvó leány s a nagy fekete madár párbeszéde. A hatos (vagy tizenkettes) sorok most gyakrabban „elromlanak” ugyan (a későbbi kiadás további eltolódást mutat a prózaritmus felé³), a balladai építkezés mégis egyre nyilvánvalóbbá válik. A madár kiléte felől érdeklődő, főképpen pedig szeretőjéről hírt váró leányt itt már tiszta balladakörnyezetben látjuk — sőt a versritmus is „helyreáll”:

Megrázta a tollát
az éjjeli madár,
s Domokos Annának
ő csak ennyit mondott:

Nézd meg a színömet,
szép Domokos Anna.
Megnéztem, megláttam,
szép fekete madár.

Akkor felrepüle,
s emígy éneköle:
Tiszta fehér voltam,
mikor a sok legényt,

embert ölni vittem,
de fekete lettem
világ nagy gyásztól...

A színek lélektani-szimbolikus szerepe, a madár színeváltozása (és maga a madár, mint látni fogjuk!) ősi folklór-elem, ismert ballada-kellék. A párbeszéd drámai jellege (szaggatottsága, rejtett fenyegetése) szintén balladára utal. A mű első részét záró mondat beleillik a hangulatba:

Szép Domokos Anna
ilyen álmot látott.

³ A kérdésre, „Honnét jössz, te nagy fekete madár?”, az 1942-es kiadásban ritmikailag „szabályos” a válasz: „Idegen országból, szép Domokos Anna”. Az 1967-es kiadásban elmarad a „szép” jelző, a sor ritmikailag prózaivá válik.

A novella felől nézve, a „Szép Domokos Anna ilyen álmot látott“ nemcsak az expozíció végét jelenti, hanem lényeges összekötő elem a valóságfeletti és a valóságközeli között, vers és próza között. Bizonyára e kulcshelyzetre érzett rá Tamási, amikor a folytatáson módosított; eredetileg ugyanis ez következett utána (versbe tördelhetően):

A felkelő Nappal
kútra ment a leány
vizet meríteni.
Hét teli kártyával

vizet merített is,
belé is öntötte
virágos nagy kádba.
S leveté ruháját

Szép Domokos Anna
s megmosta dalolva
rózsaszín arcáját.
Megmosta utána

kégyümlöcsös mejjit
s meg végetesvégig
szép palyolat testit.

(Háromsoros szakaszok kíváncsoznak ide, de megmaradtunk a novella-kezdet átírásában indokolt négy soros strófáknál.)

A tájnyelvi sajátosságoktól részben megtisztított változatban (*mejjit — mellét, testit — testét*) tulajdonképpen minden ugyanígy olvasható, csak az átvezető, az új részt kezdő mondat vált prózaivá. Domokos Anna álmának leírása (versbe szedése) után tehát most így folytatódik a történet: „Álom után, fényes reggel, kútra indult vizet meríteni.“ Ebben a második részben a párbeszéd ha stilizált is („— Hova készülsz, édes lányom? — Örömmre készülök, kedves édesanyám...“), valóságos helyzetre, természetes emberi viszonyra utal, realista novellába is beleillik. A történések is valószerűek: Domokos Anna kimegy a faluvégére, szeretőjét várni; hiába próbálja az anyja visszatartani, három egymást követő nap, szépen felöltözve, a lány szeretője elé megy. A leírás módja, egyes elemei azonban pontosan megfelelnek a balladai stilizálás ismérveinek. Mindjárt például a lány öltözése. Domokos Anna ugyanis nemcsak „fejér gyolcsinget“, „derekára piros szoknyát, két lábára gyenge csizmát“ vesz, hanem ennél jóval többet: „Arcájára Napnak ragyogását s szíve köré Holdnak a szerelmit.“ És ez már újra vers, egyértelműen líra — ami persze nem mond ellent a balladai építkezésnek.

Figyeljük a történet időbeli tagolását: az előzmény „négy kerek esztendő“, magának e prózai (?) balladának a cselekvés-ideje három nap. A közvetlen előzménnyel, az éjszakai „tisza álommal“ kezdődően napszakok szerint tagolódik a cselekmény: „fényes reggel“ („a felkelő Nappal“) Domokos Anna is felkel, megmosakszik, felöltözik, kimegy a faluvégére; déli harangszókor hazajön, „virágos kertjében“ leszakaszt „három ékes szálát“, hajába tűzi, s esti harangszóig ismét a faluvégen várja szeretőjét. Harangszókor hazajön, válaszol anyja kérdésére (és ebben már előrevetíti a tragédiát: „— Hol van a szeretőd, kedves szép leányom? — Baja esett, édesanyám, nem jöhetett mára.“), majd lefekszik — s most már álomtalan az éjszakája (újabb figyelmeztetés az olvasónak, hallgatóságnak). A második nap történései lényegében ugyanazok, csak árnyalatok — és ezzel a hangsúlyok változnak. Hajnalhasadtakor már ezzel kel ágyából szép Domokos Anna: „Jaj, az a háború bár ne is lett volna!“ Más színű szoknyát vesz, más pántlikát fon hajába; és: „Arcájára vette Holdnak vágyódását, szíve közepébe harangok hívását.“ A második nap

leírásában egyébként nincs változás, csupán annyi, hogy még nyugtalanabb az éjszakája. A harmadik nap Domokos Annának már éjfél után kezdődik — a tétlen éjszaka lerövidül, az idő, a cselekmény felgyorsul, az előadásmód egyre drámaibb lesz. (Ismét ballada-formába átírva idézzük a szóbanforgó részt:)

Es akkor felkele
szép Domokos Anna.
Lámpát nem is gyújtott,
édes szülőanya

nehogy észrevegye.
Fáradt derekára
fekete szoknyát vett,
s a Hold világánál

feketébe fonta
hosszú szőke haját.
Két arca dombjára
hullócsillagot tett,

a szívébe pedig
síró Szűzmárját tett.
Csendben elindula,
ajtóig eljuta.

De akkor az ajtó
sírással nyikordult,
s édes szülőanya
erre felriadott.

Hová szököl sötét éjjel,
felnevelt leányom?

A hatos sorok szabályos ritmusa itt újra megbomlik, a párbeszéd azonban továbbra is balladai módon drámai, amit csak fokoz a rejtélyes-metaforikus fogalmazás. Domokos Anna így válaszol tehát:

- Megyek harmatot gyűjteni, mosdóvizembe hinteni.
- Ne menj, te szóttkelő leány.
- Szívem így rendelte, jaj, én elmegyek.

(Átugrottunk az elemzésben a hangulat megteremtése szempontjából lényeges, az időbeliség tekintetében másodlagos, de mindenképpen sajátosan balladai ismétlődő fordulatokat, mint amilyen ez például: „Éjfél idejéig feküdt jobb oldalán, éjfél idején túl feküdt baloldalán“, illetve: „Két óra hosszáig feküdt jobb oldalán, két óra hosszáig feküdt bal oldalán“.) Az anyai házból feketében kilépő lány most egyenesen a kertbe megy, mind leszakasztja a virágokat, ölébe halmozza őket, és elindul. Ekkor találkozik, „gyenge holdvilágon“, a háború angyalával, a „példakísértettel“, aki hívja magához („gyere háljunk együtt“), ám Domokos Anna átkot mond rá, „s avval tovább vitte szerelem zászlaját, s azt a faluvégen lobogtatni kezdé“ (mind ritmikailag, mind képalkotásában tökéletes a vers, ismét négy szabályos hatszótagú sorból áll a strofa). A lány azonban hiába szólítja szeretőjét.

A Nap is feljöve,
de az ő kedvese
haza mégsem jöve.

Anya és lánya között lezajló drámai párbeszéddel zárul a novella második része; kétségbeesetten hívja haza a lányt, a falura hivatkozik („elpusztítanak szájokkal a népek!“), ám Domokos Anna hajthatatlan („Nem megyek én, édesanyám, csak a kedvesemmel“). Étel, ital, jó szó egyként fölösleges. És akkor elhangzik a balladából oly jól ismert anyai átok:

A Nap elbúcsúzott
a földi világtól,
anyja is el az ő
leányától.

Innen a valóságfölötti elemek viszik a vezérszólámat, a novella harmadik szerkezeti egysége (amely egyébként nem válik el élesen a másodiktól, hiszen „egy példakísértet“, a háború angyala szintén transzcendens motívum) a megbizonyosodás a tragédia tényében: a nagy sötétségben, majd a Hold világánál a sáncpartján sírdogáló Domokos Annának újra megjelenik a fekete madár, s most már elmondja, hogy a lány szeretője idegen ország sírjában nyugszik. És most ismét felhangzik egy átok, fájdalmasabb és hatalmasabb minden előzőnél:

Halljad, Isten, halljad
utolsó szavamot
s utolsó szavamban
minden fájdalommat.

Verd meg örök haláloddal,
akik háborút indítanak,
verd meg pokol kinjaival,
akik népeket zúdítanak.

Halljad füleiddel
szívemnek sirását,
szerelmes véreemnek
háborgó zúgását.

Verd meg az eszűket,
akik a háborút
földre kitalálták,
verd meg a szívűket.

kik a szeretőket
egymástól megfosztják!

E balladát beteljesítő átok után még két mozzanatra kell felhívunk a figyelmet. Az egyik a hagyományos és a modern képalkotás összekapcsolása. Miután „a háborgó leány mind az ő virágit a tóba vetette“, tulajdonképpen az átok folytatásaként így kiált fel:

Nagy égi csillagok,
ágyúknak csövébe
mind beléhulljatok!
Kis égi csillagok,

puskákknak csövébe
mind beléhulljatok!

Transzcendens és evilági, balladai (itt: lírai) és prózai elemek ötvözetéből épült a költői kép; olyan tökéletes, mintha évszázadok csiszolták volna ilyenre, s mégis benne van a kor — a jelenkor —, amely e tragikus történetet s a novellát szülte.

Tamási azonban nem fejezi be ezekkel az átkokkal a novellát — még egy elemet beiktat: a lányt a fekete madárral felviteti az égbe (nem rendhagyó mozzanat Tamási prózájában), majd onnan le a pokolba, hogy az Úristentől, illetve a pokol angyalaitól kérhesse számon a háborúcsinálást. E földfeletti (földalatti) utazás, nemcsak célját, hanem eredményét tekintve is, végül a transzcendencia cáfolata lesz — visszamutatás a földre. A versforma, a ritmus töretlen e zárórészben:

Ottan az Istennek
szép Domokos Anna
elejébe áll, a
s így szólott hozzája:

Ugyé, te csináltad
a vészes háborút,
feisleges Úristen?
Én azt nem csináltam.

hanem azt csinálták
pokol angyalai.
Oda is leszállott
szép Domokos Anna.

Pokoli angyalok,
gyászos nagy háborút
miért csináltatok?
Mi azt nem csináltuk,

hanem azt csinálták
földnek fajzatai.
Akkor kiállott ő
minden éjszakára

a Holdnak képibe,
s onnét le a földre
így kiáltozta:
Verjen meg az Isten,

háborúcsinálók!
S nappalra kiállott
a Napnak képibe,
s onnét le a földre

így kiáltozott:
Verjen meg az Isten,
háborúcsinálók!

A balladai átok itt már úgy hangzik, mint egy expresszionista programvers, aktivista kiáltvány. A novella egészét végigkísérő (elemzésünkben csak mutatóba idézett) ballada-fordulatok ebben a befejezésben kapják meg értelmüket: a folklorizmus jelenségén messze túlmutatva, sőt az irodalmi avantgarde közelébe kerülve, már nem a stilizálást, hanem a nyílt véleménymondást szolgálják.

A *Szép Domokos Anna* szerkezetét tehát így írhatjuk fel: I. Álom (valóság és transzcendencia határán); II. Valóság (transzcendens elemekkel); III. Transzcendencia — visszatérés a valósághoz. E szerkezet megvalósulását a balladai előadás, a balladai motívumok teszik lehetővé, amelyek a novella egészét áthatják — függetlenül attól, hogy az egyes mondatok verssorokként ritmizálhatók-e vagy sem. Éppen ezért láthatjuk a prózai ballada modelljét ebben a Tamási-novellában. (Nem szükségszerű, de kétségtelenül sajátos hatást kiváltó eszköz lényegében az egész novellaszöveg versszerűsége. E tekintetben a *Szép Domokos Anna* párját ritkítja a XX. századi prózában.)

Mindezek után meghatározhatjuk a prózai balladát: a balladisztikus novella egyik válfaja, amely a (ritmizálható) próza nyelvén egy valóságos tragikus történetet balladás stilizálással ad elő. A ballada-elemek végigkísérik a novellát, meghatározzák szerkezetét, valóság és valóságfeletti összefonódásához vezetnek. A prózai balladát erős lélektaniség jellemzi, ez azonban nem öncél, hanem a társadalmi érvényű írói ítélet eszköze. (Az elbeszélő közvetlenül nem szólal meg, vagy ha igen, kommentárjai rövidke, szigorúak.)

2. Balladai történet (Erdélyi csillagok)

A prózai ballada a *Szép Domokos Annához* hasonló tiszta formában viszonylag ritka. Sokkal nagyobb azoknak a balladisztikus novelláknak a száma, amelyek a ballada-motívumokat és elemeket fölhasználják, beépítik a mű szerkezetébe, de nem követik hűen a magyar népballada modelljét. (A modell, mint láttuk a ballada-meghatározásokban, ugyancsak többféle lehet, mégis megengedhetőnek tűnik egy általános érvényű modelltől beszélni.) A XIX. század végi, főképpen pedig a XX. századi magyar novellisztika a balladisztikus novella ez utóbbi fajtájában igazán gazdag. Egy hozzávetőlegesen teljes irodalomtörténeti felmérés sok variánst állapíthatna meg, hatalmas anyagot szolgáltatna a tipologizálásra.

Csupán Tamási Áron életművét nézve, itt is bőven válogathatunk az elemzés szempontjából hálás példák között. Ha mi ezúttal az *Erdélyi csillagok*at választjuk, ezt egyrészt az egyik legősibb ballada-motívum modern, ma is időszerű történetben való felbukkanása miatt tesszük, másrészt a novellaszerkezet rendkívül tanulságos, epikai, drámai és lírai eszközöket egyaránt érvényesítő volta miatt.

Akárcsak a *Szép Domokos Anna*, az *Erdélyi csillagok* is az „erőszakkal elválasztott szeretők” témakörébe, tehát az egyik legősibb és legismertebb balladai témakörbe illeszthető. Szintén 1929-ben keletkezett, ám nem csupán a születési év, hanem a novella egésze teremt kapcsolatot a régmúlt, az ősi elem és Tamási Áron jelenkora között — közvetlenebbül és nyilvánvalóbban, mint a prózai ballada elemzett prototípusában láttuk. A székely népeletnek e részletező rajza egyben Tamási legértelmibb, a leginkább korhoz kötött novellája. (1920 nyarára rögzíthető a történet, az *Erdélyi csillagok* történetisége azonban az évhez, évszakhoz és helyhez — Farkaslakához — köthetőségénél sokkal mélyebb, sajátosabb és egyetemesebb, távlatosabb.) S ha az életmű jelentős részével igazolható Szabédi László megállapítása,⁴ az *Erdélyi csillagok* különösen alkalmas annak felmutatására, hogy az ún. „liturgikus” elemekbe, illetve a „fortélyos párbeszéd”-re épülő „feleselő novellába” Tamási a székelység bizonyos etnikai és történelmi sajátosságait sűríti. A különböző novellafajták és novellaépítő eljárások keveredésére sem igen találhatnánk jobb példát; hiszen a „liturgikus” novella „himnikus nyelv”-ében a lírai novella egy válfaját kell látnunk, a „feleselő” novella pedig ugyancsak régi magyar próza-sajátosságot folytat: az anekdotikus előadásmódot, eredeti változatban. S hogy e kétféle Tamási-novella között nincs merev határ, hogy a „fortély” átmenetet teremthet a „liturgikus”-hoz, sőt mindkét hang mögött a tragédiára érzékeny, balladás látás rejtőzhet, azt műfajilag is az *Erdélyi csillagok*kal, a Tamási-próza e kulcs-darabjával, a két világháború közötti romániai magyar irodalom e próza-formájú ars poeticájával igazolhatjuk meggyőzően.

Mint a Tamási-elbeszélések többsége, az *Erdélyi csillagok* is természeti képpel indít: „Nagy legenda a bibliai Paradicsom-kert, de ha mégis létezett csakugyan, ott olyan idő járhatott, mint itt ezen az esteledő nyári napon: csendesen fényűző, szelíd és kacagó, boldog és végtelen.” Tulajdonképpen nem tisztán természeti ez a novellakezdő kép, a „liturgikus” már az első szavakban helyet kér, de a szerző mindjárt profanizálja is (ugyanabban a mondatban!), amikor a bibliai Paradicsomkertet legendának minősíti, majd ahogy „enyhíteni” akar a kijelentésen, és ebben újabb kételyt hint el, népi bölcsesség-játékosság, „fortély”, illetve „feleselés” formájában („de ha mégis létezett csakugyan”). A mondat második fele, az, amihez viszonyít, égi magasságból földi tájakra, a bizonytalan-távoli Paradicsomkertről a farkaslaki esteledő nyári napra fordítja az olvasó tekintetét. Népi panteizmusba forduló katolicizmus ez, amelyben a természet, az „öröktől létező” csodálata legalább akkora szerepet játszik, mint az istenimádat (meghatározás-értékű metafora, ugyanebből a novellából: „itt a végtelen mezei templomban, Isten eleven

⁴ Szabédi László, *Esz és bűbáj*. Kolozsvár, 1943. 92—4.

jelenléte előtt*). Ezt tanúsítja az indítókép kibontása, részletezése — egy játékos-komoly, önironikus-komor, novellaszerző-publicisztikai közbeiktatás után. („Így szóltam magamban bolygásom elején a falu feletti dombon. Majd megindultam és repdestek a szemeim és fel-felnevettek néha, pedig nagy nemzeti bánat rágta szívemet.“) Az intonáló mondat két vezérszavának (*boldog* és *végtelen*) a motíválását, lírai-filozofikus kifejtését tartalmazza lényegében ez a gazdag, tetszetős, de hagyományosnak tűnő metafora-sor, megszemélyesítés-láncolat: „De most úgy láttam, hogy játszik az égvilágán minden: játszik a Nap, ahogy kerek, langos/fejét kacagva a hegyek mögé húzza, mint egy bujkáló óriás-gyermek és játszottak a varjak, amint a jegenyefa tetejéről kancsi szemekkel utána lestek; igen a dombok, ahogy fénykötelet húzni felállták; az erdők, amint illatos aranyfüstöt pőfékelték lomhán; a szitakötők, ahogy szerényen cicáztak, mintha most keltek volna ki a petékből, melyeket a szivárvány a vízbe rakott; a két szomszéd-falu, ahogy az ország-utat egy mesebeli borotvaszif módjára feszesre kihúzza fogta; és játszott mindenekfelett maga az égbolt, amely a végtelenbe kifeszülve lebegett, mint egy univerzális napernyő, minnek a nyelét elvesztette a Föld.“ E metafora-sor utolsó tagja emeli igazán (művészi) magasba a költői képet, izgalmassá teszi képalkotását, hanem észrevétlenül elhinti a „boldogságnak és végtelenségnek“ ellentmondó kétely magját is. Lehet, a szerzőben sem tudatosult eljárás ez itt, s csak a novella egésze felől visszagondolva erősödik fel bennünk a metaforában rejtőző motívum ilyen értelmezhetősége, az univerzális napernyőként kifeszített égbolt azonban, „minnek a nyelét elvesztette a Föld“, a történet végének az ismeretében, számunkra rejtett fenyegetés. Ennyiben akár balladainak is érezhetjük az intonációnak ezt az elemét, noha a novellaindítás a maga teljességében sokkal inkább — jellegetesen — hangulatinak tűnik, lírai novellaszerkesztésre vall. Kevésbé líraian ugyan, mint Krúdy vagy akár Gelléri — mert költői képeit nem lebegtetni annyira, realista (és itt epikus) módjára előkészíti őket (persze, nem olyan teljességre törekedve, mint Veres Péter) —, konkrét helyzetből szárnyal a valóság fölötti költészetbe. (A zárókép, mint látni fogjuk, sajátosan rimel erre a — lényegében — még felhőtlen líraiságra, „megmagyarazza“ a kezdőképet, a hangulatiságnál mélyebben igazolja funkcióját.)

Ebből az „örökizűnek látszó“ természeti képsorból indul tehát a történet, amely éppen a változás tényét hivatott tudatosítani, a publicisztikai-magyarító jelzések után cselekményes-jelképes formában. A két eljárás azonban az *Erdélyi csillagokban* nem válik el: a szerző nem titkolja személyes érdekelttségét, mondhatni naplószerűen idézi a szülőfalujában átélt eseményeket, érzéseket, de ugyanilyen nyíltan vállalja, hogy ezzel példázatot mond népének. (A líra nem szükségképpen következik az önéletrajziségből; a novella számos önéletrajzi vonatkozása idézhető, amely objektív közlő jellegével már-már tagadni látszik e Tamási-próza líraiságát.) Az átmenetek így természeti képből tényközlésbe, majd tényközlésből ismét költői erejű természetleírásba — hogy aztán

a vezérszólamot a „cselekmény“ vegye át — simán, zökkenőmentesen valósulnak meg, olyannyira, hogy szinte észre sem vesszük: már magát a történetet olvassuk, amely a novella három egysége között oszlik meg, lassú vagy felgyorsuló ritmusban, többnyire a „fortélyos párbeszéd“ törvényéhez igazodva, néha azonban átengedi az elsőséget a lírai meditációnak, hogy a végén beletorkoljon a balladai előadásmódba.

Balladainak minősíthető vagy inkább arra emlékeztető elemet azért a három egység elkülönítésében-összekapcsolásában is találunk. Ha nem is oly szembetűnő-funkcionálisan, mint a *Szép Domokos Annában*, az *Erdélyi csillagokban* az egyes szerkezeti részek szintén napszakok szerint tagolódnak: „esteledő nyári napon“, még napsütésben kezdődik az elbeszélés, néhány nap múltán, este, vacsoraidő után folytatódik, a lezárásra nyárvégi éjszaka, éjfél tájban kerül sor.

A novellakezdő természeti képre következő, abból induló első szerkezeti egység egy véletlen találkozás ráérős leírása, a megfigyelés külső-belső eredményének a felelő novella szabályaihoz igazodó közlése. A környezetrajz éppúgy hozzátartozik, mint a novellahősök külső rajza, a lélekrajz fő eszköze azonban a beszélgetés (a „fortélyos párbeszéd“). Tamási telitalálata itt, hogy harmadikként ő is közbeszól — kívülállóként, amennyiben a fiatal román csendőr és a székely lány ismerkedését a búza közül némán figyeli, mégis részeseként e találkozásnak, hiszen gondolatait már az első pillanatban kérdésekbe foglalja, s mint gazda, mint aki a népével történendőkért felelős, véleményt nyilvánít a hallottakról, látottakról, ott a helyszínen — az olvasónak. Formailag sem különbözteti el a kétféle, az elhangzó s a csupán képzeletbeli párbeszédet; finom jelzéssel tesz csak különbséget köztük.

A szereplők bemutatásában, „színrehozatalában“ egyébként mintha modern drámai eljárást alkalmazna Tamási: először csak a „narrátort“ látjuk, majd amikor az első „színész“ feltűnik, a „narrátor“ megszólítja őt, mintegy bemutatja a közönségnek. Ez a megszólítás azonban, mint ahogy a továbbiakból egyértelműen kiviláglik, nem is annyira az új szereplő bemutatását, mint inkább az írói önjelmezést szolgálja. A katoná után megérkezik a lány is, néhány szót váltanak, amiből megtudjuk a fiú fellebbanó vonzalmát az ösvényen véletlenül szembejövő székely lány iránt, s azt, hogy a lány szívesen fogadja az első udvarló szavakat. A „narrátor“ — maga is fiatal férfi, ráadásul falubéli, aki mindenféle kósza hírrel érkezett ide a messzi városból — most kevesebbet szól (éppen csak jelzi a jelenlétét), feszülten figyel. Már-már úgy tűnik, hogy futó epizódnak voltunk a tanúi, s más irányban folytatódik a novella, hiszen a csendőr és a falusi lány útja is más-más irányba visz a mezei ösvényen (a szombat estére adott találkát nem vesszük komolyan), amikor — elcsattan egy lövés. Valójában semmi különös nem történt, a csendőr nem vette észre a búzába lehúzódott „narrátort“, egyszerűen egy verébcsapatra sütötte el a puskáját, ez az anekdotába illő ijedelem és fegyverropogtatás azonban a balladai előrejelzés funkcióját tölti be tulajdonképpen: lehűti az ifjú vágyakat az elbeszélőben, mozgósítja már-már lecsillapodott gondolatait, s az általános kérdések konkrét vonatkoztatását, közvetlen alkalmazását sürgeti. A beszélgetésre (az olvasóhoz fordulásra) utaló gondolatjeles forma megmarad ugyan, a „forté-

lyosság“ tehát nem szenved csorbát („— Talán az Isten repítette el ilyen hirtelen előlem! — mondtam és leültem a gyér, de virágos fűbe, hogy gondolkozzam.“), a játék azonban egyre komolyabbra fordul. És ennek az sem mond ellent, hogy az írói szövegben, az alkalmi narrátoriból elmélkedőbe váltó szerzői kommentárban a fennkölt az önironikussal keveredik. („Megküzdöttem különböző angyalokkal és arkangyalokkal, akik mind vallási vagy hazafias vagy másféle nagyobb eszmékre kérték tőlem az esküt. Először a férfiút győztem le magamban, aki minden kívánatos leányt és asszonyt magának óhajt. Ez nem ment olyan nehezen, mint ahogy én gondoltam volna. Utána a katolikus vallásban való neveltetésem került sorra, majd erdélyi mivoltom, majd pedig erős székely érzésem és hitvallásom. Es be kellett vallanom, hogy ezeken az alapokon, sem az egyikén, sem a másikon, nem lehet megoldani a székely leány és a román fiú közötti szerelem problémáját, ami olyan egyszerűnek látszik. Akkor a világ kezdetére gondoltam és azokra a tanításokra, amelyek az első emberekről szólnak, majd az Ádám gyermekeinek meg nem fejtett szaporodási körülményeire, végül pedig az Istenhez mentem, minden dolgok kútfejéhez, és az ő szándékaira gondoltam, melyekkel teremté az embert. Es itt egyszerre nagy világosság és öröm támadott bennem és megfelelttem:

— Ama leány nem székely leány volt. És ama katona nem román katona volt. Hanem emberek voltak mind a ketten, akiknek nem parancsoltatott, hogy származásokkal büszkélkedjenek, hanem az, hogy szaporodjanak és népesítsék bű Emberrel a földet.“) Feleselő novellába illő, évődő hang ez, amelybe „liturgikus“ elemek keverednek; „pogány“ liturgiába pogány gondolatok, hiszen csupa megkérdőjelezhetetlen szent-ségre kérdez rá az író. Esményeit akarná megtagadni? Vagy csupán a „boldog“ és a „végtelen“ relativitására figyelmeztet? Arra, hogy az eszményeket ne tévesszük össze az előítéletekkel? Általános igazságok azonban nem röpíthetik magasba a novellát. Szelid természeti kép oldaná békébe a felvillant ellentéteket, ám a novella első részének legvégén szinte újabb lövészként csattan egy felkiáltójellel zárt kijelentő mondat, amely minden eddig elmondottat előzménnyé. lírai-dramai-epikus exoziccióvá fokoz le: „— Szombat este én is elmegyek a lányhoz!“

A második szerkezeti egység lényegében a „vizita“ leírása, tehát a legkitűnőbb alkalom a fortélyos párbeszéd érvényesítésére. Itt nem csupán hangulati, hanem lélektani szerepe is van: előkészíteni a csendő fogadtatását. A szokásos évődés, példalózás a fiatal csendő megérkezésével határozott célpontot kap, minden a két külön világ, az idegenség, pontosabban az idegenkedés érzékeltetését szolgálja. Még a leírás is. Röpködnek a szellemes megjegyzések a katona rovására, sűrűsödik a levegő, s noha tulajdonképpen semmi sem történik, mégis úgy érezzük, mintha felgyorsult volna a cselekmény. Távozásakor még megtréfálják az új vendéget, amiben nem is volna semmi különös, ha a falusi szobára és a benne lévőkre nem nehezedne egy nagyobb horderejű feszültség. Innen magyarázható az újabb (balladai?) intő jel, az elsőszemélyes elbeszélő kommentárjában. („Elnéztem sokáig bűgő, darabos örömlüket [a vizitába jött legényekét — K. L.], de nem tudtam szabadulni attól az érzéstől, hogy a csendő bosszút fog állani. Talán lesbe is húzta magát

odakünn és vár valamennyiünket.“) De még nem történik semmi rendkívüli. A csendőr igazoltatja ugyan a házból utána kilépő elbeszélőt, ám most sincs ok a „fortélyos párbeszéd“ feladására. Békésen zárul ez a beszélgetés (bár van némi fenyegető is benne: „— Magára nem haragzom“ — másra tehát igen), olyannyira, hogy anekdotikusan le lehet kerekíteni a novella második szerkezeti egységét.

A harmadik rész úgy kezdődik, mintha régmúlt eseményre emlékezne vissza az író: egy bizonyos történetre és mindarra, amit azokban a napokban, hetekben érzett — közel egy évtizeddel a novella megírása előtt. Ami a novella első részében inkább publicisztikailag jelentkezett, az most hangban is személyesebbé, líraibbá válik. („Jól emlékszem, éppen Péter és Pál után történt mindez néhány nappal. Én akkor az egész nyarat ott töltöttem nagy tusakodások és vívódások között. Napokhoszrat a mezőkön és az erdőkön bolyongtam. Sokszor még éjszakára sem mentem haza, hanem tüzet raktam ott, ahol az este ráborult és órákig néztem a lángba. És gyakran úgy éreztem ilyenkor, hogy szememből a tűzbe hullanak régi vágyaim. Különös temetés volt ez: mintha aranyszálak lettek volna szomorú szememnek a sugarai s azokon meghalt álmaim hengeredtek volna a tűzbe, akár kis gyermekek halott teste a tenger lánghó vizébe.“) A természet nem csupán környezete az írói gondolatoknak, sőt nemcsak szervező formája (metafora-alkotó eleme), hanem mint a továbbiakból egyértelműen kiviláglik, tartalmi meghatározója is. A mezőkön és erdőkön bolyongó elbeszélő mintha isteni jelenést látna: „S akkor egy reggel, nem tudom honnan és hogyan, az a szó jött a számba: Erdély. Többször elmondtam magamban s mindinkább olyan lett ez a szó, mint egy óriás hajó, amelybe fel lehet szállani s amellyel új partot is lehet érni talán. Éreztem, hogy élet kezd áramlani a tagjaimban ismét. Új gondolat napja sütött a szemeimbe, az erdélyi gondolaté! Új utat láttam az emberi szívhez s ez az út az erdélyi út volt.“ A tájélmény ideológiába vált át, a korai transzilvánizmus lírai megfogalmazását, tiszta erkölcsi indítékát kapjuk itt, tételesen — mielőtt még igazi jelentőségét megismerhetnénk. Hiszen ez már egyértelműen a történet tragikus kifejtésének előrevetített tanulsága, újabb „balladai jel“, amelynek értelmét a felgyorsuló események adják meg. Békés elbeszélő mondat készíti elő közvetlenül (az ellentézés eszközeivel) a fondulatot: „Sokat olvastam, jól esett az egyszerű falusi étel és nyugalommal aludtam, mint a gyermek.“ A tempós leírás, a nyugodt hangú elbeszélés, meditáció itt hirtelen megszakad, ismét párbeszéd következik, ez azonban más, mint amilyen a novella első és második részében találkoztunk; a rövid, pattogó mondatok vést jósolnak, a szaggatottan előadott események pedig igazolják a hosszú előkészítés során megsejtetett tragédiát. Az elbeszélő az első, még bizonytalan hírre kapcsolja a novellai előzményeket. („Eszembe jutott a katona, a leány és a legények.“) A „fortély“ eltűnik a párbeszédből, kérdés és válasz ezúttal lényegretörő, az írói kommentár pedig — ahogy méterekben is közeledünk a történetek színhelyéhez — mind sötétebb. („Rémekeket láttam és futó halált többízben, amint tolvajmódra egy emberrrel a karjai között átugrott a kerítésen.“) Tűz pusztította a csendőrök házát, értesülünk a párbeszédéből. Mielőtt a helyszínre érnenk az íróval, tulajdonképpen már minden világos, csupán a részletek közlése

van hátra. („Már bizonyos volt, hogy valami tragédia történt itten, a falu félelmetes ölébe, ahol a halál közös dombon ül a virággal.“) A fiatal csendőr és a mezei ösvényen, majd a vizitán látott székely lány megszerették egymást, a szülők a házasságot ellenezték, a fiatalok titokban megesküdtek, s valaki gyűlölségből rájuk gyújtotta a házat. Mindezt távirati stílusú közlésből tudjuk meg, egy jelenlévőtől. Innen azonban ismét az elbeszélő a szó — a visszakapcsolásé: „Ott állottam még megrendülve sokáig. Néztam a fehér takarót és láttam alatta a két vértanúembert, amint örök békeességben feküdtek. És amint a földnek, amelyen feküdtek és az embereknek, akik e földön álltak, feketén hirdették az erdélyi gondolatot.“ A fekete-fehér szembeállítás jellegzetes folklór-eljárás, a „feketén hirdették az erdélyi gondolatot“ viszont „urbánus“, intellektuális elemként hat. A novella utolsó bekezdése ismét a népi hagyományhoz közelít, visszatér a természeti képhez, de már a balladai stilizálás jegyeivel: „Nem tudtam otthagyni őket, amíg nem hajnalodott. Akkor megindultam a derengő mezők felé és mentemben mind csak két csillagot néztem, amelyek mind a ketten szomorúan és különös szépen ragyogtak Erdély földje felett.“ Valójában több ez, mint balladai stilizálás: ősi ballada-elem transzponálása egy kortársi történetbe. A két kápolna-virág balladájának modern próza-változata született.

Az *Erdélyi csillagok*at szerkezetileg így foglalhatjuk össze: I. elméledő-narratív expozíció; II. fortélyos párbeszéd mint a társadalmi lélekrajz eszköze; III. a tragédia elbeszélése (írói ítélet). Természetesen nem tekinthetjük általános érvényűnek ezt a szerkezeti modellt, de következtethetünk belőle a balladai történetre.

A balladai történet a balladisztikus novella egyik válfaja; közel jár a valóságos történethez, inkább csak utal a balladai átlényegítés-stilizálás lehetőségére, emlékeztetve az ősi rokonságra; balladai elemek feltűnnek benne, de nem szerkezetmeghatározók; a lélektaniség realiztikusabb formában jelentkezik, a társadalmi ítélet közvetlenebb; az elbeszélő mint a novella szereplője is jelen lehet, megszólalhat (ezt azonban nem tekinthetjük kötelezőnek). A balladai történet a novellaépítő eljárások sokféle változatát, variációját teszi lehetővé, s jóval kötetlenebb forma, mint a prózai ballada. Az epikai, a drámai és a lírai elemek belső aránya erősen változó, kisebb vagy nagyobb mértékben azonban mindig megtalálható benne.

KÁNTOR LAJOS

Cluj-Napoca, str. Moșilor nr. 3

STRUCTURA A DOUĂ NUVELE DE ARON TAMÁSI

(Rezumat)

Analizând două nuvele de Aron Tamási (*Szép Domokos Anna* și *Erdélyi csillagok*), autorul studiului încearcă să definească două specii ale nuvelei baladice —: 1) *balada în proză* și 2) *narațiunea baladescă* — cea dintâi mai stilizată, cea de a doua mai direct determinată de structura evenimentului real.

A KELETI ÚJSÁG ÉS AZ IRODALOM (II.)

Az olvasói igények kielégítése, az olvasók ízlésének pallérozása végett a Keleti Újság megjelenésének második évétől kezdve mind több értékes szépirodalmi alkotás közlésére, minél nagyobb számú ismert vagy újonnan felfedezett tehetség megszólaltatására törekszik. A tehetségek ösztönzésének, illetve felkutatásának egyik hatékony eszköze — a pályázat.

A Keleti Újság első szépirodalmi pályázatát — regényre, elbeszélésre, költeményre — 1920 őszén, a Lapkiadó rövid életű, de nagy jelentőségű folyóiratával, a Napkelettel közösen írja ki.¹ Részleges eredményhirdetésre a Napkelet ugyanazon évi karácsonyi számában kerül sor.² A pályázatra beérkezett 33 novella. A pályadíjat megkészszerzik, s egyenlő arányban osztják el Nyíró József, Nagy Dániel és Pap József között. A pályadíjnyertes művek közül Nyíró József *Értelek, virág* és Nagy Dániel *Annuska menyasszony lett* című novelláját a Napkelet, Pap József *Bobka* című írását pedig a Keleti Újság közli. A díjazatlan írások közül a Keleti Újságban lát napvilágot Kertész Mihály *Léggömb*, Bárd Oszkár Róbert *A brizantit* és Bach Gyula *Az élet három kapuja* című elbeszélése. A verspályázat eredményhirdetését elhalasztják, mert — amint arról Szentimrei Jenő emlékidéző írása tájékoztat³ — egyes zsűritagok a pályázók jelgés leveleit jóelőre felbontották, ezt az eljárást pedig a szerkesztőbizottság többsége helytelenítette. A Napkelet 1921. augusztus 1-i számából tudjuk meg aztán, hogy a megújított verspályázatra beérkezett művek közül „viszonylagosan legjobbnak“ Bartalis János *Varjak* című költeményét találták. A regénypályázatra beküldött 7 mű közül, a Napkelet 1921. augusztus 15-i jelentése szerint, Gulácsy Irén *Förgeteg* című regénye emelkedik ki, ennek a regénynek a folytatásos közlésére azonban majd csak a Vasárnapi Újság vállalkozik.

1922. március 3-án hirdeti meg a Keleti Újság — ezúttal önállóan — második novellapályázatát, amelyet a beküldött írások színvonalatlansága folytán, 1922. június 11-én kénytelen megújítani. Eredményhirdetésre 1923. április 15-én kerül sor: a díjat megosztják a két viszonylag legjobb írás, Balla Böske *Bűn* és Tamási Áron *Föld embere* című novellája közt.

¹ * * * *Napkelet hírei*. Napkelet I. (1920), 2. (okt. 1), 128.

² * * * *Jelentés a Napkelet és a Keleti Újság pályázatáról*. Napkelet I. (1920), 7–8. (Karácsony), 510–2.

³ Szentimrei Jenő, *A nagy Napkeletről és a kicsi Vasárnapról*. Igaz Szó V. (1957), 7. (júl.), 63.

A Keleti Újság pályázati felhívásának különös jelentőséget kölcsönöz az a tény, hogy elsőtől készleten írásra Tamási Áront. A romániai magyar próza jeles művelője így vall írói indulásának eme mozzanatáról: „A Keleti Újság, mely igen jónevű s akkor még baloldali törekvésű napilap, pályázatot hirdetett novellára. A barátaim között, akikkel éppen akkor jártam a kereskedelmi akadémiát, volt egy tordai és egy lugosi származású fiú. Ezeknek az osztálytársaknak nem volt gyengéje a kereskedelmi tudomány, mert mind a ketten irodalmi babérokra vágyakoztak. A lugosi fiúnak már meg is jelent egy novellája A professor és a betörő címen.⁴ A tordai barátom Az Aranyos Vidéke című tordai helyi érdekű újságnak tudósításokat írt, s egy-egy »hírfeje« Kolozsváron is egy krajcáros délutáni lapnak a hasábjain megjelent. — Hát amikor a Keleti Újságban a pályázati felhívás megjelent, akkor a tordai és a lugosi fiúk a műzsák tollait megsimogatták, s vitéz lélekkel tudunkra adták, hogy ők a novellára pályázni fognak. — Hát még ki? — kérdezte a lugosi. — Mindenki hallgatott. — Áron, a te bátorságod is megsántult? — nézett rám a tordai tudósító. — Mivel láttam, hogy már előre kíváncsian isszák a válaszomat, azt találtam mondani, inkább virtusból, mint a tehetség kitörésével, hogy hát igen, én is pályázni fogok.⁵

Tamásinak a pályázatra szánt, *Szász Tamás, a pogány* című, legelső írása 1922. július 23-án jelenik meg a Keleti Újságban, ezt követi a lap hasábjain még néhány próbálkozása (1922. augusztus 22-én: *Mikor az erdő ébred*, szeptember 21-én: *Tengersok ideje annak*, 1923. február 17-én: *Vigadatok ügyesen...*), míg végül 1923. április 29-én díjnyertes novellája is napvilágot lát.

A Keleti Újság szépirodalmi anyagából mennyiségileg is, színvonalát illetően is a rövid próza a legfigyelemreméltóbb. Ennek a rétegnek a teljes értékű bemutatására csak terjedelmesebb értekezés vállalkozhatna. Mi itt csupán jelezhetjük a lap rövid prózájának a színvonalát, felsorakoztatva a legjelentősebb szerzőket és rámutatva a legértékesebb írásokra.

Ha az abszolút rangsorolás lehetséges volna, azt mondhatnók, hogy a Keleti Újság legjobb elbeszélésének a szerzője — Déry Tibor. Mindjárt hozzá kell fűznünk azonban e megállapításhoz, hogy Déry úgyszólván csak alkalmilag szerepelt a Keleti Újság hasábjain, s szóban forgó írása (*Utolsó pillanatban*, 1921. aug. 6.) nem első, legfeljebb párhuzamos közlésben látott napvilágot a lapban — a Napkeletbeli közléssel egyidejűleg. Az egzisztencialista életérzésnek ez a korai — a társadalmi viszonyok elleni lázadás sajátosan megmódolt gesztusában tetőző — szépirói kivételése tehát nem annyira a Keleti Újság, inkább a Napkelet irodalmához tartozik.

A lap átvizsgált évfolyamai egyértelműen tanúsítják, hogy a Keleti Újságnak ha nem is a leggyakrabban foglalkoztatott, de kétségkívül legrepresentatívabb prózáirója — Sipos Domokos. Remekbe szabott — em-

⁴ Lásd Halmágyi Antal írását a Keleti Újság 1921. augusztus 4-i számában.

⁵ Tamási Áron, *A bölcső és környéke*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1976. 293.

berségükben mély, társadalombírálatukban kérlelhetetlen — novellái és elbeszélései közül a Keleti Újságban láttak napvilágot a következők: *A kastélytető fellángol* (1922. dec. 16.), *A csoda* (1923. jún. 6—7.), *Rettenetes angyal* (1924. jan. 1.), *Gátszakadás* (*Vidéki forradalom* című, tervezett regényének első része; 1925. jan. 4—11.), *Hósi halál* (1926. ápr. 4.). Mellettük és velük együtt a lap arculéneke kirajzolásához olyan rövid prózai alkotások járulnak hozzá, mint Kádár Imre *Hóstól a gyilkosig* (1920. okt. 15.), Ormos Ede *Hazafelé* (1921. dec. 28.), Szentimrei Jenő *Jóember* (1922. márc. 12.), Pálffyné Gulácsy Irén *A bogár* (1923. ápr. 1.), Kiss Ida *Kalászsordulás* (1924. ápr. 20.), Kacsó Sándor *Utoljára még megkapaszkodunk* (1924. júl. 27.), Pap József *A devizőr* (1925. ápr. 12.) és Tihanyi Erzsébet *Tehetség* (1925. okt. 2.) című írása. Ezeknek az írásoknak egy része kevéssel utóbbi kötetbe is bekerül — a Kiss Idéé és a Kacsó Sándoré egyenesen kötetcímadóként.

Sipos Domokos művei, Pálffyné Gulácsy Irén és Kacsó Sándor novellái frissebb keletű kiadványokban is hozzáférhetők, nem szükséges tehát bemutatnunk őket. Szólnunk kell azonban — ha röviden is — a többi írásról.

Időrendben az első Kádár Imre *Hóstól a gyilkosig* című, pamflet jellegű karcolata, amely a tizes évek egyszerű, öntudatra nem ébredt falusi fiataljának az életútját foglalja össze a katonai kiképzésre való behívástól — a világháború és a forradalmak forgatagán keresztül — az ellenforradalmi törvényszék előtti felelősségre vonásig. Sok-sok harc és viszontagság után az egyszerű katona hazatér szülőfalujába. „Am reggelre kelve zsandárok keresik, és betaszígják a tömlőbe. Kutya vörös. És kihallgatják, és ő nem tud felelni semmire. »Miért ment?« — Mert parancsolták. Öt éve, nyolc éve folyton parancsolták. És egy nap, a tárgyalóterem félelmetes levegőjében, valami szigorú úr kimondja: vörös katona nem katona! Katona volt mindig, de négy és fél hónapon át nem volt katona, hanem gyilkos [...] És erre a szóra összedől benne minden. És tébolyult miértek vájkálnak az agyában. Hiszen ugyanúgy parancsolták. Ugyanazok. Ugyanazt kellett tenni akkor is. Neki azt mondták, hogy a háza sorsa és az emberiség boldogsága követeli, hogy azt tegye, amit parancsoltak. És aki nem tette, azt megölték. Hiszen ő csak jó katona volt. Mindvégig jó katona... És kusza gondolatai gúzsba kötözik az értelmét, és végleg megzavarodik, és szegény, nyomorult, tehetetlen bábu nem tudja felfogni, hogy amiért dicséret járt neki eddig, miért jár most... kötélt... általi... halál.“

A karcolat a következő — mottóul idézett — újsághírrrel vitázik: „A magyar királyi legfőbb katonai törvényszék [...] kimondotta, hogy a proletárdiktatúra idején szolgálatot teljesítő vörös katonák csak akkor tekinthetők katonai egyéneknek, ha a diktatúra bukása után is katonák maradtak.“

Ormos Ede *Hazafelé* című novellája a háború utáni válság tüneteit lajstromozza. Hósei: a vidéki állomásfőnök, aki maga is elégedetlen, mert a minisztériumtól nem kapja meg a drágasági pótlékot, beosztottjaival azonban basáskodik; a két „rabló“, akit nyitott teherszállító kocsiból kísérnek az állomásfőnök elé; két idős, elhanyagolt külsejű rendőr, aki kockázat nélkül szeretné teljesíteni szolgálatát.

A két „rablóval“ az állomásfőnök — volt katonatiszt! — vezette vallas során ismerkedünk meg közelebbről: „A főnök úr az irodában megkezdte a vallasát. Előbb megmottozzák őket. Egyiknél sincs egy fillér sem. Alkulcs, véső, reszelő, semmiféle betörőszerszám sincs. — Ezeket bizonyosan eldobálták az úton — rivallt rájuk a főnök. — Hát mit kerestetek a vasúti kocsiiban. — Nem kerestünk mi, kérem szépen, semmit — mondja a kisebbik —, csak haza akartunk menni karácsonyra. — Hova? — Tarjánba. — Honnan? — Lupényból. — Mit kerestetek ti Lupényban? — Keresni nagyon keveset kerestünk, mert a bányában dolgoztunk, amíg lehetett. De aztán elbocsátottak bennünket. A pénzünk csak Gyéresig futotta jegyre. Gondoltuk, majd hazakerülünk a tehervonattal.“

A „főnök úr“ egy szót sem hisz a vallomásból. Foglyait bekísérteti a két rendőrrel. A szerző pedig olvasóira bizza: vonják le a novella tényanyagából adódó következtetéseket.

Szentimrei Jenő *Jóember* című írásában a kapitalizmus falusi viszonyok közötti térhódítását követi nyomon. Írásának színhelye egy hegyvidéki falucska, amelynek népe évszázadok óta küzd a természeti körülmények mostohaságával, de kitartó munkája ellenére is egyre szegényebb. Már régóta az erdőtől kellett volna elhódítania újabb termőföldeket. „Az erő pedig meg lett volna hozzá, amint máshoz is megvan. Hiányzott azonban a szervezett hadsereg. A Tőke organizáló akarata.“ Ezt az akaratot a tettvágytól fűtött új tiszteletes hozza a faluba, aki azonnal felismeri a kínáló lehetőségeket. Ki is használja őket. Demagógiával kezdi: „Veszedelemben a föld népe!“ — lármázza végig a hatóságokat. És sikerül elintéznie, hogy az amerikások olcsón megvásárolt földcskéit olcsó kölcsönre adja tovább a bank az otthon maradtaknak. Mi sem természetesebb, hogy demagógiával is folytatja: megérteti híveivel, hogy hálával tartoznak neki jóságáért, s hálájukat elsősorban munkával róhatják le. Hívei saját földjeiket kénytelenek elhanyagolni, később pedig — egy természeti csapás utáni szorultságukban — el is adósodnak a papnál, aki egyre nagyobb kamatot követel a kölcsönzött összegekért.

Az emberekben felhalmozódik a keserűség, s egy óvatlan pillanatban ismeretlen tettek agyonverik a papot. „[...] maga a püspök úr jött le temetni. Gyönyörű beszédet mondott a koporsónál, könnyekkel a szemében. A vármegyei intelligencia könnyek között hallgatta. A jó emberről beszélt a püspök, a legjobb polgárról, a haza áldozatkész fiáról, a derék, szorgalmas, példás keresztényéletű emberről“ — olvashatjuk az írás epilógusában.

Kiss Ida *Kalászcserduláskor* című karcolata, Kilyeni Nemes Krisztina három leányának egyazon legénnyel, csaknem egyazon időben, egymás tudta nélkül lebonyolított szerelmi légyottjának a története — fölledtséget árasztó képeivel, tempósan sorjázó mondataival, versszerű tördelésével — olyan, mint egy széles hőmpölygésű, expresszionista színezetű szabadvers. Vallomás a föld, a nyár, az érzékek erejéről.

Pap József írása, *A devizór*, humoreszknak álcázott szatíra a tőzsde világáról, amelyben minden lehetséges: pillanatok alatt vagyont szerezhetsz, avagy koldussá válhat a tőke bűvöletében tántorgó, vergődő ember. Az írás hőse, Pöczörke Demeter tőzsdeügynök, egyetlen munkanapon

több milliót, sőt milliárdot szerez bankjának előnyös üzletkötéseivel, s közben — egyáltalán nem mellékesen — bosszút áll a konkurrens cég ügynökén is, aki feleségét kerülgeti. A nagy siker pillanatában igazgatója gratulál neki: „Pöczörke, ezt kitűnően csinálta. Mindent hallottam. Évi kétszáz lejjel felemelem a fizetését.“ Ettől a közléstől Pöczörke felriad: kiderül, hogy az egészet álmolta. Elaludt, s most rohannia kell, ne hogy elkéssen munkahelyéről.

Tihanyi Erzsébet, a harmincas évek marxista szemináriumainak egyik szervezője, *Tehetség* című elbeszélésében a forradalmi apály korszakának sajátos figuráját, a szalonkommunistát rajzolja meg. Hőse kora ifjúságától kezdve látszólagos nonkonformizmussal tetszeleg: hosszúra növeli haját, nem törődik öltözékével, s lekezeli az embereket, mert azt hiszi, hogy ily módon kimagaslik közülük. A társadalmi konvenciókat semmibe veszi, s fiatalos hányavetiséggel kommunistának vallja magát — akkor, amikor a kommunista párt, a tényleges kommunisták már csak a konspiráció szigorú szabályai szerint tevékenykedhetnek. Hivatali feltevesei mosolyognak kijelentésein, s ő lassanként felfelé halad a ranglétrán, megtalálva a módját annak, hogy rendre megalkudjék saját elveivel: „Jó állása van. A vezérigazgató titkára. Kommunista. A vezérigazgató mosolyogva a fejét csóválja. — Rendesen öltözködik. — Egészen mindegy, hogy mi van az emberen, minek másokat elrémíteni. Mindenki elismeri, a kisváros dísze és különce. Szerelmével találkozik. Modora már nyugodtabb, nem rajongó. A ruházata is rendes. Összeházasodnak. — A szabad szerelem? Igen. De annyira nem fontos tényező az anyakönyvvezető, hogy el is lehet hozzá menni“ . . .

A rövid próza szemléjét Móricz Zsigmond *Bajban* című írásával zárjuk, ezzel a tragédiának induló, de végül idillé oldott falusi életképpel, amely — szerkesztőségi megjegyzés szerint — a Keleti Újság számára készült.⁶ Ezt az írást — tudomásunk szerint — a Móricz-filológia nem tartja számon. Teljes egészében reprodukáljuk tehát, a nyilvánvaló sajtóhibák helyesbítésére törekedve.

Az asszony kijött a házból, s körülnézett az udvaron. Felnézett az égre, amely ijedősen ólomszínű volt.

— Apjuk! apjuk! — kiáltotta, de nemigen hangosan. Azonban az ijedtség annál erősebb lett a szívében.

— Apjuk! — mondja újra rebegeve.

Úristen, hova lett ez az ember, hogy nem szól, hiszen máskor hacsak a lábát kitette az udvarra, már előtte volt a meleg, mosolygós képe, szelíd, vidám két szemecskéje.

Ész nélkül kezdett futni a kicsi udvaron, mintha meglátná, ha szalad. S nem is akarta még elárulni, hogy meg van ijedve, hiszen nem is tudta voltaképp, hogy meg van ijedve. Csak nem ment el hazulról (de hisz nem hallotta a kisajtót zárodni) . . . Csak kinn kell neki lenni az udvarban.

— Apjuk! apjuk!

A gyermekek mind iskolában vannak, egyedül van otthon, s most úgy meg van rettenve, a szíve csak úgy összevissza kalimpál.

— Apjuuuk!

Semmi nesz sehol . . .

Jézus isten, amiatt a kis veszekedés miatt, csak az ne jött volna közbe, azért van megijedve, de hisz az semmi, nem először mondta már meg, s igaza volt, és ő nem is mondott semmi olyat, és ő szereti és szerelemmel szereti, hát az embernek

⁶ Móricz Zsigmond, *Bajban*. Keleti Újság VII. (1924), 292. (dec. 25), 2—3.

még szólani sem szabad, még ki sem mondani a gondolatát, hát nem ahhoz van szokva, hogy neki lakatot kell tenni a nyelvére...

— Apjuk!...

S bedugta a fejét a tehénistállóba. A riska visszanezett rá szelíden, s lassan elbődült, hosszú, sárgás nyelvét kiöltötte, s kedvesen nézett becézó asszonyára.

— Appjuuk!

Valami gyanús volt. A létra félrecsúszva, ezt ő nem így hagyta. Ideje sem volt dühbe jönni a rendtlenségért, már rohant felfelé rajta. Fejét alig dugta fel a nyíláson, már látta, hogy ott lóg az ember.

Egyszerre visszaszállt a szívébe a nyugalom, nagy, fekete szemével körülnézett, s meglátta a szalmavágót, amely félkard volt s beszúrva a helyén.

Egy lépéssel fent volt, fogta a kést, s elvágta a kötelet.

Csöndesen lefektette a férjét a szalmára, s levette róla az istrángot.

Még az is eszébe jutott, hogy csak rá volt csavarva, el se kellett volna vágni, ki lehetett volna oldani...

— Apjukom!

Most állott el a szívverése. Az ember egészen sárga volt, és nem mozdult. Hirtelen elveszett: nem volt ember többé, halott volt! Es ő kisgyerek korában meg volt ijesztve a halottól, egy döglött verebet sem birt el, egyszer anyja, hogy megszoktassa, az arca elé emelte a levágott csirkét, olyan velőtrázó sikoltásban tört ki, azt hitték, frászt kap.

A halott mellett elveszett az élete, s felugrott, iszonyodva, dermedten, halkán visitott, azt hitte, rászakad a tető, nem is tudta, hogy szédelgett le, kint az udvaron két tenyerét a fejéhez szorítva visitotta:

— Segítség, segítség!

Az utcán ment az öreg Bartá, az mindjárt megállt, kapa volt a vállán, erre fordult, hogy őt meglátta, már futott is rossz, öreg lábain.

— Mia no, mi történt!?

— Meghalt az uram!

A szomszédasszony is ott volt már, milyen hamar gyűlnek az emberek, egyszerre tele volt az udvar, ő nem tudta, hogy-mint, álomban, csak a keze-lába volt nehéz. Nem is hallotta a hangját sem, hogy s kinek mondta meg, mi történt, csak látta, hogy hozzák az urát befelé a házba.

Ott lefektették az ágyra, csak úgy maradt mozdulatlanul. A gyerekek épp jöttek az iskolából.

— Gyurikám, eredj hamar a postára, míg be nem zárják, nesze, itt a pénz, mondd meg, sürgönyözzenek nagyapádnak, hogy meghalt apátok.

A gyerek nagyra nyitott szemmel átvette a pénzt, s mindjárt fordult, elment, nem volt ideje sírni sem, olyan nagy feladat volt rábízva.

Aztán jött az orvos is, s estére lassan magához kezdett térni a halott.

Ilyen csodát, ilyen megváltást.

Most már megint nem félt tőle, most már újra ember volt neki és a férje volt, csak kimondhatatlan szeretettel bűjt hozzá. Becézte, babusgatta, cirógatta.

Ejfel után már fel is kelt az ember, s kiment az istállóba, s megnézte a tehénet, s adott neki enni. Ugyanavval a karddal vágta a szénát neki, amivel őt levágta a felesége. Gondolt is rá, felemelte s megnézte a kést a mécses gyenge fényén.

Másnap délelőtt meg nem ment ki a házból. Fájt a nyaka, torka be volt dagadva, de inkább csak szégyellte magát, nem tudott emberek szeme elé kerülni, s a feleségét cirógatta, haját simogatta, mikor nyílt az ajtó, s bejöttek a szülei.

Eiől az apja jött hetykén, ahogy szokott, végre kivágva az ajtót:

— No Garzi — mondta ismert hangos kurjantásával —, mi meg jöttünk a temetésedre!

Az anya síró szemmel omlott rá:

— Edes, édes egy fiam.

Az ember csodálkozva nézte őket:

— Maguk honnan tudták meg, hogy meghaltam?

— Megsürgönyözte a feleséged!

Az ember az asszonyára nézett, aki ott állott, lankadtan, meggyötörten, megtörötten.

És enyhe, mély, édes fájdalom terült el a lány férfi szívében: ugye mégis az volt az első gondolata, hogy az ő szüleinek sürgönyözött... s hogy a könny végképp el ne borítsa, elkezdett hangosan nevetni, s csak paskolta az asszonya nyakát.

1925-től kezdve a Keleti Újság prózarovata folytatásos regényközlésekkel gazdagodik. Az eredeti művek között olvasható, például, Lígeti Ernő *Az ifjító szűz* (1925) és Schöpflin Aladár *Balaton tragédia* (1926) című regénye. A romániai magyar irodalom szempontjából azonban kétségkívül fontosabb Markovits Rodion közismert és népszerű *Szibériai garnizon* (1927). E „kollektív riportregény” megírásának a tervét a Keleti Újság 1926. december 25-i számában jelenti be a szerző:⁷

„Jelen sorok írója, lelke legmélyéig meghatottan a hősi korok hősi epopeiái iránt, a modern idők eposzát szeretné írni. Az eposz helyére került regényt óhajtaná megkísérelni itt, a következő megfontolásokból fakadóan:

Az annyi emberrel közös élmény, a háború, nem suhanhatott el nyomtalanul a lelkek fölött, és kétségtelen, hogy sok ember érzi súlyát a ki nem mondott szónak.

Van egy közös platformunk: a háború. Ennek szerencsétlen és torz szülötte: a hadifogság. A hadifogság eposzát íránk meg; ezren, ezer szemszögből. Ezren, ezer színet. Ezren, ezer bánatát. Ezren, töméntelen mozaikját szaporáznánk egységes képpé.

Múzeuma lehetne a világégés nagy katasztrófáinak, dokumentuma lehetne a történelemnek, tanulságává válhatna eljövendő koroknak, emlékünkhöz maradhatna az elmélyedésünk perceire.

Meg szeretném adni itt a keretét a mi életünk e szomorú meséjének, és ebbe a keretbe illeszteném a leláncolt évek rögzítésre érdemes jeleneteit.

Szeretném, ha előkerülhetnének a régi noteszek, az elfeledett levelek. Kinyílnának a szívek, és felém áramlana a sok csillogó és szürke cserépdarabkája volt hadifogságos életünknek, hogy teljes lehessen és érdemes lehessen a munka, melyre vállalkozunk. A huszadik századbeli Ulixes vándorlásának és hontalanságának története...

Mi leszünk a hősei a kollektív regénynek, mert mi éltük át epizódjait, és magunk énekeljük meg saját magunk hányattatásának és számkivettségének modern epopeiáját...

A továbbiakban Markovits közli a regény vázlatát, majd így fejezi be cikkét:

„A Keleti Újság minden olvasóját kérem: legyen segítségemre ennek a modern riport-eposznak az anyaggyűjtésében, és vegyen részt a teljes kép kialakításában.

A szerkesztőséghez e tárgyban küldött minden levelet tessék ellátni „Szibériai garnizon” felírással, vagy szíveskedjenek egyenesen hozzám juttatni a hozzászólásokat, ötleteket, epizódokat: Satu-Mare, Strada Mihai Viteazul 13.”

A felhívásra érkező válaszokat a szerző a Keleti Újság 1927. január 9-i, 16-i és február 4-i számaiban nyugtázza. A január 23-i számban jelzi, hogy a regény nem egyéni hőstettekről, hanem a közösség életére jellemző tényekről szól majd; február 13-án pedig bejelenti, hogy az újabb felvilágosításokat a regény folytatásos közlése közben is figyelembe fogja venni. A folytatásos közlés végül 1927. február 20-án indul.

A Keleti Újság versrovatának általános színvonala a prózarovaténál jóval alacsonyabb. Kevés az olyan jelentősebb alkotás a lap hasábjain, mint például Szentimrei Jenő *Az ár feletl a gátnak* (1922. aug. 6.) vagy Bartalis János *A magányban* (1924. márc. 21.) című költeménye. Éppen ezért a rovat színvonalát talán egyetlen kiragadott alkotással is érzékeltethetjük. A kiválasztott mű szerzője: Bárd Oszkár, címe: *Szabadságon*,

⁷ Markovits Rodion, *Szibériai garnizon*. A Keleti Újság kollektív regény-kísérlete. Keleti Újság IX. (1926), 293. (dec. 25), 5–6.

ajánlása pedig „Áts Vilmos ismeretlen társamnak“ szól. A vers 1926. április 16-án látott napvilágot, mintegy válaszul Áts Vilmosnak, a régi csaták színhelyeit bebarangoló egykori frontharcosnak néhány nappal korábban közölt emlékidéző cikkére.⁸ Íme a vers:

Nem hiszem el, hogy más fáradt lelkekben
nem robbannak tízéves harci aknák
s hogy gyilkos emlékek beteg tarlóján
a múltat mások épp így ne kutatnák.

Verejtékes, sikolyba fülő álmok
a nyugodt létet ellopják alattunk,
hisz nemcsak ők, a szent halott bajtársak:
mi is, mind, mind, örökre itt maradtunk.

A világ él, épít, a sebek forrnak,
de mintha mindent más csinálna, nem mi:
nappal vagyunk csak itthon, szabadságon,
éjjel a frontra muszáj visszamenni.

Nem hiszem el, hogy más nem úgy beszélget
halott társakkal, ahogy én beszélek,
s hogy van ideg, amellyel megértették
hiánytalan, hogy nincsenek veszélyek.

Mi már ülünk örökre árkaikban
s tán utolsó cigarettát szívja;
hátunk megett hideg térképen készül
a halálos, a végső offenzíva.

A lap versrovatát különben a népies-nemzeti epigonizmustól a merészebb avantgarde-kísérletekig feszülő nagyfokú szemléleti és eszközhasználatbeli változatosság jellemzi.

A fordítói rovatban, akárcsak az eredeti művek csoportjában, a rövid prózáé az elsőség. A román szerzők közül Ion Agárbeceanut Kádár Imre, Ion Luca Caragialét Boronkay Lajos és Kováts Gyula, Emil Isacot W. Detrehenny József, Mihail Sadoveanut ismeretlen fordító szólatatja meg. Az egyetemes irodalmat a többi közt Martin Andersen-Nexő, Solem As, Henri Barbusse, Max Brod, Anton Pavlovics Csehov, Gabriele D'Annunzio, Alphonse Daudet, John Galsworthy, Makszim Gorkij, Jens Peter Jacobsen, Mark Twain, Guy de Maupassant, Luigi Pirandello, Rainer Maria Rilke, George Bernard Shaw, Lev Nyikolajevics Tolsztoj, Miguel de Unamuno és H. G. Wells képviseli. A külföldi rövid próza népszerűsítése terén emlékeztet az 1922 első negyedében megjelent „népek meséi“ sorozat, valamint az 1925 karácsonyán közölt, „Külföldi dekameron“ című novellafüzér.

A külföldi regények közül a Keleti Újság folytatásos közlésben ismerteti meg olvasóival Bernhard Kellermann *A Schellenberg testvérek* (1926) és Edmond Goncourt *A Zemganno testvérek* (1927) című művét, az előbbit Peterdi István tolmácsolásában, az utóbbit ismeretlen fordító munkájaként.

⁸ Áts Vilmos, *Tízéves találkozó a görzi csatatereken*. Keleti Újság IX. (1926), 82. (ápr. 11), 4–5; 83. (ápr. 13), 2.

A lap a költői művek közvetítésében is szerepet vállal. A román lírikusok közül Dimitrie Anghelt, Panait Cernát és Elena Faragót Franyó Zoltán, Octavian Gogát Keresztury Sándor, Emil Isacot Kádár Imre, Lucian Blagát Bárd Oszkár, Franyó Zoltán és Kádár Imre tolmácsolja. Az egyetemes irodalom képviselőiben Henri Barbusse-t és Hermann Hessét Ormos Ede, Charles Baudelaire-t Ferenczy Valér, Nicolaus Lenaut, Rainer Maria Rilket és Walt Whitmant Gara Ákos, Omar Khajjámot és Rabindranath Tagore-t Cziffra Géza, Miguel de Unamunót Fekete Tivadar, Siegfried von Vegesackot Hajnal László ülteti át. Dienes László hindu, Szombati-Szabó István régi japán strófákat tolmácsol, Kádár Imre pedig a román népköltészet remekéből is fordít.

A versfordítások színvonalát két kiragadott idézet segítségével próbáljuk érzékeltetni.

Baudelaire *Les Phares* című költeményének egyik szakaszát előbb Ferenczy Valér, majd Szabó Lőrinc tolmácsolásában idézzük:

Delacroix! véres tó s örökzöld fák sötétje;
Szörnyű lelkek járnak a láznak e honát —
Remegeve száll borús felhők közül zenéje:
Felzúgó s elhaló, érces, vad harsonák.⁹

Delacroix. rőt vértó, melyet zöld fenyves árnyal,
kísérteties és gonosz angyal-tanya,
hol bosszus ég alatt harsonák raja szárnyal,
mint Weber különös elfojtott sóhaja —¹⁰

S idézzük Octavian Goga *Fără țară* című versének egyik strófáját is — román eredetiben, majd Keresztury Sándor, végül pedig Szemlér Ferenc tolmácsolásában:

Eu sunt oftatul care plînge
Acolo-n satul meu din deal,
Sunt țipătul muiat în singe
Al văduvelor din Ardeal.
Sunt solul dragostei și-al urii,
Un visător de biruinți,
Ce port blesteme-n cerul gurii
Drept moștenire din părinți.¹¹

Síró sóhaj, mit kis falumból
verték vissza a havasok,
én az erdélyi özvegyeknek
vérben puhult jaja vagyok,
bennem közös fedél alatt él
a gyűlölet és szeretet
s szám padlásán átok virágozik —
mit oda még atyám vetett.¹²

Sóhaj vagyok, mely kis falumba
Viszi el fájdalmam jaját.
Véres panaszt, melyet jajongva
Sírnak az erdélyi anyák.
Föld, hol jóság s gyűlölet termett.
Almodó, ki győzelmet ül.
Kire átkot kiáltó nyelvet
Atyái hagytak örökül.¹³

⁹ Baudelaire, *A Fároszok*. Ford. Ferenczy Valér. Keleti Újság V. (1922), 268. (nov. 26), 6.

¹⁰ Baudelaire, *A Fároszok*. Ford. Szabó Lőrinc. In: Charles Baudelaire, *Válogatott művei*. Európa Könyvkiadó. Budapest, 1964.

¹¹ Octavian Goga, *Fără țară* [1916]. In: Octavian Goga, *Poezii — Költemények*. Minerva Könyvkiadó. Bukarest, 1972.

¹² Octavian Goga, *Hazátlanul*. Ford. Keresztury Sándor. Keleti Újság VII. (1924), 78. (ápr. 6), 9.

¹³ Octavian Goga, *Hazátlanul*. Ford. Szemlér Ferenc. In: Octavian Goga, *Poezii — Költemények*. Minerva Könyvkiadó. Bukarest, 1972.

A fordítások szinopszisához hozzátartozik Luigi Pirandello *A küszöbön* című egyfelvonásosának magyar változata, egy-egy részlet Ion Luca Caragiale *Szemét szemért, fogat fogért (Năpasta)*, Oszip Dimov *Szomorúságának énekese* és Ion Minulescu *A szerelmes próbababa* című színművéből (Janovics Jenő, Szabó Imre, illetve Kádár Imre tolmácsolásában), valamint néhány esszé, tanulmány és riport, olyan szerzőktől, mint Ralph Waldo Emerson, Lucian Blaga, Cecil Gray és Egon Erwin Kisch.

Az irodalomkritikai-irodalompublicisztikai rovat írókkal, költőkkel és műveikkel foglalkozó írásainak célja nem utolsósorban az olvasók tájékoztatása. Alábbi — a teljesség igénye nélkül összeállított — gyorsleltárunk arról próbál számot adni: milyen szerzőkre és milyen művekre terjed ki a Keleti Újság munkatársainak figyelme.

Klasszikusokról, régebbi korok íróiról és költőiről rendszerint évfordulók alkalmával, de elég gyakran minden alkalomtól függetlenül emlékezik meg a lap. Az erdélyi szerzők közül Aranyosrákosi Székely Sándorról Tamás Ernő (VI/250), Kriza Jánosról Ligeti Ernő (VIII/69), Petelei Istvánról Tompa László (VII/10), a magyar klasszikusok közül Arany Jánosról Debreczeni István, Csokonai Vitéz Mihályról Ligeti Ernő és Nóti Károly, Gyulai Pálról Kovács László, Jókai Mórról Gyalui Farkas, Ignó, Kristóf György és Ligeti Ernő ír cikket, illetve tanulmányt. Különös figyelmet szentel a Keleti Újság Petőfi Sándor alakjának az 1922-es Petőfi-ünnepségek kapcsán,¹⁴ Ady Endre életével és költészetével pedig évek hosszú során át foglalkozik.¹⁵ Az Ady-vonatkozású írások sokaságából Kőmíves Lajos 1922-es emlékirportjai, Vincze Géza 1923-as emlékezése, Hatvany Lajos és Benedek Marcell 1924-es vitairatai, valamint Földessy Gyula 1925-ös cikksorozata emelkedik ki.

Az elhunyt kortársak közül Amon Ottórol Ligeti Ernő (IV/167), Balogh Endréről Kristóf György (VIII/56), Révai Károlyról Kiss Ernő (VI/88), Bródy Sándorról és Kiss Józsefről ugyancsak Ligeti Ernő ír nekrológot. A reveláció erejével hat a Keleti Újság hasábjain Darvas Simonnak Lékai-Leitner János alakját idéző megemlékezése.¹⁶

Riportot, portrécikket Bánffy Miklósról (X/2), Bartalis Jánosról (VII/179), Kibédi Sándorról (IX/288) és Móricz Zsigmondról Kőmíves Lajos, Benedek Elekről ugyancsak Kőmíves Lajos (VI/102, VIII/163) és Zágony István (IV/250, VII/104), P. Gulácsy Irénról Ligeti Ernő (VII/268), Jékey Aladárrol ismeretlen szerző (II/61), Reményik Sándorról Kovács László (IX/65), Szabó Dezsőről pedig Murányi Győző tollából közöl a lap. Interjút Kassák Lajossal Heves Ferenc, Móricz Zsigmonddal Jakab Géza, Osvát Kálmánnal (VIII/215) Darvas Simon készít. Hatvany Lajos 1924 októberében az ifjú Babits költészetéről értekezik.

¹⁴ A könyvészeti adalékokat lásd Kozma Dezső *Petőfi öröksége* (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976) című kötetének függelékében.

¹⁵ A Keleti Újság Ady-anyagát az 1972-ben közreadott Vitályos László — Orosz László-féle Ady-bibliográfia csak részben tárja fel.

¹⁶ Darvas Simon, *Sorscsinálta hősök*. Emléksorok Lékai-Leitner János halálára. Keleti Újság VIII. (1925), 178. (aug. 8), 2—3.

Az egyetemes irodalom klasszikus és kortárs alkotói közül Anatole France-nak Benedek Marcell, Bölöni György, Dienes László és Kémeri Sándor, Henri Debusse-nak Barta Lajos és Ligeti Ernő, Balzacnak és Pirandellónak Benedek Marcell, Théophile Gautier-nek és Shelley-nek Murányi Győző, a Mann-testvéreknek és Rilkének Ligeti Ernő, Heine-nak Turnowsky Sándor, Molière-nek Oláh Ferenc, Benedetto Crocénak Kiss Ernő, Knut Hamsunnak pedig Ormos László szentel cikket, illetve tanulmányt.

A Keleti Újság kritikái és recenziói elsősorban a hazai magyar könyvtermést térképezik fel.

A hazai magyar szerzők művei közül L. Ady Mariska *Én az őszben járok* (VIII/28), Andor Endre *Fekete máglya* (VI/5), Antal János — Becski Andor *Verseskönyv* (VI/94), Áprily Lajos *Esti párbeszéd* (VI/148), Falusi elégia (IV/54), *Rasmussen hajóján* (IX/218), Balla Böske *Szinek — hangulatok* (IV/117), Bárd Oszkár *Mi lesz velünk?* (VII/282), Bartalis János *Hajh rózsafa* (IX/277), Dobai István *Mesésiasok* (VI/5), Fekete Tivadar *Ének két halotti maszkról* (VIII/129), Finta Gerő *A ják* (VII/37), Finta Zoltán *Bort, búzát, békességet* (X/56), Giszkalay János *Gús Chalav látomása* (VII/277), Győri Ernő *Isten és Nő* (VII/150), Hajnal László *Ilyen vagyok* (VII/72), *Magányos éjszaka* (IX/21), Honti Tibor *Tisztaság imádása* (VIII/179), Kádár Imre *Bujdosó ének* (VIII/168), Keleti Sándor *Próféták útján* (VII/17), Kibédi Sándor *A vajdó mélység* (VII/236), *Diadalmas élet* (VII/275), Kovács Károly *A halott csillag* (VII/17), Krüszelyi Erzsébet *Hangtalan lírán* (VII/179), Ligeti Ernő *Én jót akartam* (VII/188, 189), Nagy Emma *Megkötözve* (IX/135), Pap József *Kiáltás a barátért* (VII/285), Receanu Iona *Vágyak visszhangja* (VI/5), Ruth Klára *Ó, Caesar, kis gladiátorod köszönt* (IX/200), *Tovább...* (VII/134), Salamon László *Végtelen élet* (IX/208), Serestély Béla *Az örök rejtély* (V/283), Szántó György *Schumannnal a karneválban* (VIII/248), Szentimrei Jenő *Nyári délután Egeresen* (VII/159), Szombati-Szabó István *Életem* (VI/15) című verseskötetéről, Berde Mária *Haláltánc* (VII/289), P. Gulácsy Irén *Fekete völgyének* (X/89), *Hamveső* (VIII/157—158), Gyallay Domokos *Vaskenyéren* (X/10), Kádár Imre *Nászrepülés* (X/124), Ligeti Ernő *Belvedere* (IV/168), *Föl a bakra* (VIII/294), Makkai Sándor *Órdögselekről* (IX/1), Nagy Dániel *Cirkusz* (IX/206), Sas László *Isten lábánál* (VI/200), Szabó Imre *Szent Eliz* (VI/255), Szabó Mária *Appassionata* (IX/212), *Felfelé!* (IX/96), Szántó György *Bábel tornya* (IX/244), *Sebastianus útja elvégzettett* (VII/114, 246), Tabéry Géza *Októberi emberek* (IV/60), *Szarvasbika* (VIII/138) című regényéről, Balogh Endre *Hajótöröttek* (V/81), Berde Mária *A tükör* (IV/34), *Rina kincse* (VI/247), Ikaalvi Diénes Jenő *Magduska meséskönyve* (IV/277), Kacsó Sándor *Utoijára még megkapaszkodunk* (X/164), Makkai Sándor *Megszólalnak a kövek* (VIII/237), Markovits Rodion *Ismét találkoztam Baltazárral* (VIII/231), Marót Sándor *Nincsen haldí* (VII/184), Pap József *Első könyv* (VII/83), Sipos Domokos *Istenem, hol vagy?* (VI/12, 42), Szabó Mária *Magamtól — másokig* (X/31), Szántó György *A kék lovas* (VIII/20), Szentimrei Jenő *Mikroszkóp* (IV/272), Szini Lajos *Az őzöltő és más külső nyűszkölések* (IX/294), Tabéry Géza *Kolozsvári bál* (VI/166), Tamási Áron *Lélekindulás* (VIII/131), Verner Sándor *Az élet ösvényein* (VII/17) című elbeszéléskötetéről, Dienes László *Művészet és világnézet* (VIII/243), Kristóf György *Az erdélyi magyar irodalom múltja és jövője* (VIII/89), Makkai Sándor *Magyar fa sorsa* (X/97, 146) című tanulmánykötetéről Benedek Elek, Benedek Marcell, Berkes Lajos, Darvas Simon, Dienes László, Gaál Gábor, Gál Kelemen, P. Gulácsy Irén, Gyárfás Endre, Hajnal László, Harsányi Kálmán, Kacsó Sándor, Kádár Imre, Kassák Lajos, Kovács László, Kőmíves Lajos, Ligeti Ernő, Makkai Sándor, Molter Károly, Osvát Kálmán, Paál Árpád, Pap József, Reményik Sándor, Sipos Domokos, Somlyó-Eller Gizella, Szentimrei Jenő, Vincze Géza és néhány azonosítatlan szerző ír a lapban.

A magyar irodalmi termésből Beczassy Judit, Gábor Andor, Hatvány Lajos, Juhász Gyula, Karinthy Frigyes, Lányi Sarolta, Lesznai Anna, Möricz Zsigmond, Riedl Frigyes, Szabó Dezso egy-egy könyvét Balázs Ferenc, Becski Irén, Benedek Marcell, Jancsó Béla, Kádár Imre, Komlós Aladár, Kovács László, Laczkó Géza,

Szentimrei Jenő, az egyetemes irodalom területéről pedig John Galsworthy, Rosa Luxemburg, Romain Rolland, Rabindranath Tagore egy-egy művét Becski Irén, Benedek Marcell, Dienes László és D. Götz Irén mutatja be.

A Keleti Újság, hírek és egyéb közlemények formájában, rendszeresen beszámol az irodalmi és művelődési élet eseményeiről: a könyvkiadási és folyóirat-alapítási kísérletekről, az irodalmi és művelődési társaságok működéséről stb.

A könyvkiadást az Olajos Domokos szerkesztésében megjelenő Magyar Írók Kincsháza (1920) című antológia beharangozásától kezdve kíséri figyelemmel, s számot ad a többi közt az Aradon megindított Erdélyi Könyvtár című regénysorozat (1922), az Antalfy Endre és Osvát Kálmán kezdeményezte marosvásárhelyi Magyar Klasszikus Könyvtár (1923), valamint a kolozsvári Pásztortűz Könyvtár (1925—1926) köteteiről.

1924. március 29-én a Keleti Újság adja közre azt a felhívást, amelynek keretében Kádár Imre, Kós Károly, Ligeti Ernő, Nyíró József, Paál Árpád és Zágóni István bejelenti az Erdélyi Szépművés Céh alapításának a tervét. „Mi összeállottunk néhányan, kevesen, akik írunk, s akik ki akarjuk válogatni az Erdélyben dolgozó írók munkáinak legjavát, és keressük e felhívásunk szavával azt a száz embert, akik értékelik is, de fel is ölelhetik, a megvalósítás biztos útjára vezethetik, egyben magukénak vallhatják ezt a vállalkozást és legszebb eredményeit.“ Az Erdélyi Szépművés Céh 12 hónap alatt 12 kötetet kíván kiadni — száz megrendelő támogatásával, különleges kivitelezésben, kötetenkénti 200 lejes áron.

1924. május 16-án a lap jelzi: „Megtörtént a csoda, alig jelent meg az Erdélyi Szépművés Céh első felhívása, nyomban visszhangra talált Erdélyben. Pár nap alatt a kibocsátandó amatőr példányokat háromnegyed részben lejegyezték.“ A tájékoztató cikkből megtudjuk, hogy „a Céh eddig Nyíró József, Ligeti Ernő, Kós Károly regényeit, Zágóni István történelmi és Paál Árpád *Az ember rejtelmei* című munkáját, Kádár Imre verseskötetét készítette elő, de még ez évben meg fognak jelenni az erdélyi legjobb prózairók reprezentáns kötetei is“.

Az 1924. augusztus 31-i híradás az előfizetők számát — a jelentkezők sokaságára való tekintettel — 100 helyett 200-ban szabja meg, s egyúttal azt is közli, hogy a sorozat mind külső formában, mind „az írók műveinek összehangoltságában“ egybeforrott egész lesz. A Céh októberre ígéri az első kötetet, Kós Károly *Varju nemzetségét*. A sorozat további kötetei a következők lennének: Nyíró József *Isten igájában* (regény), Ligeti Ernő *Az elesettek* (regény), Kádár Imre *Bujdosó ének* (versek), Zágóni István *Estély a népek országútján*, Paál Árpád *Az ember rejtelmei*, Bartalis János *Versek*, egy erdélyi lírai antológia — Kuncz Aladár összeállításában, az erdélyi képzőművészet történetének rövid összefoglalása — Kómi Lajos szerkesztésében. A Céh regényt kíván közzélni Tabéry Géza és Gulácsy Irén tollából is.

Az 1925. február 22-i híradás az előfizető céhtagok számát 250-re kerekíti, s márciusra ígéri a Céh első kiadványát — Gulácsy Irén társadalmi regényét. Ezt követné Kádár Imre verseskötete, Kós Károly

Varju nemzetsége, Zágoni István erdélyi történelme, Paál Árpád, Nyíró József, Ligeti Ernő, Tabéry Géza, Sipos Domokos regénye, Aprily Lajos *Elmerült harangja* és (Kőműves) Nagy Lajos képzőművészeti antológiája.

Az 1925. április 12-i közlés szerint a sorozat április második felében indul, Gulácsy Irén *Hamueső* című regényével, s ezt követik majd Kádár Imre, Makkai Sándor, Kós Károly, Ligeti Ernő, Paál Árpád, Nyíró József, Zágoni István, Aprily Lajos, Kuncz Aladár, Osvát Kálmán, Bartalis János és Szentimrei Jenő művei.

Gulácsy könyve végül 1925 májusában hagyja el a sajtót, legalábbis erre következtethetünk a Céh 1925. június 10-i nyílt leveléből, amely az előfizetőket az utánvételt postázott példányok kiváltására szólítja fel. Az 1925. június 19-i közleményből tudjuk, hogy a Céh előfizetőinek száma ekkor már 333.

A sorozat újabb kötetei — növekvő érdeklődés közepette — egymás után jelennek meg 1925 és 1926 folyamán. Közben azonban — 1926 júliusában, az Erdélyi Helikon írói társaság alakuló ülésén — a Céhet alapítói az új munkaközösség céljaira ajánlják fel. A Céh újjászervezésére egy bizottságot kérnek fel, amelynek tagjai — az alapítók mellett — Aprily Lajos, Bánffy Miklós, Endre Károly, Gyallay Domokos, Kemény János, Molter Károly, Kuncz Aladár, Makkai Sándor és Tabéry Géza.¹⁷

A Keleti Újság 1927. február 13-i számában ad hírt arról, hogy az újjászervezett Erdélyi Szépművéses Céh — az Erdélyi Helikon kiadóvállalata — pártoló tagjainak számát 500-ra emelte.

A hasábjain beharangozott időszaki kiadványok közül a Keleti Újságot kettőhöz fűzik szorosabb szálak: a Napkelethez és a Korunkhoz.

A Napkelet című félhavi irodalmi folyóiratot ugyanaz a Lapkiadó és nyomdai műintézet r. t. jelenteti meg, mint a Keleti Újságot. A Napkelet főszerkesztője, Paál Árpád, szerkesztői, Kádár Imre és Ligeti Ernő, segéd-, illetve helyettes szerkesztője, Szentimrei Jenő — mindannyian a Keleti Újság kötelékébe tartoznak. Az 1920. szeptember 15-e és 1922. szeptember 1-e között kiadott folyóirat 57 költőjének és 51 prózaírójának a nevét — mintegy 25 szerző kivételével — a Keleti Újság hasábjain is felleljük. Természetes tehát, hogy a lap mindvégig beszámol a Napkelettel kapcsolatos tudnivalókról, egészen a legutolsó, már be nem váltott ígért közreadásáig: „A Napkelet legközelebb új formában és lényegesen kibővített tartalommal kerül a közönség elé.”¹⁸

A Korunk című világnézeti folyóiratnak az indulásánál bábkodik a Keleti Újság. Az első beharangozó — s egyben az előfizetők toborzásában is feladatot vállaló — cikket 1925. október 11-én, kevéssel a Dienes-féle programív¹⁹ megjelenése után közli a lap. Ezt követi az 1926. február 4-i és február 7-i hirdetés, majd a Korunk első számáról

¹⁷ • • • *Munkára egyesültek Marosvécsen az erdélyi írók.* Keleti Újság IX. (1926), 160. (júl. 20), 3.

¹⁸ Keleti Újság V. (1922), 208. (szept. 16), 7.

¹⁹ Lásd az Ex-Libris című folyóirat 1925. évi augusztusi-szeptemberi kettős számában.

írott recenzió, amelyben a következő méltató szavakat olvashatjuk: „A társadalmi és történelmi jelenségek kritikai vizsgálatának, a napi lét szükségletein felülemelkedő világnézeti elgondolásoknak szabad fóruma akar lenni a *Korunk*, és ezt a programját jórészen már első számával valóra váltja.”²⁰

Az 1926. február 23-án közölt, A „*Korunk*” és a romániai problémák című olvasói levél, valamint a *Korunk* második számáról írott recenzió²¹ bíráló észrevételét is tartalmaz, amelynek lényegét egyetlen mondatba sűrítjük: a folyóirat „túl kevésbé terjeszkedik ki a belföldi problémákra”.

A Keleti Újság 1927. január 8-án, *Önkéntelen értékmérés* című cikkében foglalja össze a *Korunk* első évfolyamával kapcsolatos tanulságokat: „Amikor már mindenki elvesztette a hitét abban, hogy Erdélyben komoly szellemi megmozdulás életképes lehetne, amikor egyik legrégebbi irodalmi organumunk volt kénytelen hosszasan szünetelni, s amikor a legszebben induló irodalmi vállalkozások buktak el a többi után, a legrosszabb előzmények és a legpesszimisztikusabb előjelek után jött egy ember, aki azt mondta, hogy ő megpróbálja még egyszer. [...] Egy esztendő után nyugodt lelkiismerettel mondhatja el Dienes László, hogy eltalálta, mi az, ami ma nekünk itt kell. [...] Mert igen nagy siker az, hogy egy teljesen előfizetőire utalt szemle, amely sehonnan támogatást nem kap, az első évben annyira prosperálni tudott, hogy már megáll a maga lábán. [...] — A *Korunk* nagy sikere annak a szerencsés megérzésnek tulajdonítható, amely azt súgta a szerkesztőnek, hogy [...] bármít mutasson a látszat, Erdélynek igenis kell az európai világszemlélet, kell Európa.”

A *Korunk* történetéhez szolgáltat adalékot a Keleti Újság 1927. június 2-i riportja is, amelynek címe: *Tíz ismeretlen fiatalember súlyosan inzultálta lakásán Dienes Lászlót, a „Korunk” szerkesztőjét.*

A Keleti Újság 1920. november 9-én jelenti az Erdélyi Irodalmi Társaság, 1922. május 4-én pedig a temesvári Arany János Irodalmi Társaság újjáéledését. A legtöbb figyelmet azonban az Erdélyi Helikon írói társaság alakulásának szenteli a lap.

Az 1926. február 16-i vezércikk foglalkozik először Kemény János alapítási tervével. Az alakuló ülés programját a július 14-i, a találkozó lefolyását pedig a július 17-i és a július 20-i lapszám ismerteti. Ugyancsak a július 20-i lapszámban lát napvilágot a marosvécsi Helikon határozatainak szövege. Az Erdélyi Helikon írói társaságban egyesült szerzők névsorát — a Keleti Újság (1926. július 17.) és az Ellenzék (1926. július 21.) adatainak egyetítése alapján — a következőkben állapíthatjuk meg: Aprily Lajos, Bánffy Miklós, Bárd Oszkár, Bartalis János, R. Berde Mária, Endre Károly, Franyó Zoltán, P. Gulácsy Irén, Gyallay Domokos, Hunyady Sándor, Kacsó Sándor, Kádár Imre, Kemény János, Kós Károly, Kovács Dezső, Kuncz Aladár, Ligeti Ernő, Makkai Sándor, Molter Károly, Nagy Dániel, Nyíró József, Olosz Lajos, Reményik Sán-

²⁰ (-n.), *Korunk*. Keleti Újság IX. (1926), 42. (febr. 21), 6.

²¹ * * * A *Korunk* második száma. Keleti Újság IX. (1926), 62. (márc. 17), 4.

dor, Sipos Domokos, Szentimrei Jenő, Szombati-Szabó István, Tabéry Géza, Tamási Áron, Tompa László.

A Keleti Újság rendre hírt ad az újonnan alakult írói társaság felolvasó üléseiről: 1927. január 16-án a nagyváradiáról, március 15-én az aradiáról, március 17-én a temesváriáról, április 27-én a tordairól, május 10-én pedig a marosvásárhelyiről.

1927. augusztus 7-én a lap beszámol a második marosvécsi összejövetelről is. Ezen az összejövetelen Finta Zoltánt és Szabó Máriát fogadták a társaság új tagjaivá.

Az irodalom és közönsége, a különböző központokban élő írók és művészek közötti kapcsolatok elmélyítését kívánta szolgálni az 1923 végén megrendezett irodalmi olimpia, amelynek keretében — a tervek szerint — a nagyváradiak, az aradiak, a temesváriak és a marosvásárhelyiek léptek volna fel önálló műsorral. Az előadások közül csak háromra került sor. A Keleti Újság 1923. november 13-án ismerteti a nagyváradiak műsorát, november 20-án a marosvásárhelyiekét és végül december 4-én az aradiakét.

A laza szervezési keret az irodalmi olimpia csődjéhez vezetett. Több és főleg emlékezetesebb sikerrel jár az a három évvel későbbi művelődési próbálkozás, amelynek fő célja a modern irodalmi és művészeti törekvések propagálása volt.

A Keleti Újság 1926. szeptember 14-én adja hírül, hogy az újságíró klubban megalakult a Stúdió művelődési társaság, egyelőre 24 alapító tag részvételével. A Stúdió 1927. február 6-án mutatkozik be. Műsorán Dienes László konferánsza, zene- és táncszámok, valamint a Szentimrei Jenő irányította szavalókórus szerepel.²²

A Stúdió második műsoráról a Keleti Újság 1927. május 7-i számában a következőket olvashatjuk: „A műsor a legújabb líra termékeinek bemutatását célozta, s valóban nagyon érdekes képet adott a legújabb költői törekvésekről. [...] — A műsort Gaál Gábor vezette be, nagyon tartalmas, szellemes és világos előadásban. Goll verse is, melyet szemléltetőül előadott, remek munka, s erős hatást tett a közönségre. A következő szám W. Whitman *Téli mozdony* című hatalmas verse volt, a szavalókórus előadásában. [...] A harmadik szám Pap József előadása [...], ki *A művész és ellensége* címen tárgyalta a nagyközönség közömbösségét az új művészetek iránt. Ezután Zánsszky Margit, egy rendkívül rokonszenves szépségű leány adott elő három verset, s üdítő megjelenése, nagy előadói intelligenciája és remek hangja egyaránt elragadták a közönséget. Majd E. Bloch trióját, furcsa, de vonzó muzsikát adott elő a Stúdió Lakatos—Wertheimer—Eichner triója komoly hatással. — A műsor második részében megint Gaál Gábor adott elő három verset, amelyek között különösen Majakovszkij *Chicagója* hatalmasan megrázó élmény. Gaál Gábor kitűnő előadó, s érti a dolgát. Utána a szavalókórus Goll-, Heynicke- és Kassák-verseket adott elő, a közönség élénk tetszése

²² (k. i.) [Kádár Imre], *A kolozsvári Stúdió bemutatkozása*. Keleti Újság X. (1927), 29. (febr. 8), 6.

mellett. Becski Andorné mondotta el ezután finoman M. Jacob és M. Lecomte két költeményét. Szentimrei Jenőnek Az *elő vers*ről tartott tanulmányos előadása és Márai Sándornak a szavalókórus által reprodukált verse fejezték be az est műsorát [...]"

*

Nem volna teljes — megközelítőleg sem — a számbavétel, ha nem szólnánk arról, hogy a Keleti Újság a korszak kimagasló versmondó egyéniségének, N. Tessitori Nóra asszonynak az előadói pályáját is állandóan figyelemmel kísérte. Befejezésül az 1924. március 18-i méltató cikkéből idézünk:

„A vármegyeház zsúfolásig megtöltött termében rendezte meg N. Tessitori Nóra asszony előadói estjét. Az estély a szakszervezetek kulturbizottságának égisze alatt zajlott le, és az előadóművész nő a munkásság igényeihez alkalmazta műsorát. Az előadásra került költeményeket a szociális költészet nemes veretű termékeiből állította össze, és első-sorban Petőfit, Vörösmartyt hozta egyúttengő újjáköltésben közönségéhez. Igen nagy sikert ért el Várnai Zseni egyik elbeszélő költeményével, és zúgó tapsvihar honorálta Gábor Andor, Ady Endre proletárverseinek interpretálását. Mély és megrázó hatást keltett Mécs László a *Vadócba rózsát oltok* című versének előadása is. Nem volt egyetlenegy műsor-darabja sem, amely ne ért volna fel egy lelki megtisztulással. [...]"

Ez a cikk egyúttal a Keleti Újságnak a munkásművelődés kérdéseiről tanúsított érdeklődéséről is árulkodik.

MÓZES HUBA

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță nr. 21

ZIARUL „KELETI ÚJSÁG” ȘI LITERATURA

(Rezumat)

Între anii 1918—1927 cotidianul clujean „Keleti Újság” apare ca organ al ziaristilor și scriitorilor de orientare progresistă, acordând o atenție sporită problemelor literaturii și culturii. Studiul de față (vezi partea I în NyIrK, nr. 2/1978) schițează mai întâi istoricul publicației, stabilește lista colaboratorilor rubricilor sale literare și de cultură generală, trece în revistă ideile estetico-literare propăgandate de aceștia, prezentând apoi pe compartimente — proză, poezie, traduceri, critică — materialul literar publicat în paginile cotidianului. În sfârșit, studiul înregistrează cele mai importante știri privitoare la viața literară a perioadei studiate.

A MAROSMAGYARÓI NYELVJÁRÁS MÁSSALHANGZÓ-RENDSZERE*

I. 1. A magyar nyelvjárástani irodalomban a nyelvjárástípusokat eleddig elsősorban a magánhangzó-rendszer alapján alakították ki, és eszerint különítették el egymástól. Imre Samu azonban már mássalhangzó-rendszerbeli sajátosságokat, sőt számos alaktani jelenséget is számba vesz a főbb nyelvjárástípusok kialakításában, elhatárolásában (MMNyj. 330 kk.). De kiemeli, hogy „Tipizálásom elsődlegesen hangtani alapú... A hangtani jellegű sajátosságokon belül tekintettel vagyok a hangrendszerre, az egyes fonémák megterhelésére, egyes hangszín-realizációkra, illetőleg bizonyos alaktani jellegű vonatkozásokra is.“

Csak helyeselhetjük ezt az eljárást, hiszen a nyelvjárástípusra jellemzőek lehetnek a mássalhangzók rendszerbeli sajátosságai, sőt az alaktani jelenségek is. A hangrendszer típusok összeállításában azt tekintette kiindulási alapnak, hogy „a vizsgált nyelvjárásban hány fonéma, illetőleg csak polifonémikus értékben előforduló hang használatos“. Majd hozzáteszi: „Külön vizsgáltam a rövid és a hosszú magánhangzók rendszerét, de tekintettel voltam a mássalhangzók rendszerére is“ (i.m. 60). Már ebből a megfogalmazásból kitűnik, hogy a mássalhangzó-rendszer nem tárgyalja ugyanolyan módon, mint a magánhangzókét. Eljárását a következőkkel indokolja: a magyar nyelvjárások „zöme rendszerszerűen alig tér el egymástól, illetőleg a köznyelvtől“ (i.h.); „A megterhelés kérdése a mássalhangzók esetében sok szempontból más jellegű, mint a magánhangzóknál. Az egyes jelenségek realizálódásában gyakran van meghatározó szerepe a hangkörnyezetnek“, és számos jelenség eléggé elszigetelt, esetleg egyedi jellegű. „Mindezek következtében — írja — a mássalhangzók gyakoriságával kapcsolatos kérdéseket némileg más-képpen fogom vizsgálni, mint a magánhangzók hasonló problémáit. Nem tárgyalom külön-külön az egyes fonémákat, hanem a számottevőbb megfeleléseket — az eddigi szakirodalmi gyakorlatnak megfelelően — az érintett mássalhangzókon együtt mutatom be; s általában eltekintek a fentebb említett egyedi jellegű, esetlegesen felbukkanó megfelelések részletezésétől“ (i.m. 241).

Ugyanakkor „A hosszú mássalhangzók rendszerét — gyakorlati megfontolások miatt — nem különítem el — írja — olyan határozottan a rövidektől, mint a magánhangzók esetében... Arra azonban, ha maga a hosszú rendszer nem jelentkezik a köznyelvben tapasztalható következetességgel, esetleg lényegében hiányzik, természetesen tekintettel vagyok“ (i.m. 60).

*Részlet egy készülő monográfiából.

2. Valamely rendszerezés egyöntetűségét, a bemutatott jelenségek értékét, rendszerbeli helyét legeredményesebben az egységes szempontú vizsgálat biztosíthatja. A nyelvjárástípusok kialakításában és bemutatásában — úgy véljük — szintén helyeselhető ez az elvi, módszertani kívánalom. Összefoglaló áttekintésben — amilyen Imre munkája — bizonyára indokolt a mássalhangzó-rendszer fontosabb sajátosságainak az előzőkben vázolt szempontú bemutatása, de ha egy valamely nyelvjárás vagy nyelvjárástípus leírásában következtetések akarunk lenni, és a mássalhangzók fonematikus értékét, rendszerbeli szerepét a magánhangzókéval azonosnak tekintjük, tárgyalásukban ugyanazokat a szempontokat érvényesíthetjük, amelyeket a magánhangzó-rendszer elemeinek vizsgálatában alkalmazunk. Igaz ugyan, hogy a magyar nyelvben a nyelvjárási sajátosságok elsősorban a magánhangzókban figyelhetők meg, ez a tény azonban nem indokolhatja eléggé más szempontok szerinti tárgyalásukat. Még azt sem tekinthetjük megfelelő indoknak, hogy egyes jelenségek ma még (vagy már) szórványosan, esetleg csak egyes szavakhoz kötötten jelentkeznek, hiszen a magánhangzók esetében sem különbözik mindegyik nyelvjárásban azonos módon és mértékben minden egyes fonéma, illetőleg más-más megterheltségű egyik vagy másik nyelvjárásban. Olykor éppen az ilyen szórványosnak mondható sajátosság szolgálhat fogódzóul a típus elkülönítésében, a sajátos fonémakapcsolatok feltárásában. Ha pedig a szinkrón leírást úgy tekintjük, mint egy fejlődő rendszer bizonyos időben meglévő keresztmetszetét, a szórványos, egyedi jelenségeket sem tanácsos elhanyagolnunk, mert nem tudhatjuk, milyen irányban fejlődik a kérdéses nyelvjárás. Vajon csírájában jelentkező sajátosságot vagy — éppen ellenkezőleg — csökevényként még megőrzött jellegzeteséget sikerült-e rögzítenünk.

A mássalhangzók rendszerében ugyanúgy következetes általánosításban a hosszú—rövid párok szembenállása, mint a magánhangzókéban. Ilyen szempontú rendszerbe foglalásuk is lehetséges, sőt szükséges. Azok az állománybeli vagy megterheltségbeli különbségek, amelyek ilyen vagy amolyan mértékben megfigyelhetők, összességükben és a nyelvjárás magánhangzó-rendszerében érvényesülő jellegzetességekkel együtt alakítják ki az egyes nyelvjárástípusokat vagy azok kisebb egységeit.

Az elmondottak alapján úgy vélem, hogy valamely helyi nyelvjárás vagy nyelvjárástípus bemutatásakor, leírásakor tanácsos azonos szempontok szerint eljárni a magán- és mássalhangzók rendszerezésében. Még akkor is, ha a mássalhangzók valamilyen vonatkozásban kevesebb eltérést mutatnak a köznyelvitől, mint a magánhangzók.

3. A fonémamegfelelések, illetőleg szembenállások szerinti tárgyalásmód lehetővé teszi egyben azt is, hogy a hasonulásos és hangkivétel-ses jelenségeket, valamint a nyúlás, rövidülés eredményeként bemutatott sajátosságokat meg a mássalhangzótorlódás feloldásával keletkezett fonématöbbletet (vö. Imre i.m. 266—70) ne fejlődésükre, kialakulásukra utaló formában, hanem a szinkrón leírás következetes érvényesítésével állapotukban, a köznyelvi fonémákkal való szembenállásukban rendezzük. Igaz, hogy ezek a jelenségek kötött fonémakapcsolatokban jelentkeznek, de hiszen hasonlóan kötött fonémakapcsolat eredményének tekinthetjük a magánhangzók esetében a polifonémikus elemek létre-

jöttét vagy például az *a* — *á* magánhangzót tartalmazó szótagok egymásutánjából adódó *á* — *á* fonémaviszonyt is. Van számos, kötöttségekhez kapcsolódó fonémaszembenállást tükrözőtető szóalakunk, és a bennük megfigyelhető hangtani jelenségek rendszerszerűen számba vehetők a fonémaszembenállások szerinti tárgyalásban egységes, leíró szempont alapján. (Pl. a *kny. r + gy* a *nyj. gy / kny. j* szembenálláshoz vonható, és így a *gy* fonéma megterheltségét növeli a kérdéses tájnyelvi alakulat fonémarendszerében.)

Más jellegű — nézetünk szerint — a hangátvetés, ugyanis ebben az esetben nincs eltolódás a fonémamegterheltségben, mindössze a fonémák egymásutánja, a kapcsolatok sorrendje változik meg, anélkül azonban, hogy ezzel egyidőben a hangsor jelentését is megváltoztatná. A fonémák sorrendi cseréje így leíró alapon is megállapítható.

Ha a fenti jelenségeket ilyen módon tárgyaljuk, nem kényszerülünk olyan műszóhasználatra, amely a történeti jelleg látszatát keltheti, és a tárgyalási szempont egységét megtöri.¹

4. Az alábbiakban megkísérlem a marosmagyarói helyi nyelvjárás mássalhangzórendszerének bemutatását a magyar nyelvjárástani irodalomban a magánhangzók osztályozásában követett fonéma megfelelések, illetőleg szembenállások szerint. Az egyes mássalhangzókat a hagyományos osztályozásában, azaz a képzés módja, illetőleg a képzés helye alapján kialakult csoportosításban tárgyalom. Teszem ezt azért, mert úgy gondolom egyrészt, hogy így a helyi nyelvjárásra legjellemzőbb sajátosságokat emelhetem ki, másrészt meg a magyar nyelvjárástani irodalomban még nem alakult ki a szikrón jellegű nyelvjárás hangrendszer-leírásban olyan általánosan elfogadott eljárás, mint a magánhangzó-rendszer tárgyalásában;² illetőleg azért, mert a mássalhangzók rendszerezését — amint arra Imre is utal (i.m. 241) — az eddigiekben jelenségcsoport-

¹ Imrének sikerül elkerülnie a műszóhasználat ellenére a szempontkeveredés látszatát, t. következetesen jelöli a *kny. :nyj.* rövidítéssel a két nyelvváltozatbeli fonémák szembenállását. Azt is helyeselhetjük, hogy a *kny.* fonémát teszi első, a *nyj.* hangot második helyre, ugyanis a fordított sorrend könnyen zavart kelthetett volna, hiszen valamely *kny.* fonémának más-más szembenállása lehet a különböző nyelvjárás típusokban. Viszont valamely nyelvjárás fonémarendszerének a leírásakor — nézetünk szerint — a nyelvjárásbeli fonémát „illeti meg” az első hely, mert a nyelvjárás fonémarendszerét kívánjuk a köznyelvihez viszonyítva bemutatni; és ha egy nyelvjárás típusban a nyelvjárás hangnak több köznyelvi szembenállása van, így nem zavarja a nyelvjárás fonémarendszerének a leírását. Mi is ezt az eljárást követjük.

² Az irodalmi nyelv mássalhangzó-fonémarendszerének rendszerszerű bemutatását sajátos szempontok alapján végezte el Deme László (*A magyar fonémák rendszeréhez és rendszerezéséhez*. NéprNyud. XV—XVI (1971—1972), 93—9). Véleménye szerint a mássalhangzó-rendszerbeli hosszú hangok nem fonematikus, hanem morfológiai jellegűek, és „fonológiailag tulajdonképpen fonémikus értékű” jelenségek, ugyanis „az időtartam-mozzanat a rövid hang minőségét lényegében változatlanul hagyja” (i.m. 93). — Ha elfogadjuk is, hogy a hosszú mássalhangzó polifonémikus értékű, ebből nézetem szerint még nem következik, hogy a nyelvjárás hosszú mássalhangzófonémák nem írhatók le rendszerszerűen fonémaszembenállásokban a köznyelvihez viszonyítva, hiszen a hangértéke mindkét nyelvi rendszerben azonos jellegű. S ha az időtartambeli különbség nem is jelent minőségi különbséget, a hosszú hang fonematikus (polifonémikus) értéke funkcionálisan kimutatható, és így a magánhangzó fonémákhoz hasonlóan a nyelvjárás hosszú mássalhangzóit is a fonémarendszer tagjai közé kell sorolnunk. A nyelvjárás hangrendszer leírásakor pedig fonémaszembenállásokban mutatjuk be.

tonként és csak ezen belül tárgyalták fonémaszembenállásonként (vö. Imre i.m. 241—62),³ és emiatt a rendszer leírása nem egységes szempontok szerint történt.

II. 1. Az említett módszer alkalmazásával megállapíthatjuk a fonémaállományt, a fonematikus megfeleléseket, szembenállásokat és ezek alapján a fonémák megterheltségét. Ezután számbavesszük a realizációs jelenségeket a hangszínáryalatokkal együtt, valamint az időtartambeli viszonyokat.⁴

2. A mássalhangzó fonémák száma nagyobb a marosmagyarói nyelvjárásban, mint a köznyelvben, ugyanis hallható a két ajak vibrálásával képzett bilabiális tremuláns, a / ψ / meg az *ly* is. Az előbbinek a köznyelvi szembenállásoknak megfelelő hangértéke *t:tr*, illetőleg *pr* (ψ űcsek ~ ψ űcsők 'tücsök', ψ ű ~ ψ ű állatterelő szó). — Az /*ly*/ az *l + ̃ ~ ̃, i* polifonémikus kapcsolat szembenállásaként értékelhető alkalmi ejtésben és szóhoz kötötten a *lyánka* 'leánya' és a *csáklázik* ~ *csáklázik* 'fakorcsoyával siklik a havon vagy a jégen' szavakban. Lehetséges, hogy az utóbbi hangalakot érzékeltük *ly*-nek egyes beszélők ejtésében. A 'leánya' megnevezésére egyébként a *lěánka* ~ *lěánka* alakot is használják.

3. A nyelvjárás mássalhangzó-fonémáinak bemutatását a bilabiális zárhangokkal kezdjük. A /*b*/ fonéma megterheltsége gyűjtött anyagunk bizonyága szerint csak annyiban különbözik a köznyelvtől, hogy a nyj. *b* : kny. *b* fonémamegfelelés mellett szóhoz kötötten érvényesül nyj. *b*/kny. *m* meg nyj. *b*/kny. *p* szembenállás a *prezsmíter* 'prezsbíter', illetőleg a *lopta* 'labda' szóban.

A nyj. *bb* : kny. *bb* fonéma arányában nem figyelhetünk meg különbséget a magyarói tájnyelvben. Mindössze a realizációs eltérést említhetjük. A nyj. *bb* ugyanis abszolút szóvégen realizálódhat hosszán (*kűssőbb, nagyobb, rigíbb, szebb*) vagy félhosszan (*rigíbb*).^{4a}

A /*p*/ fonémának csak nyj. *p* : kny. *p* megfelelése mutatható ki az említett, szóhoz kötött nyj. *b*/kny. *p* szembenálláson kívül.

A /*pp*/ fonéma ugyanolyan megterheltségű, mint a köznyelvben, és csak ebben a hangalakban realizálódik (*ppen, koppan, szappany* stb.).

Az ugyancsak két ajakkal képzett /*m*/-nek szintén csak nyj. *m* : kny. *m* fonémamegfelelést figyeltük meg a már említett, szóhoz kötött nyj. *b*/kny. *m* szembenállást nem tekintve. Ez a különbség azonban megterheltség szempontjából elhanyagolható.

³ Egyes esetekben azonban Imre is külön vizsgál egy-egy szembenállást. Például kny. *l* : nyj. *j* (245—8), kny. *j* : nyj. *gy, ty* (254), kny. *gy* : nyj. *j* (255), kny. *l* : nyj. *n* (256).

⁴ A magánhangzók tárgyalásakor külön szokás bemutatni a rövid hangok rendszerét, és külön a hosszúakét. A mássalhangzók leírásában azért tértünk el ettől a gyakorlattól, mert igen gyakran egybeesik realizáció szempontjából a rövid meg a hosszú fonéma ejtészváltozata, és így könnyebben rámutathattunk a rendszer tagjai között levő kapcsolatokra, egybeesésekre. Ha pedig a Deme-féle osztályozást tesszük magunkévá (i.m.), akkor még inkább indokolt ez az eljárás.

Helyszűke miatt csak néhány példát említnék az egyes jelenségekre. Különbösen sem a példák nagy számú felsorolása, hanem a jelenség megléte, rendszerbeli súlyának rögzítése a fontos.

^{4a} A félhosszú mássalhangzókat nyomdatechnikai okokból félkövéren szedtük.

Az /mm/ fonémának szintén csak *mm* megfelelése van a magyarói nyelvjárásban (*semmi*).⁵ Mind a /pp/, mind az /mm/ csak ebben a formában realizálódik.

Az ajak- és foghangok közül az /f/ megterheltsége ugyancsak meg egyezik a köznyelvi fonémával. Még a nyj. f/kny. ff szembenállásban is azonos a viszony az *aféle*, *eféle*, *afelę* és más, ilyen szerkezetű szókocokban.⁶

A /v/ kisebb megterheltségű a köznyelvinél. Általánosságban érvényesül a nyj. v : kny. v fonémamegfelelés mind szókezdő (*van*, *vén* ~ *vin*), mind hangzóközi (*hivu*, *koenyvé* 'könnye') mind szóvégi (*szaru* helyzetben. Gyarapítja a /v/ fonémák számát a nyj. v/kny. vv fonéma-szembenállás (*aval* 'avval', *evel*), a nyj. v/kny. j. váltakozás (*süvedett* 'süllydt'), jóllehet a *süjett* ~ *süjedett* hangalak gyakoribb különösen a fiatalok meg a középkorúak beszédében. Ezt a megterheltségbeli többletet azonban jelentős mértékben csökkenti a jóval gyakrabban érvényesülő nyj. Ø/kny. v. szembenállás (*földmies* 'földműves' *husét* 'húsvét', *pitár* 'pitvar' stb.). Bár a *földmives* ~ <*földmivés*>, *husvét*, azaz a *v-s* alakváltozat sem ritka. A /v/ fonéma emiatt mintegy 10%-kal kevésbé megterhelt, mint a köznyelvből.

A /v/ nagyrészt *v*-ben, részben *w*-ben realizálódik (*vgl.* *vér* ~ *vt* ~ *vę*); *hivatál*, *hivu* 'hív', *kivél?*, *koenyvezik* 'könnyezik' *földmives*: *hawqz*, *hawqz* ~ <*hawqz*>, *hawqz*, *huwá* 'hova', *nyiwör* 'egyéves bárány', *suwad* ~ *suwad* 'kibomlik és le hull (a dió zöld burka)', *suwqztyuk* 'lehántjuk (a dió zöld burkát)'. A példák alapján azonban nem határozható meg pontosan, hogy milyen hangkörnyezetben jelentkezik a *w* változat, bár a rákövetkező magánhangzó többnyire ajakkerekítéssel ejtett. Mi csak magánhangzóközi helyzetben jegyeztük le, és a *v*-hez viszonyítva gyakorisága még a 10%-ot sem éri el.

A foghangok közül a /t/-nek van *t : t* megfelelése és *t/tt*, *t/l*, *t/Ø*, sőt *Ø/t* szembenállása. Szókezdő és mássalhangzó melletti helyzetben természetesen csak nyj. *t* : kny. *t* fonémamegfelelésről lehet szó (*takaró*, *tuđ*; *irtam*, *raktađ*, *ritka* stb.), akárcsak a köznyelvből. De magánhangzóközi helyzetben, olykor még szóvégen is előfordul nyj. *t* /kny. *tt* szembenállás (*halatas* 'halottas (ház)' *varatas* 'varrottas' azaz 'hímzett (ing)', *koetoet* 'kötött (holmi)'). A nyj. *t*/kny. *l*. szembenállás csak szóalakhoz kötötten érvényesül például a *sohutt* ~ *suhutt* 'sehol' határozószóban. Növeli még a /t/ fonéma megterheltségét a nyj. *t*/kny. *Ø* szembenállás az ilyen szavakban, szóalakokban, mint *csitko* 'csikó', *esperest* 'esperes', *papí méltóság*, *tapasztas* 'tapaszos', *tapasztott* (padló)'. Szóvégen pozícionálisan, különösen mássalhangzók előtt, de egyébként is eléggé gyakori a nyj. *Ø*/kny. *t* fonémaszembenállás különösen mondatfonetikai hely-

⁵ A '(lugozáshoz használt) durva vászonlepedő' jelentésű *hammas* szóban eredet szerint ugyan a *hamu*/*hamvas* továltakozásból adódó nyj. *mm*/kny. *mv* hasonulásos alakot ismerhetjük föl. A mai köznyelv azonban a *hamvas* származékot csak mint melléknevet ismeri, s ezért nem tekintjük leíró szempontból fonéma-szembenállásnak a nyj. *mm*/kny. *mv*-t a magyarói tájnyelvből.

⁶ A magyar köznyelv romániai változatában az /ff/ fonéma szintén röviden realizálódik.

zetben (*há hagy is vot* 'hát hogy is volt', *há mē* 'hát miért' as *se tudam...* 'azt se(m) tudom...').

A /t/ realizálódhat a köznyelvi ejtésváltozaton kívül a t-ben is (*hawāt, kōvōt* ~ *kōevēt* (a *kō* szó tárgyragos alakja, *īzē!a* 'vize'). Ez a hangszínárnyalat azonban annyira ritka és esetleges, hogy alig éri el a 8–10%-ot.

Mіндеzt egybevetve a /t/ megterheltségét nagyobbak mondhatnók a köznyelvinél. De mivel a köznyelvi /t/ fonéma gyakran nyelvjárási tt-vel áll szemben, kisebb megterheltségűnek kell minősítenünk vele szemben.

A /tt/-nek a nyj. tt : kny. tt megfelelésen kívül a következő szembenállásait találtuk: nyj. tt/kny. t és nyj. tt/kny. ty. A tt : tt fonémamegfelelés általánosnak mondható (*hitt* : *hivutt* 'hívott', *szitt* : *szivutt* 'szívott', *ivutt* 'ivott', *cigērētta* stb.). A nyj. tt/kny. t szembenállás elsősorban az -it igeképzős származékokban gyakori (*lapitto*, *mēlegittō*, *tanitt*, *tānitto* ~ *tanitto* ~ *tānyitto*, *teritt*, *terittō* *visittās* stb.). Más, igéből alkotott szóalakokban szintén jelentkezik (*füttō* 'fűtő, melegítő kályha', *ittas* 'részezes, berűgött'), de ritkábban. A nyj. tt/kny. ty szembenállásra mindössze a *suttamba* 'suttyomban' módhatározószót jegyeztük le. Érdekes, hogy az idősebb nemzedék nyelvhasználatában nem él a *suttog* ige, helyette a *pustag* otthonos. Az említett határozószói alak azonban általános. A *suttog* alakváltozatai ritkák, „iskolabeli“ elemek.

Az említett szembenállásokban realizálódó eseteken kívül a tt realizálódhat ritkábban t-ben is (*halat* 'halott', *tānit* 'tanít', de gyakoribb a *tānitt*).

A /tt/ fonéma megterheltsége így kb. 25–30%-kal nagyobb a tájsházában, mint a köznyelvben. Fonematikus értékét ilyen minimális párokkal igazolhatjuk, mint (tüzet) *szit* / *cigērēttāt* *szitt*, *hit* (fn.) / *hitt* múlt idejű igealak.

A /d/ szembenállásai d : d, d/dd, Ø/d. A nyj. d : kny. d fonémamegfelelésre talán fölösleges is példát említenünk. A nyj. d/kny. dd. esetében csak az irodalmi nyelv írott változatát vehetjük alapul, mert a beszélt formában megegyezik a két nyelvi alakulat. A dd-nek ugyanis csak pozicionálisan, mondatfonetikai helyzetben fonetikus párja a d (*ad vissza* 'add vissza', *id meg* 'idd meg' stb.). A nyj. Ø/kny. d szembenállás sem gyakori. Olyankor figyelhető meg, amikor dn kapcsolatban nem hangzik a d (*keznek harangozni*, *mínyójunknak*). Százalékban alig mutatható ki az ebből adódó megterheltségbeli különbség.

A /d/ rendszeresen d-ben realizálódik. A D variáns csak néha hallható egy-egy beszélő ejtésében abszolút szóvégen (*Nem ér oda a rúD*).

Az /n/-nek több szembenállása van a magyarói helyi nyelvjárársban. Ezek a nyj. n : kny. n megfelelés (*nēm* ~ *nem* (tagadószó), *kántálni*; *neki*; *rántás*; *ithan* 'itthon', *van* : *vagyon* stb.), a nyj. n/kny. nn (*jönek* ~ *jünnek* 'jönnek'), nyj. n/kny. ny (*asszan* 'asszony', *hánd el* 'hányd, dobd el', *lēján*), nyj. n/kny. r (*mán* 'már'), nyj. n/kny. Ø (*szakint* 'szakít'), nyj. Ø/kny. n (*kēd* 'kend', *kēttū* 'kendtől', valamint a -ban, -ben határozórag -ba, -be ejtésében: *házba* 'házban', *kērbe* 'kertben'); végül megemlítjük a nyj. nt/kny. l váltakozást (a *sohunt* ~ *suhunt* 'sehol' határozószóban). A -ban, -ben helyhatározórag -n nélküli ejtése általános a köznyelv be-

szélt változatában is. Magyarán azonban lejegyeztük kötött szövegben, mondókákban, köszöntőkben, népdalszövegekben a *-ban*, *-ben* formáát is. Nyilvánvalóan hiperurbanisztikus jelenségként hangzik el egyedi ejtésben (*Szendre báro számárkadik magában*).

Az /n/ csaknem kivétel nélkül ebben a formában realizálódik. Olykor azonban, különösen főnév használatú kérdőnévmások *-n* ragos alakjában félhosszan is (*kin?*, *min?*). Valószínű hogy a tájnyelvben gyakori hosszú *nn*-nek félhosszú ejtésű párjaként hallható, de nem következésképpen.⁷

Az /nn/ fonémának két szembenállása ismeretes a nyelvjárásban: nyj. *nn* : kny. *nn* megfelelés (*enni, inni, mennek, szalonna; fenn, künn, lenn* stb.), és nyj. *nn*/kny. *n* (*utánnám; hinni ~ hinni 'hívna', szinni ~ szinni 'szívna'; sokann, széppenn ~ széppenn, télenn, vízenn* stb.) váltokozás.

Az /nn/ azonban nem mindig realizálódik ebben a formában. Ritkábban ugyan, de félhosszú *n* változat is hallható (*hinn 'hívna', szinn 'nyáron'*).

Az /nn/ fonémának kb. 25–30%-kal nagyobb a megterheltsége a nyelvjárásban, mint a köznyelvben.

A folyékony hangok közül az /l/-nek több szembenállása van: nyj. *l* : kny. *l* megfelelés, a nyj. rövidült *l* /kny. *l*, nyj. *l* kny. *Ø* és nyj. *Ø* /kny. *l*. Leggyakoribb természetesen az *l* : *l* fonémamegfelelés (*lakik, levél, ló ~ ló; alak, élek, féllek; hal ~ hál (fn.), fál (fn. és i.), kerül, tanul* stb.). A rövidült *l* szóvégen jelentkezik, elsősorban toldalékokban (*azótától fogva 'azóta', atto', hászto'*) meg az igekötős összetételekben (*éhvitté, félvettém*). Szóhoz kötötten hallható az *l* /*Ø* szembenállást tükröző *éldesanyám, éldesapám* rokonságnévben főként kötött népdalszövegben. De ott sem következetesen (*Éldesanyám, ha nén tutta' szértni*), és csak az idős nemzedék ejtésében. Viszont gyakori a nyj. *Ø* /kny. *l* szembenállás mind szó belsejében, mind főként szóvégen (*Göncő szekere, kiált 'kiált', <kiáccsuk 'kiáltsuk'; atto 'attól', érü 'erről'; eszé 'eszel', lészé [!] 'leszel', egyé, legyé, nézzé, vigyé*) határozóragos, illetőleg igei személyragos alakokban.

Az /l/ fonetikus megterheltsége így kisebb kb. 30%-kal, mint a köznyelvben.

Az /ll/ fonémának a köznyelvinél nagyobb a megterheltsége Magyarán. A következő szembenállásokban figyelhetjük meg: a nyj. *ll* : kny. *ll* megfelelésben és a nyj. *ll*/kny. *rl*, nyj. *ll*/kny. *l* fonémaváltozásban. Gyakori az *ll* : *ll* megfelelés szó belsejében (*állak, állat, hallak* (rossz a *hallás, szállat*) és szóvégen egyaránt (*áll (ige), hall, száll*). Szó belsejében magánhangzóközi helyzetben érvényesül a nyj. *ll*/kny. *rl* szembenállás (*kaállat 'korlát, deszkakerítés', sallo, tallo*). Ugyancsak szó belsejében és magánhangzóközi helyzetben, de szóvégen is gyakori a nyj. *ll*/kny. *l*

⁷ Itt említjük meg ezt a realizációs jelenséget, mert a köznyelvben is röviden hangoztatott *n* hangalakváltozatának tekintjük, jóllehet — mint alább látni fogjuk — az *n* a nyj. /nn/ realizációjaként szintén hallható. De támogatja ezt az eljárást az is, hogy az *n* a kérdőnévmásbeli *n* ejtészváltozataként minimális párt alkot a *kin* helyhatározószóval.

fonémaváltozás (*keféli*, de *kefél*, *szapulló* (kád), de *szapul*, *vállik* (valamivé), *ágállóban* 'ágálóban, büszkébben'; *jöll*, *kapáll*, *kaszáll*, *szöll*).

Abszolút szóvégen az /ll/ realizálódhat félhosszú I-ben is szünet előtti helyzetben (*hul* (a hó), *szál* (a madár); *rosszúl* (érzi magát) stb.).

A nyj. *r*:kny. *r* megfelelésen kívül az /r/ fonémának a következő szembenállásai lehetnek: nyj. /r/ kny. *rr* (*ára*, *ére*, *för* 'forr (a víz)' *vár* 'varr', a *fárásvíz* *hidég*; *szekéré* 'szekérrel', *sárá* 'sárral', *viré* 'vérrel' stb.); nyj. *r*/kny. *l* (*rájtija* 'lajtorja'); nyj. *r*/kny. *lr* ~ *jr* ~ *llr* polifonémikus szembenállás (*bára* 'balra', *héré* 'helyre' (kny. ejtésben *hejre*), *mé-revalo* (de *mějrevalo* is) 'mellrevaló, ujatlan (bundás) posztó mellény' stb.); nyj. Ø/kny. *r* (*akka* ~ *akká* 'akkor', *mika* 'mikor', *má* ~ 'már' (de *mán* is); *husétka* 'husvétkor', *karácsonka* 'karácsonykor'; *újéka* 'újévkor' stb.). A -*kor* határozórag csaknem mindig *r* nélkül hangzik.⁸

Az /r/ csaknem kivétel nélkül ebben a változatban realizálódik. Néha válik csak rövidebbé, ha nem marad el teljesen a már említett határozószói, határozóragos alakok végéről (*akká* ~ *akka*, *husétka* stb.).

Az /rr/ fonéma elég jelentős mértékben eltér megterheltségben a köznyelvitől, és sohasem realizálódik ebben a formában, csak félhosszú *r*-ben. Az előtte álló magánhangzó pedig hosszú vagy félhosszú időtartamú (*egérel*, *sáral*, *fárásvíz*).⁹

A nyj. /sz/ fonéma a kny. *sz* megfelelője. Megterheltsége azonban jóval kisebb, mert a kny. *sz*-szel magánhangzóközi és abszolút szóvégi helyzetben igen gyakran *ssz* áll szemben, és ez már a nyj. *ssz* formájával esik egybe. Nem sikerült megállapítanunk, hogy milyen hangkapcsolatban áll nyj. *ssz* a kny. *sz*-szel szemben. A nyj. /sz/ megterheltsége mintegy 40%-kal kisebb a köznyelvinél, ha az írásképet vesszük alapul. (Példák az *sz*-es realizációra: *aluszam*, *eszél*, *fekszik*, *veszen* 'vesz', *viszen* 'visz'; *kasza*, *násznagy*, *virszipo*, 'vérszívó, pióca'; *rész* 'rész', *kolbász* stb.).

⁸ Az ÉKsz-tól népinek és egyben réginek minősített *rékli* és a magyarói nyelvjárásban ejtett *lékri* szóban nem fonémaszembenállás érvényesül, hanem hangátvités. A jelenséget ilyen értelemben tartjuk nyilván, mert fonematikus szempontból csak sorrendi kérdéstről van szó, hiszen a lexéma jelentése sem változik meg.

⁹ A köznyelvben hosszan ejtett *rr* nyelvjárási rövid szembenállását az *r* fonémánál mutattuk be, mert a nyelvjárás nem ismeri az /rr/ fonémát. A félhosszú időtartammal realizálódó formákat pedig a köznyelvi hangnak megfelelő változatként kezeltük. A jelenség annyira általános, hogy a magyar köznyelv romániai változatában sem ejtik a társalgási nyelvben a hosszú *rr*-et. — Ellentmondásnak tűnhet, hogy a nyelvjárás nem ismeri az /rr/ fonémát, és az *r*-es realizációkat mégis a kny. *rr*-nek megfelelő hangként fogjuk fel. A példák azonban önmagukért beszélnek. A magyarói nyelvjárásban ilyen minimális párok élnek: *fár* (a víz): *fár* 'testrész', *szere* 'sorra, rendre': *szere* 'vegyszer' (*Nindzs gyógyító szere ennek a betek-ségnek*), *viré* 'vérrel': *viré* 'vére'. Igaz ugyan, hogy a félhosszan realizálódó *r* mellett rendszerint félhosszú vagy hosszú magánhangzó áll, de a rövid *r* előtti magánhangzó is hangozhat félhosszan, ha az *r* szótagzáró. A nyelvjárásban így nyj. *r*/kny. *rr* fonematikus szembenállást vehetünk föl. Valójában azonban itt a hosszú hang sajátos ejtésváltozatára gondolhatunk, amely az *rr*-et realizálja félhosszú alakváltozatban. A nyj. *r*/kny. *rr* szembenállásban viszont az *r* előtti vagy mögötti rövid magánhangzó helyén jelentkező hosszú hang a rövid magánhangzó *r* polifonémikus megfelelője. Ezért hangzik röviden az *r*.

Az /ssz/-nek két szembenállása van: nyj. *ssz* : kny. *ssz* megfelelés és nyj. *ssz*/kny. *sz*. Megterheltsége jelentősen eltér a köznyelvitől, mert — amint már utaltunk rá — magánhangzóközi helyzetben és szóvégen a kny. *sz*-nek gyakran *ssz* felel meg a nyelvjárásban. Példák a nyj. *ssz* : kny. *ssz* megfelelésre: *hosszu* ~ *hosszu*, *vésszen*, *vessző*; *rassz* 'rossz'. A nyj. *ssz*/kny. *sz* szembenállást részben regionális köznyelvi sajátosságnak tekinthetjük. Magyarán például ilyen a határozószóként és általános névmásként is használt *egísszen* 'teljesen, mind', a *lessz*, *missz* 'mégy' kijelentő mód jelen idő egyes szám 2. személyű igealak. Emellett ugyancsak *ssz*-et ejtenek a *léssz* 'leszel', *téssz* 'teszel', *véssz* 'veszel', sőt a *híssz* 'hiszel' (*Te nem híssz az asszannak?*) igealakban. Talán nem tévedünk, ha a *hí(v)* ige *híssz* alakját ide vonjuk, hiszen ugyanabban a módban, időben, számban, személyben áll, mint az előzőek, és ugyanaz a 2. személyű -sz személyrag járul a tőhöz, mint am azokban. Nem valószínű, hogy nyj. *ssz*/kny. *vsz* polifonémikus szembenállásra kellene gondolni (*hívsz*).

Kisebbségi megterheltségű Magyarán a /z/ fonéma, mint a köznyelvben amiatt, hogy a nyj. *z* : kny. *z* megfelelésen kívül nyj. *Ø*/kny. *z* váltakozást is találunk. A jelenség azonban eléggé korlátozott hatókörű, hiszen csak szó elején és szó belsejében érvényesül néhány esetben. Például az *ászóló* 'zászló', *uzmara* 'zuzmara' meg a *szászszázalék* 'százszázalék' szavakban. — A /z/ fonéma mindig ebben a formában realizálódik.

Hosszú párja, a /zz/ nagyrészt a köznyelvből azonos megterheltségű. Mindössze annyival megterheltebb, hogy magánhangzóközi helyzetben a /z/-t hosszan is ejtik, és ez egybeesik így vele.

Két változatban realizálódhat, *zz*-ben (*hazz id? egy vedrét, nizz ada; igazza van, mindéggyik kell engeggyen az igazzából, lázza van*), illetőleg félhosszú *z*-ben (*hazá ment feleségül, vizè vállik*).

A fog mögötti területen képzett affrikáták közül a /c/ fonémának a köznyelvi megfeleléseken kívül nyj. *c*/kny. *z*, nyj. *c*/kny. *sz*, nyj. *c*/kny. *cc* szembenállása is van. Emiatt enyhén megterheltebb a magyarói tájszólásban. Bizonyítják ezt az alábbi példák: *cimbalam*, *cincag*, *curikkal* 'hátrafele megy (ló)'; *cęllęr* 'zeller', *fűcfa* 'fűzfa'; *háramcar* 'háromszor'. Olykor a /cc/-t is ejtik röviden magánhangzóközi helyzetben (*kécč*, *nicč*), és ilyenkor egybeesik a /c/ fonémával.

Egyébként a nyj. /cc/ fonémának a kny. *cc* a megfelelője. Realizálódhat ebben a formában (*eccč* ~ *ęccč* 'egyszer', *haccč* 'hatszor') vagy félhosszú időtartammal (*kécč*).

A /c/ enyhe megterheltségbeli többletét csökkenteti a nyj. *dz*/kny. *c* fonémaváltakozás. Ez is szórványos, csaknem egyedül, alkalmi jelenség. Mindössze a *hádgerindzę* birtokos személyragos szóalakban jegyeztük le. Alkalmilag és egyedinek tűnik, mert ebben a szóalakban is *c*-t ejtenek általában a *dz* helyett.

Maga a /dz/ fonéma a regionális köznyelvvél megegyező módon *ddz*-ben realizálódik (*maddzag*, <*peddzi*>).

Hasonló a helyzet a nyj. *ddz*/kny. *gyz*, ejtésben nagyrészt ugyancsak *ddz* szembenállásban (*jeddzö*).

Közel állanak mind a tájszólás rendszerében elfoglalt helyük, mind megterheltségük szerint ezekhez a mássalhangzókhoz a fog-inyhangok, a *ty*, *gy*, *ny*.

A /*ty*/ a magyarói tájszólásban *ty*-vel még *t*-vel állhat szemben. A nyj. *ty* : kny. *ty* megfelelés azonos a két nyelvváltozatban (*tyuk*, *atya-fiság*, *miatyánk*). A nyj. *ty*/kny. *t* fonémamegefelelés anyagunk bizonyossága szerint egyszeri, alkalmi jelenségnek tekinthető: egyetlen szóalakban, a *kösztyők* 'köztük' határozószó értékű személyragos névutóban jegeztük le. De ezt a nyelvtani alakot is gyakrabban ejtik *kösztők* ~ *kösztek* ~ <*kösztek*> hangalakban. A /*ty*/ megterheltségén tulajdonképpen ez semmit sem változtat.

A /*tty*/ fonémának csak ez a köznyelvi megfelelése ismeretes, tehát a nyj. /*tty*/ megterheltségben sem tér el a köznyelvi állapottól. Nincs más realizációja.

A nyj. /*gy*/ szintén jórészt csak kny. *gy*-vel áll szemben. Szóhoz kötötten van nyj. *gy*/kny. *d* szembenállás a *têrgye*, *têrgyepel* 'térde, térdapel' szóban, szóalakban, illetőleg nyj. *gy*/kny. *j* váltakozás a *gyüttak/jattak*, *gyere/jere* alakpárban; valamint nyj. *gy*/kny. *ø* szembenállás a *tánygyér* 'tányér' főnévben. Ennyiben tér el megterheltségben a nyj. *gy* a kny. *gy* fonémától. — Csak ebben a formában realizálódik.

A hosszú pár, a nyj. /*ggy*/ szintén megegyezik megterheltség tekintetében köznyelvi megfelelőjével. De a *ggy* mellett félhosszú *gy*-ben is realizálódik magánhangzóközi helyzetben (*haggy el*, *higgy*; *szegyék össze*).

A nyj. /*ny*/ megterheltségét növeli a kny. *ny* megfelelésen túl számos nyj. *ny*/kny. *n* szembenállás szókezdő, szóbeljei és szóvégi helyzetben egyaránt (*nyihány* 'nehány'; *alispányi hivatal*, *diznyo*, *tékényő*, *rományak* ~ *rományak* 'románok'; *csihány* 'csalán', *Isvány* ('de *Isván* is), *kardavány* 'kordován (csizma)'). Hozzájárul ehhez még a nyj. *ny*/kny. *gy* fonémaváltakozás a *ményék* ~ *menyek*, *ményen* ~ *menyen*, *ményünk* ~ *menyünk* igealakokban. Bár ez az ejtémód a kissé hanyag köznyelvi beszédben sem ismeretlen. — Az /*ny*/ csak ebben a formában realizálódik.

Alig tér el megterheltség szempontjából a nyj. /*nny*/ a kny. *nny*-től (*annya* 'anya', *hánnya* 'hányja', *lējánnjá* 'lánnyal').¹⁰ A megterheltségbeli többletet részben a nyj. *nny*/kny. *ny*, részben pedig a nyj. *nny*/kny. *n* szembenállás eredményezi. Mindkét váltakozás magánhangzóközi helyzetben érvényesül (*arannjat* 'aranyat'; *rakannya* ~ *rokonnya* 'rokona', *rokonnyak* ~ *rakanyak* 'rokonok', *rakannyak* 'rokonuk').

A hátulsó foghangok közül a nyj. /*s*/ fonémának az *s* : *s* megfelelés mellett csak a *tarisnya* 'tarisznya' meg a *cseresnye* 'cseresznye' szóban figyeltük meg nyj. *s*/kny. *sz* szembenállását. Ennyivel válik megterheltebbé a köznyelvi *s*-nél.

Realizációs szempontból egybeesik a nyj. /*s*/ fonéma az ugyancsak nyj. /*ss*/-sel vagy ennek félhosszú *s* ejtészózatával. Ezért az ide vonható jelenségeket a nyj. /*ss*/ fonémánál tárgyaljuk. Tehetjük ezt annál

¹⁰ Az *nyj* fonémakapcsolat a köznyelvi ejtésben is *nny*-nek hangzik.

is inkább, mivel ilyen minimális párok állnak szemben egymással: *má-gos* (kender) : *má-goss* (ház), *sebés a kezé* : *sebéss a lö*; *száz lapas irka* 'száz lapos füzet' : *lapass* (hely) 'lapos, egyenes és sima (hely)'.

A nyj. /ss/-nek mindenekelőtt a kny. *ss* a megfelelője mind magánhangzóközi, mind szóvégi helyzetben (*keressé, olvassa, arass, fuss* stb.). Emellett azonban — amint említettük — a nyj. *ss/kny. s* szembenállás folytán erőteljesebb a megterheltsége mindkét helyzetben (*erössen, sebessen ~ sebensen; anyossa, apossa, kezesse, lábossa; erőss, magoss, pi-rass*). Jellemző, hogy ez a szembenállás csak rövid magánhangzó utáni helyzetben jelentkezik rendszeresen. Hosszú, gyakran félhosszú időtar-tamú magánhangzó után röviden hangzik (*fejős* (a tehén), *hálás* (vala-miért), *kikapós* (asszony), *szégyellős* stb.). — Realizálódik ritkábban fél-hosszan is (*lapas ~ lapass* 'lapos, egyenes (hely)', *vizés* stb.).

A nyj. /zs/ fonémának van nyj. *zs* : kny. *zs* megfelelője és nyj. *zs/kny. z* szembenállása. A *zsendőj, Zsuzsi, zsák* és más szavakban azo-nos a köznyelvi ejtéssel. A *csizma* főnévben azonban nyj. *zs/kny. z* váltakozás érvényesül. Ez is csak szóhoz kötött sajátosság, és annál ke-vésbé teszi nagyobb megterheltségűvé a tájnyelvi fonémát, mivel *csizma*, tehát *z-s* hangalakban szintén ejtik a szót Magyarán.

A nyj. /zss/ megterheltsége és realizációja megegyezik a köznyel-vivel (*guzzsa* 'gúzzsal', *rözszá* 'rozssal').

A nyj. /cs/ szintén azonos mind megterheltségben, mind realizáció szerint a köznyelvivel (*csap* (fn., ige), *cserép, csitko* 'csikó', *mucskas* 'mocskos', *ψücsök* 'tücsök', *rács* stb.).

A nyj. /ccs/ sem megterheltebb a köznyelvinél (*reccsen, loccsint* 'loccsant'), de olykor félhosszú *cs*-ben realizálódik. Például az *ēcsit* 'öccsét' szóalakban.

A nyj. /dzs/ fonémát mindössze a *findzsa* főnévben jegyeztük le. Hosszú párját nem hallottuk.

A nyj. /j/ egyike azoknak a fonémáknak, amelyek a leginkább meg-terheltek az írott irodalmi nyelvi, kevésbé a beszélt köznyelvi állapottal szemben. A nyj. *j* : kny. *j* megfelelés mellett (*jár, jájgat, háj* stb.) érvé-nyesülő szembenállások Magyarán a nyj. *j/kny. jj* (*fúják* (a trombitát), *váják* (az árkot)), nyj. *j/kny. gy* (*kijo*, de *kigyo* is, *mejek* 'megyek', *mē-jen* 'megy'), nyj. *j/kny. h*. (*fejír*, de *fehér* is), nyj. *j/kny. l* (*jászaj* 'jászol', *pujiszka ~ pujszka* 'puliszka', *tajiga* 'taliga'); és itt említjük meg az írott nelvi *ly*-t is, amely a köznyelvben is *j*-nek hangzik (*vāju* 'vályú'), nyj. *j/kny. ll* (*mēje* 'melle', *mējetegbe* 'melletekbe', *mējrevalo* 'mellre-való, ujj nélküli bőrös mellény'), nyj. *j/kny. v* (*tujább*, de *tvább* is), nyj. *j/kny. lj* (*āja* 'alja', *ājára*, *legutajára* 'legutoljára'), nyj. *j/kny. llj* (*hájuk* 'halljuk', *szájan* 'szálljon'), nyj. *j/kny. lly* (*gājal* 'gallyal', *hējel* 'hellyel') fonémaváltakozást.¹¹ De nem hanyagolható el a nyj. *j/kny. Ø*

¹¹ Ide soroljuk a helyesírás szerint *lj*-vel, *llj*-vel, *lly*-el irandó, de a köz-nyelvi ejtésben nagyrészt *jj*-nek hangzó szóalakokat is.

szembenállás sem. Szó belsejében olyankor is ejtenek ún. hangürtöltő *j* hangot, amikor a köznyelvben nem szokványos (*lőjanka*, *rejá* 'rá, reá', *tejtetek* 'tietek, tieitek'). Ilyen fonémaszembenállással találkozunk nem magánhangzóközi helyzetben is, például a *blujz* 'blúz', *szőjke* 'szőke' szavakban. Ez utóbbi feltehetőleg csak szóhoz, szóalakhoz kötött sajátosság. Végül ugyanez a jelenség figyelhető meg morfonematikus, mássalhangzó + *-a*, *-e* birtokos személyragos kapcsolatban *ablakja* 'ablaka', *dallamját* 'dallamát', *jogja* 'joga', *szagja* 'szaga', *veremje* 'verme' stb. Ugyanakkor csökkent a nyj. *j* fonéma megterheltségét a nyj. $\emptyset$ /kny. *j* szembenállás az ilyen típusú szóalakokban mint *elbútatta* 'elbujtatta', *éféle* 'éjfél', *éféli* 'éjféll', *éfilikar* 'éjfélkor' avagy a kny. *jts* fonémakapcsolatban: *gyúccsál gyertyát, nyúccs nekije is*. Ez utóbbi jelenség a magyar köznyelv romániai változatában sem ismeretlen kissé hanyag ejtésben.

A nyj. /jj/ fonéma alig hallható a magyarói nyelvjárásban, ugyanis — amint láttuk — a kny. *jj* nagyrészt *j*-ben realizálódik, és így egybeesik a nyj. /j/ fonémával.¹² Ritkán mégis ejtik a kny. *jj*-t *jj*-nek vagy félhosszú *j*-nek (*bájjal*, *széjjel*, *minden hájjal meg van kenve*, *szójjan* 'szóljon', *tanájjá* 'találja').

Itt említjük meg a nyj. /h/ fonémát. Megterheltségi fokát a köznyelvihez viszonyított tájszólásbeli többlet, illetőleg hiány alakította ki. A többlet vagy hanghelyettesítés (*biháj* 'bivaly', *csihány* 'csalán') vagy hangürtöltő hangtöbblet (*mehink* 'mienk'), illetőleg a *j*-t felváltó hangürtöltő elem (*téhéték* 'tietek') révén érvényesül. A hiány pedig egyes összetett szók határán jelentkezik (*husagyo kedd* 'húshagyó kedd'). Tehát a következő szembenállások figyelhetők meg: nyj. *h* : kny. *h* megfelelő, nyj. *h*/kny. *v*, illetőleg *l* szembenállás, nyj. *h*/kny. $\emptyset$, valamint nyj. $\emptyset$ /kny. *h* váltakozás. Nem említjük a köznyelvben is általános cse 'cseh', *dū* 'düh' *mé* 'méh' abszolút szóvégen nem ejtett *h* hangokat.

Valójában a kny. /hh/ fonéma szintén a nyj. *h* körébe vonható, illetőleg egybeesik vele, ti. a magyarói nyelvjárásban nem ejtenek *hh* hangot, csak *h*-t (*ahaz* 'ahhoz', *ehez* 'ehhez', *méhez* 'méhhez' stb.). Egyébként ez a jelenség a regionális köznyelvben is általános, mégpedig nem csak hanyag ejtésben. A nyj. /h/ megterheltsége így kb. 20%-kal erőteljesebb, mint a köznyelvben. Ott ugyanis a kny. *hh*-nak van *h* realizációja is, és ezt a *hh* változataként kezelhetjük.

A hátulsó képzésű zárhangok, a /g/ meg a /k/ alig térnek el megterheltségben a köznyelvtől. Mégis valamivel megterheltebbnek mond-

¹² A jelenség a magánhangzórendszerben polifonémikus sajátosságként számon tartott szembenállások közé tartozik, ugyanis a helyesírásbeli *lj*, *llj* hangkapcsolat, illetőleg a hosszú *lly* nem *jj*-nek, hanem *j*-nek hangzik, és ugyanakkor hosszan ejtik az előtte álló rövid magánhangzót. Tehát: *kéjen fel* 'keljen fel', *ője meg* 'ölje meg', *űjen ~ űjen ~ <űjen> le* 'üljön le'; *hāja* 'hallja', *ne kéjem menni* 'ne kelljen menni'; *hétel* 'hellyel (kínál)' stb. Ha pedig a magánhangzó eleve hosszú, megmarad továbbra is hosszúnak: *féjen* 'féljen', *szójon* 'szóljon'; *szájan* 'szálljon'. Az előbbi esetben a nyelvjárási hosszan ejtett hang polifonémikus szembenállás a köznyelvi rövid magánhangzó + *l*, *ll* kapcsolattal.

hatjuk őket, hiszen egy-egy szóban, szóalakban van nyj. *g/kny. n* szembenállás (*ippeg* 'éppen').

A */g/* rendszeresen *g*-ben is realizálódik. Egyéni, egyedi jelenségként azonban hallható mediaként is: *pustaG* 'suttog', *szimmaG* 'szimatol'.

A nyj. */gg/* : *kny. /gg/* megfelelés azonos a két nyelvváltozatban. A nyj. */gg/* rendszerint hosszan is realizálódik: <*guggal*> (általános a *kucaradik*), *reggē* 'reggel', *serēgge* stb. Alkalmasszerűen azonban rövid *g*-ben is realizálódhat mint például a *világá bujdasnak* kifejezésben.

Végül a nyj. */k/* szintén csaknem teljesen egybeesik megterheltségben a köznyelvi *k*-val. A nyj. *k* : *kny. k* fonéma megfelelésen kívül (*kalap*, *nyákkag*, *rak* stb.) elvétve hallható az idősebb nemzedék ejtésében nyj. *k/kny. g* szembenállás (*kazdag* 'gazdag'). Ez az ejtémód azonban csak szórványos, egyedi, alkalmi jelenség Magyarón.¹³

A nyj. */k/* azonban gyakran *kk*-ban realizálódik magánhangzóközi (*bakkancs*), illetőleg abszolút szóvégi helyzetben ((*öz*)*bakk*), és ilyenkor egybeesik a *kk* fonémával. Emiatt a nyj. */k/* enyhén megterheltebb a magyarói nyelvjárásban, mint a köznyelvből. A jelenség különben regionális köznyelvinek is minősíthető a magyar nyelv romániai változatában.

A nyj. */kk/* azonos megterheltségű a köznyelvivel, csak realizációs eltérés figyelhető meg ahhoz viszonyítva. A *kk* ejtés mellett (*akka* ~ *akkā* 'akkor', *rekkenőtség* 'rekkenőség'), a *k*, tehát a félhosszú változat is hallható (*berukaltunk* 'berukkoltunk', *bevonultunk katonának*, *megrakant* 'megrokkant' stb.).

Összegezés helyett néhány jellemző sajátosságra utalnék: 1. a marosmagyarói nyelvjárás mássalhangzó-rendszere főként realizáció szempontjából — mint általában a magyarban — kevésbé tér el a köznyelvitől, mint a magánhangzó-rendszer; 2. jellemző erre a helyi nyelvjárásra a hosszú mássalhangzók nagyobb fokú megterheltsége mind magánhangzóközi helyzetben, mind szóvégen. Ez a sajátosság nemcsak abban nyilvánul meg, hogy a hosszú mássalhangzók hosszan realizálódnak, hanem abban is, hogy a köznyelvből rövidek sok esetben hosszan hangzanak. Elegendő itt a *t*, *s*, *sz*, *n*, *k* hangokkal kapcsolatban mondottakra utalnunk;¹⁴ 3. a hosszú mássalhangzós realizáció révén a marosmagyarói tájnyelv a szomszédos székely nyelvjárástípushoz kapcsolódik.¹⁵

GÁLFFY MÓZES

Universitatea „Babeş—Bolyai”
Cluj-Napoca, str. Horea nr. 31

¹³ Ha az írásképhez viszonyítjuk, a nyj. *k/kny. g* váltakozás erőteljesebb, hiszen a 'záfog' jelentésű *ákfog* ~ *ákfog*, a 'hajfonat' értelmű *ákháj* (vö. *hajdóg*) szintén ide sorolható.

¹⁴ Erre annál inkább fel kell hívunk a figyelmet, mert a magánhangzó-rendszer általánosságban a rövid realizáció jellemzi.

¹⁵ A magánhangzókban megfigyelhető rövid realizáció viszont a mezőségi nyelvjárástípusra jellemző vonások meglétét jelzi ebben a helyi nyelvjárásban.

SISTEMUL CONSONANTIC ÎN GRAIUL MAGHIAR DIN ALUNIȘ

(Rezumat)

Se încearcă prima dată în dialctologia maghiară prezentarea în sistem a consoanelor dintr-un grai local pe baza opozițiilor fonologice, metodă aplicată deja de mai multe decenii în prezentarea sistemului vocalic al graiurilor. Aplicarea acestei metode face posibilă relevarea caracteristicilor fonematice în raport cu cele din limba literară. — În general se constată că sistemul consonantic diferă în mai mică măsură în privința realizării fonemelor, în majoritatea lor comune în grai și în limba literară, decât în sistemul vocalic. Frecvența fonemelor lungi este mai mare în grai, caracteristică prin care acest dialect local se apropie de tipul dialectelor secuiești.

MAGYAR ROKONSÁGI ELNEVEZÉSEK*

A testvéreket jelentő elnevezések

Ha a testvéreket jelentő terminusok közül csupán a legközismertebbeket (l. ÉrtSz. EKsz.) vesszük is figyelembe, feltűnik, hogy nyelvünkben többféle osztályozásmódnak megfelelő elnevezéstípus él együtt. A vizsgálódást a régiségből és a népnyelvből összeállítható elnevezésállományra is kiterjesztve észre kell vennünk, hogy az eltérő osztályozásmódokat képviselő elnevezéstípusoknak egymás mellett élése nem új keletű, és a nyelvjárásokban is általánosan elterjedt. Tudomásom szerint azonban elnevezéseink ilyen szempontú vizsgálatára az eddigiekben még nem került sor.

A következőkben ezért megkísérelném bár az első lépéseket megtenni ebben az irányban. Vagyis számba venni magukat az elnevezéstípusokat. A számomra hozzáférhető régiségbeli és népnyelvi forrásokból az elnevezések következő adattárát sikerült összeállítanom.¹

* L. még NyIrK. XVI (1972), 105—14; XVII (1973), 221—36.

¹ A dolgozatban a közkeletű rövidítéseken és jeleken kívül (ezekre vonatkozóan l. a TESz. és a NySz. rövidítés jegyzékét) használt egyéb rövidítések feloldása a következő: **Bod-Benkő**: *Házassági Törvény Rajz Vagy A' Házassági Törvényekről Való Tanítás, Melyben A' Mátkaság, Megmásolás És Elvlasztások körül Házassági Különbféle Esetek Felhozatnak, Megvizsgálatnak, És A' Tudosok Véleményeiből Meghatározatnak*. F. Csernátoni Bod Péter M. Igeni Ref. Pap és a' K. Fejérvári Egyházi Vidék Jegyzője által. Anya Nyelvre Átaltette, b.e. II-dik József Cs. Házassági Rendeléseivel, Újabb Időbeli Közönséges Sz. 'Szinatok' Határozásaival És Felsőbb Rendelésekkel — Megtartván Az Eredeti Munka' §-nak Számít — Megbővítette. Kis Batzoni Benkő László Benedeki Ev. Ref. Pap, 's a' K. Fejérvári Egyházi Vidék' r. Jegyzője Kolosvárt Az Evang. Ref. Kollégium Betűivel És Kölcségével Nyomtatta Barra Gábor 1836. — **Csiky**: *A rokonság és sógorság fokainak számítása tekintettel a magyarországi törvényesen bevett és elismert vallásfelekezetek jogviszonyaira*. Az összes felekezetek lelkészei és világiak használatára. Írta Csiky Lajos debreczeni ev. ref. theol. tanár. XLIV ábrával. Debreczen, Nyomtatott a város könyvnyomdájában. 1889. — **Gáspár János**: *Gáspár János tájszógyűjteményei*. Közreadja Szabó T. Attila. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 107. Szám. Budapest, 1964. — **ifj. Heltai Sztó**: *Ifj. Heltai Gáspár Három Nyelvű Szótára 1589-ből*. Bevezetéssel ellátva sajtó alá rendezte Dr. Csűry Bálint. Minerva RT. Cluj-Kolozsvár. 1924. Tanulmányok és Ertekezések Az Erdélyi Magyar Bölcsélet-, Irodalom-, Nyelv és Történettudományok köréből. I. kötet. I. szám. — **Kovács Ferenc**: *Döbrököz szókészletének rétegződése*. Bölcsész-doktori disszertáció. Budapest, 1947. — **TMűsz.**: *Latin—Magyar Törvénykezési Műszótár*. Készítették többen. Kiadja ifj. Tilsch János Könyvárus. Kolosvárt nyomtatott az ev. reform. kollegium betűivel. ifj. Tilsch János által. 1843.

A forrásjelzés nélküli adatok saját gyűjtéséből valók. — Az azonos évből való adatokat függőleges vonallal (|) választottam el egymástól.

A dolgozatban felhasznált tanulmányok még a következők: Klaus-Friedrich Koch, *Structure and Variability in the Jalé Kinship Terminology: A Formal Analysis*. Ethnology IX (1970), 263—301; — Lawrence Krader, *Social Organization*

1.1. A 'testvér' jelentésű elnevezések.

1380 k.: ?frater: atyafiú [KönSzj. 5: TESz. jelentésmeghatározása: 'fiú-testvér; Bruder | testvér; Geschwister'. Hasonló módon vonhatók ide akkor a következő adatok is: 1405 k.: frater: atya fiú (SchlSzj. 201), 1767: atyafiú: Frater: Cognatus (PPB.). Biztosabban vonhatók ide a következő adatok: 1750: Germanus, a, um: Atyafi, testvér: eines Stammes (Wagner: Phras.). 1810: Brüderlich, adj.: testvéri, atyafiságos; adv. testvéri módon, atyafiságosan; Verschwistert, adj.: öfzveatyafiságosodott (Márton)]. 1395 k.: 1. '(anyáról) testvér' ut'inus: eg veng (BesztSzj. 44), 1405 k.: uterinus: eg veng (SchlSzj. 228. Az adat pontos olvasatára vonatkozóan l. Gáldi: MNy. 39: 273). 2. 'édestestvér' 1395 k.: patruelus: apaua! egueng (BesztSzj. 16: TESz.). 1475 u.: egh ven. (NyírkGl.; TESz.). 1405 k.: patruus: atyadal elew eg: patruelus (így!): idem (SchlSzj. 199, 200): L. még LevT. I, 89: Nysz. egy a. TörtT. 1898: 196. Id. Nyr. 38: 386; Sziksz. 116, Radv.: Csal. III, 159. Hiv. rá Nyr. 38: 386, Úriszék 220, 227, TörtT. 1891: 692. Id. Nyr. 38: 386, Úriszék 145, 641, 382, Kem.: Elet 214: Szabó T. Attila szíves közlése, MNy. 38: 56, SzD., kreszn.). 1501—1600: egy ember gyermeki (dunántúli levélből közli MNy. 56: 133. L. még LevT. I, 88. Id. Nyr. 38: 386, LevT. II, 78. Id. uo., LevT. II, 73, Úriszék 103). 1595: kikkel én atyával anyával egy vagyok (TörtT. 1893: 178. Id. Nyr. 38: 386). 1611: egy test verek, kik egy atyától anyától születtek (Verb: HK IndVerb carnalis a. Id. NyK. 23: 36. L. még SzT apa a., Úriszék 894, Radv.: Csal. III, 291, MNy. 68: 475, Úriszék 924, Com: Jan. 119: NySz. egy-szüleji a., MNy. 37: 324—25, Illy: Kat. Előb. 2. NySz. testvér a., PPB., Monfrók XI, 357; NySz., SzD.², Simai, Márton 1810 Vollbürtig a., Bod—Benkő 214, CzF., Nyr. 4: 519, 12: 188, 18: 25. Id. NyK. 23: 36; NyK. 23: 36, Nyr. 12: 188, 18: 25, 4: 519, 18: 25, NyK. 23: 36, MTsz. Nyr. 30: 281, SzamSz., OrmSz., Nyr. 77: 243, SzegSz., MNyj. 9: 156, SzlavSz.). 1621: ?Véraruló: Proditor fraterni Sanguinis (MA. Úigy PPB., Simai, Kreszn.), 1893—1901: vér: 5. testvér. Édes vérem, be rég nem láttalak (MTsz.). L. még ÉrtSz. vér² 5. c. a.). 1659: testvér szerént való atyafiakat (Czepl.: MM. 277: NySz. testvér a.). 1673: egy szüleji nénéce (Com: Jan: NySz. 119, NySz. szüle a.). 1657: egy testvér (így: L.R.). atyafiak 'testvér v. fivér' (Úriszék 931. L. még uo. 709, NySz. testvér a., Úriszék 484, NySz. egy-testvér a.). 1679: kikkel Atyával s Anyával kiknek viszontag Anyokal egy Testver leven (MNy. 37: 324—25). 1679: Testvér Atyam fiaival (MNy. 37: 324—25. L. még NySz., CzF.). XVII. század v.: vér Atyafiainak; vér attyok fia (OklSz.). 1770: test-véréte (Kalmár: Prodromus 290: NySz. L. még NySz., MNy. 43: 308, NySz., Márton 1810 Geschwister a., 1811, 1823: Geschwister a., Kreszn., Cz. F., SzamSz., CsángSz., OrmSz., SzegSz., ÉrtSz.). 1810: atyára anyára egy testvér, atyul anyul egy (Márton Vollbürtig a.). 1810:

of Mongol-Turcic Pastoral Nomads. Uralic and Altaic Series. Vol. 20. Hága, 1963.; — Morvay Judit, *Asszonyok a nagycsaládban*. Mátraalji palóc asszonyok élete a múlt század második felében. Bp., 1956.; Robin Ridington, *Kin Categories Versus Kin Group: A Two-Section System Without Sections*. Ethnology VIII (1969), 460—7; — Howard F. Stein, *Structural Change in Slovak Kinship: An Ethno-historic Inquiry*. Ethnology XIV (1975), 99—109; — Wolfgang Steinitz, *A finnugor rokonsági elnevezések rendszere*. I.O.K. X (1957), 321—34.

² George Peter Murdock, *Patterns of Sibling Terminology*. Ethnology VII (1968), 1—24.

atyára anyára egy testvér, atyúl anyúl egy (Márton uo.). der rechte Bruder, édes testvér, az az: nem mostoha (Márton **Recht** a. L. még Nyr. 73: 232, SzegSz., ÉrtSz., NyIrK. 4: 293). 1838: *édesegy* (Tsz. L. még Gáspár János tájszógyűjteménye 18, CzF., Nyr. 13: 286, MTSz., Nyr. 30: 170, MNy. 6: 379, MNy. 38: 56, ÉrtSz., NyIrK. 4: 293). 1881: *öcsés* (Nyr. 10: 156). 1936: ? *vère* (-*ét*, -*ém*, -*iéje* H *éje*) (M, H) vér: testvér, nővér, Cousin, Vetter. Vgl. rum. *văr* (CsángSz.). 1957: időtestvér 'olyan testvér, aki jóval korosabb a többinél'. Nr. Az ilyennek valamikor kijárt a megbecsülés, azaz a kenezés, illetőleg a magázás és a *bácsi*, *néni* megszólítás. Eszibe van-e kennek Imre bácsi, mire tanított édősanyánk? (SzegSz. L. még SzlavSz.: idős testvér 'a többi testvérénél jóval öregebb' Nr. Ezt a testvért a saját testvérei is bácsizzák, nénezik). | nagytestvér 'felelő testvér' (SzegSz.). 1959-62: testvére 'egészen fiatal kis testvér' (ÉrtSz.). | vértestvér 'édestestvér' (uo.). 1960: jóttestvér 'édestestvér' (NyIrK. 4: 293).

1.2. A 'fíttestvér' jelentésű elnevezések.

1380 k. frater: atyafiú (KönSzj. 5. L. még BesztSzj. 31. Id. Nyr. 38: 88, SchlSzj. 20. BécsiK. 182: TESz., MünchK. 22: NySz., AporK. 18: NySz., SermDom. I, 479, II, 454, 500, 528, 649, MNy. 21: 115, GuaryK. 20: NySz., WespzrK. 7: NySz., JordK. 364: NySz., SándorK. 1: NySz., ErdyK. 78: NySz., ErdyK. 398, VirgK. 118: NySz., Nyr. 38: 384, MNy. 63: 83. Cal., Fél: Bibl. I; NySz., ifj. Heltai: Szót. 43, Sziksz. 115, 117, Helt.: Arithm.E₅: NySz., MA., MA.: Bibl. I, 4: NySz., Uriskék 672, 893, Radv.: Csal. III, 291, Uriskék 855, Illy: Préd. II, 61: NySz., PPB., Monrók XI. 357: NySz., W., Simai, Kreszn., CzF., ÉrtSz.). 1395 k.: fruelis: eguengfiw (BesztSzj. 32). | Germanus: wche (uo. 33. L. még SchlSzj. 218, ZsélyiSzj., Cal., Nyr. 30: 171, CsángSz.). 1475 u.: anyád ara: auunculus (NyirkGl. L. még NagyvGl. 17, MA.). 1585: fraterculus: Atyafiatska (Cal. L. még MA., W.). 1590: Germani, qui sunt de eadem matre, — Egy ember fiai: Sunt qui dicant germanos vocari qui ex vtroß parente fratres sunt (Sziksz. 117). 1595: Bathyam: *Frater* (Ver 39: NySz. L. még MA.: Bibl. I, 108: NySz., PPB., W., Kreszn.). 1621: Atyafiuczka: Fraterculus, Fratrunculus, Frater paruulus. Ein Bruderlein (MA. L. még PPB.). 1750: Fraterculus, i: Atyafiatska, kis ötsém: Brüderlein (W.). 1621: Batyáczka: Fraterculus, Fratrunculus (MA. L. még PPB.). | öczeczke: Fraterculus, Fratrunculus (MA.). 1657: egy testvér (így: L. R.) atyafiak (Uriskék 931. L. még uo. 709, TörtT. 1884: 100: NySz. testvér a., Uriskék 484, RákF.: Lev. 389: NySz. **egy-testvér** a.). 1767: Patruelis, is: Atyafi gyermek. Két testvér fiaknak gyermeki (PPB.). 1809: Testvére: Germanus, frater ejus (Simai. L. még Nyr. 30: 382). 1810: Gebrüder, die: pl. testvérek, több férjfi testvérek együtt (Márton. L. még Kunoss: Gyalulat., Bod—Benkó 85, CzF., ÉrtSz.). 1813: Minden fi- 's lányvéreink (TESz. L. még NyUSz., CzF., Nyr. 10: 506, Csíky 3, ÉrtSz.). 1802: részt vettének a Flú Testvéreitől (Szt. **beléosztozik** a. L. még Bod—Benkó 73, SzegSz., ÉrtSz.). 1843: Germanus frater, fíttestvér (TMűsz. L. még Csíky 3, SzegSz., ÉrtSz.). 1902: öcsés (Nyr. 31: 185). 1938/1940: ?Az ő apja s az én apám két testvér gyermekek (jelentésmeghatározás nélkül közli a bukovinai Andrásfelváról MNy. 36: 279). 1957: embertestvér 'olyan fiútestvér, aki már megházasodott' (SzegSz.). | gyerektestvér 'fiútestvér' (uo.).

1.3. A 'nőtestvér' jelentésű elnevezések.

1380 k.: soror: *hug* (KönSzj. 5. L. még BesztSzj. 23, SchlSzj. 209, BécsiK. 182, MünchK. 50, RotJán.: MNym. OmOlv. 283, JordK. 287, GyöngyGl. 35, Sylvester: GrHL. Id. MNy. 30: 18, Ver. 99: NySz., PeerK. 17—48, DebrK. 113, MA.: Bibl. I, 105b: NySz., Nyr. 31: 84, CsángSz.). 1533: Germanae: egy ember liani (Murm. Id. Nyr. 38: 386). 1602: ?megh mikor az eo neuerie ferhez ment, meegh akkor megh osztotzanak, es myndent ez neuerinek engedeth (Úriszék 241. Innen id. Sima Ferenc: MNy. 65: 479 és a TESz.). | A neg forentoth ha fel vethe Beke Fabian, nem tartozik vissza adnia a neuerie themetesere (Úriszék 242. Az első szöveg-részletből nem derül ki, hogy idősebb vagy fiatalabb nőtestvérről van-e szó. Az olvasat pedig talán *névérje* is lehet. L. még ?MNy. 12:22, CzF., Nyr. 10: 506, Csiky 3, ÉrtSz.). 1810: Base: valaki szüleinek afzszony v. leánytestvére, néne (Márton. L. még Bod—Benkő 74). 1901: lánytestvér (Nyr. 30: 382. L. még SzegSz.). 1902: húgos (Nyr. 31: 85. L. még ?Csángsz.). 1936: ös' 'össz : ös' 'esszek : Geschwister (CsángSz.). | vérsa vér: testvér, nővér, Cousin, Vetter. Vgl. rum. *văr* (uo.). 1957: asszonytestvér 'olyan lánytestvér, aki férjhez ment' (SzegSz.). | *té* testvérlány 'két vagy több lány, akik testvérei egymásnak'. Testvérlányok pedig nem is ügön hasonlítanak egymáshoz (SzegSz.).

1.4. Az 'idősebb fitestvér' jelentésű elnevezések.

1573: En ethele ferencz walom hogh en bagammal ethele myhaljal ees anyammal es hügaymmal penzel es ezult miwel megh ozthoztham (MNy. 16: 17. L. még DebrK. 188: NySz., TelK. 104: NySz., MNy. 39: 18, Helt.: Bibl. III, 9: NySz., Szék: Krón. 14: NySz., Nyr. 39: 442, Cal., Sziksz. 115, Lép: P.Tük. I, 367: NySz., MA., Com.: Jan. 119: NySz., PPB., Simai, Márton 1811, Kreszn., Nyr. 5: 270, 21: 527, CsángSz., SzegSz., ÉrtSz.). 1576: ölbey ferenc wrammak batammak hagok eg wý cymazin nadragot (MNy. 68: 473 *bátyám uram* a. uo. 1650-beli adat is. L. még ?LevT. II, 94). 1621: *Édesbátya*: Frater Germanusaus; Germanus, a, um: (...) Mind atyával anyával egy, edes öczem, Edesbátyám (MA. L. még PPB., Kreszn., SzegSz.). 1653: Az mikor Fedor neuú egy test s vér batiok megh holt volna (Úriszék 914). 1774: Testvér Battyám Orontes el ment (Bárótz: Kassandra III, 139. Id. Nyr. 42: 225. L. még ?MNy. 58: 500. Márton 1810 *Bruder* a., 1811 *Testvér* a., Nyr. 34: 470, SzegSz., ÉrtSz.). 1833: Bá... János bá: Vox abbreviata loco Battya, vel Batsi (Kassai: 1: 220: TESz. L. még MTsz., CzF., Nyr. 15: 382, ÉrtSz., NyIrK. 14: 179). 1838: Battyó, öregebb testvér, vagy atyafi. Göcsei szó. Plándor Ferencz (Tsz. L. még CzF., Nyr. 4: 560, 5: 270, 8: 240, 16: 42, 330. Ez utóbbi adatot a MTsz. a *bágyá*-ra idézi példaként, MTsz., Nyr. 42: 258, SzamSz.). 1838: Bácsám, battyám. Ormánsági szó, Baranyában. Jeremiás Sámuel (Tsz. L. még Nyr. 5: 231, MTsz.). | Bacsi: bácsi, battya. Palócz szó. Szeder Fábán (Tsz. L. még SzegSz.). 1862—74: Bácsika (Czf. L. még Nyr. 23: 306, 372, OrmSz., MNyj. 6: 129). 1878: bágyé: nagyobb fitestvér (Nyr. 7: 237). 1886: bá, bácsikó (Nyr. 15: 382. Uezt az alakot 'bácsi, bácsika' jelentésben is közli). 1893—1901: Battya (... bágya, bágyám MTsz.). | Battyó (uo.). 1894: battya: battya (Nyr. 23: 46). 1905: Bába: battya (MNy. 1: 282). 1936: be ,d'ji s. bat'já (CsángSz. L. még Márton Gyula, *Moldvcs.*

nyj. r. kölcsönsz. 199). 1944: kicsi bácsi 'testvérbátya' (MNy. 40: 141). 1957: bátyámuram: régimódi, idősebb férfiakat illető bizalmas megszólítás. Valamikor a fiatalabb testvér is így tisztelte és kendezte a bátyját. Vö. *urambátyám* (SzegSz.). | bácsi l. idősebb férfiaknak kijáró megszólítás. Kihalt alakja *bacsi*. Régebben még az öregebb testvéreket is így illett megbecsülni (SzegSz. L. még Sötétpatak Hargita m.). | bátyós 'idősebb fitestvér kedveskedő megszólítása vagy emlegetése' At. (SzegSz.). | emberbátyám (csak szr.) 'olyan idősebb fitestvér, aki már megházasodott' (SzegSz.). 1959—62: *fivér a.* <R...> Rendsz. leánytestvérhez való viszonyában: bátya (ÉrtSz.).

1.5. A 'fiatalabb fitestvér' jelentésű elnevezések.

1510: öchöm (LevT. II. l. Id. Csüry MNy. 30: 100—101. Az idézett helyen azonban nem található. L. még Sylvester: GrHL. Id. MNy. 30: 18, LevT. II, 8, Kulcs: Vetek 20: NySz., Gér: KárCs. III, 487: NySz., Sziksz. 1590: NySz., Urizék 151, MA., Com.: Jan. 18: NySz., PPB., Márton 1811, Kreszn., Kunoss: Gyalulat, TMűsz., CzF., Nyr. 8: 373, 10: 156, 21: 528, 23: 69, 32: 325, CsángSz., SzamSz., OrmSz., SzegSz., ÉrtSz.). 1558: ara (Born.: Elektra. Id. Nyr. 58: 62). 1621: Germanus, a, um: (...) Mind atyával anyával egy, edes öczem, Edesbátyám (MA. L. még Kreszn.). 1810: Bruder: l. férfi testvér, bátya, öttse: er ist mein leiblicher Bruder, testvérem, testvér velem, t.i. testvér ötsém, v. testvér bátyám (Márton. L. még CzF., SzegSz., ErtSz.). 1811: Ötsém s.: (mit Affix) mein jüngerer Bruder (...) Ötsém Uram: Herr Bruder: (Márton). 1894: öcse (öcsém), öcsi (öcsikém): 'fiatalabb fivér' (Nyr. 23: 69. L. még OrmSz., SzegSz.). 1894: öcse (öcsém), öcsi (öcsikém): 'fiatalabb fivér' (Nyr. 23: 69. L. még ÉrtSz.). 1936: öcskös 'jüngerer bruder' (SzamSz. L. még OrmSz., SzegSz., ErtSz.). 1957: emberöcsem (csak szr.) 'olyan ifjabb fitestvér, aki már megházasodott' (SzegSz.). 1959—62: kisöcs (csak birt szraggal) l. Vkinék jóval fiatalabb, rendsz. még gyermek v. csecsemő korban levő öccse, es. unokaöccse (ErtSz.).

1.6. Az 'idősebb nőtestvér' jelentésű elnevezések.

1405 k.: anad vene (☐: *nene*) gr. (SchlSjz. 207: TESz. L. még NádK. 459: MFl. 33, CornK. 253: NySz., SándorK. 22: NySz., DebrK. 186: NySz., TelK. 266: NySz., LevT. II, 60, Helt.: UT. E₈: NySz., Cal., Sziksz., Kar: Bibl. II, 122: NySz., MA., Pazm.: KT.: NySz., Gér: KarCs. IV, 397, Com.: Jan. 119: NySz., Com.: Vest.: NySz., PPB., Simai, Márton 1810 *Schwester a.*, uó. 1811, Kreszn., Bod-Benkó 73, TMűsz., CzF., Nyr. 21: 528, MTsz., CsángSz., OrmSz., SzegSz., ErtSz.). 1524—27: Kyketh mykoron ezechen vötte vona az ew *veer zarent való neennye* (Máriáról és Mártáról van szó. ErdyK. 419: NySz.). 1602: 10? *növér* (TESz. L. még ErtSz.). 1650: az annyamnak *egy test ver nénye* (Urizék 905). 1682: Gonoszul kezdet itilni Kain Abel-felől, Mojsesről maga *test-veer nennye* és mások (Hall: Paizs 277: NySz. L. még Nyr. 42: 225, Márton 1810 *Mannesschwester a.*, uó. 1811 *Testvér a.*, CzF., SzegSz., ÉrtSz.). 1831—32: *Néném-aszszony*: Soror mea nata major; *Néném aszszony*: Domina mea soror (Kreszn.). 1838: *Nene*, *neném*: néne, néné. Ormánsági szó, Bara-

nyában. Jeremiás Sámuel (Tsz. L. még CzF., Nyr. 5: 522, 8: 450, 21: 214, 22: 511, MTsz., OrmSz.). *Neneő*, néném. Barkó szó. Hollók Imre (Tsz. L. még Nyr. 5: 182, 22: 511, MTsz.). 1861: Így a' néném 's bátyám gyakran mondatik összetételkört: *nén* v. *ném* v. bám (MNyszet. 6: 209. L. még CsángSz.). 1862—74: *Néni*: l. Néne (CzF. L. még Nyr. 21: 214, SzamSz., ÉrtSz., Sötétpatak Hargita m.). | *Nénike* (...) Kedveskedő, hízelgő, nyájas beszédben használjuk, a komolyabb „néne” helyett (CzF. L. még Nyr. 23: 307, CsángSz., ÜMTsz., ÉrtSz., MNyj. 6: 139). | Néne (...) tájdivatosan *nenne* (CzF. L. még Nyr. 17: 287, MTsz.). | Néne (...) tájdivatosan *nenüske* (CzF. L. még Nyr. 19: 94). 1879: ? *nyenynye: néni* (Nyr. 8: 468). 1957: *lánynéném* (csak szr) 'olyan idősebb lánytestvér, aki még nem ment férjhez' (SzegSz.). 1969: ?*lele* 'néni, néne' (Márton Gyula, Moldves. nyj. r. kölcsönszavai. 394).

1.7. A 'fiatalabb nőtestvér' jelentésű elnevezések.

1372 u./1448 k.: llakozky uala ez mondot monoftorban egy ortulana nevw apacza zent Claranak anyya: es Agnes azon zent Claranak ewcze (JókK. 76. L. még WinklK. 323: NySz., CornK. 273, 274: NySz., Kár: Bibl. I, 315: NySz., MNy. 63: 94, MA., Radv.: Csal. III, 329: NySz., Com.: Jan. 135: NySz., Kir.: Besz. 120: NySz., MNy. 37: 129, Márton 1811: Húg: (...) jüngere Schwester (...) Frauenzimmer sagen statt húgom, ötsém, meine jüngere Schwester, ötséd, deine jüngere Schwester, u.s.f., Bod-Benkó 73, Tsz., Nyr. 6: 134, 21: 528, MTsz., MNy. 30: 380, Nyr. 32: 325, 33: 512, ÜMTsz., ÉrtSz.). 1569: ?*húgoeska* (NádLev. 210: NySz. L. még Radv.: Csal. III, 178: NySz.). 1584: ?*aszszony öcsémet* (LevT. II, 73. L. még uo. 93). 1590: ?Sororcula: Kis hugod (Sziksz. 115). 1679: Kuchta Miklos vére ugý mint *egytestvér huga* véresítésében ('véresre verésében') bocsátkozott (Úriszék 848). 1673: *húg* (Com.: Jan. 117. L. még TelK. 104: NySz., KazK. 44, 46: NySz., NádLev. 9, Cal.: TESz., Úriszék 90, Sziksz. 115, Kár.: Bibl. II, 122: NySz., Pázm.: KT. 448: NySz., MA., Nom. 96: NySz., Com.: Jan. 119: NySz., Com.: Vest. 146: NySz., PPB., W., Márton 1811, Kreszn., Kunoss: Szófüzér³, Bod-Benkó 73, CzF.-nál: Húg: 3. Vérségi szorosb ért. a férfi hugának nevezi a nálanál ifjabb nőtestvérét: testvér hugom (...) Ugyanezen viszony áll több vidéken a nők között is, azaz a nők is húgoknak nevezik ifjabb testvéroket; SzamSz., SzegSz., ÉrtSz., SzlavSz.). 1742: Fenesi Mihály *vér öcsése*/ Fenesi Anna, Klára ne/ Várjatok többé (TörtT. 1881: 349. Hiv. rá a NySz.). 1809: *Húgom-aszszony*: Soror mea nata junior, minor (Simai. L. még Márton 1811: a' hugom Afzszony, die Jungfer. Schwester (Anmerk, Dieß sagen bloß Mannespersonen). 1889: Az már csak népszokás hazánk egyes vidékein, ha az idősebb nőtestvér *fiatalabb nőtestvérét* is testvéröcsnek nevezi (Csíky 3). 1936: *hugás* der eine Schwester hat; Plur. *hugássák* Geschwister (von Frauen); Ez e leg-én h. ányal e l'ánvál jenes Mädchen ist die jüngere Schwester dieses jungen Mannes (CsángSz.). 1944: *kiseb-bik lejántestvérem* 'húgom' (MNy. 40: 141). 1957: *aszszonyhúgom* (csak szr) 'olyan fiatalabb lánytestvér, aki már férjhez ment' (SzegSz.). | *lányhúgom* (csak szr) 'olyan fiatalabb lánytestvér, aki még nem ment férjhez' (SzegSz.).

2.1. A 'testvér' jelentésű elnevezések.

Mint a bevezető adattári jegyzékből is kiderül, nyelvünkben számos olyan elnevezés mutatható ki, amelyek a fiatalabb és idősebb fi- meg nőtestvéreket mindenféle köztük levő különbségre való tekintet nélkül azonos módon, egyformán jelölik. A testvérek hasonló elnevezésmódja más nyelvekben sem ismeretlen. Több száz nyelv rokonsági elnevezéseit osztályozó tanulmányaiban Murdock ezt a típust A-val jelöli (és Korfófanian or Undifferentiated Sibling Type-nak nevezi.³ Munkáiból kitűnik, hogy a tőle vizsgált elnevezésszisztemek közül hatvankilencre ennek a megléte jellemző (i.m. 3).

Nyelvünkben ezt a típust előbb az *egy, egyveng, vér*, később a *testvér* és néhány hasonló elnevezés képviseli (l. a bevezető felsorolást). Közülük a legrégebbi a finnugor eredetű *egy, egyveng* és *vér* kell, hogy legyen (l. MSzFgrE. és TESz.), amelyek természetesen már az ómagyar kor előtt használatosak lehettek. A 'testvér' jelentésű elnevezések csoportjában helyet kapott az *atyafi* összetétel is, amely azonban nem lehet ómagyar korinál lényegesen régebbi. A felsorolt terminusok hosszasan való egyidejű megléte viszont azt jelzi, hogy ezeknek az elnevezéseknek a használatában feltehetően nyelvváltozatbeli vagy valamilyen más különbségek kellett, hogy legyenek. A jövőre váró feladat annak tisztázása is, hogy vajon e régi elnevezések esetenként pontosan milyen szemléleti alaptól kiindulva váltak a 'testvér' jelentés hordozóivá. Az mindenesetre máris kétségtelen, hogy a szóban forgó elnevezéseknek az ómagyar kor után biztosan voltak más jelentéskörök felé mutató kapcsolatai is, s a 'testvér' jelentés kizárólagos hordozására bizonyára azért sem foglaldott le egyikük sem, sőt az *egyveng* már igen régóta éppen-séggel kihalt szónak számít.

A most tárgyalt, viszonylag régebbi keletűnek látszó elnevezéseink „alkalmatlansága“ a 'testvér' jelentés hordozására feltehetően már elég korán világossá válhatott, legalábbis ennek a jele lehet, hogy már a régiségben sor került e jelentésben újabb terminusok meghonosodására is. Ezek között körülírások is vannak, amelyek természetesen nem maradtak sokáig életben. Adatolható körülírásaink a következők: *egy ember gyermeki, atyával anyával/ egy/ testvér, atyával s anyával egy testvér, testvér szerint való atyafi*. De ilyen még a XIX. században felbukkanó *atyára anyára egy testvér* meg az *atyul anyul* egy szerkezet is.

Körülírásokon kívül keletkeztek tömörebb elnevezésformák is. Ezek: *egytestvér, egyszüléjű, egytestvératyafi, testvératyafi, vératyafi, testvér* (meg a XX. században feltűnő kicsinyítő képzős származéka, a *testvéreke), egyvér, édestestvér, időstestvér, nagytestvér, jőtestvér*.

Írott forrásokban való viszonylag kései jelentkezése miatt nem tudhatni, hogy vajon jelentésbeli régiség-e a moldvai csángóban az *öcs* szó *öcsés* származékának 'testvér' jelentésben való használata.

Többek között talán a régiségben megindult terminológiai ingadozással indokolható, hogy a csángóban 'testvér' jelentésben még kölcsön-szó, a románból átvett *veré* meghonosodására is sor került.

³ George Peter Murdock, *Kin Term Patterns and Their Distribution*. Ethnology IX (1970), 165–207; uő., *Cross-Sex Patterns of Kin Behavior*. Ethnology X (1971), 359–68.

Teljes egység e tekintetben az ÉrtSz.-től képviselt nyelvváltozatban sincs. Az ÉrtSz. ugyanis a következő 'testvér' jelentésű elnevezéseket veszi fel: *édestestvér*, *egyvér* (költ., rég), *testvér*, *testvére* (biz., kedv.), *vér* (átv., nép., vál.), *vértestvér* (ritk.).

A mai magyarban (az irodalmi nyelvben és a nyelvjárásokban) 'testvér' jelentésben tehát még mindig együtt él több, egymástól minden bizonnyal eltérő szemléletmód alapján keletkezett elnevezés is. A későbbi kutatások egyik feladata lehetne ezeknek a különböző szemléletmódoknak a feltárása. Hiszen a ma már legelterjedtebb használatú *testvér*-ről is még csak mindössze annyit állapítottak meg, hogy az „összetétel szemléleti alapja 'hús és vér', 'csont és vér' jelentésű bibliai kifejezésekre megy vissza, melyek 'ember' jelentésben voltak használatosak. Az adatok szerint a R. *egytestvér* eredeti jelentése is 'vérrokon' volt, az egy szülőtől származó gyerekek megnevezésére később szűkült le.“ (TESz.).

2.2. A 'fitestvér' és 'nőtestvér' jelentésű elnevezések.

Külön csoportba sorolandók azok az elnevezések, amelyek terminológiai különbségtételt valósítanak meg a fi- és nőtestvérek között. Ez az a típus, amelyet rendszerezésében Murdock E-vel jelöl (The European or Brother-Sister Type). Tanulmányából az is kiténik, hogy a tőle vizsgált anyag tanúsága szerint százötvenhat társadalomban ez van meg. Figyelemre méltók Murdocknak az e típussal kapcsolatos észrevételei is: „Incidentally, the time depth of Type E in Afroasiatic is phenomenal. It is attested for the Babylonians of the time of Hammurabi, for the Hebrews of the Old Testament, and for the Ancient Egyptians of the New Empire, as well as for the remote representatives of the Berber and Cushitic subfamilies, respectively the extinct Guanche of the Canary Islands and the Iraqw of Tanzania“ (i.m. 7).

Nem könnyű megállapítani, hogy az itt jellemzett osztályozásmódot képviselő elnevezéstípus a magyarban pontosan milyen korú lehet. Ezért egyelőre az ide tartozó elnevezéseknek az alábbiakban következő puszta számbavételére szorítkozom.

a) A 'fitestvér' jelentésűek között külön csoportot alkotnak azok az elnevezések, amelyek a források többségében idősebb vagy fiatalabb fitestvér neveként fordulnak elő, de van adatunk 'fitestvér' összefoglaló jelentésű használatukra is. Ezek az *öcs* (l. alább), az *ara* (l. alább), *bátya* és *bátyácska*. Annak, hogy ezek 'fitestvér' jelentésű előfordulását ilyen kis számú adat jelzi, sokféle oka lehet. A jövőben talán érdemes lenne e kérdés vizsgálatára is figyelmet fordítani.

Hosszabb ideje mutatható ki 'fitestvér' jelentésben az *atyafi* összetétel is, amelynek a régiségben kicsinyítő képzős származékát, az *atyafiácskát* is használták. De megvolt az *atyafiú* változat (és ennek kicsinyítő képzős származéka, az *atyafiácska*) is. Úgy látszik azonban, hogy ez utóbbiak közül egy sem válhatott e jelentés kizárólagos hordozójává, bizonyára azért sem, mert az *atyafi*-nak már a régiségben is volt más jelentése is, és, mert az összetétel előtagjának jelentése miatt ez az elnevezés a testvérek összetartozását az egy apától származás révén való együvértartozásra szűkíti le.

Mivel az *atyafi* a jelzett okok miatt, a többi elnevezés pedig más jelentésben is általánosan használt volta miatt sem lehetett elég „alkalmas” a ’fitestvér’ jelentésben való általánossá válásra, más terminusok is megjelentek e jelentés hordozóiként. Így az *egy ember fiai* körülírás, majd az *atyafi* utótagú összetételek, az *egytestvératyafi* és a *testvératyafi*. Ezek az elnevezések azonban mind elég hosszadalmasak. Talán ez is hozzájárulhatott újabbak keletkezéséhez. Ezek: *testvérfiak* (csak PPB.-ből van rá adatom), az ÉrtSz.-ban is meglevő *férfitestvér*, *fiútestvér*, *fitestvér*, a népnyelvi *embertestvér*, *gyerekestestvér* (SzegSz.) és *testvérgyermek*. Egyes források szerint magának a *testvér* összetételnek is volt ’fitestvér’ jelentésű használata. Az újabb keletű *fivér* összetétel létrejöttében szerepe kellett, hogy legyen a *vér* szó rokonságnévi használatának és a *nóvér* összetétel analogiájának (az utóbbival kapcsolatban l. TESz. *fivér* a.).

A régiségbeli nyelvvállapothoz hasonlóan a mai köz- és irodalmi nyelvi szóhasználatra is az jellemző, hogy egyetlen elnevezés sem kizárólagos hordozója a ’fitestvér’ jelentésnek. Kitétszik ez abból is, hogy az ÉrtSz.-ban szereplő elnevezések mindegyikét követi valamilyen stílusminősítés: *atyafi* (ritk., rég.), *férfitestvér* (ritk., rég.), *fiútestvér* (ritk.), *fivér* (kissé vál.). A felsorolásból is egyértelműen kitűnik tehát, hogy terminológiai ingadozás ennek a nyelvváltozatnak a szintjén is jelentkezik.

b) A ’nőtestvér’ jelentésű elnevezések nyelvemlékekben való feltűnése a *hűg* kivételével viszonylag kései (l. a fejezet elején levő felsorolást). A később feltűnő elnevezéseknek különben a szerkezete sem vall arra, hogy ezek különösebben régiek lennének. Tehát egyedül a *hűg* adatai jelzik azt, hogy a középmagyar kor előtt is kétségtelenül járta ’nőtestvér’ jelentésű elnevezés. A régiségből adatható *egy ember leányi* körülírás egyébként már rég kiveszett, a *kishűg* összetétel él ugyan ma is, de már nemcsak az itt tárgyalt jelentésben (l. ÉrtSz.).

A mai köz- és irodalmi nyelv négy elnevezése, a *kishűg*, *nőtestvér*, *nóvér* és *nóvérke* csupán a XVIII. század után tűnik fel. Igaz, hogy a *nóvér* szóra ’idősebb nőtestvér’ jelentésben van XVII. század legeleji — de megkérdőjelezhető (vö. a TESz.-től idézett forrás pontos szövegösszefüggését!) — adat is. A *nőtestvér* az ÉrtSz.-ban „ritk.”, a *nóvér* „kissé vál.”, a *nóvérke* „kedvesk.” stílusminősítést kapott. Tehát egyik sem kizárólagos, egyértelmű hordozója a ’soror’ jelentésnek.

A fentiekén kívül a XVII. század utáni korból adathatók még más, de az ÉrtSz.-ban nem szereplő elnevezések is. Legtöbbjük *testvér* elő- vagy utótaggal bővült összetétel (*lánytestvér*, *leánytestvér*, *asszonytestvér*, *testvérlány*). Ezen kívül talán ’nőtestvér’ jelentése is van a csángóban a *hűgos* meg az *öcsés* szónak és a románból kölcsönzött *vére* elnevezésnek is.

Az ÉrtSz. és a népnyelv szóhasználatának összevetése, de magának az ÉrtSz.-nak a vallomása alapján is megállapítható tehát, hogy ’soror’ jelentésben össznépi nyelvi szinten nem foglalódott le egyértelműen, kizárólagosan egyetlen terminus sem. Olyan jelentés ez tehát, amelyet a magyarul beszélők tudatában ma több hangsor is felidézhet.

2.3. A 'bátya', 'öcs', 'néne', 'húg' jelentésű elnevezések.

Az elnevezések egy másik csoportját azok alkotják, amelyek a beszélőnél fiatalabb és idősebb fitestvérek, valamint a beszélőnél fiatalabb és idősebb nőtestvérek terminológiai megkülönböztetését teszik lehetővé. Murdock ezt a típust *D*-vel jelöli (The Dravidian or Age-Sex type), és megállapítja, hogy a vizsgált nyolcszáz társadalom közül százhetvenhétre jellemző ennek a megléte. Így ez a típus van meg pl. az úzbégben és a jurák számodjában (i.m. 3).

E típus megléte, amelyet főként a közismert *bátya*, *néne*, *öcs*, *húg* elnevezéssor képvisel, ma is kétségtelenül jellemző a magyar valamennyi nyelvváltozatára, bár az egyes jelentéseket sem a történeti, sem a jelenkori nyelvváltozatokban nem mindig ugyanazon hangsorok idézték. Idézik fel. Legalábbis a XVI. század óta e jelentések hordozóiként más elnevezések is adathatók, mint az a különböző jelentések szerinti alábbi számbavételből is kitűnik.

a) A nyelvemlékekben 'idősebb fitestvér' jelentésben legkorábban feltűnő *bátya* szón kívül a különböző nyelvváltozatokból kimutatható több, e szóval közelebbi-távolabbi rokonságban levő, sőt vele rokonságban nem is levő más elnevezés megléte is. Ezek a következők: a *bátya* elő- vagy utótaggal alkotott különböző összetételek (l. a bevezető felsorolást), a *báty-* tő kicsinyítő képzős származéka (l. uo.), a *bátyá-*val etimológiailag nagyon valószínűleg összefüggő *bács-* és *bágy-* tő (l. TESz. *bácsi* a.) különböző képzős származéka (l. a bevezető felsorolást), a *bátyá-*val etimológiailag ugyancsak valószínűleg összefüggő *bába* elnevezés (l. TESz.). A fentiekben kívül a XIX. század óta adatható a románból átvett, moldvai csángó *bágya*, *bégye*, *bégyie* elnevezés. A XX. század köz- és irodalmi nyelvében használatos a *fivér* összetétel is 'idősebb fitestvér' jelentésben. Ez utóbbi, nyelvújítás kori elnevezés ilyen jelentést azonban talán csak a rendszerkényszer hatására vehetett fel.

Az ÉrtSz.-től 'idősebb fitestvér' jelentésben számon tartott elnevezések pusztán felsorolása is tanulságos. Itt ugyanis a következő terminusok szerepelnek: *bá* (nép., biz., kedvesk.), *bátya*, *testvérbátya* (kissé vál.), *fivér*.

b) Legkorábban az *öcs* jelentkezik 'fiatalabb fitestvér' jelentésben, majd a XVII. század óta más elnevezések is. Ezek egyrészt az *öcs*-esetl alkotott jelzős összetételek (l. a fejezet elején levő felsorolást), másrészt az *öcs* szó kicsinyítő képzős származéka (l. uo.). Az ÉrtSz.-től idevont elnevezések csoportja pedig a következő: *kisöcs*, *öcs*, (ritk.), *öcskös* (biz., kedvesk.), *testvéröcs* (kissé vál.).

c) 'Idősebb nőtestvér' jelentésben legelőször a *néne* tűnik fel, majd a XVI. század óta e szó különböző jelzős összetételei (l. a fejezet elején levő felsorolást) és kicsinyítő képzős származéka (l. uo.). Továbbá a *nővér* összetétel, amely a *fivér*-hez hasonlóan talán a rendszerkényszer hatására vehette fel az 'idősebb nőtestvér' jelentést. Szabó T. Attila szerint azonban e jelentésváltozásban egészen más mozzanatoknak kellett, hogy szerepe legyen (l. tőle VáITan. I, 142—4). Az ÉrtSz.-től felvett 'idősebb nőtestvér' jelentésű elnevezések sora pedig a következő: *néne* (kissé nép., elavulóban), *néni* (nép., rég.), *nénlke* (nép., rég.), *nővér*, *nővére*

(kedvesk.), *testvérnéne* (kissé vál.). Megjegyzendő, hogy a moldvai csán-góban valószínű a *lele* is hordoz 'idősebb nőtestvér' jelentést.

d) Először a *húg* szó jelentkezik a nyelvemlékekben 'fiatalabb nő-testvér' jelentésben, azután (már a XVI. században) a vele alkotott *őszetétélek* (l. a bevezető felsorolást). Ilyen jelentésben adatolható a *fiatalabb nőtestvér*, *kisebbik leánytestvér* és az *asszonyócsém* szerkezet is, továbbá a XVI. század óta a *húg* szó kicsinyítő képzős származéka. Az ÉrtSz-től idevont elnevezések a következők: *húg*, *kishúg*, *ócs* (nép., rég.), *testvérhúg* (kissé vál.).

2.4. A viszonyítási személy nemét is megkülönböztető elnevezések.

Az elnevezések utolsó csoportjába azok a terminusok tartoznak, amelyek segítségével a beszélőnél fiatalabb fi- és nőtestvérek vonatkozásában a beszélő neme szerint is különbséget tettek. Murdock csak a másodikként megjelent rendszerezésében² vesz fel egy ehhez nagyon közel álló típust, mégpedig az első rendszerezésében (l. tőle *Patterns of Sibling Terminology*) is dravidának nevezett típusba tartozó, *Ac*-vel jelölt altípusként. Felmérésből kiténik, hogy ilyen rendszer sem csak egy társadalomban fordul elő. Így *Ac* típus van többek között a kazahban.

Etimológiai ismérvek alapján csaknem teljesen biztosnak látszik, hogy e típusnak már az ómagyar kor előtt meg kellett lennie. Hiszen az ezt képviselő *ara*, *bátya*, *húg*, *néne*, *ócs* elnevezések közül az *ara* nagyon valószínűen ugor eredetű (l. MSZFgrE. és TESz.), a *bátya* vagy szláv vagy gyermeknyelvi eredetű (l. TESz.), a *húg* eredete ismeretlen (l. uo.), a *néne* valószínűleg gyermeknyelvi (l. uo.), az *ócs* viszont finn-ugor eredetű (l. uo.). Az *ará*-t és *ócs*-öt tehát már az ómagyar kor előtt kétségtelenül meglevőnek kell tekintenünk. Mivel azonban a középmagyarban az *ara* és *ócs* meg az előbb felsorolt másik három terminus között már olyan szoros a jelentésbeli összefüggés, hogy ennyire nagyfokú kölcsönös feltételezettség érvényre jutása hosszabb együttlétezését feltételez, mindenképpen számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy a *bátya*, *húg* és *néne* is legalább az ómagyar kor legelején, az ómagyar kor végén már tagja volt a szókészletnek. Vagyis az ómagyar kor végén, az ómagyar kor legelején minden valószínűség szerint meg kellett lennie a testvérek egy olyan osztályozásmódjának, amely szerint nemcsak a nem és viszonylagos életkor, hanem — legalábbis a fiatalabb testvérek vonatkozásában — a beszélő neme is terminológiai különbségtétel oka volt.

A testvérek ilyenképpen való osztályozása a mai magyarban általánosan ismert osztályozásmódtól csak a beszélő neme szerint eltérő terminushasználat tekintetében különbözik. Hogy azonban e szempontnak egykor valóban érvényesülnie kellett, arra elsősorban az *ara* és *ócs* szavak rokon nyelvi megfelelőinek jelentése és régiségbeli megjelenése magyar nyelvi adatai alapján következtethetünk. Ezek pedig az alábbiak.

ara

1. 'férfitestvér; nő fitestvére' (l. NyirkGl., NagyvGl. 17. MA). 2. 'fiatalabb fitestvér; nő fiatalabb fitestvére' (l. Born: Elektra. Id. Nyr. 57: 62). 3. 'meny' (l. PPB., Wagner, SzD., SzD², Símai, Kreszn.). 3. 'menyaszonny' (l. ?SzD², Márton 1881 Ipa a., Kunoss: Szófüzér³, CzF., ÉrtSz.).

A különböző jelentések viszonyáról a TESz. azt állapítja meg, hogy „a szó eredetibb jelentése 'leánynak vagy asszonynak (fiatalabb ?) férfitestvére'. A 'meny' jelentés kialakulására vö. az *őcs* kettős jelentését: 1. 'fiatalabb férfitestvér', 2. 'feleség, asszony húga' (!). A 3., ('menyaszony') jelentés nyelvújítás kori alkotás.

A szó feltételezhető rokon nyelvi megfelelői a következő jelentésűek. Osztj. 'jüngerer Bruder der Mutter, Sohn des älteren Bruders der Mutter, Sohn (männlicher Nachkömmling überh.) des jüngeren Bruders der Mutter, Bruder der Mutter'. Az egyes megfelelők együvé vonásának azonban nehézségei is vannak. A szavunkkal talán egyeztethető további rokon nyelvi megfelelők jelentései az alábbiak: vog. 'anyai részről való rokon', '(egymással ketten) rokonok', 'rokon atyafi, rokonság', 'roggytielszkája doszadá', osztj. 'Tochter der älteren Schwester des Vaters, Tochter der jüngeren Schwester des Vaters, wenn die Tante älter ist als ego, Tochter des älteren Bruders des Mannes, Tochter der jüngeren Schwester des Mannes', 'Mann der Tochter der älteren Schwester, Mann der Tochter der jüngeren Schwester des Vaters, wenn die Tante älter ist als ego', 'Kind der älteren Schwester, Kind der Schwester des Vaters'. A felsorolt jelentéseket közlő MSzFgrE. az adatfelsoroláson kívül a következőket jegyzi meg. „Az *ara* 'Bruder der Mutter od. der Schwester' ~ 'Schwiegertochter, Braut' jelentésének viszonyára vö. *őcs* 1. 'jüngerer Bruder', 2. 'jüngere Schwester einer weiblichen Person'. A 'Braut' jelentés nyelvújítás kori.“

Az adatok alapján talán így is lehetne fogalmazni: *ara* szavunk előzménye és rokon nyelvi megfelelői egykor nő és fitestvére; gyermek és anyja fitestvére; gyermek és apja nőtestvére; feleség és férjének húga közti rokoni viszony sajátos jelölői lehetnek. Különösen figyelmet érdemelhet bizonyos vonatkozásban a gyermek és anyja fitestvére, gyermek és apja nőtestvére közti viszony jelölése az *ara* megfelelőjével, ti. ezek tipikusan ún. kereszt (*cross*) viszonyok!

őcs

Szavunk nyelvünkben kimutatható jelentései a következők: 1. 1372 u./1448 k.: 'fiatalabb nőtestvér' (JókK. 76: TESz. L. még WinklK. 323: NySz., Kár.: Bibl. I, 315: NySz., MNy. 63: 94, MA., Radv.: Csal. III, 329: NySz., Com., Jan. 135: NySz., Kir.: Besz. 129: NySz., MNy. 37: 129, Márton 1811 *húg a.*, Tsz., Nyr. 6: 143, MNy. 6: 336, Nyr. 21: 528, 30: 380, 32: 325, 33: 512, ÜMTsz., ÉrtSz.). 2. 1395 k.: Germanus: wehe 'fitestvér' (BesztSzj. 33. A TESz. ezt az adatot 'fiatalabb fitestvér' jelentés alatt tartja számon. L. még SchlSzj. 218, ZsélyiSzj., Cal., Nyr. 30: 171, CsángSz.). 3. 1510: 'fiatalabb fitestvér' (LevT. I. Id. CzF. *őcs a.* és MNy. 30: 100—101. L. még Sylvester: GrHL. Id. MNy. 30: 18, LevT. II, 8: NySz., Úriszék 151, MA., PPB., Márton 1811, Kreszn., Kunoss: Gyal., CzF., Nyr. 8: 373, 9: 206, 10: 156, 12: 528, 23: 69, 32: 325, SzamSz., CsángSz., SzegSz., ÉrtSz.). 4. 1507: 'fiatalabb férfi rokon; jüngerer männlicher Verwandter | rokon; Verwandter' (NyÍrK. 6: 187: TESz.). 5. 1510: 'unokahúg' (MargL. 33, 63, 200. L. még ÉrdyK. 74: NySz., LevT. II, 35, ÜMTsz.). Ilyen jelentésű előfordulásra a TESz. nem idéz példát).

E finnugor eredetű szavunk rokon nyelvi megfelelőinek jelentései a következők: vogT 'a fiútestvér, a leánytestvér lánya', 'öcs', osztj 'öcs', votjG 'sógorasszony, a férjem húga'. „A finnugor alapalak eredeti jelentésül 'öcs' és 'húg' egyaránt föltehető. Az eredetibb (magyar) tágabb jelentésből ('fiatalabb testvér vagy közeli rokon') a rokonságnevek differenciálódása, valamint az egyértelműbb *húg* párhuzamossága révén szűkült le a jelentés a férfiflagra.“ (TESz.).

Az *ara* és *öcs* szó vallomása alapján tehát nem indokolatlan feltételeznünk azt, hogy ezeket eredetileg talán a beszélő neme szerinti különbségnek megfelelően alkalmazták 'fiatalabb' fitestvér' jelentésben, mint azt a TESz. is állítja (l. TESz. *ara* a.). Női beszélő számára ezek szerint az *ara* jelenthette a 'fiatalabb fitestvér'-t, míg férfi beszélő számára az *öcs*.

A fejezet elején közölt felsorolásból az is kiderül, hogy a régiségben a 'fiatalabb nőtestvér' jelentést ugyancsak két terminus, a *húg* és *öcs* hordozta. Az előbb mondottaknak megfelelően női beszélő számára az *öcs*-nek kellett 'fiatalabb nőtestvér' jelentésűnek lennie, férfi beszélő számára a *húg*-nak. Vagyis:

női beszélő számára: $\left\{ \begin{array}{l} \text{nőtestvér: } \textit{öcs} \\ \text{fitestvér: } \textit{ara} \end{array} \right.$

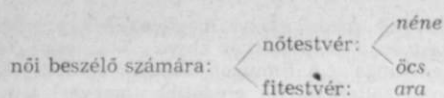
férfi beszélő számára: $\left\{ \begin{array}{l} \text{nőtestvér: } \textit{húg} \\ \text{fitestvér: } \textit{öcs} \end{array} \right.$

lehetett. *Húg* szavunk adatai ugyan nem jelzik azt, hogy e szó csupán férfi beszélő számára jelentette volna a 'fiatalabb nőtestvér'-t, másik két tárgyalt elnevezésünk tanúsága alapján viszont kérdőjelesen, de feltételezhető egy olyan korszak és olyan nyelvváltozat, amelyben ez talán így lehetett.

E feltételezett, de időben közelebről nehezebben megjelölhető korszak terminushasználatára vonatkozóan egyelőre az sem állapítható meg, hogy tettek-e különbséget a beszélő idősebb és fiatalabb testvérei között. TI. az *öcs*, *húg*, *bátya*, *ara* szavak adatolhatók általánosabb 'nő-', illetőleg 'fitestvér' jelentésben is (l. alább).

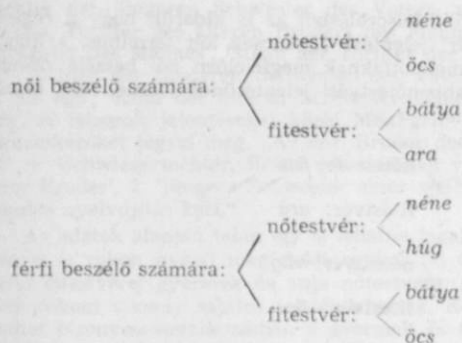
A *néne* jelentéstörténete azonban arra vall, hogy legalábbis nyelvünkben való megjelenése óta egyértelműen megkülönböztették az idősebb nőtestvért a fiatalabbtól. E szó tanúsága alapján tehát a következőképpen vázolható a testvéreket megnevező elnevezések használata:

férfi beszélő számára: $\left\{ \begin{array}{l} \text{fitestvér: } \textit{öcs} \\ \text{nőtestvér: } \left\{ \begin{array}{l} \textit{néne} \\ \textit{húg} \end{array} \right. \end{array} \right.$

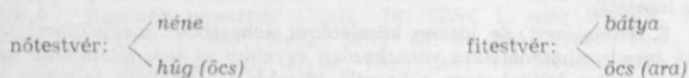

A fentebb idézett adatokból viszont az is kiderül, hogy az *öcs* szó jelentéstartalmában (ha kezdettől fogva esetleg nem is bizonyosan, de egy idő után feltétlenül) benne foglaltatott a 'fiatalabbság' mozzanata.

Báty szavunk jelentéseiben — néhány adatot leszámítva — a régi és a jelenkori nyelvváltozatok számottevő részében döntő mozzanat, hogy férfira, továbbá, hogy idősebbre vonatkozik. Ennek a terminusnak a tanúságát is figyelembe véve tehát, a következő elnevezéshasználat telezhető fel:

A beszélő neme szerinti megkülönböztetés szempontja, fontossága azonban valamikor az ősmagyar kor után háttérbe szorult, s így alakult ki a következő állapot:

A különböző elnevezéscsoportok számbavételére tett fenti próbálkozásból alkalmasint sok minden hiányzik. Többek között az egyes típusok egymáshoz való viszonyának történeti és jelenkori adatokra támaszkodó, beható vizsgálata. A magyar anyag esetében azonban e kérdés tanulmányozásának egyik feltétele azoknak a kapcsolatoknak a számbavétele, amelyek a testvéreket jelentő elnevezéseket jelentés szempontjából a szülők testvéreit és az unokatestvér-féle rokonokat jelentő elnevezések csoportjához fűzik.

J. LŐRINCZI REKA

Cluj-Napoca, str. Lăcătuşului nr. 3

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

ADALÉK A VADRÓZSÁK TÖRTÉNETÉHEZ

Gyakran idézett önéletrajzában, melyet Toldy Ferenc biztatására vetett papírra, Kriza ezeket írja nevezetes vállalkozásának kezdeteiről „1842-ben adtam volt ki Előfizetési Felhívást „Vadrózsa“ című népköltészeti gyűjteményre, mely mintegy 8 ivre volt számítva.“ A szakirodalomban köztudomású, hogy ez a felhívás máig sem került elő. Feltevések szerint egyleveles nyomtatvány formájában jelenhetett meg, mint az Erdélyi Híradó melléklete, ám Faragó József hiába forgatta érte végig a lap megőrzött mellékleteinek vaskos gyűjteményét, a kérdéses szövegre neki sem sikerült rábukannia. Maradt hát számára a közvetett ellenőrzés lehetősége. Hivatkozik is néhány egykorú közleményre, amelyek megerősítik a negyedszázad múltán kelt visszaemlékezés fenti közléseit. Az Athenaeum szemleírója minden bizonnyal olvashatta a szóban forgó felhívást, erre vall ugyanis *Erdély az irodalom körül 1842* című (1843. I. 43. sz.) krónikájának alábbi részlete: „A nemsoká sajtó alá menendők vagy kéz alatt levők közül említendők . . . Kriza székely népdalai és mondái a nép ajkáról gyűjtve.“ Egy évvel később meg a *Regelő Pesti Divatlap* hasábjain (1844. márc. 7.) adnak hírt a gyűjtemény előkészületeiről. A harmadik s legfontosabb eligazító írást maga Kriza jelentette meg az Erdélyi Híradó 1844. január 30-i számában, *Figyelmeztetés a Vadrózsa iránt* címmel, ekképpen indítva a rövid közleményt: „Ily cím alatt ígért „Népköltési Gyűjtemény“ első füzetét közelebbről sajtó alá adandó, hála köszönetet nyilvánítok [eljes] című] aláíróimnak, kik e nemzeti értékű vállalat létre jöhetésére segéd kezet nyújtanak . . .“ Kimondhatatlanul bár, de utalás történik itt egy előző közleményre (felhívásra), amelyről azt is megtudjuk, hogy volt valamelyes visszhangja, akadtak előfizetők, akiknek Kriza köszönetet mond, s jelzi a korábban tett „ígéret“ közeli beváltását.¹

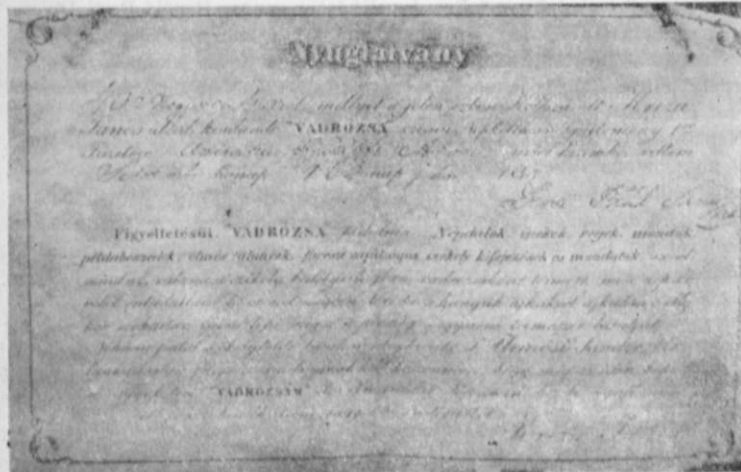
Ebben az összefüggésben érdemel figyelmet az az egyleveles nyomtatvány, mely nemrég Bölön községben, Lőfi Áron unitárius pap hagyatékából került elő.² A levél egyik lapján, szerény díszítésű keretben van

¹ Az idézeteket és a kérdés részletező kifejtését l. Faragó József: *Kriza és a Vadrózsa*. In: Antal A. — Faragó J. — Szabó T. A., *Kriza János*. Buk., 1965. 87—92.

² A nyomtatványhoz Arpa Tünde segítségével jutottam.

elhelyezve a szöveg, ennek első része — a kiemelt címnek megfelelően — egy Lőfi Áron nevére kitöltött *Nyugtatvány*, amelyet annak idején Kriza az előfizetések igazolása céljára nyomtatott. Ennél is érdekesebb számunkra a *Figyelmeztetésül* belső címmel kezdődő, az előbbinél jóval terjedelmesebb szövegrész, ami valójában nem egyéb, mint a készülő kötet tartalmát, a gyűjtés körülményeit, az egész vállalkozás jellegét ismertető s természetesen a közönség pártfogására apelláló ajánlás. Az alábbiakban betűhíven közlöm a nyomtatvány szövegét, dőlt szedéssel jelezvén a kitöltött (kézírásos) részeket:

„Nyugtatvány 40: *Negyven p.X*-ről, melyet a' jelen évben Kolosvárátt Kriza János által kiadandó „VADRÓZSA“ című Népköltészeti Gyűjtemény 1° Füzetére *Unitárius Ifju Lőfi Áron* urtól kezemhez vettem *Szeptemb* hónap 16^{ik} napján 1843. *Dersi Paúl Samu sk.* Figyelmeztetésül. „VADRÓZSA“ tartalma: Népdalok, énekek, regék, mondák, példabeszédek, elmés talányok, furcsa sajtáságos székely kifejezések és mondatok, szóval: mind az, valami a' székely kedélyvilágban vadrózsaként termett, mi a' nép szívéből öntudatlan természetességben tör ki 's hangzik ajkakra 's olykor szokatlan bájjal lepi meg a' népiesség 's egyszerű természet barátját. Néhány fiatal székelyföldi barátom, legkivált T. Ürmösi Sándor Ur lankadatlan fürge szorgalmának kell köszönnöm, hogy még az idén képessé vagyok téve „VADRÓZSAM“ első virágszálat előfizetőim kezébe nyujtani. Több füzet kiadhatása függ a' hó pártolástól. Kriza János.“

Nem lehetetlen, hogy az annyit emlegetett s mindeddig hiába kéréselt előfizetési felhívást tartjuk kezünkben, a nyugtatvány-szöveget követő terjedelmesebb rész ugyanis minden fontosabb közlést tartalmaz (a könyv árának kivételével), ami az efféle felhívásokban, előfizetők toborzó ajánlásokban szokásos volt. Eszerint az Erdélyi Híradó útján, illetve személyi kapcsolatai révén ezt küldte volna szét Kriza. A nyugtatványi részben olvasható 1843-as évjelzés sem mondana ellent a felhívás 1842. évi datálásának: a nyomtatvány elkészítése és szétküldése történhetett 1842 utolsó hónapjaiban, tehát az előfizetések eszközzését csakis az 1843-as évben lehetett remélni. Természetesen az is lehetséges, hogy ténylegesen volt egy korábban közreadott előfizetési felhívás, ebben az esetben nyomtatványunk valamivel később készülhetett, amikor az első biztató visszhangok nyomán Kriza rátért az előfizetők toborzásának gyakorlati feladataira.

Bármiként is álljanak a dolgok, a most előkerült nyomtatvány fontos adalékokat nyújt Krizának a népköltészet ügyét szolgáló munkásságához. Megtudjuk belőle, hogy már ekkor gyűjtőtársakkal dolgozott, közülük a legszorgalmasabbat meg is nevezi, azt az Úrmösi Sándort, aki egyébiránt az előfizetők toborzásában is a legbuzgóbbnak bizonyult. Azt is láthatni az ajánlás szövegéből, hogy a gyűjtemény szerkesztője, ha még nem is kristályosodtak ki teljesen rendszerező elgondolásai, s ha még bizonytalankodik is a különböző kategóriák elkülönítésében és jelölésében, valójában már ekkor meglehetősen széles körét igyekszik átfogni a néphagyománynak: *népdalok, énekek* (talán a balladára utal ez a jelölés), *regék, mondák, példabeszédek, elmés talányok, furcsa sajátosságok, széles kifejezések és mondatok* alkották volna a gyűjtemény anyagát. Végül hadd idézzem a szöveg utolsó mondatát, ezzel ugyanis Kriza — az első füzet közeli megjelenését ígérve — végső soron a pártoló közönség kezébe teszi le vállalkozásának további sorsát: „Több füzet kiadhatása függ a' hó pártolástól.” Két évtized múltán, a *Vadroszák* előszavában erre a mondatra kapcsol majd vissza, amikor okát adja a hajdani vállalkozás elakadásának, annak, amiért nemcsak a további füzetek, de az oly biztosra ígért első füzet megjelentetésével is adós maradt. „A pártolás nem lőn, s az akkori idők más irányú törekvései miatt tán nem is lehetett oly hatás, hogy annak melegétől kinyílhatott volna a vad bimbócska.”³

TANA GYULA

³ Faragó i.m. 93—4.

CONTRIBUȚIE LA ISTORIA CULEGERII DE FOLCLOR „VADRÓZSAK”

(Rezumat)

Autorul publică și comentează un document de importanță primordială pentru istoria literaturii și folclorului: o chitanță completată pe numele lui Áron Lófi, în ziua de 16 septembrie 1843, pentru prenumerarea la primul fascicul din culegerea de folclor îngrijită de János Kriza, urmată, pe recto-ul aceleiași tipărituri, de o scurtă informare privind conținutul și condițiile de apariție ale culegerii respective. Documentul a fost descoperit în arhiva preotului unitarian Áron Lófi, în comuna Belin (jud. Covasna).

A SZÓKÉPZÉS SZEREPE AZ ÚJ SZÓKINCSELEMEK KELETKEZÉSÉBEN

1. A különböző szókincstanulmányokban, sőt az általánosabb nyelvleírásokban is gyakran találkozunk azzal a megállapítással, hogy a szóképzés kevésbé használatos, mint a szóösszetétel (Bárczi Géza: Nyr. XXX, 10; Szathmári István: MNy. LXXI, 278). Ezzel szemben az MMNyR-ben az áll, hogy a szóképzés a mai magyar nyelvnek ma is egyik legfontosabb szóalkotási módja. Ez a szembenállás, amely nem kizáró jellegű ugyan, arra készítet, hogy a szóképzést mint a magyar nyelvre oly jellemző szóalkotási módot közelebbi vizsgálat tárgyává tegyék. Arra keresünk választ: hogyan tölti be a szóképzés feladatát akkor, amikor századunk tudományos-technikai fejlődése naponta az információk valóságos tömkelegének közvetítésére és számos új fogalom befogadására készíti a nyelvet. Más szóval: a nyelvet beszélő közösség nyelvalkotó képessége (l. Telegdi Zsigmond, *Nyelvelmélet és nyelvtipológia humboldti egysége*. ÁltNyT. VII, 229—37.) él-e napjainkban — és milyen mértékben — ezzel a szóalkotási móddal.

2. A képző vizsgálatának gazdag nemzetközi és magyar szakirodalma van. Ha csak ez utóbbit tekintjük is, megállapítható, hogy az idők folyamán a képzőről, a képző funkciójáról vallott különböző felfogások (vö. Berrár Jolán, *A képző funkciójáról vallott felfogások fejlődése a magyar szakirodalomban*. ÁltNyT. V, 69—78) az igei és névszói képzőrendszer egyes meghatározott szempontú — elsősorban elvi-elméleti — kérdéseit tisztázták ugyan, az eredmények gyakorlati alkalmazása azonban továbbra is várat magára. (Vö. Kiss Jenő, *A rábaközi Mihályi igeképzői*. NytudÉrt. 69, 4. — A szerző a nyelvjárási képzők irodalmának kritikai feldolgozása során fontos megállapításokat tesz azokról a feladatokról is, amelyeket a köznyelvi képzővizsgálatoknak kell megoldaniuk.) Bizonyításért nem kell messze mennünk. Az MMNyR. akadémiai leíró nyelvtan például, amely napjaink tudományos követelményeit figyelembe véve íródott, és amely K. E. Majtyinszkaja nyomán (*Vengerszki jazik*. Moszkva, 1959.) az elsők között kísérli meg a magyar szakirodalomban, hogy a termékenységet és a gyakoriságot szétválassza, és hogy a képzőket a gyakoriság szerint minősítse, „teljesen intuitív módon ítélte meg [denominális] képzőink gyakoriságát“ (Nagy Ferenc: MNy. LX, 202; idézi: Kiss Jenő i.m. 9). A produktivitás foka szerint pedig, épp amiből a képzésnek a szókészlet gyarapításában betöltött szerepére következtethetnénk, nem minősítette. Illetve ebben a vonatkozásban is csak intuitív megállapítást tett, amint az az alábbi szemelvényes összeállításból is jól látható: Íme: a gyakorító -kod-, -ked-, -kód igeképzővel „új szavakat csak kive-

telesen alkotunk"; a *-gál*, *-gél*, *-igál*-t „olykor még mai nyelvünk is felhasználja”; a mozzanatos *-int* képzőt „még termékenynek tekinthetjük”; a kezdő ige *-odik*, *-edik* (?), *-ődik* képzője „nemigen termékeny”; a műveltető *-t* „csak kivételesen képez”; a deverbális *-at*, *-et* névszóképző „új szavak képzésére... ritkán használt”; a *-dék* (*-adék*, *-edék*) „legföljebb egyszer-egyszer”; a denominális *-ista* és *-izmus* csak „elvétve” stb. A ható ige képzőjének, a denominális *-izál*, *-iroz*, *-éroz*-nak, a melléknévképző *-si*, *-ikus*-nak meg a számnévképző *-d*, *-dik*-nek a termékenységéről semmit sem jellemez meg. Emiatt — írja Kiss Jenő — a „képzőkről szóló fejezete minden egyszerűsége mellett sem tekinthető tüzetes leírásnak” (i.m. 26).

3. A szóképzésnek a szókincs gyarapításában játszott szerepe vizsgálatakor mindenekelőtt az a meghatározandó: a) hogyan kell értelmeznünk a produktivitást; b) a legújabb képzőtanulmányokban hogyan tükröződik ez a követelmény.

3.1. A produktivitás általában „a nyelvi szabályok érvényesülési foka... A képző produktivitás... a nyelv képzési szabályainak érvényesülési foka” (Kiss Jenő, i.m. 8). Ez számszerűen is kifejezhető a potenciális gyakoriság (= egy adott képzővel hány származékot lehet alkotni a vizsgált nyelvben) és a lexikális gyakoriság (= a potenciálisból mennyit szótározottak) hányadosában. Vagyis, más szavakkal: a produktivitás nem más, mint a lehetőség és megvalósulás — számokban is kifejezhető — viszonya.

Mivel a nyelv a közlési folyamatban nem mindig aknázza ki az összes képzési lehetőségeket, és mivel a képzési szabályok működésében különböző (grammatikai, lexikal-jelentéstani, fonetikai és egyéb szóalkotásbeli) korlátozások érvényesülnek, azt lehet mondani, hogy a produktivitás szinte minden egyes képző esetében más és más. Ezt tudva viszont, ha csak egy képzőről mutatható is ki, hogy produktív, akkor a képzés szókincsgyarapító szerepével számolnunk kell, függetlenül attól, hogy hány képzőről mutattuk ki, hogy termékeny, és hogy egy képzőnek szám szerint hány származéka lehetséges. Nem kétséges, hogy az újabb kutatások aktív módszere, amely minél több adatközlő bevonásával a lehetséges képzési szabályok szerint létrehozott, képzéstani szempontból helyes származékok közül kiválasztott adatok alapján dönti el a termékenységet (i.m. 7), ugyanezt az elgondolást követi. Magam az ÉrtSz. „t” betűs címszavait (a betűt önkényesen választottam) vizsgáltam ebből a szempontból. Az összes származékokkal együtt kiírtam azokat a képzéseket, amelyeket a szótár egészében vagy valamely jelentésében „új”-nak minősített, majd újabb lehetséges származékokat alkottam, hogy a potenciális gyakoriságot „megállapíthassam”. Így például a *tervmunka*, *-i*, *-jú*, *-s*-ből *-féle*, *-zik*, *-nyi*, *-sdí*, *-lat*, *-cska*; *-szerű* stb. adatokat kaptam. Tizenegy egyszerű és negyvenkét összetett (összesen: 53) szótó alapján 83 képzett származékot találtam a jelzett címszavak között, és számuk az említett módon még 170-nel növekedett.

Ebből a képzés kiszámítható produktivitási foka: $\frac{83 + 170}{83} = 3,04$. Ez

a szóképzésnek mint szóalkotási módnak aktív jellegére utal.

3.2. Az újabb képzőtanulmányok a képzők komplex nyelvi szerepét tartják szem előtt (Kiss Jenő i.m. 5) és a funkcionális—strukturális—rendszerű vizsgálat modern nyelvtudományi felfogását érvényesítik, mert csak ez vezet a nyelv tényleges használatának, szociális funkciójának megismeréséhez; végső soron a társadalmi ember megismeréséhez (l. Károly Sándor, *A magyar intranszitiv—transzitiv igeképzők*. ÁltNyT. V, 194). Fontosabb tanulságaik a szóképzésnek mint szóalkotási módnak a megítélése szempontjából a következők:

(1) A kétféle — lexikai és grammatikai — képzésnek a megkülönböztetése lehetőséget ad arra, hogy számbavehessük azokat a származékokat, amelyek a szókincsét valóban gazdagítják. (Egyes nyelvekben a képzők határolhatók el a kétfajta képzésnek megfelelően, a magyarban a származékokban figyelhetők meg ezek a képzési típusok. — Szabó Zoltán, *A képzők leíró vizsgálatának néhány lehetőségéről*. NyIrK. XI, 1.)

(2) A nyelvtani és szótári képzések között nincs merev határ. Különösen az alapszó metaforikus használata — amely nem minden képzett szó esetében érvényes — lehetővé teszi, hogy egyes származékok meghatározott jelentésben specializálódjanak: pl. *tolat* (a mozdony), *ültet* (virágot) stb. (Károly i.m. 210—11). (A speciális jelentések meg a különböző lexikai árnyalatok elsődleges szemmel tartása okozza, hogy eltérések vannak az MMNyR-ben feltüntetett képzőfunkció szerinti alkotott feloldó szerkezet típusok és az ÉrtSz. értelmezései között. — Berrár, *Szóképzés, lexika és szintaxis*. ÁltNyT. III, 35—42.)

(3) A képzőelemek funkcióiban egy, a nyelv és a gondolkodás fejlődését meghatározó dialektikus törvény érvényesül. Eszerint a képzők legalapvetőbb funkciója, hogy az alapszóval jelölt fogalomnak más fogalmakkal való kapcsolatára, a denotátumok azonosságára félreérthetetlenül utaljanak; a különbözőséget a tömorfémák különbözősége fejezi ki. Vagyis: a képzők nyelvi kifejezői annak az általános felismerésnek, hogy ugyanaz a dolog egyidejűleg az is, meg — más szempontból nézve — más, különböző is (l. Balázs János, *A képzőelemek funkciói a nyelv és gondolkodás fejlődése szempontjából*. ÁltNyT. VII, 5—17).

E felismeréseknek több elméleti és gyakorlati vonatkozása és jelentősége van (vö. Szabó Zoltán i.m. 9). Témaválasztásunk szempontjából azonban két dolgot tartunk igen lényegesnek: (1) A különböző korlátozások szabta kereteken belül elvileg képzéssel a mai magyar nyelvben is korlátlan mennyiségű származékot alkothatunk; (2) A képzésben megfigyelhető szabályosság lehetővé teszi a generatív nyelvtan tipológiai szempontú vizsgálatát, amely a szóképzési transzformáció módszerével (Károly, *A lexikológiai egységek fejezete a generatív grammatikában*. ÁltNyT. IV, 91—104) és a strukturális-funkcionális szempontok következetes érvényesítésével a képzők tüzetes leírását van hivatva elvégezni.

4. A vizsgált adatok is igazolják: feltűnően kevés azoknak a címszavaknak a száma, amelyeket kétséget kizáróan képzőkkel alkottunk magyar alapszavakból valamely új fogalom, viszony megnevezésére. Balogh Dezső szíves szóbeli közlése szerint Horváth Imre költői szókincsében közel hetvenöt neki tulajdonítható szóalkotásból alig öt-hat

a képzett szó. Hogy nem mond ez ellent annak a megelőzően tett megállapításnak, mely szerint a szóösszetétel mellett a képzés mai is legfontosabb szóalkotási mód? A szótározott származékok — eltekintve a továbbképzésektől — azt igazolják, hogy képzéssel is számottevő lexikai elemet alkottunk, nem kevesebbet, mint összetétellel. Az említett betű 59 összetett címszavának például 67 továbbképzett származéka van, ami első látásra akár azt is igazolhatná, hogy a képzés nagyobb szerepet játszik a nyelv szókészletének gazdagításában, mint a szóösszetétel. Az ilyen — empirikus megfigyeléssel is könnyen cáfolható — következtetések elkerülése végett szükséges, hogy a képzést a többi szóalkotási mód érvénye, a nyelv mibenléte (= tipológiája) és fejlődése viszonylatában is szemügyre vegyük. Nem térhetünk ki a mai nyelvállapotban érvényesülő mindegyik szóalkotási módnak a képzéssel való egybevetésére, hisz egyesek — mint például a betűszók — más nyelvpszichológiai tényezők eredményei. Így a jelentésváltozás, az összetétel és az analógiás úton keletkezett „képzőbokros“ származékokat kell megvizsgálunk, mert ezek — megtévesztően — úgy jelentkezhetnek, mint szabályos képzések, holott új lexikai szerepük nem a képzésből fakad. Az csak alkalmat adott rá, hogy a szó a kommunikáció folyamán új jelentéstani-grammatikai kapcsolatba lépjen újabb szavakkal. A *táblás csoport* szerkezetben például a *táblás* korábban is ismert fogalom volt a mezőgazdaságban, de a szövetkezeti gazdálkodás megismerése után, mivel az alapszó (*tábla*) új jelentésárnyalattal bővült ('összefüggő földterület, melyet közös vetésterv alapján közösen művelnek meg' — vö. ÉrtSz.), a származék is igazodott az új jelentésárnyalathoz.

Az összetett alapszavú „származékok“ közül azok félrevezetőek, amelyeknek utótagja képzett szó: *többbizalmi*, *úrkutatás*, *tervjelentés* stb. Első olvasatra ugyanis szintén önkéntelenül jön, hogy képzett összetett szónak tekintsük, de akkor *többbizal(o)m*, *úrkutat*, *tervjelent* stb. alakot kellene elfogadnunk alapszóként, holott ezek nem illeszkednek bele nyelvünk rendszerébe. S egyben figyelmeztetnek, hogy a szavak struktúrája: egyszerű szó + összetett szó, és létrejöttükben mint szóalkotási mód nem a képzés, hanem az összetétel volt a meghatározó.

Az analógiás úton keletkezett származékok esetében azok a figyelmet érdemlő jelenségek, amelyek amúgyis gazdag képzőrendszerünket eddig egymással nem kapcsolódott képzők vagy akár szövegek kombinálásával gazdagítják, mint azt Simonyi Zsigmond egyik tanulmányában már nyolcvan éve észrevette (*Kombináló szóalkotás*. Értekezések a Magyar Tudományos Akadémia nyelv- és széptudományi osztálya köréből. XV [1890], 205—45). Vizsgált adatunkból a *társadalmasít* sorolható ide. Ebben a *társadal(o)m* szótövet egy elvonatkoztatott *-asít* képzővel láttuk el. Tehát nem továbbképzésről van szó, hiszen a *társadalmas* mint alapszó nem él a nyelvben. Ellenben él a *házas*, *tüzes*, amelyek továbbképzése (*házasít*, *tüzesít*) lehetőséget adott a két képző (*-t*, *-it*) együttes elvonására 'ilyen jellegűvé tesz' értelemben, és mintául szolgált a 'közösségi jellegűvé tesz; kollektivizál' jelentésű *társadalmasít* létrejöttében. A hasonló módon keletkezett *képiség* bizonyára az *eredetiség* hatását tükrözi; nem sok ötlettel, mert a megszokott és használt *képszerű*, ille-

tőleg képszerűség-gel szemben esetleg kirívó modorossága az, amivel magára vonja a figyelmet.

5. A nyelv tipológiája és fejlődése szempontjából vizsgálva a képzés kérdését a nyelv szintetikus illetve analitikus jellegének kérdéséhez jutunk.

Korábbi tanulmányok tanúsága szerint „nyelvünkben is az európai nyelvek mai fejlődésére jellemző analitikus irány* előretörését figyelhetjük meg, ami „társadalmi szükségszerűség. Nemcsak a nyelv etikája kívánja kibontakozásukat (l. Papp: i.h.), hanem a társadalom fejlődése és az »objektív valóság megismerésének folyamán egyre tökéletesedő gondolkodás« is.” (Zvegincev: NyIK. III, 15; hasonlóan Bárczi és Deme: i.h.). Az analitikus szerkezetek „szébbé nem tették nyelvünket, de némely esetben világosabbá, érthetőbbé”, s bár térhódításuk szótani-alaktani és mondattani jelenségekre is kiterjed, ennek „ellenére... a szóalkotásban például a tömörítés, egyszerűsítés látszik uralkodónak”. (l. A. Kövesi Magda, *Taglalás és összefoglalás nyelvünkben*. Nyr. LXXX, 18—26. Ugyanott lásd az idevágó teljes szakirodalmat.)

A tanulmány utal ugyan arra, hogy a jelöletlen határozós összetételekben is (pl. *békeharca*) megfigyelhető sűrítő szándék, de szót sem ejt arról, mi az oka annak, hogy az elnevezésekben jóval több az összetétel, mint a képzés. Közelebb visz e kérdésben Károly akadémiai doktori értekezése: „... az elnevezés — írja köznyelvi szavainkról — ... nem logikus a tudományos értelemben vett logika szerint, de eleget tesz a kommunikáció logikájának, amely csak a megkülönböztetést írja elő, de a módját már nem” (*Általános és magyar jelentéstan*. Bp., 1970. 238). Jóllehet a kérdést a szerző a jelentés, a főfogalom és az alfaj megkülönböztetése szempontjából vizsgálja, megállapítása a szóalkotási módokra is vonatkozik, hiszen azok a jelentéstől és a kommunikációs szereptől elvonatkoztatva fikciók.

6. Milyen szerepet játszik tehát a szóképzés a mai magyar nyelv szókészletének gazdagításában? E kérdésre helyes választ alighanem akkor adunk, ha nem feltétlen számokban igyekszünk azt „megfogalmazni”. A legátfogóbb statisztikai felmérés is csupán azt érzékelteti, hogy a képzési szabályok mely esetben, mekkora szférában érvényesültek, és nem ad választ arra, miben áll a lényegük.

Mivel a kérdést eddig is az új lexémák létrehozása vonatkozásában tárgyaltuk, és eltekintettünk a képzők más (pl. stilisztikai) szerepeitől, ezúttal is csak ezt tartjuk szem előtt. Eszerint a szóképzés szerepe, „hogy az alapszó és képzett szó közti általános grammatikai szintű különbségen kívül olyan jelentés kifejezésére is képessé tegye a szót, amely a különbségen túlmegegy, másrészt, hogy jelentésmegosztás jöjjön létre alapszó és képzett szó között” (Károly, i.m. 364).

Hogyan történik ez a nyelv működésében? Úgy, hogy a kommunikáció folyamán a beszélő intenciójának, a közlés tárgyához való viszonyának stb. függvényében a szóképzés eszközeivel „mondattani paradigmákat” hoz létre (l. H. Molnár Ilona, *A módosító szók és módosító mondatrészek a mai magyar nyelvben*. NytudÉrt. 60, 37), amelyek a különböző közlésekbe való beépülés (beépíthetőség) folytán speciális jelentésekre tesznek (tehetnek) szert, lehetőséget adva, hogy akár jelentés-

megoszlás jöjjön létre alapszó és származék között. Ez a szókincsgazdagodásnak a képzésből fakadó olyan belső, spontánul működő forrása, amely a nyelv saját elemeinek felhasználásával biztosítja az örök megújodást, és mintául szolgál a tudatos képzések létrehozásában.

OLÁH FERENC

Oradea, str. Spitalului 42 d5/A

ROLUL DERIVĂRII ÎN FORMAREA ELEMENTELOR NOI LEXICALE

(Rezumat)

Bazându-se pe ultimele cercetări, autorul încearcă să scoată în evidență că derivarea este o sursă spontan internă a îmbogățirii lexicului limbii maghiare. Confruntă derivarea cu alte modalități de formare a cuvintelor, cum sînt: schimbarea categoriei morfologice, compunerea și analogia.

A MAGYAR FELTÉTELES MONDAT TÖRTÉNETÉHEZ

1. A feltételes mondatnak mai nyelvünkben igen sokféle árnyalatát különböztetjük meg: az elsőrendűen feltételt kifejező mellékmondat mellett a feltételesség mint kísérő jelentésárnyalat még csaknem mindenfajta mondatrészkifejtő mellékmondathoz is társulhat (vö. feltételes alanyi, tárgyi, idő- és más határozói, jelzői mellékmondat, feltételes hasonlító és megengedő mellékmondat MMNyR. II, 385—7, 421, 424, 337, 339, 347, 349, 359). A feltételességen belüli sokféle jelentésárnyalat közül sajátos viszonyjelölővel, kötőszóval ma a feltételes megengedő mellékmondat (*ha... is, habár, hacsak, bárha*) és a feltételes hasonlító mellékmondat (*mintha, akárha*) rendelkezik, az összes többi feltételes mondatfajta általános közös kötőszava a *ha*¹, mely ilyenformán a magyar nyelv funkcionálisan legmegterheltebb kötőszavai közé tartozik (l. ÉrtSz. *ha* címszó).

A feltételes mondatok és a *ha* kötőszó, illetve a vele alakult összetett kötőszavak története azt mutatja, hogy e mellékmondatfajta tartalmi sokrétősége a XVI. századra már a maihoz hasonlóan jellemző s kifejezőeszközeinek differenciálódása is folyamatban van. A feltételes hasonlításra különösen sok összetett kötőszó alakult a XV—XVI. században: *mintha, hogyha, hagyhana, miképpen-ha, miként-ha, hogynem-ha, hogynemint-ha, olymely-ha, olymint-ha, úgymint-ha, ha-mint, olyhamint* stb. A *ha*-val összetett megengedő kötőszók (*noha, habár, ha... is*) ugyancsak feltűnnek ekkor, kivéve a valószínűleg újabb keletű *bárha*-t (Simonyi, Köt. III, 99—127, 137—42; Klemm, TörtMondt. 462, 593—6, 600—3; Berrár, TörtMondt. 170—1; Bárcki—Benkó—Berrár, MNyT. 245—9; TESz. *ha, bárha*²). Sőt a feltételesség jelentésárnyalatainak alakai megkülönböztetésére való erőteljes törekvés ezidőben a mainál többféle mondatfajta is kiterjedt. Olyan azóta kihalt kötőszók tanúsítják ezt, mint például a feltételes időhatározói *hamikor* (Simonyi, Köt. III, 141), a kétes történetet kifejező feltételes mellékmondatokban használt *hahogy* (i.m., III, 141—2, Bárcki—Benkó—Berrár i.m., 246, Tompa: RefNy. 406) vagy a megszorító ellentét feltételes árnyalatát kifejező *hanemha* (Simonyi i.m., I, 168—70, III, 119). Ez utóbbiak sorába tartozik a kihalt *hahol* kötőszó is, mely nyelvtörténészeink figyelmét eddig elterelte.

¹ A *hogyha* sajátos funkció nélküli alakváltozata a *ha*-nak, vele váltakozva szerepelhet ugyanazokban a mondatfajtákban vö. MMNyR. II, 349, 359, 367, 373, 388.

² Az *akárha, habár, mintha* a TESz-ben sem önálló címszóként, sem az összetevő tagoknál nem szerepel.

2. A feltételes *ha* kötőszónak és a *hol* névmásnak a kapcsolatából alakult *hahol* kötőszót eddigi nyelvtörténeti kézikönyveink valószínűleg azért nem tartják számon a *ha*-val összetett kötőszók gazdag sorában, mert a ritkábban előforduló kötőszófunkciót — melyre nyelvemlékeinkből korábban alig került elő adat — elfedte a *ha hol*-nak egy ennél sokkal gyakrabban jelentkező másik funkciója, melyre a XVI—XVIII. századból a példák sokaságát ismerjük. Ebben a *ha hol* jelentése: 'ha valahol', tehát a *hol* határozatlan névmási értékben szerepel a *ha* kötőszó mellett, illetve más határozatlan névmások társaságában. Pl. 1660: „Mindazáltal *ha hol* mit (= ha valahol valamit) Erdélyben feltaláltak, annak is magvát elszakadni nem hagyom“ (TörT. VI, 439). Az ilyen és ehhez hasonló szerkezetekkel, amelyekben a határozatlan névmások viszonylag későig (a XVIII—XIX. századig, sőt néha máig is) eredeti — tehát a kérdő névmásokkal egybeeső, *vala-*, *akár*, *bár*- előtag nélküli — alakjukban szerepelnek, legbehatóbban Beke Ödön foglalkozott (A határozatlan névmás. Nyr. XLIII, 70—81). Megállapítja és bő példanyaggal szemlélteti, hogy — többek között — a *ha* kötőszós feltételes mondatok is sokáig megőrizték a határozatlan névmások eredeti alakját (*ki*, *mi*, *hol* stb.) és hogy „közönséges ez a szerkezet a régi nyelvben, sőt népköltészeti termékekben is“ (i.m. 78). Ezt megelőzően — bár kevésbé hangsúlyosan — a NySz. példái alapján már Simonyi jelzi e jelenséget és a *ha ki*, *ha mi*, *ha mikor*, *ha midőn* stb. 'ha valaki, ha valami, ha valamikor' stb. régi nyelvi használata mellett a *ha hol* 'ha valahol' régiségbeli jelentkezésére is idéz példákat (i.m. III, 112). Érthető tehát, hogy a határozatlan névmást eredeti alakjában és funkciójában tartalmazó, a régiségben nagyon gyakori *ha hol* mögött észrevétlen maradt a nála jóval szórványosabb, de épp belőle származó kötőszói fejlemény: a *hahol*.

Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár anyaga azonban számos adattal bizonyítja e kötőszó meglétét a XVI—XVII. században. A másik funkciójú *ha hol*-tól való elhatárolás és a kötőszó jelleg ezúton való bizonyítása szükségessé teszi, hogy egykori meglétét bővebb adatolással szemléltessük.³

1557: My Sombory Bathory Istwan es perecheny Bathory Imreh adywk ezt myndeneknek thwtara hog... my Bathory Istwan... akarwan Bekeseget Imreh wramal zerzeny... wegezthonk Illyen zerzest hog... mykoron Christhoff wram meg Jew thehat, az naphol fogwan, ezthen meg az napyg *ha Imreh wrammal meg egenesethethnek Jo, ha hol nem... Imreh wram mynd zolgaywal... hythekel Reya allhassanak es... maragyon azon ket szaz forynt kewthel alat kyre az fogot Byrak elwt magokat kewttek volt* [Somlyó Sz. — ^a Ti. Báthory Kristótot]. 1560: az mely Jozagot... kit Romaj Kiral magwa zakattul, harinaj farkas wrammal adot wolna, minden Jussaual atta... Attiafianak, Petky Katalin Azzonnak, Illien ok alat, hogy oltalmazza magat Benne... *ha hol meg Nem maradhatna Benne Az wezeody Rezért, tartozzek Farkas Wram Zaz forintot Nely fizetny* [Ebesfva; Később: Erzsébetváros]. 1563/1577: Mw Harynay Farkas, Bamffy Pal, Gharda Antal, Pokay Lazlo, Baxa Ferencz, Lwgassy Mate, Maray Gall... Agywk emlekezetre myndeneknek... mynt fogoth keoz Emberek, hittak wala Mynket az my atyankfyay... hogy My eo keozteok indultatott perben Egyenessegeot zerzenenk, Sok zo wthan Tevnek Illyen wegezesth hogi az Mennye per eo kozthok volt, az Torocz-

³ Az adatokat a SzT. szokásos közlés módja szerint évréndben, a Tár földrajzi jelzéssel sorolom fel. A dőlt betűs szedés a szövegnek a tárgyalt kötőszó szempontjából fontosabb részét emeli ki.

kay Jozagnak ozlasaró, hogy az Mosthany Terminusról halasztottak az Jeouendo Terminusra... Ily condiçional hogy *ha addegh atyafywy zeretbeol Megh ige- neswlhetnek, Jo ha hul nem Tehat az Torozkay wraym az Jeowendeo megh mon- dot Terminuson Semmi okon Magokat nem absentallyak, hanem az keresetrol Exhi- bealnak* [Kv]. 1570: Jaray Matthe... wallya... Jaray Janos Trombitas leorinch- nenek Azt monta... *ha... isten Buzanak termeset aggya azzal is megh fizetek, ha hul sem Borom sem Buzam ne(m) lenneis En Jol nywelem az zeolet Mint Enymet*, [Kv]. 1598: amyskor eo kgmet biro vramat erre az meltosagos tiztre egez waroswl valasztotwk, *akkoron eo kgmenek minden oltalommal igerteok magunkat varoswl, hahol eo kgmenek biro vramnak, es az zolgaknak zep zowokkal kedwe- ket nem talallak, es nem chendesithetik, tehat theorwenteol senkit megh nem akarunk fognj hanem igassagot es theorwent akarwnk mindeneknek zolgaltatnj* [Kv]. 1601: Hogi *ha hol* az Jeowendeo Zent Antal napiara... *keez penzeol Vese- leny Caspar vrunknak wagi maradekynak az tizeniegi forintoth eo maga Fratay Andras, wagi felesege megh ne(m) adhatnak Nagi Dewechierben*, auagi ha ad- digh Marokhazy ^b Jobbagyban kezehez Fratay Andras Vrunknak kett hasz Job- bagiat... *ell foglalhasson*... Az ell foglalas ezen lewelnekerelewl lehessen [„Szd. b K]. 1602: az hazban es eoreoksegben... Janos Deakot keotelesek legyenek zol- galny mynth Jobbagy, *ha hul zolgálni nem akarnak mindgyarast ky hannya eoket onnet* [Sóvárád MT]. 1604: Igy vegezenek en Elöttem asz en hazamba 1604 Esz- tendobe karachjon előtt, *Hogj karachjon napjara megh adgya asz 50 forintott, Ha hól(!) meg nem adna, 25 forinto(n) maragjo(n)* [Usz]; nyilwan vagyón hogy *Eosteol marat Eoreokseget senki Idégennek az ver ellen sem el nem adhattya sem vallhatia azert ha atta... de en arra azt mondom hogy ereotlen az Ver ellen, ha hul az kegmték teoruentye azt Itelne... hogy el adhatta volnaiz az ver ellen is, de az eoreokseget... magamnak meg kewanom* [uo.]. 1606: az Alperessek ream tamadnak, *ugy minth hatalmassok uerenek... Hahol azen feletem (!) Zerent ebben tagadnak- nak (!) ualamit, kj fogok s megh bizonyítottom hogy igy uolt* [uo.]. 1608: Ha... Berei Marton uagj maradék] az haza (!) el akarnak adnj tehat... *eleozeor Szép Janost kenallyak megh uelle, <...mindeek>nek eleotte Getzy Istuan Vram nyulhasson az hazhoz... ha hul eo ke[ge]lme hozza nem akarna nyulni Egerhazy Balasnak legjen zabadsaga az hazhoz nyulasra* [Mezőbánd MT]. 1632: *ha el akaria az Leant hadni az legent, hat deponallion f. 12. ha hol nem, hat maradgion Ligaban mivel hogi semmi okot az leannak meghvetesere nem adhat* [Szék K]. 1648: (Mar- tinus Kirali) harmad magauul menzie megh magát ^a *hogy tizsta teulle, leanytol megh menekedik, es az leany megh bunteteődik, ha hol nem jurai harmad ma- gauul keöuessenek Ecclesiat es vegiek el egy mast* [Kv. — ^a Tl. esküvel]. 1650/1667: Csákány György... *semmit el adni abalienalni senkinek Kendi János vramon kívül szabados ne legyen és lehessen... ha hol másnak adná... simpliciter occupálhas- son és occupáltathasson Kendi János vram* [Kelemtelke MT]. 1664/1667: Az Bor és buza adosságbeli dolgát, vagy annak jó karban való állítását és igazítását reji- ciáltuk Madarason Iako Szent Peteri Gergely Deák, Bikfalvi Ferencz Deak vramek és Szász Miklos eleikben vagy hogy az mit véghez vihethnek benne, *jo, ha hol mi- ben igazítást nem tehetnének, azt előnk(b)e hozzák* [Szentgerice MT]. 1673: Kegi- elmed szolgabiro Ur(am) menjen el Nehai Tot Miklosne aszszonjomhoz, es az mely ház Helly(ne)k az árráb(an) ados lévén eő kegielme f. 75... *el menvén kérje, ha megh adja bene, kegielmed leuállja; ha hol ne(m) lassa kegielmed mit resoldi, s adgion relatoriat rolla* [Kv]. 1698: az Actioban feltett keresetet az A. exequaltat- hassa az Inctusor *ha jövő kedden contentallya bene: ha hol nem, exclusis om- nib(us) juridicis r mediis* [Dés].

Ritkább alkváltozata a *hahon*: 1594: ezen leuel ereyeül... *mindgyarast exequalhasso(n) fratay Janos Vra(m)... ha marhas ember lezen, marhayabol exequalyannak, beochw zerent, ha hun marhaya nem lenne sem eokreh sem Te- henne senny (!) labas marhaya... feyettis megh foghassa* [M. fráta K]. 1595: Az decreto(m) tartasa szerent haszamra Jöuesedert felesege(m) el uiteledert az nagy hatalmat mondom hozad... *mivel hogy hite melleöl el ment azt mondom hogy hi- tetlenségynek terhen uagio(n) erette ha hof(n) ezekben ualamit tagadna ki fogok s meggy bizonyítottom az en feleletem szerent* [Usz].

A SzT adataihoz vonható még a NySz. *hahol* címszavából egyetlen példa, mely itt azonban a másik funkciójú *ha hol*-os adatok közé keveredve 'si, wenn' jelentés alatti szerepel. Nyilvánvaló azonban, hogy a NySz. Szenczi Molnártól idé-

zett alábbi szövegéből való *hahol* ugyanolyan jellegű, mint a fentebbiekben: „Ha kegyelmességet akartok cselekedni mondgyátoc meg, *hahol* nem, azt is mondgyátoc meg (MA, Bibl. I. 21).

A fenti mondatok mindenikében az ellentétes és a feltételes jelleg együttesen van jelen. Tagmondataikból kettő közt ellentétes viszony áll fenn, az ellentétes mondatok közül pedig vagy az egyik (A típus), vagy mind a kettő feltételes mellékmondat (B típus). Az A) típust képviselik például a következő mondatok: a) 1602: „az hazban... János Deakot keotelesek legyenek zolgalny, ha hul zolgalni nem akarnak mindgyarast ky hannya eoket onnet“ (ilyenek még az 1560, 1601, 1602¹, 1604¹, 1606, 1608, 1664/1667, 1698 évekből való adalékok, valamint a *hahon* változatos 1595-ből). Ebben a típusban az ellentétes viszony a főmondat értékű tagmondat és feltételes mellékmondata közt áll fenn. Az utóbbit bevezető *hahol* jelentése, illetve funkciója a *ha ellenben*, *ha azonban*, *ha viszont* kötőszókapcsolatoknak felel meg. b) 1604²: „Eosteol marat Eoreokseget senki Idegennek az ver ellen... el nem adhattya... ha hul az kegelmetek teoruenye azt Itelne... hogy el adhatta volna is az ver ellen is, de az eoreokseget magamnak meg kewanom“, (hasonló jellegűek még az 1570, 1598, 1650/1667 évből valók). Az első tagmondat és a *hahol*-al induló feltételes mondat ellentéte mellett az utóbbi az öt követő mondatnál is megszorító ellentétes, illetőleg a megengedéshez is közelítő viszonyban áll. A *hahol*-t ezekben a *de ha*, *ha mégis*, *habár... is* kötőszókapcsolatokkal lehetne helyettesíteni.

A B) típust képviseli a következő szerkezetű mondat pl. 1632: ha el akarja az Leant hadni a legeni, hat deponalion — ha hol nem, hat maradgion ligaban (l. még 1557, 1563/1577, 1648, az 1594-es *hahon* és NySz. adaléka). Ebben a mondattípusban két (más-más főmondathoz kapcsolódó) feltételes mellékmondat szerepel, s közöttük van ellentétes viszony. A második mellékmondatot bevezető *hahol* értéke ugyanaz, mint az A/a típusban.

A mondatfunkció, illetve -szerkezet elemzéséből minősíthető tehát a *hahol* kötőszó funkciója. Megállapíthatjuk, hogy a feltételes jelentés-árnyalatú ellentétes (gyakrabban szembeállításos, ritkábban megszorító ellentétes) mondatok közti viszony sajátos kifejező eszközként szolgált.

4. A *hahol* kötőszó megszületése és pár százados élete része annak a sokágú folyamatnak, amely a feltételesség szintaktikai szintű kifejezőmódjainak ezidőbeli erőteljes fejlődéséről tanúskodik. Kialakulásának magyarázatát — mint annyi más összetett kötőszó esetében — olyan mondat szerkezetekben kereshetjük, amelyekben alkotóelemeinek együttes előfordulása sűrűn ismétlődött. Ilyenek voltak azok az előzetesen már érintett halmazot határozatlan névmásos szerkezetek, amelyekben e névmásfajták eredeti alakjukban szerepeltek még jóval azután is, hogy a kérdő névmásoktól való alaki elkülönülésük megtörtént. A *valaki*, *valami*, *valamikor*, *valahol* stb. névmás általában *ki*, *mi*, *hol* stb. változatokkal cserélődött fel, ha ugyanabban a mondatban több is szerepelt belőlük. Hasonlóképpen viselkedtek e változatok a *ha* kötőszó mellett, hiszen ez — eredetére nézve — tulajdonképp a *ho*-kérdő, illetve határozatlan névmástó határozóragos alakja (Beke i.m. 76; MSzFgrE., TESz. és az ott szereplő szakirodalom), s tegyük hozzá, ez az

eredeti funkció a XV—XVI. században még nem halványodhatott el egészen, hiszen a *ha* még ekkor nemcsak kötőszóként, hanem kérdő névmásként, illetve határozószóként ('mikor?', 'vajon?') is használatos (Simonyi i.m. 171—2; MSzFgrE.; TESz.).

A feltételes mellékmondat kötőszava mellett eredeti alakváltozatban szereplő határozatlan névmás az erdélyi régiségben is közönséges volt.⁴ A SzT. anyagából rendkívül sok példát idézhetnénk rá, de a szóban forgó mondatfajta, illetőleg kötőszó fejlődésének szempontjából elégséges csak válogatást bemutatni belőlük mondatjelleg szerinti csoportosításban.

a. Feltételes mellékmondatban: 1573: Gergely Zwky Istwan Jobagia Azt vallia hogi eo Kalmar lazlonak Meh pastora volt Es Minek vtanna kart teot volna Iwhaiban Az abram New (!) Maior ely fwtot volna az Jwhok melleol kalmar lazlo... kery azon... hogi *ha hwl* hallhatna az Abram Maiort hina vyzza Ne Bwdosnek lenne az Jwhok mellett, Ne vallana Nagiob kart mynt vallot [Kv]. 1636: minde(n) Ingho bingho marháit, *hahol* valami találatnak, mellyeket másnak my ne(m) Conferal-tunk volna, mindenik féle Jauait es mindeneket visza bocziatottuk. 1762: hitetlenül Férjét Babur Panda el hadta és Vésza Siliphez advan magát el szőköt... *ha hol* deprehendaltatnanak intercipialtassanak [Torda]. b. Feltételes időhatározói mellékmondatban: 1570: *ha hwl* oda alah Az Zamos Mentebe Talal Malom helt es hyrré Tezy eo kegmek... Megh kely neky Engedny De Jde fel az varoson Nem akarnak Mas Malom helt adny eo k. varoswl [Kv]. 1612: Hagiük es Serio parancziolliükis Kgteknek *ha hul* Buzas Janost Cum süis Complicibus... fel találhattyak, mindgyarast meg fogyatok [uo.]. 1769: Rusz Pintye... el szökvén... földes urok(na)k tehenét tináját felvívén... *ha hol* megtalálnák fogják el [Usz]. c. Feltételes alanyi mellékmondatban: 1796: *ha hol* ne talán illyetén metális differentiak adtak volna elő magokat azokis a jövődöbeli következő, kedvetlen Conzequentiaknak el táuoztathatásokra nézve Sopiaitathassanak [Kük.]. d. Feltételes tárgyi mellékmondatban: 1576: Azon kywllis *ha hwl* oly zegeny zwkwkdeeo lakos zegeniek vadnak, Az quarta Jeowedelemebeol Taplaltassa eok. Biro vram zegenieket Illien zwk Ideoben [Kv]. 1666: Az Markosfalui Jozzagot Szanto feőldeket, Szena füuet, Az Rethy, Es komollyoy feőldeket, Szena füueket, jozzagot, Es masutis *ha hol* mik fen maradtanak osztatlanul, Azokotjs Eő kgmek oszak Egy mis közt aequaliter ket reszre [Altörja Hsz]. 1702: *ha hol* On, ezüst, Arany vagy Ertz bányákat tudnak⁴, ki mutassák [Ti. a torockóiak]. e. Feltételes állandó határozói mellékmondatban: 1671: szorgalmatoskogiek az A(ctor) pro suá industriá abba, *ha hol* Boytos Istvannak javait az emanaltatot finalis sententiaja szerént találhattya [Kv]. f. Feltételes jelzői mellékmondatban: 1767: *ha hol* a' bányák(na)k a' szomszéd bányákkal aemulatioiok vagjon, illyen helyen a' bányászok reggel az arra szalott és egy más Consesussából tett bizonyos Jel által kezdjék és Végezzék munkájokat [Torockó].

A határozatlan névmás e mondatok többségében a közlés szempontjából nem lényeges, s így nyelvileg is hangsúlytalan elem, mely a köz-

⁴ A régiségben általános voltára következtethetünk abból a más földrajzi környezetre utaló példaanyagból, amelyet a NySz., illetőleg Simonyi és Beke idézett művei közölnek.

lésben kiemelkedő szerepű feltétel nyomatékozott kötőszavának így funkcióban és hangsúlyban is alárendelődhetett. Erre mutatnak azok a nyelvmélekes adatok, amelyekben a *hahol* már nem 'ha valahol' jelentésű szókapcsolatként, hanem feltételes kötőszóként: a *ha* egyenértékűeként jelentkezik. Pl. „*Hahol* az embereknek vélekedése szerint kezdés élni, soha gazdaggá nem lehetsz“ (NySz. Molnár Albert: *Discursus de Summo Bono*. Lőcse, 1630). „*Hahol* kelembben lenne az dolog eretlenec kellene tartani“ (NySz. i.h.).

Az erdélyi régiségben a *ha-val* egyenértékű *hahol* igen gyakran volt használatos olyan ellentétes jelentésárnyalattal is színeződött feltételes mondatokban, amelyekben az immár feltételes kötőszóként funkcionáló *hahol*-t az ellentétes viszonyra utaló *pedig* kötőszó követte.

Pl. 1568: Mezaros Martone, Meg eskegyek azon hogy az Tukoth Henteler Matyasne vitte oda, es o neky sem hire sem tanachya nynchen aban hogj az tuk vajda Jacabneie legyen, *ha hul penig* meg ne(m) mer eskeny, valakik oth voltanak hatalmon maradnak [Kv]. 1590: miért hogj Ezekett semi wettkemert meg czielekette az alperes az decretumba meg Jrott penatt kowetem rajta Erette... *ha hol penig* Ezekett tagadna az al peres, ki boczasson az törwenj amitt bizonyithatok bizonyittok a mellett törwentis kerek [Usz]. 1598: az J. tertio se honestis personis azon Iuralny kell, hogy eo zanzandekkel az A. (!) az puskabol nem leott, kin ha Jural absolualtatik így az A. keresetiteol, *hahol penigh* Nem Iural holt dian marad az J. a felperesnek [Kv]. 1653: ilyen Conditioval vévek penigh ezéket magokhoz..., hogy valamikor az arva kivanya, vagy magha Göczi Istv(an) avagy maradekja minden pellekedés nélkül tartozzek letenni az arvanak, s mind a' penz sumat s mind penigh az egyeb ingo bingo jokat és eszközöket, *ha hol penigh* pellekedes nélkül le ne(m) tené két anyn maradgyon [Ilencfalva MT]. 1658: az Janos deak reszet penegh tarczak megh igassagoso(n) zamara, hogi ha meghjeovend adgyak kezében, *ha hol penegh* megh nem jeövend, harman Oszszak fel az uta(n) igazan magok keözéb [Mv]. 1699: Kolosvari Pap Laszlo Szigyartó Mihallyal valo adossagbeli dolgát s praetensioját a' Nemes Var-(me)gyen kezdven ott prosequallya *ha hol penig* Szekünkre remittaltattott itt revidealtatik [Dés]. 1700: Az Ik Aknai Szeremi Mihaly es Orosz Janos harmad harmad magokkal... esküdyenek meg hogy az A. Aknai Andras Deak Ura(m) ökrét a' Lomposo(n) le nem vágják az írotvanb(an): ha meg esküsznek az A kereseti alol simpliciter absolvaltat(na)k *ha hol penig* Istentül való feltekben meg nem esküsznek... Andras Deak Uram(na)k a' levágot ökrét kárával kölcségevel es faratt-sagával fizessek meg ad 15nam [Dés]. 1742: (A kezesek) tartozzanak... Kifor Iliát és Kifor Juont az Mlgs Királyi Tábla eleiben elő állítani vagj Sistolni, és ha a' Mlgs Királyi Tabla absolvallya és Nemessé teszi őket, ugj absolvaltassanak... *ha hol penig*... Jobbagysággal aggravallya tehat ott maradnak [Boncnyires SzD]. 1767: Ha... egyik bányabeli mű a' másikba hallatik, azon bányákban... a' Napszámok(na)k szaporítása tellyesseggel tolláltatik. *Ha hol p(e)d(ig)* a' bányák(na)k a' szomszédokkal nintsen és nem lézen Controversia, ... a' Nap-számaknak szaporítása meg engedtetik [Torockó].

A SzT. nagyszámú idevágó adatanyaga, melyből a fentebbi szökö válogatás való, bizonyítja, hogy ez a mondattípus kellő gyakoriságú volt ahhoz, hogy egyrészt a mondat jelentéstartalmának, másrészt az ellentétes *pedig*-gel való együttes előfordulásnak a hatására a *hahol* kötőszói funkciója az ellentétes viszony jelölésével is kibővüljön, s képes legyen önállóan is betölteni azt a szerepet, amelyet addig a *ha pedig*, illetve *hahol pedig* kötőszókapcsolat látott el. Az itt vázolt funkciófejlődést támogatja az a tény is, hogy a *pedig*-gel kötőszókapcsolatban szereplő *hahol* ugyanazokban a mondattípusokban jelentkezik, amelyekben az önállósult *hahol* ~*hahon*-nal találkoztunk: az ott megkülönböztetett A és B típus képviselőit itt ugyanúgy fellelhetjük (A) típusúak: 1568, 150, 1699, 1742, 1767 — B) típusúak: 1598, 1658, 1700). A megengedés jelentésárnyalatával érintkező megszorító ellentétes (A/b) mondattípus ellenben hiányzik a *hahol pedig* példái közül. Tulajdoníthatjuk ezt az eddig előkerült nyelvemlékes adatok szükségszerűen töredékes voltának, de nem tarthatjuk kizártnak azt sem, hogy a *hahol* előbb és főképpen az egyszerű ellentétes viszony jelölőjévé fejlődött — a *pedig* ellentétes kötőszónak is, mint ismeretes, ez a fő funkciója —, s miután az önállósult *hahol* itt megszilárdult, kezdett bővülni szerepköre a megszorító ellentét irányába. Erre mutat egyébként az A/a és B típusú mondatok számbeli fölénye az A/b típusúakkal szemben.

5. A *hahol* mint a feltételes jelentésárnyalatú ellentétes viszony sajátos új jelölője azonban nem érvénytelenítette a korábbi kötőszókapcsolatos megoldást. Amint az idézett adatok időrendje mutatja, a *hahol* és a *hahol pedig* párhuzamosan élt. Ezen kívül a *hahol*-os formák szemben álltak a feltételes kötőszót eredeti alakjában tartalmazó *ha pedig*-es formákkal, amelyek az előbbieknél nyilván jóval általánosabbak voltak. Az egyszerű ellentétes viszony időközben kifejlődő, illetőleg megismerszódó újabb kötőszavai (*azonban*, *viszont*, *ellenben*) szintén új lehetőségeket kínáltak. Mindez a kötőszó kapcsolattal való kifejezőmódot erősítette és e mondattípus irodalmi jelölésében a további fejlődést is ez irányba vezette.

A XVII. század utánról a *hahol* feltételes-ellentétes kötőszó használatára nincs adatunk. Ellenben a *hahol pedig* kapcsolatban — mint a *ha egyenértékese* — még a XVII. században is használatos volt. Pápai Páriz szótárába mégis egyedül 'ha valahol' jelentéssel került be: PP(1767): „*Hahol* — Sicubi“. A múlt században készült szótárak közül csak Ballagi szótárában találtam rá ugyanebben a jelentésben: „*Ha-hol* ih. ha valahol“. Bár természetesen nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget, hogy e századból is kerülhetnek elő későbbben szórványos adatok, jelenleg valószínűnek látszik, hogy irodalmi nyelvünk erőteljesebb formálódásának korára a *hahol* már kihalt.

Föltehető a kérdés, vajon tájnyelvi jellegű volt-e a kötőszói *hahol*; az irodalmi nyelven való kívül rekedés ugyanis szintén hozzájárulhatott volna viszonylag gyors eltűnéséhez. Bár csak az erdélyi régiség adataira támaszkodhatunk, a tájnyelvi jellegnek több körülmény ellentmond. A felhasználás — és itt csak töredékesen közölt — adatok a *hahol*-t elterjedtetnek mutatják azon az egész földrajzi területen, amelyet az Erdélyi Szórtörténeti Tár anyaga átfog. Szenczi Molnár Albertnél való felbuk-

kanása szintén aligha tulajdonítható erdélyi tájnyelvi hatásnak. Mindenekelőtt azonban a nyelvi előzmény: a 'ha valahol. jelentésű *ha hol* ezidőbeli általános elterjedtsége a magyar nyelvben nagyon valószínűvé teszi, hogy ebből a kötőszó szerep nemcsak az erdélyi nyelvjárásokban fejlődött ki. Ez annál is inkább valószínű, mert a *hahol* révén egy olyan komplex jelentésű mondatfajta megkülönböztetésére volt lehetőség nyelvünk fejlődésének egy adott szakaszában, amelynek azóta sincs önálló, sajátos grammatikai jelölője.

B GERGELY PIROSKA
Universitatea „Babeş-Bolyai”
Cluj-Napoca, str. Horea nr. 31

CU PRIVIRE LA ISTORIA PROPOZIȚIEI CONDIȚIONALE
IN LIMBA MAGHIARĂ

(Rezumat)

Dintre tipurile propozițiilor condiționale în limba maghiară studiul de față se ocupă mai amănunțit cu istoria propoziției condițional-opționale. În limba maghiară contemporană acest tip de propoziție nu are o conjuncție specifică, ci se folosesc conjuncții compuse de tipul: *ha pedig*, *ha azonban*, *ha ellenben* etc. cu sens condițional-opțional.

După mărturia limbii maghiare din sec. al XVI—XVII-lea, vorbită în Transilvania, așa cum reiese din articolul de față, acest tip de propoziție și-a creat o conjuncție specifică, formată din conjuncția condițională *ha* și pronumele nehotărît *hol*. Autoarea analizează amănunțit acele situații sintactice care au dus la apariția, apoi la dispariția relativ rapidă a conjuncției *hahol*.

ADATTÁR

KISS ERNŐ LEVELEI KRISTÓF GYÖRGYHÖZ

A fenti címben a kolozsvári művelődési élet két kiemelkedő képviselőjének a neve került egymás mellé. Kristóf György (1878–1965) 1922-ig szászvárosi kollégiumi, majd kolozsvári egyetemi tanár — akinek tavaly ünnepeltük születési centenáriumát — főleg az 1920-as évek folyamán játszott vezető szerepet az önálló romániai szellemi élet kialakításában. Állandó munkatársa volt az újonnan induló erdélyi lapoknak, folyóiratoknak. Magvas pozitívista irodalomtörténeti tanulmányainak a száma eléri a százat.¹ Több mint 1300 levelet és fogalmazványt tartalmazó irattárát 1947-ben az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltárának adta át, most az Állami Levéltár Kolozsvári Fiókja őrzi.

Kristóf György hagyatékából ezúttal Kiss Ernő (1868–1931) irodalomtörténész leveleit közöljük. Kiss Ernő jelentős szerepet játszott az Erdélyi Irodalmi Társaság életében, s alábbi sorai egyben jellemző fényt vetnek ennek az igen zártkörű és konzervatív intézménynek a belső életére.

Ellentmondásoktól nem mentes pályájából alig harminc esztendő, igaz a legtermékenyebb éveit töltötte Kolozsváron. Az 1900/901-es tanévre a kolozsvári Római Katolikus Főgimnáziumhoz helyezték. Itt kilépett a piarista rendből, s az 1901/902-es tanévben már a Unitárius Kollégiumban „ideiglenes rendes” tanár. Megszakítás nélkül 1929 januárjában bekövetkezett nyugdíjaztatásáig dolgozott egy helyben. Kristóftól eltérően a: irodalomtudomány csendes, háttérbe húzódo, az ünnepeltetést elhárító munkása volt. Neve a köztudatból is hamar kiesett.² Pedig Szemere Bertalanról, Vörösmartyról és Mikszáthról írt tanulmányai, olaszból készített fordításai, tankönyvei s még inkább irodalomszervező munkája irodalomtörténetünkben helyet biztosítanak neki. 1909 szeptemberében az Erdélyi Irodalmi Társaság tagjai sorába választja, 1910-tól már a Társaság hivatalos folyóiratának, az Erdélyi Lapoknak társszerkesztője, 1912 novemberétől 1922 őszéig pedig az EIT ügyvezető titkára. Az alábbi levelekből kiderül, milyen lelkiismeretesen intézte az EIT ügyeit. Nevéhez fűződik az 1921-re kiadott irodalmi Almanach³ szerkesztése, a Petőfi-centenárium erdélyi ünnepségeinek megszervezése és a legnagyobb magyar költő összes verseinek első erdélyi kiadása. Epp e kötet kinyomatásával kapcsolatos anyagi kötelezettségek vállalása körüli vita miatt kellett lemondania tisztségéről.⁴

Kristóf levéltári hagyatékában Kiss Ernőnek kilenc levele illetve lapja található, közülük az 1910. február 1-én, 1910. október 20-án és 1914. december 10-én kelt rövid, tartalmi szempontból kevésbé érdekes darabokat nem közöljük.

¹ Kristóf György fontosabb élettrajzi adatait, műveinek bibliográfiáját lásd: *Magyar irodalomtörténet 1939*, Emlékkönyv Kristóf György hatvanadik születésnapjára. Minerva Rt. kiadása. Kolozsvár, 1939.

² Erre hivatkozik Borbély István is a Pástoritzbe írt nekrológiájában (XVIII [1932], 19–20). Megemlékezett még róla Márkos Albert (*A kolozsvári Unitárius Kollégium Értésítője az 1928–29. iskolai évről*, Kóali Gálffy Zsigmond igazgató; 26–27) és Vári Albert (*Keresztény Magvető LXIII. kötet [1931]*, 268).

³ Az *Erdélyi Irodalmi Társaság Almanachja 1921. vs. I. évfolyam*. Szerkesztette Kiss Ernő dr. Kiadja az Erdélyi Irodalmi Társaság. 112 l. (Több évfolyam nem jelent meg.)

⁴ *Petőfi Sándor Összes költeményei*. Az Erdélyi Irodalmi Társaság meghívásából kiadta Kiss Ernő dr., az EIT titkára. Az Erzsébet Könyvnyomda Részevnytársaság nyomása. Dicsőszentmárton, 1922. 560 l. Az EIT 1922. március 21-i ülésén hagyta jóvá — Kiss Ernő titkár előterjesztése alapján — a centenáriumi Petőfi-kötet kiadását. A kiadás-sal kapcsolatos valamennyi teendőt a titkára hárították. Miután mind a kolozsvári Minerva Rt., mind a Lapkiadó és Nyomdai Műintézet ajánlata meghaladta az előirányzott anyagi keretet, Kiss Ernő a dicsőszentmártoni Erzsébet Könyvnyomdával kötött egyezséget. Am a kiküldött előfizetési levelek kevés megrendelőt tartak tübozoni, így a kinyomott köteteket fel kellett ajánlani az Erzsébet Könyvnyomdának átvételre és terjesztésre. Hogy a nyomda ezt a kockázatos ügyet, valamint az elég tetemes ráfizetést is vállalja, abban nagy szerepe volt az író Sipos Domokos elnökségielölnek. Az EIT november 27-i választmányi ülésén a kiadással kapcsolatos teljes anyagi felelősséget Kiss Ernőre hárították, eljárását pedig önkényesnek minősítették. Ezért Kiss Ernő kénytelen volt lemondani tisztségéről. Különben a 728 verset tartalmazó Petőfi-kiadványt a kritika ostatlan elismeréssel fogadta. Vö. Engel Károly: *Egy kiadás története*. Utunk XXVIII (1973), 30. sz. (július 27.).

1.

Igen tisztelt Kolléga Uram,

[kézirat]

bátorkodom becses címére megküldeni az *Erdélyi Lapok*⁵ ez idei I. számát.

Célunk az erdélyi írók csoportosítása [...].

Ha e célunkban szíves volna támogatni, örömmel vennénk.

Szívesen fogadnám azért munkatársaink sorába főként rövidebb esztétikai vagy irodalomtörténeti értekezésekkel, de más munkákkal is.

Arra is megkérnök, hogy lapunkat iskolájában és ismerősei körében ismeretelni és ajánlani kegyeskedjék. Célunktól még messze vagyunk, de ha sikerülne az érdeklődést minél szélesebbé tenni, hamarosan megvalósíthatnánk.

Remélve, hogy szíves támogatását nem vonja meg lapunktól, és válaszával minél előbb megörvendeztet, maradok

tisztelettel híve
Dr. Kiss Ernő

K[o]l[ozs]vár, [1]910. jan[uar] 3. Magyar u[tc]a] 31.

2.

ERDÉLYI LAPOK SZERKESZTŐSÉGE

[kézirat]

Kolozsvár, 1911. okt[óber] 20. Széchenyi tér 6.

Kedves Kolléga Uram,

ha meg tud bocsájtani, hogy csak hónapok múlva felelek b[ecs]es levelére, tegye meg, kérem. Mert nem azért nem válaszoltam, mintha levele meglepett volna, vagy talán érdemtelennek tartottam volna a válaszolásra. Ezeregy ok akadályozott az írásban, de ez a kettő nincs közöttük.

Nem volt meglepő levele, mert olyan derék és érdemes munkásság alapján, minőt Kolléga uram kifejt (sajnálom, hogy az *Uránia*- és a *Prot[est]áns* Szemlebeli dolgozatait⁶ nem ismerem), természetesnek tartom szerény vágyának kimondását. Sőt azt restelleném, ha egy Társaság figyelmét ily módon kellene felhívni ilyen szép és oly nehéz viszonyok között is kitérő, céltudatos munkásra. Hízelgek magamnak, hogy nekem már jóval b[ecs]es levele előtt megfogant a gondolatom, hogy önt ajánlani fogom. Emlékezhetik reá, hogy midőn megkértem az *Erdélyi* Lapokban való közreműködésre, már akkor jól ismertem tudását, tehetségét, dolgozó kedvét. Ez az ismeret azon becsülésből is származott, mellyel ön iránt viseltetem és viseltetem most is. S bizony jól tudom azt is, a léleknek mily erős elszántsága kell, milyen lobogó ereje kell a középponttól távol élő munkás lelkesedésére, dolgozó kedvének fenntartására. Ha az a szerény elismerés is elegendő önnek, melyet az EIT nyújthat, ez igazi munkás szerénységének bizonyítéka.

Mindezt pedig azért mondom el, hogy legyen meggyőződve arról, hogy komoly megértésre talált nálam levele.

A dologra térve mármint ezeket írhatom: közgyűlésünk elhalasztódott november 17-ére. Akkor lesz a tagválasztás is. Üresedésben csak egy hely van; de én a minapi választmányi ülésen fölvettem azt a gondolatot, hogy azokat a tagokat,

⁵ *Erdélyi Lapok*. Az Erdélyi Irodalmi Társaság folyóirata. Kolozsvár. 1908. október 1–1913. március 29. között jelent meg. 1908–1909-ben Kovács Dezső, 1910-től Kovács Dezső és Kiss Ernő szerkesztik. 1912-től főszerkesztőként gr. Bánffy Mikós is szerepel a címlapon. Az EIT 1913. március 1-i közgyűlése jóváhagyta a lap beszüntetését a helyette egy könyvkiadó vállalat létesítését. Ez utóbbi vezetésére ottági bizottságot (Erdélyi Pál, Olyhai Párkás, Kiss Ernő rendes tagok, Kovács Dezső titkár, Csengeri János alelnök) hoztak létre. Vö. *Erdélyi Lapok* VI (1913), 152-3. Kristófnak nyolc tanulmánya jelent meg az *Erdélyi Lapok* hasábjain.

⁶ Kristóf 1906 óta volt munkatársa az *Uránia* című „Népszerű tudományos folyóirat”-nak, 1911-ig tíz terjedelmes tanulmányát közölték itt. A *Prot[est]áns Szemle*ben 1908–1911 között 16 könyvismertetése és tanulmánya jelent meg.

kik évek óta tagjaink, de magukra nézve sem megtszítettetésül, sem kötelességül nem tartják megválasztatásukat, töröljük. Ha e gondolatot sikerül a közgyűléssel elfogadtatni, akkor több tagot választunk. Én természetesen beadom az ön ajánlását, s önnel együtt még két jelöltemet. (Ezek közül az egyik szintén vidéken él, elvágva minden szellemi közösségtől.)

Mármost, hogy a helyzet mint alakul, nem tudom. Az bizonyos, hogy az ön ajánlását szívesen fogadták. De egészen őszintén szólva az eddigi helyzetet véve, úgy tudom, hogy egy régi (de nem igen jó) költőnek meg egy tőlünk kiszármazott felirónak (akitől azonban összeköttetései révén sokat remélünk — anyagi tekintetben —, úgy bizony, még ilyenre is nézünk, de ez ne keserítse!), van kilátása a megválasztásra, ti. ezt az urat be akarják szorítani az egy helyen fölül is.⁷

Az az egy azonban bizonyos, hogy a jövő évben önt is, másik ajánlatomat is (a harmadikról magam is lemondva) tagtársunkká választjuk. Hogy az idénem nem biztatom, az előbb elmondottakon kívül az is oka, mert nov[ember] 17-én éppen nem leszek itthon: Pestre hívnak felolvasni, tehát személyes befolyásom (no nem sok, az igaz) nem fogja támogatni írásbeli ajánlatomat.

Természetes, hogy [b]ficesj leveléről nem szóltam senkinek és nem is szólok, de kedves írásaim közé elteszem. A viszony pedig, mely eddig összekötött, engedje hinni, nem fog meglazulni a dolgok bármilyen alakulása mellett sem, sőt bensőbbé válik a kölcsönös őszinteség következtében.

Szíves üdvözléssel

őszinte híve
Dr. Kiss Ernő

Gratulációk a piski csatához!⁸ Vetélytársa lett Bemnek, ön is ott győzött.

3.

Kedves Kolléga Uram,

[kézirat]

még nem olvastam ugyan, de előre is köszönöm az E[gyetemes] Phil[ológiai] Közlönybe írt ismertetését. Minden sor, mely említést tesz Croce-fordításomról,⁹ fölötte kedves nekem, nem azért, mintha valami nagy dolgot műveltem volna, és várnám érte az elismerést — fáradságos, talán hasznos, de bizony csak köznapis dolog volt az egész fordítás; hanem azért, mivel azt remélem, hogy az emlegetés után talán fog belőle néhány példány, s ha nekem nem is jut belőle, kiadómnak megterül legalább költsége egy része. Én már régen belenyugodtam abba, hogy munkám után ne lássak egy krajcárt se, sőt az adósságomat szaporítsam vele.

Hanem hogy mondhatja azt, hogy ön csak apróságokkal bibelődik. Higggye el, szeretnék olyan apróságot írni. Most élvezem éppen Bethlienjét, a múltkor Barcsayát.¹⁰ Mindből tanulok és mindből okulok valamit.

⁷ A társasági rendes tagok száma nem haladhatja meg a hatvanat. A közgyűlést november 18-án tartották. Parkas Sándor fejezdi református pap-költő és a szamosújvári származású Gopcsa László vallás- és közoktatásügyi minisztériumi tanácsost rendes, Rákosi Jenő és Rákosi Viktor írókat, Sándor Józsefet, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület főtitkárát valamint Halmágyi Sándor regényíró-tiszteleti tagokká választották. (Vö. Erdélyi Lapok IV (1911), 711.) 1912-ben nem trüv hely, 1913-ban pedig gr. Tetei Sándorra esett a választás. Érdekes, hogy az Erdélyi Magyar Irodalmi Társaság alapirányítása, ügyrendje és tagjainak névsora (A választmány megbízásából közzétette dr. Borbély István főtitkár. Kolozsvár, 1929.) c. kiadványban Halmágyi és Sándor megválasztásának időpontjánál tévesen 1912. XI. 18. szerepel, Gopcsa László neve meg hiányzik a nyilvántartásból, pedig Révai Nagy Lexikona szerint is 1911-ben rendes tagul választották.

⁸ Az Erdélyi Múzeum Egyesület 1911 októberében Vajdahunyadon tartott vándorgyűlést. A gyűlésre utasítást érdeklődők, meghívottak, az EMEK vezetői főként megszokották útjukat, hogy megtekintessék a csatateret. Az Egyesület régi tagját, Kristófit kérték fel, hogy egy 15–20 perces magyarszó előadást tartson az emlékműnél. Vö. Dr. Kristóf György: *A piski emlék sírja*. Az EMEK Vajdahunyadon 1911. október 7–9. napján tartott hatodik vándorgyűlésnek Emlékkönyve. Szerkesztette Erdélyi Pál főtitkár. Kolozsvár, 1912. 13–21.

⁹ Benedetto Croce, *Estetika. Elvadás és történelm*. A negyedik átnézet kiadása után fordította dr. Kiss Ernő. Rényi Károly kiadása. Budapest [1914] 485 l. Kristóf ismertetése az Egyetemes Philológiai Közlönyben: XXXIX (1915), 406–8.

¹⁰ *Bethlen Gábor leltétele*. Erdélyi Múzeum XXXI. kötet (1914), 233–41; *Barcsay Ábrahám életrajza*. Irodalomtörténet III (1914), 413–4; *Barcsay és Orszay*. Egyetemes Philológiai Közlöny XXXVIII (1914), 785–91.

Mi most itt mindnyájan túl vagyunk halmozva munkával. 24 órában van hetekint p[é]ldául. Ez is egyik oka, hogy az EIT munkásságában szünet állott be. De rajta leszek, hogy januáriusban megkezdjük a felolvasásokat, és igyekezni fogok önnek helyet szorítani.

A Kiadó Vállalatban már készen van Seprődinek egy énekeskönyve, de kiadásával jobb időkre várunk.¹¹ A jövő évi (1915) költségekre Kovács Dezső és Deák Albert konkurálnak, az 1916. évre Hangay Sándor;¹² de erre talán ön is mozoghatna tanulmányai egy kötetével. A várostól kapunk évenként 500 k[or]onát, a minisztérium eddig adott 2000 k[or]onát, most persze nem ad, de talán a háború után újra megindítja. Ily módon pénzünk volna, s nyugalmasabb időkben lesz látszatja is a Vállalatnak.

Boldog ünnepeket kívánva vagyok

tisztelő híve
Dr. Kiss Ernő

K[o]l[ozs]vá[r], [1]914. dec[ember] 22.

4.

ERDÉLYI IRODALMI TÁRSASÁG

[Kiss Ernő kézírása]

Mélyen Tisztelt Tagtárs Úr,

tisztelettel értesítjük, hogy az Erdélyi Irodalmi Társaság e hó 14-én tartott közgyűlésén rendes tagjává választotta.¹³ Társaságunk e választással teljes elismerését óhajtotta kifejezni alapos és nagy terjedelmű, főként mégis erdélyi vonatkozásokban gazdag irodalomtörténeti munkássága iránt. Fogadja szívesen e választást.

Társaságunk Alapszabályait — mivel a nyomtatott példányokból kifogytunk — nem küldhetjük meg, de legyen szabad szíves figyelmébe ajánlanunk, hogy rendes tagjaink székeiket ünnepiesen szokták elfoglalni és legalább 3 évenként egyszer kötelesek fölolvastatni tartani.

Fogadja megválasztásához szerencsekívánatainkat.

Tagtársi üdvözzel

Dózsa [s. k.]
elnök

Dr. Kiss Ernő titkár,
(Trefort utca) 13. II. 9.)

11 Gyulai Párkás *Az Erdélyi Magyar Irodalmi Társaság ötven éve 1888-1938.* (Kolozsvár, 1939) c. kötete 28-9. lapján felsorolja az EIT kiadványait. A Kiadó Vállalat létesítéséről lásd az 5. jegyzetet. 1919 előtti utolsó kiadványuk: *Erdélyi székely dalok.* Gyűjtötte és felfükkarra alkalmazta Seprődi János. Kiadja az Erdélyi Irodalmi Társaság. Kolozsvár, 1914. 76 l. Seprődi János (1874-1923) folklorista, a kolozsvári Református Kollégium magyar tanára 1908-tól volt az EIT tagja.

12 Erdélyi Fái (1884-1936): irodalomtörténész, 1900-tól a kolozsvári Egyetemi Könyvtár igazgatója, az Erdélyi Múzeum szerkesztője (1906-1917), az Erdélyi Múzeum Egyesület főtitkára (1911-1919), 1906-tól az EIT rendes, 1922-től tiszteletli tagja volt. Kovács Dezső (1866-1935): író, szerkesztő, a kolozsvári Református Kollégium magyar tanára, majd igazgatója, 1899-től az EIT tagja, utóbb titkára, 1922-től alelnöke. Deák Albert (1864-1924): nagy tekintélyű regényíró és költő, a Radikális Párt kolozsvári elnöke, az EIT tagja 1907-től. Hangay Sándor (1888-?) újságíró, az I. világháború idején népszerű konzervatív költő, 1916-tól az EIT tagja.

13 A világháború után 1921. március 14-én tartott először közgyűlést az EIT. Ekkor a Románia határain kívül élő irókat részben tiszteletli, részben kiltaggyá minősítették. A megüresült helyekre Kristóffal együtt az erdélyi magyar irodalom olyan jelentős képviselőit választották rendes taggá, mint Áprily Lajos, Bfró Vencel, Borbély István, Grandpierre Emil, Makkai Sándor, Molter Károly, Petres Kálmán, Reményik Sándor, Szabó Dezső.

ERDÉLYI IRODALMI TÁRSASÁG Kolozsvárt — 1888 [ovális pecsét]

Kolozsvár, 1921. máj[us] 14.

Tekintetes Kristóf György dr. úrnak
az EIT [fendes] tagjának

[a lap alján]

Szászváros

I[gen] t[iszte]lt Kolléga Uram,

[külön lapon, ugyanabban a borítékban]

igen lekötelné, ha közölné
1. rövid curriculum vitae-jét
2. lakáscímét
Sziv[es] üdvözzelhíve
Dr. Kiss

K[o]l[ozs]vá[r], [1]921. máj[us] 20.

5.

Kedves Barátom,

[kézirat]

mindenekelőtt értesítelek, hogy a nov[ember] 19-re tervezett ülést kénytelen voltam 12-re előre húzni, így Te decemberre (valószínűleg 10-ére) maradsz.¹⁴ De úgy intézd, hogy személyesen légy itt székfoglaló kedvéért és egyéb ügyek miatt is. Pontos dátumot idejében írok.

Ami mármost két beadványodat¹⁵ illeti, a kettős évfordulóra vonatkozó tervedet vagyis javaslatodat mint barátod és mint titkár is a legnagyobb odaadással pártolom és hiszem, kedvezően dűlőre is juttatom.

A másíkról előbb mint barátod szólok. Ti. csak azért, mivel, mint távollevő nem vagy kellőképpen tájékozódva.

Felolvasó gyűléseket épp úgy, mint ajánlod, havonként tartunk, de az időt nem lehet előre megállapítani, hogy miért, ezt csak akkor értenéd meg, ha egyszer magad állítanád össze. A keretek azonban olyanok, mint Te kívánod.

A harmadik pontra ugrom. Még 1917-ben indítványomra kimondottuk, hogy [19]18-ra (a Társaság akkor volt 30 éves) megiratjuk a T[ársaság] történetét, sőt meg is bízták vele engem. Azonban nagyon szűkre szabták a kereteket (a fontoskodó és szűk látókörű Erdélyi Pál vitte a szót), s már ez nem tetszett, másrészt meg Kovács D[ezs]ő, akinél az iratok voltak, épp egy év múlva adta át ezeket, amolyan Augiász istállóját, hogy lehetetlen benne rendet teremtenem. Az évforduló elmúlt, jött helyette más, most talán már közeledik az idő, hogy a tervet újra fölvegyük.¹⁶ (Ki az a Borbély Gyula? — talán István?)

A pályatételek kitzésének eszméjét nem tartom szerencsésnek: soha még pályázat eredményes nem volt.¹⁷

14 Az ülés időpontja utóbb megváltozott: „Szeptásimú közönség jelenlétében folyt le szombaton [december 3.] délután az U. János Kollégium dísztermében az EIT második felolvasó ülése. Dósa Endre elnöki megnyitójában a beszélgetés művészetéről szólt. Utána Kristóf György tartotta meg érdekes, nagyvonalú székfoglalóját az erdélyi magyar irodalom múltjáról és jövőjéről. Előadása végén Dósa elnök átnyújtotta neki a társaság tagági oklevelét.” Ellensék XLII (1921), 269. sz. (december 6.). A székfoglaló szövege megjelent a Párisottdában: VIII. (1922), I. kötet 237–84.

15 Mint Engel Károlynak a 4. jegyzetben idézett írásából kiderül, Kristóf 1921. november 2-ról keltett beadványát, javaslatát az 1922. március 21-i ülésen ismertette Kiss Ernő. Ebben a szászvárosi tanár a kettős (Petőfi- és Madách-) centenárius megünneplésére teszi javaslatot, s kötetben való kiadásra ajánlja fel a Társaságnak a két költőről szóló összegyűjtött tanulmányait.

16 Az EIT 1888. november 18-án alakult meg. Így 1928-ban fennállásának 40. évfordulóját ünnepelhette. A megalkulása történetét maga Kristóf dolgozta fel: *Eszmék az Erdélyi Irodalmi Társaság bölcsője körül*. Ellensék XLVIII (1927), 177. sz. (augusztus 7.). Az évfordulóra csak a 7. jegyzetben említett kiadvány jelent meg Borbély István (1888–1932) irodalomtörténész szerkesztésében.

17 Mégis sor került pályatételek kiírására. 1923-ban Janovics Jenő, 1925-ben báró Bánffy Ferenc, 1926-ban Jakabffy Elemér anyagi támogatásával.

Rendkívül fontos volna az anyagi megerősítés. Egy időben magam házaltam alapító tagok után, a korona bősége idején, 200 koronával fogtam is vagy tizet. Segítöm senki sem volt — most pedig megszűkült a világ. A múlt évben próbálkoztam pártoló tagokkal, összetaláltam vagy ötvenet — más megint nem tesz semmit. Bizony beleuntam már, hogy csak egyedül én csináljak mindent. Így nem indulhat a Könyvkiadó Vállalat, így marad el az idénről az Almanach. S ez válasz a 2. pontra is. Hidd el, kedves barátom, hogy a tagok egyáltalán nem érdeklődnek a T[ársaság] iránt, csak ha esetleg felolvassnak, vagy ki nem adott munkáik után tiszteletdíjat vesznek föl (ilyen is van nem egy!), vagy ha segítyt várnak valamilyen módon. Volt idő, hogy az I[rodalmi] T[ársaság] Versényi és Cs. Pap[p]18 voltak — most majdnem csak én vagyok (elkedvetlenül és belefáradva).

Sokat tépelődtem, mi az oka ennek? Egy bizonyos, hogy az öregek (Márki, Csengeri, még Dózsa is¹⁹) lelkiismeretesebbek voltak, mint az ifjak, s talán az én személyem is ez okok között van. De csak volna valaki, aki fölváltana!

A titkárnak van díjazása öccsük: 50 lej egy évre!

Oszintén irtam, mint barát a barátnak; ha kívánod, mint titkár, beterjesztem indítványodat. De mikor lehet itt gyűlést tartani! Majd meglátod, székfoglalódon sem lesz 3 tag sem jelen (közönség az lesz!). Akik a gyűlések iránt érdeklődni szoktak, azok mind elmentek már, ki a Házsongárdba, ki messzebb.

Együttérzés, együttműködés, buzdítás, gond, felelősségérzés stb. stb. — nagyon kopott dolgok.

Isten veled. A viszontlátásra decemberre!

Ölel barátod
Dr. Kiss Ernő

Kolozsvár, [1]921. nov[ember] 8.

6.

Kedves Barátom,

[kézirat]

mellékelve küldöm az ifjúságnak a T[ársaság] köszönő levelét. Légy szíves — talán az Igazgató úr útján — közöld velük.

Terved nagyszerű, és gratulálok ahhoz az ügyes fogásodhoz is, mellyel az Ellenzékben közétetted. Én csak azután akartam, hogy megtárgyaljuk. De így még nagyobb hasznára van az ügynek. Tegnap volt ülésünk, előterjesztettem, de nem határoztunk benne, mivel a segesvári ünnep ügyét kell előbb tisztáznunk. Már bánják az itteniek, hogy hübelebalázként belementek, most vagy ránk akarják bízni a rendezést, vagy korlátozni országos jellegét, melyet úgyszólván egyrészt a politika, másrészt a hatalom, harmadrészt a viszonyok. Vasárnap délelőtt folytatjuk az ülést e tárgyban.

Tervedet egészében el fogjuk fogadni, és ha Isten segít, meg is valósítjuk. A két fő ülésre már nagyszerű programom van. A két ülés közt kéthetenként felolvasó üléseket tartunk Petőfiről — ezzel toldom meg programodat. Remek gondolat volt — köszönet érte.²⁰

Most tovább. Tudod, hogy tervbe vettük P[etőfi] kiadását. 320000 lejbe kerülne, darabonként 40 lejért kellene adnunk. Az a gondolat merült föl, hogy szerezzük meg jó előre az ifjúság érdeklődését a kiadás iránt. Az idő előrehaladottsága azon-

18 Versényi György (1852–1918): író, költő, kolozsvári tanár, 1896-tól az EIT rendes tagja majd 1906-ig titkára. Cs. Papp József (1858–1925): újságíró, irodalomtörténész, műfordító, 1901-től az EIT rendes tagja, Versényit követően titkára.

19 Márki Sándor (1853–1925): történész, az MTA tagja, 1892-től a kolozsvári egyetem tanára. Az EIT 1893-ban rendes, 1922-ben tiszteleti taggá választotta. Csengeri János (1856–1943): klasszika-filológus, műfordító, az MTA tagja, 1896-tól a kolozsvári egyetem tanára. 1896-tól az EIT rendes, 1921-től tiszteleti tagja. Mindketten az 1910-es években a Társaság alelnökei voltak. Dózsa Endre (1857–1934): regényíró, Kolozs megye alispánja, 1904-től az EIT tagja, 1908-tól elnöke.

20 Az *újsi Petőfi-ünnepség. Az EIT kezdeményezése: Petőfi-nap országosra* [...] Ellenzék XLIII (1922), 122. sz. (június 2.). A részletes terv „Az Ellenzék tudósítójától” megjelöléssel és nem Kristóf aláírásával jelent meg. Szerepel benne a Petőfi-kötet kiadása, valamint a szeptember utolsó és december első vasárnapja közötti ünneporosi. Végül egy június 30–31-én Segeşváron tartott országos Petőfi-ünnepélyt (músortól lásd: Pásztorlás VIII [1922], II. kötet 158–60), valamint egy november 5–12. közötti Petőfi-hetet (músortól lásd: A Hírnök XIX [1922], 492–3) rendezték.

ban nem engedi most már, hogy úgy szervezzük ezt, amint kellene: az ifjúság vállalkozóiból és megbízottjaiból bizottságokat alakítani a terjesztésre, de talán lehet úgy, ahogyan egyszerűbb: vállalkozó, főképp vidéki tanulóknak gyűjtőleveket adni kezébe, hogy próbáljanak megrendelőket szedni. Ezt próbálom meg minden iskolánál egy-egy lelkes tanár segítségével.

Nálatok a te utadon. Arra kérek azért, légy szíves az ifjúság körében propagandát csinálni az ügynek, a vállalkozóknak az iskola pecsétjével ellátott és számozva nyilvántartott gyűjtőlevelet adni.

Ezennel megrendelem P[et]őfi] ö[sszes] költeményeit az EIT kiadásában. Árát, 40 lej, a könyv átvételekor fizetem. Figyelemmel kellene kísérni munkájukat, jelezni egy-két hét múlva a várható sikert és szept[ember]ben beküldeni a névsort, s vállalni az egy csomóban küldendő művek szétosztását. Akár az iskola, akár a tanulókból alakítandó (szept[ember]ben) bizottság jóállása mellett havi részletekben is fizethetnek majd a tanulók. A ti iskolátokra jutó kontingens 100 (egyszáz) megrendelő. Több lehet — kevesebb már zavarná számításunkat.

Mit gondolsz, ki tudok-e hozni ily módon 3000 megrendelőt az ifjúság köréből? Könyved Seprődi bírálja.²¹ Isten veled.

Olel hű barátod
Dr. Kiss
Kösz: GAAL GYÖRGY

K[o]l[ozs]vá[r], [1]922. jún[ius] 9.

KOLOZSVÁRI ISKOLADRÁMA A XVIII. SZÁZAD ELEJÉRŐL

Az iskoladramák szerepe a szellemi fejlődés síkján általánosan ismeretes. Az irodalomtörténészek kiemelik az iskoladramák nevelő célját s ugyanakkor e színdaraboknak a drámairodalom fejlődésére gyakorolt hatását a színezet kibontakozásában.

Az RSKZ Akadémiája Kolozsvári Fiókjának kéziratosztályán több történelmi, közéleti, erkölcsi, vallásos tárgyú iskoladráma található a XVIII. századból latin és magyar nyelven, mint *Jugurtha captivus, incarcerationus a Cajo Mario romano consule in triumphum ductus: Vargaműhely, vagy a tunyák oaskolája. Botfalvi, vigjáték őt „végzésben“.*

Kolozsvárott írták és adták elő („im aplausum exhibitus“) 1702. július 8-án az alábbi iskoladramát a „Romano-Catholicae Academiae Claudiopolitanae“ növendéke. Címe: *Connubium honoris seu Matthias Corvinus è captivo Bohemiae Regia Gener.* — Hunyadi Mátyás a' Tsehek Királyának Veje.

A történelmi személyiségről, Kolozsvár szülöttéről, Mátyás királyról szóló színdarab tárgya két hiteles történelmi esemény: Mátyás csehországi fogsága és házassága Podjebrád Katalinnal, a cseh királylánnyal. Irodalmi érdekessége, hogy zágoni Mikes Kelemen ebben az iskolai színjátékban szerepelt mint a kolozsvári jezsuita kollégium „deák“-ja.*

Az Akadémia nyomdája díszes műsorfüzetet adott ki az ünnepi alkalomra (Bánfi György, Erdély gubernátora leányának házassága). A latin nyelven írt és előadott darab szövegét nem ismerjük, de a műsorfüzet 10 oldalon latin és magyar nyelven is ismerteti az iskoladráma tartalmát és szereplőit. Ennek egy példánya fennmaradt egy szorgos és szenvedélyes régiséggyűjtő gondoskodásából egy érdekes és nem eléggé ismert gyűjteményben (oklevelek, kéziratok, tárgyak, érmek között): *Erdélyi Régi Szín-Játékok 1700—1759. Összevagyűjtette G. Kemény József, Magyar-Akadémia' tagja, 1842, A 37 kolligátum, 3. drb.*

²¹ Bizonyára a Társaságnak felajánlott *Pet]őfi- és Madách-tanulmányokról* van szó. A 16 tanulmányt tartalmazó kötet végül nem az EIT kiadványaként jelent meg a Műnerva Rt.-nél 1923-ban. (Az EIT Gyárás Elemér *Erdélyi problémák* (1903—1923) c. kötetét jelentette meg 1923-ban — e kötet címe nem szerepel Gyulai Farkas művében.)

* Mikes szereplésével kapcsolatban lásd az Utunk 1971. 25. számát.

A történelmi háttér megértéséhez szükséges tudni, hogy a nagy hadvezér és kormányzó, Hunyadi János halála után a főnemesi oligarchia (Garai, Cillei, Újlaki) érkezettnek látta az időt, hogy a Hunyadi-családdal leszámoljon, és a hatalmat kezébe vegye. Hunyadi Lászlót, a nagyobbik fiút Budán lefejeztették, a kisebbiket, Mátyást a számára nagyobb biztonságot nyújtó másik országába, Csehországba távozva V. László magyar-cseh király vitte magával fogságba. V. László váratlan halála után Mátyás Csehország kormányzójának, Podjebrád Györgynek fogságában maradt, aki a nemzeti királyság visszaállításával királyi címet vett fel. Hatalmának megszilárdítása érdekében akarta felhasználni Mátyást: a fogoly szabadságáért nagy összegű váltságdíjat remélt Mátyás anyjától, Szilágyi Erzsébettől. Amikor a néptömegek és a köznemesség Mátyást királlyá választották 1458. január 24-én, a főúri párt jelöltjeivel szemben (III. Frigyes német-római császár és IV. Kázmér lengyel király), a váltságpénz helyett politikai szövetségre gondolt a német császár ellen. Az országok közötti politikai kapcsolatoknak leghatásosabb eszköze az elmúlt századokban a házasság volt. Podjebrád György cseh király is hatalmi céljainak megfelelően leányát, Katalint és Hunyadi Mátyás választott magyar királyt összeházasította. E házasság körülményeit mutatja be a szóban forgó iskoladráma, természetesen nem rideg történelmi hűséggel, hanem egy romantikus szerelmi bonyodalom keretében.

Tekintettel a színdarab Mátyás- és különösen Mikes Kelemen-vonatkozásaira, nem érdektelen betekinteni cselekményének kibontakozásába, s egyúttal megismerkedni az egykori iskoladrámák „műhelytitkaival”, drámai jellegzetességeivel.

A műsorfüzet magyar szövegét közöljük, mai helyesírásunk szerint.

Summája

László királynak ifjúkorában való halála után minden rendek egy értelemmel Hunyadi Mátyást Magyarország királyának választák. Kinek kikérésére (mivel a Csehország királyánál Pogjebrági Györgynél fogva tartatik vala) követség küldeték. Melyet a csehek királya vacsora felett megértvén, Mátyást magánál fővebb helyre ülteti, és leányát házastársul néki adván, nagy tisztességgel Magyarországra viszaküldi. Bonf. rer. Ung. Dec. III. lib. IX.

ELŐLJÁRÓ BESZÉD

Midőn a napnak világossága elfogyatkozott volna, siratja Magyarország, hogy az ő hármashegye a nagy égháborútól elzaggattatott és meghomályosodott legyen; a Providentiától (azaz isteni gondviseléstől) küldetik Hymenaeus, hogy a Napot a Holddal rendben állítsa, a hármashegyét öszverakja és megvilágosítsa.

ELSŐ RESZ

Első kimenetel

Mátyás maga állapotját fogságban siratja, és hogy az Isten dicsőségének buzgó felmagasztalója, az ő ellene tölt vétkeknek pedig erős megbüntetője legyen jövő-dőben, azt fogadja.

Második kimenetel

Catharina a Csehország királya leánya szánakodik Mátyásnak szerencsétlen esetén, és ő benne való jóságra nézve szerelmére felgerjed, maga fájdalmit kertének gyönyörűségével héjában akarván enyhíteni.

Harmadik kimenetel

Pogiebrág szokott pompával királynak választatik, a nemesség és vitézli rend különb-különbféle játékokat csinál kedviért: tiszteket oszt; a nemesség közül Henricusnak, csehországi nemesség fejének legfőbbik tisztt adatik.

Negyedik kimenetel

Henricus, bizván a király gráciájában, ennek leányának házasságával biztatja magát, de Morinustól megérti, hogy a leálynak Mátyáshoz legyen kedve. Azért Mátyásnak elvesztésére szándékozik.

Ötödik kimenetel

A királyi méltóságot és országának jövőndő boldog állapotját Mátyásnak mutogatják a tömlöcben a szerelmek [Ámorok].

Hatodik kimenetel

Pogiebrág, megértvén, hogy a külső országokban a husziták ellen (akiknek maga királyságra való választatását tulajdonítja vala) hadi készültek legyenek, búsul a jövőndő hadakozáson, és arra való költséget Mátyásnak megszabadulásából vár. Henricus, hogy az ő szabadságát megátolhassa, a husziták ellen való gyűlölségéről vádolja Mátyást.

Hetedik kimenetel

Vitéz János váradi püspök, a Mátyás anyjától küldetvén, Prágába érkezik, hogy az ő kiszabadításában fáradjon, melynek néha örvendetes, néha szomorú jelelt vézi.

CHORUS

Fortitudo Scylla és Charibdys között hanyattatik, a fősvénységtől és Zelotiptától felindított háború miatt; melynek lecsillapításán héjába fírad Hymenaeus.

MÁSODIK RÉSZ

Első kimenetel

A csehek királya innen fősvénységtől, amonnan jövőndőbéli bosszúállásnak félelmetől ösztönözötve tanácskozik, mit kellessék cselekedni, kinek a főrendek és hozzá küldetett magyarok különb-különbféleképpen vorolnak.

Második kimenetel

Hire repül, hogy Mátyás Magyarország királyának választatik.

Harmadik kimenetel

Catharina, hallván ezt a hirt, bizik, hogy maga szerelmétől meg nem csalattatik.

Negyedik kimenetel

Catharina atyjánál esedezik a Mátyás megszabadulásáért, de meg nem hallgat-tatik. Mindazonáltal, hallván a király az ő virtusát, szándékozik, hogy azokra ezután jobban reá vigyázzon.

Ötödik kimenetel

Henricus kétségbeesik, biztatja ötet Rosinus Magyarországból küldetett követeknek eljövetelekkel és királynak leánya ellen való haragjával, kinek Henricushoz való hódítását magára vállalja Rosinus.

Hatodik kimenetel

Catharina reménység és félelem között háborúban hallja Rosinustól Mátyásnak hozzá való gyűlölségét, azért szívének indulatát változtatja, de erőt vésszen a szerelem; azért Florinust elküldi a tömlőcbe Mátyáshoz, hogy megjelentse neki hozzá való szeretetét és kiszabadításában való fáradságát.

Hetedik kimenetel

Mátyásnak Florinus előbeszéli minémű szeretettel legyen hozzá Catharina, hall-gatja azt alattomban Morinus.

Nyolcadik kimenetel

Morinus megbeszéli Henricusnak, mit hallott legyen, örvendeznek, hogy új alkal-matosságok adatott legyen arra, hogy ötet a királynál gyaldzassák.

CHORUS

A Labyrinthusban siránkozó szerelmet [Amori] Ariadne kivezeti, kiket azután Magyarország a dicsőségnek királyi székében helyhezett.

HARMADIK RÉSZ

Első kimenetel

A Magyarország gyűléséből küldetett követeket a csehek királya szokott pompával fogadja, és biztatja, hogy Mátyást megszabadítandó legyen.

Második kimenetel

Catharinát bánatjában Mátyásnak hozzá való szerelmével és magyarországi köve-teknek eljövetelekkel vigasztalja Florinus.

Harmadik kimenetel

Az udvari kapitány, király parancsolatjából, elkészíti, amik a jövőendő menyeg-zőre kívántatnak.

Negyedik kimenetel

Azt értvén, Henricus biztatja magát a jövőendő menyegzővel, de megéri, hogy a[?] Mátyásnak készítettik, azért bánatjában kétségbeesik.

Ötödik kimenetel

Mátyás a lakadalomba hívatatván, a csehek királyánál főbb helyre ültetetik, mint Magyarország királya köszöntetik, és a király maga leányát neki adja.

Hatodik kimenetel

Magyarországba való menetelére Mátyásnak Arcus honoris készítettik.

Hetedik kimenetel

Mátyás nagy pompával Magyarországba indul.

BÉFEJEZÉSE

Hymenaeus Juno templomában a szerelmesek szívét felgyújtja, kinek a műzsák könyörögnek, hogy szerencsés legyen házasságok, előző Juno a szívárványban, és sokféle szerencsével való boldog állapotot ígér a méltóságos Bánfi háznak, és a méltóságos új házásoknak, melyen a műzsák örvendeznek.

A műsorfüzet *Nomina Actorum* latin nyelvű ismertetésében 25 fő- és mellék-szereplőt sorol fel név szerint s a névtelenek (statiszták) több csoportját: zenészek, vadászok, táncosok, tisztek, katonák, oroszlánok és griffek (Gryphi = sasfejű és -szárnyú, oroszlántestű mitológiai állatok, Apollo szolgálatában).

Az iskoladráma főbb szerepei: Matthias Corvinus, Georgius Pogiebrachus, Catharina, csehországi királylány, Henricus, csehországi főnemes, a vetélytárs és intrikus szerepkörben, Vitéz János váradai püspök, magyarországi követ. Kisebb alakítások: Rochezana cseh püspök, a Praefectus Aulae (udvarnagy), követek, tanácsosok, kamarások (Cubiculari), ifjak (Ephoebi).

A darab egyetlen nő szereplője Catharina, s ezt — a műsorfüzet tanúsága szerint — CLEMENS MIKES, Praenobilis Siculus ex Tribus Sedibus; parvista è Con-victu Nobillium, azaz Mikes Kelemen háromszéki székely köznemes, a kezdő, nyelvtani osztály tanulója, a Nemesi Konviktus lakója alakította. Nem érdektelen megemlíteni, hogy az ifjak és kamarások között olvassuk Rácz Joannes és Rácz Paulus román nemesek (Nobilis Valachus) nevét is.

Állíthatjuk, hogy a Mátyásról szóló szindarab, amelyben a Kolozsvárott tanuló Mikes Kelemen főszerepet játszott, érdekes mozzanata a szülőföld-szeretet e vonzó alakja élettörténetének és érdekes mozaikdarabja az erdélyi művelődési hagyomá-nyoknak.

Közl.: DENDERLE JÓZSEF

IRODALOMTÖRTÉNETÍRÁS — 1978

(Magyar irodalomtörténeti vonatkozású írások válogatott sajtóbibliográfiája)

Feldolgozott kiadványok:

Fiatalok (F) [Az Igaz Szó melléklete]: Tavasz, Nyár, Ősz.

A Hét (H): IX. évf., 1—52. sz.

Igaz Szó (ISz): XXVI. évf., 1—12. sz.

Korunk (K): XXXVII. évf., 1—12. sz.
 Könyvtár (Kt) [A Művelődés melléklete]: 1—4. sz.
 Művelődés (M): XXXI. évf., 1—12. sz.
 Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények (NyIrK): XXII. évf., 1—2. sz.
 Utunk (U): XXXIII. évf., 1—32. sz.

ÁLTALÁNOS RÉSZ

Erdélyi Helikon írói társaság

Marosi Ildikó, „Közös célunk: az erdélyi kultúra ápolása”. Beszélgetés Gagyi Lászlóval az Erdélyi Helikonról. H 20. (máj.) 19, 7—8.
 Pomogáts Béla, *A Helikon szociológiájához*. K 5 (máj.), 390—2.

Időszaki sajtó

/Erdélyi Népszava/
 Kovács János, *Emberközösség eleven öröme*. (A nagyváradai Erdélyi Népszava a munkásművelődésről.) Kt 4., 13—5, 20.

/Keleti Újság/
 Mózes Huba, *A Keleti Újság és az irodalom*. (I.) NyIrK 2., 123—36.

/Korunk/
 Balogh Edgár, *Az őszinte Korunk-kép*. [Válasz Tóth Sándor vitacikkére.] NyIrK 1., 99—104.

Láng Gusztáv, *Egy régi vita kísértete*. Széljegyzetek Balogh Edgár *Az őszinte Korunk-kép* és Sütő András *Csipkerózsika* című cikkéhez. ISz 9. (szept.), 254—61.

/Nagyváradai Napló/
 Körösi István, *A progresszív gondolat jegyében...* (80 éve alapították a Nagyváradai Naplót.) M 11. (nov.), 43—6.

/Nyugat/
 Kántor Lajos, *A Nyugat szerepei*. U 43. (okt. 27), 6.

Könyvkiadás

Dávid Gyula, *A romániai magyar könyvkiadás első két évtizede*. K 12. (dec.), 999—1005.
 Gábor Dénes, *A „Tizenegyek” antológiája*. Kt 1., 20—1.
 Gábor Dénes, *Évtizedek távlatából a Hasznos Könyvtárról*. Kt 3., 22.
 Lakó Elemér, *Heyden Sebald: „Colloquiorum Puerilium Formulae”-jának ismeretlen kiadása*. Kt 1., 11—5.

Marosi Ildikó, *Könyves’ szolgálat*. [Püski Sándor kiadói vállalkozásáról.] H 41. (okt. 13), 12.
 Takács Pál, *Magyar olvasókönyv Bukarestben, 1900-ban*. H 28. (júl. 14), 4.

Írói levelezések

Gaal György, *Kelemen Lajos és Kós Károly levelei Kristóf Györgyhez*. K 12. (dec.), 1031—6.

Marosi Ildikó, „*Kedves Turnowsky Sándor!*” [Füst Milán, Dienes László, Barta Lajos, Molter Károly, Szép Ernő, Popp Aurel — Turnowskyhoz; Turnowsky — Szép Ernőhöz és Kovalovszky Miklóshoz.] H 6. (febr. 10), 8; 7. (febr. 17), 8; 8. (febr. 24), 8.

Molnár Szabolcs, *Levelek Berde Máriához*. [Tabéry Géza, Aprily Lajos, Sipos Domokos, Benedek Elek, Kós Károly — Berdehez; Emil Isac — Osvát Kálmánhoz.] H 29. (júl. 21), 8.
 Moravék László, *Mecénás és irodalom*. [Kuncz Aladár és Kós Károly — Bánffy Ferenchez.] K 2. (febr.), 90—4.

Kézírtas emlékek

Dánielisz Endre, *Az Arany János Emlékmúzeum kézírattárának kincsei*. Kt 3., 14—7.

Olvasókör

Portik Enikő, *Reformkori olvasótársaság Székelyudvarhelyen*. M 7. (júl.), 49—51.

Viták

Ritoók János, *Valóban Kuncz kezdte...* [A „Vallani és vállalni” anket történetéhez.] K 5. (máj.), 393—6.
 Szávai Géza, *Egy vers és az irodalomtörténet*. [Méliusz József Vasárnap este táncban című verse a viták keresztüztüében.] H 38. (szept. 8), 4—5; 37. (szept. 15), 8; 38. (szept. 22), 6—7.

Kritikatörténet

Mózes Huba, *Kritikatörténeti pillanatok. Jegyzetek az 1944 utáni romániai magyar irodalomkritika történetéhez.* NyIrK 1., 57—62.

Irodalmi kapcsolatok

/Egyetemes irodalom/

Dávid Gyula, *Erdélyi gondolat és európaiság.* (Világirodalmi kitekintés a Helikonban.) H 40. (okt. 6), 6—7—8.

/Kelet-európai irodalmak/

Binder Pál, *Közös örökségünk a humanizmus és a reformáció korából.* M 2. (febr.), 49—50.

/Román, magyar és német irodalom/

Ritoók János, *A „háromlábú szék” tanulsága.* K 8. (aug.), 651—6.

/Finn—magyar kapcsolatok/

Szekernyés János, *Mi újság a Sarkcsillag alatt.* [Beszélgetés Anna-Maija Raittilával.] H 52. (dec. 29), 7.

/Holland—magyar kapcsolatok/

Benkő Samu, *Jegyzet.* [Henk van de Graaf doktori értekezése az 1690—1795 között Hollandiában tanult erdélyi diákokról.] U 25. (jún. 23), 6.

/Román—magyar kapcsolatok/

Árvay Árpád, *Egy igaz barát.* [Avram P. Todor.] H 43. (okt. 27), 2.

Beke György, *A kölcsönös megbecsülést építette.* [Avram P. Todor halálára.] U 42. (okt. 20), 6.

Dávid Gyula, *A magyar irodalom román fogadtatása a két világháború között.* U 48. (dec. 1), 2.

Járal Rezső, *Ion Chinezú és a kölcsönös megismerés.* H 32. (aug. 11), 5.

Köllő Károly, *Szemponatok ifjú Halici Mihály 1674 utáni életútjának, németalföldi és angol munkásságának felderítéséhez.* NyIrK 2., 191—202.

Kőrösi István, *A román—magyar barátság bensőséges ünnepe Váradon.* [Iosif Vulcan István vajda című színművének bemutatója 1903-ban.] M 4. (ápr.), 48—9.

Máthé József, *Egy Blaga-vers magyar fordításváltozatai.* NyIrK 1., 63—70.

Mózes Huba, *Egy lexikon közelről.* [Romániai magyar szerzők Marian Popa Dicționar de literatură română contemporană című munkájának második, javított és bővített kiadásában.] U 24. (jún. 16), 1—2.

Tűskés Tibor, *A Keleti Kapu és ami mögötte volt.* K 8. (aug.), 657—61.

Vezér Erzsébet, *Emil Isac és a magyar progresszió. Levelezése Jászi Oszkár-al.* K 8. (aug.), 642—6.

/Szász—magyar kapcsolatok/

Binder Pál, *Christoph Armbruster, avagy egy magyarul verselő „dáciai szász”.* M 7. (júl.), 52.

Ritoók János, *Erwin Wittstock és a hazai magyar irodalom.* [Levélváltása Makkai Sándorral, Kós Károlyval, Tamási Áronnal, Berde Máriával.] K 1. (jan.), 50—9.

Ritoók János, *Nagynyedi jelkép.* U 27. (júl. 7), 1—2—3.

Könyvismertetések, bírálatok

/Dávid Gyula, Találkozások. Tanulmányok a román—magyar irodalmi kapcsolatok múltjából. Dacia, 1976./ Oláh Tibor, *Túl a nyelvi határokon.* ISz 1. (jan.), 49—51.

/Dávid Gyula — Marosi Péter — Szász János, A romániai magyar irodalom története. Tankönyv a XII. osztály számára. Editura didactică și pedagogică (1977)./

Kántor Lajos, *Irodalomhasználat.* 1978. K 2. (febr.), 81—7.

/Domokos Sámuel, A román irodalom magyar bibliográfiája 1961—1970. Kriterion, 1978./

Beke György, *Jó lelkiismerettel.* U 33. (aug. 18), 1, 6.

Nagy Pál, *Domokos Sámuel: A román irodalom magyar bibliográfiája.* ISz 11. (nov.), 473—5.

/Indig Ottó, Juhász Gyula Nagyváradon (1908—1911). Kriterion, 1978./

Adonyi Nagy Mária, *Leltár vagy irodalomtörténet?* U 27. (júl. 7), 2.

/Kicsi Antal, Tompa László. Monográfia. Kriterion, 1978./

Vita Zsigmond, *Kicsi Antal: Tompa László.* ISz 11. (nov.), 473—8.

/Kozma Dezső, Petőfi öröksége. Két tanulmány. Kriterion, 1976./

Szigeti József, *Kozma Dezső, Petőfi öröksége.* NyIrK 1., 107—9.

/Közelképek. Húsz romániai magyar író. Az interjúkat készítette Marosi Ildikó. Fényképezte Erdélyi Lajos. Kriterion, 1974./

Szilágyi Domokos, *Az önismeret iskolája.* K 2. (febr.), 116—7.

/Kötő József, Fejezetek a romániai magyar dráma történetéből. Kismonográfia. Dacia, 1976./

Marosi Péter, *Színkritikától a dramaturgiáig*. K 6. (jún.), 459–61.

/Rohonyi Zoltán, A magyar romantika kezdetei. Kriterion, 1975; Kölcsey Ferenc életműve. Kismonográfia. Dacia, 1975./

Árnád Agoston, *Az irodalomtörténeti szintézis lehetősége*. H 23. (jún. 9), 7–8.

/Veress Dániel, Mikes és a szülőföld. Tanulmányok. Kriterion, 1976./

Szigeti József, *„Az én eszem a földön jár”*. H 11. (márc. 17), 7.

/Veress Dániel, Szerettem a sötétet és szélzugást. Kemény Zsigmond élete és műve. Kismonográfia. Dacia, 1977./
Fábián Ernő, *Valóság és ábránd*. U 15. (ápr. 14), 2.

Katona Ádám, *Irodalomnépszerűsítés felsőfokon*. ISz 5. (máj.), 435–8.

Kozma Dezső, *Történelem- és emberlátás: illúziók nélkül*. K 7. (júl.), 613–6.

EGYES SZERZŐK

Adami János

Gömöri György, *Újabb adalékok Adami Jánosról*. K 10. (okt.), 871–3.

Ady Endre

Beke György, *A humánus párbeszéde*. [Ady prózája Constantin Olariu fordításában.] H 33. (aug. 18), 8.

Bustya Endre, *Ady Endre és Boncza Berta*. 1914. április-augusztus. (VII.) „emberfölötti, nagyszerű dítiramb”. U 1. (jan. 6), 3; (VIII.) „Árbocom: a váró diadal”. U 2. (jan. 13), 5; (IX.) „Bora közös hitünknek”. U 3. (jan. 20), 3–4; (X.) „saját nyugtalanságunk s a világ zaklatása”. U 5. (febr. 3), 3–4; (XI.) „örömféltő, gyászos órák”. U 7. (febr. 17), 4; (XII.) „várom a háborúk s a háborúk végét”. U 8. (febr. 24), 3; (XIII.) „Mert a Nemnél több az Igen”. U 9. (márc. 3), 3–4.

Bustya Endre, *„Más lelkű ember volnék”*. [Ady iskoláiról.] H 33. (aug. 18), 8.

[Kántor Lajos] K. L., *Szó szerint: Ady-év*. K 1. (jan.), 76–8.

Kozma Béla, *Hazai magyar tankönyveink Ady-portréjának történetéhez*. Kt 1., 15–9.

Vita Zsigmond, *Az első Ady-kötetek és a szecesszió művészete*. Kt 2., 17–9.

Apáczai Csere János

Bakó Béla, *A modell hitele*. Apáczai és a Magyar Enciclopaedia. H 26. (jún. 30), 8.

Fábián Ernő, *Az Enciclopaedia erkölcsi jelentéséről*. K 1. (jan.), 44–5.

Szász János, *Az Apáczai-modell*. H 14. (ápr. 7), 8; 15. (ápr. 14), 6–7.

Szigeti József, *Apáczai mához szóló üzenete*. K 1. (jan.), 39–41.

Aprily Lajos

Veress Zoltán, *Az első román Aprily-kötet*. [Muzica toamnei. Dacia, 1978.] U 25. (jún. 23), 1–2.

Babits Mihály

Gáspár István, *Babits tanár úr Fogarason*. U 7. (febr. 17), 6.

Bácski György

Bodor Pál, *Bácski György halálára*. U 8. (febr. 24), 4.

Lőrinczi László, *Az utolsó cikk után*. H 7. (febr. 17), 4.

Márki Zoltán, *Bücsü Bácski Györgyötől*. M 4. (ápr.), 63.

Barabás Ábel

Barabás Miklós, *Barabás Ábel idézése*. U 16. (ápr. 21), 6.

Vita Zsigmond, *Barabás Ábel és az írói levelek közlése*. U 24. (jún. 16), 2.

Beesky Andor

Szilágyi Júlia, *Bücsü Beesky Andortól*. K 11. (nov.), 943.

Bitay Árpád

Şireagu, Octavian, *Bitay Árpádra emlékezem...* U 3. (jan. 20), 6.

Bresztovszky Ede

Bodea, Gheorghe I., *Emil Isac és Bresztovszky Ede kiadatlan levelezése*. U 47. (nov. 24), 1. 4.

Debreczy Sándor

Beke György, *Búcsú a tanártól*. H 35. (szept. 1), 8.

Dsida Jenő

György Dénes, *Megpecsételt sors*. Emlékezés Dsida Jenőre. H 26. (jún. 30), 8.

Duka Tivadar

Lásd Kőrösi Csoma Sándornál.

Erdélyi Ágnes

Mikó Ervin, *Versek nyomában*. U 19. (máj. 12), 4.

Fazekas Mihály

Szigeti József, *Fazekas Mihály (1766–1828)*. ISz 3. (márc.), 256–9.

Féja Géza

Balogh Edgár, *Féja Géza fejfájára*. H 35. (szept. 1), 4–5.
Nagy Pál, *Búcsú Féja Gézától*. ISz 9. (szept.), 262–3.

Fodor József

Salamon László, *Fodor József emléke*. K 8. (aug.), 679–80.

Gaál Gábor

Járai Rezső, *Ceruzavonások egy halhatatlan arcképhez*. H 9. (márc. 3), 4.
Szávai Géza, *A kritika dilemmái*. F Nyár. 4–10.

Gálffy János

Szabó György, *Gálffy János levelei feleségéhez*. NyIrK 2., 209–14.

Hauser Arnold

Szekernyés János, *Egy világhír forrássámlá*. H 12. (márc. 24), 8.

Horváth János

Kiss Mihály, *Horváth János irodalomszemlélete*. K 12. (dec.), 1014–7.

Jancsó Béla

Mózes Huba, *Mégis Jancsó írta*. H 18. (máj. 5), 6.

Kacsó Sándor, *A filológusnak igazságtan*. H 23. (jún. 9), 2.

Jordáky Lajos

Bitay Ödön, *Már négy esztendeje*. Kt 4., 31.

József Attila

Becsky Andor, *József Attila elfelejtett híve* [Kocsis Ilona]. K 6. (jún.), 518–21.

Kahána Mózes

Mózes Huba, *Kahána Mózes vallomása*. U 7. (febr. 17), 2.

Karácsony Benő

Szerb Antal, *Karácsony Benő: Napos oldal*. U 45. (nov. 10), 2.

Kemény János

Domokos Géza, *Őszi sorok*. H 39. (szept. 29), 6.
Kemény János, *Diákevek Bécsben*. [Emlékezés.] Közl. Marosi Ildikó. U 37. (szept. 15), 3.
Marosi Ildikó, *Kemény János levelezéséből*. [Levelváltása dr. Petru Grozával.] Kt 3., 13–20.

Kós Károly

Huszár Sándor, *Kós Károly titka*. H 50. (dec. 15), 7.

Körmives Nagy Lajos

Marosi Ildikó, *A hírlapíró*. H 16. (ápr. 21), 8.

Kőrösi Csoma Sándor

Csetri Elek, *Kőrösi Csoma Sándor nyelvtudása*. U 12. (márc. 24), 4–3–6; 13. (márc. 31), 2.
Török Sándor, *Kőrösi Csoma Sándor első életrajzírója* [Duka Tivadar]. H 10. (márc. 10), 10.

Kristóf György

Gaal György, *Hatvan év irodalomtörténet*. H 44. (nov. 3), 5.
Gaal György, *Román–magyar irodalmi kapcsolatok Kristóf György munkásságában*. NyIrK 1., 19–30.
Gaal György, *Szeptil Puscariu levelei Kristóf Györgyhez*. K 1. (jan.), 46–50.
Gaal György, *Száz éve született Kristóf György*. U 42. (okt. 20), 6.

Krizsó Kálmán

Marton Lili, *Nyomdász-sorsok*. 1. Krizsó Kálmán. U 2. (jan. 13), 1, 4.
Sztójka László, *Elment Krizsó Kálmán*. U 30. (júl. 28), 2.

Krúdy Gyula

Bori Imre, *Krúdy Gyula* — 1978. K 11. (nov.), 930—3.
Krúdy Zsuzsa, *Emléksorok Szindbád születésnapjára*. H 42. (okt. 20), 5.
Szócs István, *Lehetséges volna tudományosan is?* U 42. (okt. 20), 5.

Kuncz Aladár

Lőrinczi László, *Még egyszer a Fekete kolostor lakóiról*. H 9. (márc. 3), 8; 10. (márc. 10), 8; 11. (márc. 17), 8.
Marosi Ildikó, *Kuncz Aladár: Utolsó levelek*. H 27. (júl. 7), 8; 28. (júl. 14), 8.

Lám Béla

[Lám Béla], *Kirándulás a századelőn*. [Emlékezés.] U 37. (szept. 15), 3—4.

Madách Imre

Veress Zoltán, *Más azonosság*. Octavian Goga Madách-fordításáról. U 33. (aug. 18), 4—5; 34. (aug. 25), 2—3.

Markovits Rodion

[Szekernyés János] Sz. J., *Kétszer kilencven...* H 8. (febr. 24), 4.

Móricz Zsigmond

Mitruy Miklós, *Tollba mondott önéletrajz és írói alakítás*. [A boldog ember.] ISz 4. (ápr.), 348—51.
Mózes Huba, *Az író és a történettudós*. [Móricz Zsigmond és Kelemen Lajos.] H 8. (febr. 24), 4.

Nagy Dániel

Mózer István, *A szenvedések és megpróbáltatások ezernyi keresztútjában*. Nagy Dániel életrajzához. Kt 2., 13—7.

Nagy István

Bajor Andor, *Nyilatkozat*. H 47. (nov. 24), 5.
Bakó Béla, *A rektor embersége*. H 47. (nov. 24), 5.
Kovács János, *A monográfia kockázata*. [Sóni Pál, Nagy István. Kritérium, 1977.] ISz 6. (jún.), 535—40.

Lengyel Ferenc, *Gondolatok egy pályaképről*. [Sóni Pál, Nagy István. Kritérium, 1977.] K 7. (júl.), 611—3.

Nagy László

Lászlóffy Aladár, *Búcsú Nagy Lászlótól*. ISz 2. (febr.), 166—7.

Nagy Szabó Ferenc

Kiss Ferenc, *Nagy Szabó Ferenc modernsége*. U 39. (szept. 29), 2.

Németh László

A minőség forradalma — tegnap és ma. Beszélgetés az Utunk szerkesztőségében Rácz Gyözővel. Kérdez: Marosi Péter. U 50. (dec. 15), 1—2—3.
Fábián Ernő, *A moralista vallomásai*. U 24. (jún. 16), 5.

Osvát Ernő

Szász János, *A titokzatos idő útítarsa*. H 36. (szept. 8), 4.

Pápai Páriz Ferenc

Nagy Géza, *Pápai Páriz Ferenc műve fölött*. K 1. (jan.), 41—4.

Radnóti Miklós

Virágh Józsefné, *Radnóti Miklós ismeretlen éve Liberecben*. K 10. (okt.), 869—71.

Sipos Domokos

Dávid Gyula, *Sipos Domokos halhatatlansága*. U 9. (márc. 3), 1.

Széchenyi István

Kemény G. Gábor, *Széchenyi István 1834. évi kapcsolata az Egyetemi Nyomda román folyóirataival*. K 8. (aug.), 637—42.

Szemlér Ferenc

Beke György, *A gyakornok búcsúzik*. H 2. (jan. 13), 7.
Boureaun, Radu, *Búcsú Szemlér Ferencről*. U 3. (jan. 20), 5.
Deák Tamás, *Szemlér Ferenc halálára*. ISz 2. (febr.), 120—2.
Domokos Géza, *Búcsú Szemlér Ferencről*. U 3. (jan. 20), 5.
Gálfalvi Zsolt, *Halotti beszéd Szemlér Ferencről*. ISz 2. (febr.), 123—4.
Jánosiházy György, *Poeta doctus*. ISz 2. (febr.), 124—5.
Kovács János, *Búcsú helyett*. M 2. (febr.), 60.

Lőrinczi László, *Szemlér Ferenc 1906–1978*. H 2. (jan. 13), 7.
 Marosi Péter, *Szemlér Ferenc (1906–1978)*. U 2. (jan. 13), 2.
 dr. Nagy András, *Emlékezés Szemlér Ferencre*. Kt 4., 22–3.
 Szász János, *Ami örök, sosem telik*. H 2. (jan. 13), 7.
 Székely János, *Hányzik*. ISz 2. (febr.), 122.

Szilágyi Domokos

Cs. Gyimesi Éva, *Az örök: az út*. K 2. (febr.), 130–3.
 Jancsik Pál, *... bejárhatón túl*. Kt 4., 29.
 Kántor Lajos, *Játék költészettel és szintézissel*. U 34. (aug. 25), 3.
 [Kántor Lajos] K. L., *Szilágyi Domokos évei*. K 2. (febr.), 105.
 Lászlóffy Aladár, *A Reménytelen Alapvető*. K 2. (febr.), 97–101.
 Majtényi Erik, *Szilágyi Domokos levelei*. K 2. (febr.), 118–29.
 Markó Béla, *„Játsszuk, ami nincs, de lehetne”*. ISz 12. (dec.), 511–4.
 Szilágyi Domokos, *A Volga Nyugaton*. [Úti jegyzetek.] (Nagy Mária közlése.) 5. *Úlve korzóznak a polgárok*. H 1. (jan. 6), 8; 6. *Három ágy az édenkertben*. H 2. (jan. 13), 8; 7. *Ismerkedés az Öreg Tölgynél*. H 3. (jan. 20), 8; 8. *Víz, víz, víz mindenütt*. H 5. (febr. 3), 8.
 Tamás Gáspár Miklós, *A kezdet*. [Szilágyi Domokosnak Ausztriában megjelent, német nyelvű kötetéről.] H 19. (máj. 12), 6.

Szöke Ambrus

Szöcs István, *Weöres és Szeőke*. U 40. (okt. 6), 2.
 Szöcs István, *Utólagos magyarázatok*. U 41. (okt. 13), 6.
 Kovács Sándor Iván, *Szöke Ambrus, a kitalált költő*. [Válasz Szöcs Istvánnak.] U 44. (nov. 3), 2.
 Szöcs István, *Az igazságnak örvendezni kéne*. U 45. (nov. 10), 6.

Tamás Gáspár

Beke György, *Tamás Gáspár 1914–1978*. H 51. (dec. 22), 5.
 Fodor Sándor, *Tamás Gáspár (1914–1978)*. U 51. (dec. 22), 2.
 Mikó Ervin, *Tamás Gáspár (1914–1978)*. U 51. (dec. 22), 2.

Tomcsa Sándor

Sütő András, *Tomcsa úr*. ISz 10. (okt.), 314–6.

Tóth Árpád

Láng Gusztáv, *Csillagtól csillagig*. Egy Tóth Árpád-motívum története. U 45. (nov. 10), 2.

Veres Péter

Sütő András, *Találkozások Veres Péterrel*. ISz 10. (okt.), 302–13.

Közl.: MOZES HUBA

BÁNSÁGI TAJSZAVAK*

má hsz 'már; schon', má, mán (Bság).
 macatos mn 'maszatos' (N, Ót, Óf, Pj, Szfv). Névv.: mörösos, tasikos.
 macskacukor fn 'mézga' (Df). Vö. cigánytakony.
 macskaméz fn 'mézga' (Bm, Jsz, Lv, Ó, Pj, Ts). Vö. cigánytakony.
 macskatakony fn 'mézga' (Jsz, O). Vö. cigánytakony.
 madár fn 'veréb' (Bság). Névv.: verép.
 (magánjáró) fn, mn 'önjáró gőzgép' (Mf, Nszp, Vv).

magja szragos fn 'a tojás szikje' (Mf, Nszp, Szfv). Névv.: pëndze, széme.
 magos mn. 1. 'magvas', 2. 'magas' (Bság).
 magyaró fn 'mogyoró', magyaróú (Bság).
 magyarhold fn '1200 négyszögöl' (Bság).
 Vö. kishold.
 magyarpalacsinta fn 'hígpalacsinta' (Bf).
 máj! fn 'padmaly' (O, Ts).
 máj! hsz 'majd' (Bság), májt (Ót).
 májérféjér fn 'cserebogár' (Ts).
 májt l. máj!

* L. még NyírK. XIX., 199–212; XX., 92–7; XXI., 208–214.

mákoscsik fn 'mákos metélt' (Bság). Vö. csik.
 mákosguba fn 'mákkal töltött guba (l. ott)' (Bság).
 málé fn. 1. 'tepsiben kisütött kukoricalepény' (Bság); 2. 'keményre főzött puliszka' málé (Gyo). Névv.: *pitán*.
 máma hsz 'ma', *mámma* (Bság).
 mamóy fn 'háziilag készített posztócipő' (Bt, Kh, Pk). Vö. csuzi.
 mamusa fn 'háziilag készített posztócipő' (Pg). Vö. csuzi.
 mamusz fn 'háziilag készített posztócipő' (Bd, Gf, N, Öb, Szf, Üb, Vk). Vö. csuzi.
 mán l. má.
 mancs fn 'kotyvaszték' (O).
 mancsol ts i 'kotyvaszt' (O).
 mandra fn 'kukoricalisztből sültöt pogácsa' (Bc, Bl, Bsz, Ds, Fd, Jsz, Kd, Ó, Pc, Ps, Ts).
 manilla fn 'szőlőkötözésre használt manilakender' (Bság).
 márhatók fn 'takarmánytők' (Bság). Vö. bósztán.
 Mártjakönyve fn 'Tejút' (Ms). Vö. égi-országút.
 marokverő fn 'marokszedő' (Bság).
 (masina) fn 'foszforosfejű gyufa' (Bd, Mf, O).
 matrink fn 'matring' (Úsz), *motring* (Nszp, O).
 me ksz 'mert', *mer* (Bság).
 meddű fn, mn 'meddő' (Ds, Fb, Fh, G, Gf, Gyo, If, Jsz, K, Kd, Kp, M, Mf, Nszp, Ob, Pg, Pk, Tr, Úsz).
 medveszar fn 'medvecukor', *medveszarcukor* (Ts).
 megétet ts i 'megéte, megmérgez' (Szf, Vv), *mögötet* (Jsz, Kp, M, Mf, Ob, Pg).
 méhe fn 'méh, Apis mellifica' (Ms).
 mejj fn 'mell' (Bság).
 mejjeskötő fn 'melleskötény' (Báns). Vö. egészségkötő.
 mék névm 'melyik' (Vv), *melik*, *mellik* (Jsz).
 mellén fn 'mellényke' (Vv). Vö. kis-mándli.
 mellí hsz 'mellé' (Ts).
 melliny fn 'mellény' (Úsz). Vö. lájbi.
 mén tn i 'megy' (Bánság: ó-zó nyj-típus).
 ménkü fn 'mennykő' (Bánság).
 mészkaról ts i 'miskáról' (Ds, Ts).
 mézka fn 'mézga' (Kd, Szg), *mészkaóy* (Mp, Tr). Vö. cigánytakony.
 mesztelemfejjel hsz 'hajadonfejjel, hajadonfótt' (Kd). Vö. hajadonfejjé.
 méter fn 'métermázsa', *métör* (Báns).
 miháns ksz 'mihelyt' (I), *mihánt* (Bt).

minnyáji névm 'mindannyiuk' (Mf).
 minnygá hsz 'mindjárt', *minnygán*, *minnygát* (Bánság).
 mocsoja fn 'lucok, locspocs' (Ds). Vö. csahőj.
 möröcsos mn 'maszatos' (Kp, M, Mf, Mp, Nszp, Vv). Vö. macatos.
 moré fn 'cigánygyerek' (Csó). Névv.: *prunkó*, *purdellán*.
 morzsolt-csutka fn 'kukoricacsutka' (Bd, Mp, Ni, Üb).
 (mostand) hsz 'most' (Ga, Lv).
 motorina fn 'üzemanyag-nyersola' (Bánság).
 motring fn 'matring' (Nszp, O). Vö. matring.
 megbornyúsodik tn i 'megpenészedik a savanyított uborka' (Bánság). Vö. bornyús.
 mögen hsz 'megint, ismét', *mögén*, *mögén*, *mögént*, *mögént* (Bánság: ó-zó nyj-típus).
 (mögölvas) ts i 'megszámol' (Bánság: ó-zó nyjtípus).
 mögötet l. megéte.
 mőkésompül fn i 'megcsorbult (az edény)' (Vk).
 mőkhabosít ts i 'kaszálet rosszul, cakkosra ver ki' (Pk).
 (mőre)hsz 'merre' (Csó, Jsz, K).
 (móte) hsz 'mióta' (Ó).
 muskádli fn 'muskátlí' (Mf), *muskándli* (Nszp).
 muslinca fn 'muslica' (Bánság).
 mustoha fn, mn 'mostoha' (Bánság).
 muszaj tn i 'muszáj' (Cs, Fs).
 mutilla fn 'motolla' (Ga).
 (muzi) fn 'mozi' (Mf, O).
 nádol ts i '(tengelyvéget) edz' (Ds).
 nagyvőfity fn 'a lakodalmi szertartást vezető vőfély' (Ts, Vv), Vö. *kisvőfély* (napam) szragos fn 'anyósom' (Df, Jf, Mf, Ob). Vö. ipam.
 natycágër fn 'nagyutató (az órán)' (O, Ts). Vö. cágër.
 natyhóid fn '1600 négyszögöl' (Nszp). Vö. holt.
 natykacs fn 'fogantyú a kaszanyél közepén' (Rm). Vö. *kaes*, *kiskacs*.
 Natyszekér fn 'Göncölszekér' (Csó). Vö. Döncölszekér.
 néhán névm 'néhány' (Ga).
 némű fn 'hozomány' (Nszp).
 nevendék fn 'növendék (marha)' (D, Úsz, Vv).
 nikháj fn, mn 'senkiházi' (Ps, Ts).
 (nomérus) fn, mn '18 hold szántó és beltelek', *numérus* (Mf, Úsz). Vö. új-numéus, *öregnumérus*.

nöstén fn, mn 'nöstény', *nőstén* (Bánság), *nyöstén* (O), *nyöstény* (Bánság), *nyöstiny* (Bd, O, Ps), *nyöstin* (Fb, Úsz, Nszp).
 nádli fn 'krumplisnűdli' (Bánság). Vö. *anygyalibogyóróó*.
 numérus l. nomérus.
 nút fn 'horony (fában)' (Bánság).
 nútol ts i 'hornyol (fát)' (Bánság).
 nyaklik tn i 'bicsaklik' (Vv).
 nyakravalóy fn 'sál' (Mf).
 nyári vas fn 'sima lópatkó' (Vv). Vö. téli vas.
 nyáruog tn i 'nyávog (a macska)' (Mf), *nyéruog* (O).
 nyérs mn, fn 'sületlen (kenyér)' (If, Nszp, Ps, Vcs). Vö. *bodagos*.
 nyéruog l. nyáruog.
 nyest ts i 'nyes' (Fh).
 nyomás fn 'legelő' (Bánság).
 nyomol ts i 'nyomoz' (Csó).
 (nyomtat) ts i 'lóval csépel' (Bánság).
 nyoszojulás fn 'koszorúslány' (Csó).
 nyó tn i 'nő', *nyóól* (Bánság), *nyóól* (K), *nyóóll* (O), *nyóó* (Mf).
 nyóó ts i 'kender tég' (Bm, Fd, If, Np), *nyó* (Kd, Szg), *nyóól* (L—R, Mp), *nyúún* (Kp, Mf, M), *nyúúv* (Kp, M, Vg). Vö. cibál.
 nyókóg ts, tn i 'dadog' (Gyo).
 nyóól l. nyóó.
 nyöstén l. nöstén.
 nyóó l. nyóó.
 nyúlós mn, fn 'sületlen (kenyér)' (Ts). Vö. *bodagos*.
 nyútó fn 'a szeker két tengelyét összekötő rúd', *nyútóy* (Bánság).
 nyútófa fn 'sodrófa' (Bánság).
 nyúG fn 'békiyó' (Lv, O, Nszp, Úsz, Vv). Vö. *béko*.
 nyúún l. cibál.
 (oan) névm 'olyan' (Bánság).
 ocsmán névm 'ocsmány' (Mm).
 ogás fn 'lejtő' (Fs, Jg). Vö. *bangét*.
 (óla) fn 'mázatlan cserépfazék' (O).
 oláj fn 'petróleum' (Ah, Mf, Pj). Vö. *lámpagáz*.
 olazbúza fn 'toklásztalan búza' (Pj). Vö. *csörébusza*.
 onnat hsz 'onnan' (Jsz, Ts).
 onoka fn 'unoka' (Bánság).
 (optinka) fn 'bocskor' (Pc).
 ordénáré mn 'ordináré, közönséges (személy)' (O).
 orsoj fn 'orsó' (Pj). Vö. *cáva*.
 országút fn 'Tejút' (Nsz, Úsz, Vv). Vö. *égiországút*.
 óruas fn 'orvos' (Ts).
 oskola fn 'iskola' (Fh, Vk).
 oszt ksz 'és' (Bánság).
 osztán hsz 'asztán' (Bánság).

otélla fn 'otellőszőlő' (O, Ts).
 othun hsz 'otthon' (Mm, O).
 otó fn 'tarhóoltószér' (Bánság).
 (ottand) hsz 'ott' (Bánság: ó-zó nyjtípus).
 ógyvez fn, mn 'özeveg' (O).
 ójú fn 'ölyv' (Bd), *ülü* (Gyo).
 (ór) ts is 'öröl', *óúr* (Bánság).
 (öregbbik ura) fn 'a feleség férjének bátyja' (Mf).
 (öregnumérus) fn '18 holdnyi szántó és beltelek' (Mf).
 örömggyerök fn 'szerelemgyermek' (Mcs). Vö. *bitang*.
 óru fn 'a kasza nyakát kaszanyélhez fogó karika' (Bánság).
 ósmer ts i 'ismer' (Bsz, Ga, Mf, Mm, Nszp, Vk), (úsmér) (Bánság: ó-zó nyjtípus).
 pacsál ts is 'pazarol, elpocsékol' (O).
 pacsníy fn 'háziilag készített posztócipő' (Bc). Vö. *mamóy*.
 pacsníy fn (Bánság). Vö. *mamóy*.
 (padlat) fn 'gerendás mennyezet' (I, Ot, Ts). Vö. *pallat*.
 padól tn i 'könyvedén úszik' (Bánság).
 padolat fn 'padló' (Mcs, Üb), *padollat* (Úsz).
 padurár fn 'erdész' (Fb).
 paklincs fn 'kullancs' (O).
 pákosztos mn 'torkos (macska)' (If, Kp, M, Mf, Szg). Vö. *fitető*.
 pakulár fn 'román juhász' (Gyo).
 pál fn 'a disznó patkóbelébe töltött gömböckeverék' (Ts). Vö. *katakönyöke*.
 pálannya fn 'a disznó patkóbelébe töltött gömböckeverék' (Bánság).
 palástojás fn 'palozsna, csalitojás' (Vk). Vö. *fészektójás*.
 palisanya fn 'palozsna, csalitojás' (Jf). Vö. *fészektójás*.
 pálkó fn 'a disznó patkóbelébe töltött gömböckeverék' (Gf). Vö. *katakönyöke*.
 pallag fn, mn 'parlag (föld)' (Bánság).
 pallás fn 'padlás' (Bánság).
 palló fn 'padló' (Bánság).
 pallat fn 'gerendás mennyezet' (Bánság). Vö. *padlat*.
 palosna fn 'palozsna, csalitojás' (Jf, Vg). Vö. *fészektójás*.
 pampuska fn 'fánk' (Mp, Nszp). Névv.: *pfánk*.
 pamuk fn 'pamut' (O).
 pancsus fn 'háziilag készített posztócipő' (Ts, Pc). Vö. *mamóy*.
 panusa fn 'a kukoricacsövet borító levél' (Gyo).
 pap fn 'a búzakereszt legfelső kévéje' (Bd, If, Kh, Szfv, Vv). Vö. *főfő pap*.

- paphernyó* fn 'ujnyi vastagságú, fekete színű szőrös hátú hernyó' (Mf).
papkeve fn 'a búzakereszt legfelső kévéje' (Bánság) Vö. *fölső pap*.
paplany fn 'paplan' (Bánság).
papmacska fn 'ujnyi nagyságú, fekete, sima hátú hernyó' (Pg).
papné fn 'a búzakereszt legalsó kévéje' (Ds, Fb).
(par) fn 'borsepró habjával összegyúrt korpa: kovászféleség' (Nszp, Kszp, Vv). Vö. *borpár*.
paraszpaprka fn 'kisszemű csipős zöldpaprika' (O). Vö. *borsóypaprka*.
parázs fn 'pernye' (Szg). Névv.: *pérje*.
párcsinG fn 'gyomnövény: Polygonum aviculare' (Mf).
paré fn 'gyomnövények összefoglaló neve' (Csó, O, Pc, Ps, Ts).
(párga) fn 'spárga' (O).
párgét fn 'barhent: egyik oldalán bolyhozott pamutzövet' (Bánság), *parkét* (O).
(párhet) fn 'takaréktűzhely' (Bd), *párhét* (M, Mf), *párhét* (Ot), *(párhét)* (Um), *(pörhet)* (K, Mf). Vö. *sparhet*.
parizsna fn 'csalítójas: palozsna' (Bm), *parizsnya* (If). Vö. *fészektojás*.
parkét l. *párgét*.
párna fn 'a búzakereszt legalsó kévéje' (K-F, Mcs, Rm).
parozsna fn 'csalítójas: polozsna' (Üb, Vv). Vö. *fészektojás*.
paskom fn 'kisebb legelő' (Bsz, Df).
pást fn 'takarmány: szecska, pelyva, marharépa és dara keveréke' (Fh).
pastérnák fn 'paszternák' (Ds), *pastérnák* (Pj), *pészternák* (Bd, Vcs).
pászma fn 'a motring egy része' (K).
paszúj fn 'bab', *paszúj*, *paszújka*, *paszúr*, *paszúr* (Bánság).
pásztorit ts i 'legelit (gulyát)' (If).
patka fn 'a kemence kiugró párkánya, ülökéje' (Bánság).
patkán fn 'patkány' (Bt).
(patrony) fn 'patron, lövedék' (Jsz).
pattanutyú fn 'úszóhólyag (halé)', *puk-kanytyú* (Bánság).
(patyika) fn 'patika' (Nszp).
pattyog tn i 'ballag' (Bánság).
pediglen ksz 'pedig' (Vv), *peig* (Jsz, Mm), *pejG* (Jsz, Mf).
pékulál tn i 'spekulál' (Mf, Mm, Üb).
pelengér ts i 'pletykál' (Vv).
péndél fn 'pendely', *pöndöl* (Bánság).
péndz fn 'péNZ', *péz*, *péZ* (Bánság).
péndzítő fn 'nyugdíj', *pénzítő* (Bánság).
pénk tn i 'peng' (Vv, Úsz).
(pénna) fn 'írótoll' (Bánság).
péptár fn 'báránybörbekecs' (Bánság).
perézik ts i 'kapókövekkel játszik' (Pg). Vö. *kapóúzik*.
pérje fn 'pernye', *pérje* (Szg, Mcs, Bm, Bsz). Vö. *parázs*.
permetől tn i 'apró, sűrű szemekben szítál az eső' (K). Vö. *ködöl*.
pérnahájdér fn 'semmirekellő' (O).
pérnyedézik tn i 'apró, sűrű szemekben szítál az eső' (Mp), *pörnyedézik* (Mf). Vö. *ködöl*.
pészék fn 'homok' (O).
peszmet fn 'csepű' (Bd). Vö. *csöppü*.
pétlórjum fn 'petróleum', *pétlórjom*, *pétlóróm* (Bánság). Vö. *lámpagáz*.
pető fn 'tetüpete' (Ts).
petrence fn 'két rúdon elvihető szénamennyiség' (Lv), *petronce* (O). Vö. *rudas*.
pétró fn 'petróleum' (Bm, If, Jg, K). Vö. *lámpagáz*.
petrójomtartó fn 'petróleumlámpa-tartány' (Um), *petróleumtartó* (Ms), *petróútártó* (If). Vö. *aj* l. sz. jel.
pétról fn 'petróleum' (Cs, K, Üb). Vö. *lámpagáz*.
petroláj fn 'petróleum' (Kd). Vö. *lámpagáz*.
petróljom fn 'petróleum', *pétrólijum* (Bánság). Vö. *lámpagáz*.
pétrólyom fn 'petrólium' (Bánság). Vö. *lámpagáz*.
petyes mn 'himlőhelyes' (Bsz). Vö. *flékkös*.
péva fn 'pelyva' (If, L-R, Nszp, Ts, Vv), *pőjva* (Bánság).
péz l. *péndz*.
péze szragos fn 'a tojás székje' (Vk, Vv), *pize* (Vv). Vö. *magja*.
pfánk fn 'fánk' (Ds). Vö. *pampuska*.
pice fn 'halászhorog' (Bánság). Névv.: *picetű*.
picész fn '(horgászó) halász' (Bánság).
picetű fn 'halászhorog' (Bánság). Vö. *pice*.
picézik ts i 'horoggal halászik' (Bánság).
(picula) fn 'régli, 10 krajcáros váltópéNZ' (K).
píjonér fn 'pionír: üttörő', *píjonír*, *píjonír* (Bánság).
pikkelőzik ts i 'kapókövekkel játszik' (G). Vö. *kapóúzik*.
pikér fn 'vasútor', *pikét* (Bánság).
(pikszis) fn 'tolltartó' (O, Ts).
(piktor) fn 'vándorló szobafestő' (Mf, O).
pillangó fn 'hópehely' (Bc). Vö. *csillaG*.
pílinkél tn i 'szállingózik a hó' (Gyo). Névv.: *pőjhődzik*, *szálling*.

- pilkázik ts i 'kapókövekkel játszik' (Ob). Vö. *kapózik*.
 pille fn 'hópehely' (Ds). Vö. *csillaG*.
 pilli fn 'vékony jégtükör' (Úsz).
 pinytyóke fn 'füles, csecses kisbögre' (G).
 pipe fn 'kisliba' (Gyo).
 pirgálló fn 'arasznyi nyélbe erősített vasvessző, mellyel a kukoricacsó hosszában három-négy sort kifejtene' (Bsz). Vö. *ár*.
 pisál tn i 'pisil' (Bánság).
 pistikaviráG fn 'szákszorszép: Bellis perennis' (Mf).
 pitán fn 'lepsiben kisütött kukoricalepény' (Gyo). Vö. *málé* l. sz. jel.
 (pitár) fn 'szabdkeményes konyha' (Bd, Mf), *pitvar* (Ob, Ts).
 pityóka fn 'burgonya' (Gyo). Vö. *krumpi*.
 pize szragos fn 'a tojás székje' (Vv). Vö. *magja*.
 (pizsla) fn 'mecs' (Szf), *pizslán* (Cs).
 placc fn 'házhely, telek' (Bánság). Vö. *fundus*.
 plafont fn 'plafon, vakolt mennyezet' (Csó, Szf). Névv.: *vikli*.
 plajás fn 'kisbíró' (Vv).
 plozsna fn 'csalítójas, palozsna' (Bd). Vö. *fészektojás*.
 pocok fn 'patkány' (Bánság).
 pocsár fn 'pocsolya' (K, Pc).
 pocsni fn 'házilag készített posztócipő' (Mcs, Nl).
 podvás mn 'fás (a retek)' (Szf), *pudvás* (O).
 pogácsapaprika fn 'paradicsompaprika' (Vv). Vö. *gogos*.
 pojána fn 'erdei tisztás' (Fb, Jg). Vö. *kaszáló*.
 pójdul tn i 'kivágja magát a kiscsirke a tojásból' (Mf). Névv.: *porog*.
 pójva fn 'pelyva' (Bánság). Vö. *péva*.
 (polénta) fn 'puliszka' (Jsz, Tr).
 polos fn 'csalítójas, palozsna' (Kd, Mp, Szg). Vö. *fészektojás*.
 polostojás fn 'csalítójas, palozsna' (Fh, Mp, Nszp, Pj, Szfv). Vö. *fészektojás*.
 poloZs fn 'csalítójas, palozsna' (Bd, Fb, Ga, Mm, Szg), *polozsna* (Bánság), *polozsnyak* (Bc), *porozsna* (Tr). Vö. *fészektojás*.
 pór fn 'kukoricapelyva' (If).
 pórcella fn 'parcella' (Úsz).
 pórcelán fn 'porcelán' (Mf, Nszp, O).
 pórhét l. *párhét*.
 porog tn i 'kivágja magát a kiscsirke a tojásból' (Mf). Vö. *pójdul*.
 poroja fn 'búzalisztkovással sült kukoricakenyér' (Gf).
 porozsna l. *poloZs*.
 pórtva fn 'házhely, telek' (Mf). Vö. *fundus*.
 povédál ts i 'sokat beszél' (K).
 pójhóddzik tn i 'szállingózik a hó', *pójházik* (Bánság: ó-zó nyjtípus). Vö. *piLINKÉL*.
 pöndöl l. *péndél*.
 pörnyedőzik l. *pörnyedzik*.
 pöröl ts i 'szétszór (pihét, tollat)' (Ts).
 pörsógós mn 'pörsenéses' (Bánság).
 pöszög tn i 'szepeg' (Bánság: ó-zó nyjtípus).
 pöszméte fn 'egres' (Bm, Bsz, If). Vö. *biszke*.
 pötyörög tn i 'apró, sűrű cseppekben szitál az eső' (Ob). Vö. *ködöl*.
 pozdërja fn 'pozdorja' (Kh, Mp, Nszp, Ob, Pj), *pozdërnya* (N), *pozdërva* (Ds, Ot).
 (prádés kocsis) fn 'parádés kocsi' (Ot).
 procsészijóu fn 'körmenet' (Mm).
 prunkó fn 'cigánygyerek' (Mm).
 pruszlik fn 'női mellény' (Bánság).
 prücsök fn 'tücsök', *pücsök*, *trücsök* (Bánság).
 prücsös nadrág fn 'bricsesz nadrág: térdnadrág' (Mf).
 pücsök l. *prücsök*.
 (pucér) fn 'tisztiszolga' (Bánság).
 pucol ts i l. 'babot fejt', *pucól* (If); 2. 'kukoricát foszt', *pucól* (Nzs). Vö. *bont*.
 pucor fn 'a disznó patkóbelébe töltött gömböckeverék' (Ah, Ds, K-F, Mcs, Nzs, Ot, Of, Szg, Ts). Vö. *katakönyöke*.
 pudvás l. *podvás*.
 pukkancs fn l. 'hirtelen haragú ember' (Bánság); 2. 'bő olajban kisütött apró fánk' (Bl, O).
 pukanytyü fn 'úszóhólyag (halé)' (Bánság). Vö. *pattanutyü*.
 pulicka fn 'puliszka' (Bánság).
 puli fn 'bige' (Mf). Vö. *bicc*.
 pulizik ts i 'bigét játszik' (Mf). Vö. *biccözik*.
 pumáz ts i 'hólabdáz' (Mf).
 pundra fn 'vastag, téli bugyigó' (Mf).
 purdë mn, fn 'meztelen', *purdë* (Bánság). Vö. *csoré*.
 purdëllán fn 'cigánygyerek' (Bánság). Vö. *moré*.
 pusztva fn 'erdei tisztás' (Ot, Ps, Szfv). Vö. *kaszáló*.
 putton fn 'hancstarisznya' (N).
 puttyangópaprika fn 'paradicsompaprika' (Ot). Vö. *gogos*.
 putyikukorica fn 'pattogatni való kukorica' (Mf).
 pühen tn i 'pihen' (Csó).

- pülte fn 'pille' (D). Vö. *lépe*.
 püszke l. büszke
 ragadánc fn 'mézga' (SzfV). Vö. *ci-gánytakony*.
 rájcsúrozik tn i 'zajong, rendetlenkedik' (O, Ts).
 raki fn 'egyszer főzött kisüsti szilvápálka' (Bánság). Vö. *cűjka*.
 rámpás fn 'forrásban lévő must: karcos' (Bánság).
 randa mn 'ronda' (Mm, Úsz).
 réce fn 'kacsa' (Gyo, JsZ, L-R, Ób), *ruca* (Bánság). Vö. *kácsa*.
 récefjű fn 'kiskacsa' (Gyo).
 référát fn 'beszámoló, referátum' (Bánság).
 reggel fn, hsz 'reggel' (Vv).
 reggelind hsz 'reggelente' (Vv).
 réguta fn 'regruta' (Bánság).
 régönt hsz 'régente' (Ób).
 réhoma fn 'reuma' (Bánság), *rohoma* (JsZ).
 rémiza fn 'villamoskocsi-garázs' (Temesvár).
 rémorka fn 'villamos-pótkocsi' (Temesvár).
 rénk tn i 'reng' (Úsz).
 répéral ts i 'reparál, javít' (Mf, Ó).
 résta fn 'rosta' (Bánság).
 retec fn 'retesz' (Bánság).
 réterát fn 'W.C.' (O).
 rétestök fn 'étkezésre felhasználható tök' (Bánság).
 révörver fn 'revolver' (O).
 rézsda fn 'rozsa' (Mf, Mm, O).
 rézsunt hsz (Bánság).
 ribancsagos mn 'rűcskös' (Ds). Névv.: *ripecsés*.
 ric fn 'kukoricamorzsoló deszka' (O).
 riczkös mn 'himlőhelyes, ragyás' (Mcs). Vö. *flékkös*.
 ril tn i 'sir, ri' (Csó), *rin* (Csó, K).
 rin l. ril
 ringlispil fn 'körhinta' (Bánság).
 ripecsés mn 'rűcskös' (Vg). Vö. *ribancsagos*.
 riskázik ts i 'kapókövekkel játszik' (Kh). Vö. *kapószik*.
 rivatt mn, fn 'ijedős, riadt' (Ts). Vö. *lűvött*.
 rivatka fn 'ijedős kislány' (Bánság).
 rohoma l. réhoma
 rókon fn 'rokon' (N), (*rokony*) (Bánság).
 (romány) fn, mn 'román' (Bánság).
 ropka fn 'rokka' (Ga, Mm, Vv).
 rospont fn 'forspont' (Mf).
 rostás mn 'ritkahéjú tojás' (Vv).
 rostéj fn 'udvarra nyíló helyiségek lécből készült, derékmagasságú félajtaja' (O).
 rőzsbogyóú fn 'csipkebogyó' (Bt, I, Kh, Mcs, Mf, Ob, Pg, Pk, Vk). Vö. *bogyóú*.
 rőzsalékvár fn 'csipkebogyóból főzött lekvár' (Kh). Vö. *bogyóúlekvár*.
 rőszked tn i 'reszket' (Bánság: ő-ző nyjtípus).
 ruca fn 'kacsa' (Bánság). Vö. *kácsa*.
 rudas fn 'két rúdon elvihető szénamennyiség' (Bánság), *rúdas* (Kh). Vö. *petrence*.
 rulla szragos hsz 'róla' (Bánság).
 rúzsá fn 'rózsa' (Ah, Mf, O, Ts).
 rűcskös mn 'himlőhelyes, ragyás (képű)' (Bánság). Vö. *flékkös*.
 rűtyűpaprika fn 'kisszemű, csípős, zöldpaprika' (Ob). Vö. *borsóypaprika*.
 (sajáta) fn 'zöldsaláta' (Bánság).
 sajt fn 'disznósajt' (Bc, Df, Ga, If, Ts, Ub, Vk). Vö. *bűrsajt*.
 (sajtalan) mn 'sótlan' (Bánság).
 sajtos fn 'disznósajt' (Vk). Vö. *bűrsajt*.
 sállik tn i 'sárlík (a ló)', *sállik*, *sárlit*, *sárlit* (Bánság).
 salló fn 'sarló' (Bánság).
 salugátér fn 'zsalogáter', *salukátér*, *sarukátér* (Bánság).
 sámlí fn 'zsámoly' (Bánság), *számlí* (Um).
 Sánta-Kati fn 'Sirius csillagzat' (Tr).
 sapka fn 'a petróleumlámpa belére helyezett kis kupak' (O, Ts), *sipka* (O). Vö. *kalap*.
 saragja fn 'saroglya' (Ts).
 sárelőüte fn 'a kemence szája elé tett, sárral tapasztott vesszőfonadék' (Vv). Vö. *dugóú*.
 sárgatók fn 'takarmánytök' (Gf, K-F, Szg). Vö. *bosztán*.
 sárlit l. sállik
 sárlík fn 'a búzakereszt legalsó kévéje' (Bm). Vö. *ájkéve*.
 sárlit l. sállik
 sárnyú fn 'sarjú' (Ds, I, Jg, Mm, Ms), *sárnyu* (Bc, Fb, Fh, Gyo, Kd, Kp, M, Mf, Mp, Nszp, Ob, Szg, Tr).
 sarukátér l. salugátér
 sáté fn 'szórfú: Nardus stricta' (Csó, Vv).
 savanya mn 'savanyú' (Bánság).
 sebés mn 'himlőhelyes, ragyás (képű)' (Lv). Vö. *flékkös*.
 [séj] fn 'főnök' (Bánság).
 seggön ülő paszúj fn 'gyalogbab', *seggön ülő paszúj* (Bánság). Vö. *bo-korbab*.
 (segét) ts i 'segít' (JsZ).
 segréstyes fn 'sekretyés' (Ót).
 segvakaró fn 'csipkebogyó' (Gyo). Vö. *bogyóú*.
 sēhun hsz 'sehol' (Bánság).

- sejemszita fn 'sűrűszálú szita' (Vv). Vö. lánkszita.
- sejme szragos fn 'a kukoricacső selyme' (Bd, Bt, Ds, Fs, If, Kh, Mcs, Ob, Pg, Pk, Ps, Szf, Szfv, Üb, Usz, Vk, Vv). Vö. bajusza.
- sérbli fn 'éjjeli edény' (Ds). Vö. bidli.
- serege fn 'seregély' (N).
- séreny fn 'sörény' (Úsz), sérinny (Vv).
- sétét fn, mn 'sötét' (Fb), sétít (Vv).
- setreng tn i 'ólálkodik; lopakodik' (Mm).
- sifon fn 'ruhásszekrény', sifony (Bánság).
- sik fn 'csik' (Nszp). Név.: stráf.
- sindéj fn 'zsindely' (Jsz, Pg, Vk), sindőj (Bt), sindél (Nzs). Vö. dészkcacska.
- sindisznó fn 'sündisznó' (Bánság), sinydisznó (K). Név.: tüskézdisznó.
- sinkózik tn i 'csúszkál a jégen' (Öt). Vö. csizánkodik.
- spákol l. cspákol
- sisak fn 'a petróleumlámpa belére tett kis kupak' (Bd, Pg, Pj, Um, Usz). Vö. kalap.
- siválkodik tn i 1. 'nyikorog (az ajtó sarka)' (Csó); 2. 'cincog (az egér)' (Pc).
- slájer fn 'menyasszonyi fátyol' (Ts).
- slampos mn 'lucskos' (Cs). Vö. csájdós.
- snajdér fn 'keszeg (halfajta)' (Bánság).
- sódaráló fn 'kézimalom' (Jsz, Kd, Ot, Óf, Szg, Um), sódarálló (Bd, Mf, Mm). Vö. darálóköű.
- [sofér] fn 'sofőr' (Bánság).
- sovárn fn 'sás' (Vg).
- spájj fn 'éléskamra' (Bánság). Vö. kamara.
- spangli fn 'apróra hasogatott fa: gyújtós' (Ts).
- spárhét l. párhét
- sróf fn 'csavar a petróleumlámpán' (Bánság).
- stafér fn 'hozomány', stafír (Bánság). Vö. holmi.
- stampli fn 'pálinkáspohár' (Bánság).
- stempli fn 'bélyeg' (Mm).
- stimol tn i 'talál, illik' (Vv).
- stráf fn 'csik' (O, Ts). Vö. sik.
- strájkocsi fn 'társzekér' (Bánság).
- strékk fn 'töltés (vasúti v. vízparti)' (Ts).
- strimfli fn 'harisnya' (Bánság), trimfli (Mf).
- strózsák fn 'szalmazsák, derekalj' (Bánság).
- strumpándli fn 'gumipánt: harisnyakötő' (Bánság).
- stufér fn 'vízparti keskeny erdősáv' (Öt).
- sugár fn 'ostorcsapó', sűgár, sűggár (Bánság). Vö. csapóy.
- suhancár fn 'kamasz' (Fh). Név.: surbankóy, sűrnjóy, suttjó.
- súj fn 'fene' (Vv).
- sukk fn 'hosszmérték: a két ököl és az egymás felé fordított két hüvelykujj együttes hossza' (Bánság).
- (sunka) fn 'sonka' (O).
- supa fn 'juhakol' (Bánság).
- supériát fn 'baldachin' (Fd).
- surbankóy fn 'kamasz' (Kh, Ts). Vö. suhancár.
- sűrja fn 'cserjés' (Fh, Kp, L-R, Nszp, Um), sűrján (D, Kh, Mf, Vcs), sűrjas (Nszp, Úsz), surnjóy (Szf). Vö. bozótyos.
- sűrján l. sűrja
- sűrjás l. sűrja
- surnjóy l. sűrja
- sűrnjóy fn 'kamasz' (Kh). Vö. suhancár.
- susnya fn 'a kukorica csövet borító levelek' (Bsz). Vö. csuhé.
- susnyóy fn 'cserjés' (Bsz). Vö. bozótyos.
- susójka fn 'a kukoricacső borítólevelei' (L-R, Vg), susorka (Bc, Bl, Csó, Df, Fh, Gy, L-R, Lv, N, Ps, Ts), susújka (Ds, Fb, Lv, Ó). Vö. csuhé.
- susórka l. susójka
- susog tn i 'sugdos', sűsög (Mm).
- suttjó fn 'kamasz' (Bánság). Vö. suhancár.
- sűldölány fn '13–15 éves leány' (Bánság).
- sűstya fn 'a kukorica csövet borító levelek' (Gf). Vö. csuhé.
- susújka l. susójka
- suttjóy tn i 'pattint (ostorral)' (Csó).
- sűrűszita fn 'sűrűszálú szita' (Bc). Vö. lánkszita.
- sűsög l. susog
- sűtét fn, mn 'sötét' (Bm, Mm, O, Nszp, Ps, Rm, Tr).
- svárkli fn 'disznódajt', svártli (Bánság). Vö. disznóújósajt.
- szaggat ts i 'kendert nyü' (K-F). Vö. csupál.
- szagul ts i 'szagol' (Bánság).
- szakájt ts i 'kenyértésztát kenyerekre vág' (Bánság).
- szakájtó fn 'kenyértésztá kelesztésére való fületlen kosár' (Bánság).
- szaladó fn 'lejtő' (Öt). Vö. bangét.
- szalájt tn és ts i 'szalaszt' (O).
- szalámi l. disznóújósajt
- szálkészbúza l. bánáti búza
- szállítás l. hodáj
- szálling l. pilinkél
- szanda fn 'szandál', szánda (Bd, Fb, Fh, I, Jf, M, Mf, Mp, Ms, Nszp, Pg, Szfv, Tr, Um, Vg), szandár (Bl, Cs,

- Csó, Fs, G, Gy, Gyo, Jg, K, Kd, Lv, O, O, Rm, Szf, Um, Vv).
 szankó fn 'szánkó' (K).
 szankózik tn i 'szánkózik' (K).
 [szantár] fn 'felcser' (Mf).
 szapol ts i 'szapul' (Ts).
 szapoló fn 'szapulásra való fakád' (Ts).
 szappanos l. bodagos
 (szappany) fn 'szappan' (Bánság).
 szárazmalom l. járgány
 szárcsuma l. csokán
 szárnyasegér l. bőrmadár
 szárírsz ts i 'szárit, száraszt' (Vk).
 szárízék l. ízik
 szárma fn 'töltött káposzta' (Bánság).
 szártóku l. csokán
 szarvas l. csuszkiya
 szatying fn 'laposra font zsinór' (Ts).
 szécskóú fn 'szöcske' (Gf), szöcskó (Bsz, Fd, Gf, Lv), szöcskü (Gf), szöcskü (Bm).
 szédégel l. bégész
 székási búza l. bánáti búza
 (szekér) fn 'ökörhúzta hosszú koci' (Bánság).
 szekeresállag l. döncölsekér
 [szekrétár] fn 'párt-, néptanácsi titkár' (Báns.).
 szelelődik l. kóddól
 szellent l. pörccen
 szélke l. ebédlő
 szemé l. magja
 szemtelődzik l. kóddól
 szemvanó fn 'szénvonó' (Mp), szemvonó (Pj), szemvonyó (Ds, Fb, Gf), szemvonyó (Csó, K-F, Vk), szemvano (Nszp), szemvanyó (Pc, Szfv), szemvonóú (Nszp), szemvonyó (Báns.), szemvonyóú (Bd), szimvanó (D, Úsz), szimvanóú (Vv), szimvanyó (Fh), szimvonyó (G, Jf, O, Rm), szivanó (Um).
 szen ksz 'hiszen' (Mm).
 szén fn 'parázs' (Lv).
 szénásút l. égi országút
 széplegénytenyere fn 'kardvirág; Gladiolus'
 szeréda fn 'szerda' (Gyo, Ot).
 szeryljámpaprika l. húsozaprika
 szeróú fn 'szerű' (Nszp, Szg), szűrőú (O), szűrű (If, Mf, Szfv, Vv), szűrű (If).
 szervijány fn, mn 'szerb v. bolgár nemzetiségű konyhakertész' (Báns.).
 szervijámpaprika l. húsozaprika
 szerzéd' gyerekek l. bitang
 szeszéjés l. bakafántos
 széve in 'szedve' (Mf).
 szézonyos fn, mn 'idénymunkás' (Mf).
 szij ts i 'szív' (Mm, O).
 szijártó fn 'szijgyártó' (Bság).
 (szilajcsikó) fn 'télen-nyáron a legelőn, szabad ég alatt tartott ménesbéli csikó' (O).
 (szilajguja) fn 'télen-nyáron a legelőn, szabad ég alatt tartott rideggulya' (O).
 (szilajló) fn 'ridegménesben tartott ló' (O).
 (szilajménős) fn 'ridegménes' (O).
 szile fn l. 'nagyanya' (Mf, N, Nszp), szüle (Báns); 2. 'dajka' (Mf).
 szilid mn 'szelid' (O).
 szilidget ts i 'szelítget' (Mm).
 szimvanó l. szemvanó
 színája l. csurgás
 szineleje l. csurgás
 szingyikál l. bóbiskál
 szitállódik l. kóddól
 szitka fn 'kisebb fajta szita; tejszűrő' (Mm).
 szivanó l. szemvanó
 szobacipő l. mamóú
 szonnyas mn 'szomjas' (Gyo).
 szodabikabóna fn 'szodabikorbonát' (Báns), szodabikabornýú (tréfásan) (O).
 szodé mn 'torkos (macska)' (Vv). Vö. [szortir] fn 'kézi meghajtású gabonaszem válogató, osztályozó gép' (Vv).
 szöcskó l. szécskóú
 szödöget ts i 'bögész' (Bd, Macs, Fs). Vö. bégész.
 (szögénylegény) fn 'betyár' (Mm).
 szömeckél tn i 'apró, sűrű szemekben szítál az eső' (Üb). Vö. kóddól.
 szömelődik tn i 'apró, sűrű szemekben szítál az eső' (Gy). Vö. kóddól.
 szömlő fn 'szemellenző a kantáron' (Ts).
 szömőcse fn 'szemölcs' (Gy, Kp, M, Mf, Ot), szümölcs (Jf), szümölcs (Báns).
 Névv.: tyúkseGG.
 szömörékül tn i 'apró, sűrű szemekben szítál az eső' (G) Vö. kóddól.
 szömörékol tn i 'apró, sűrű szemekben szítál az eső' (Kp, Mf). Vö. kóddól.
 szórszállasigatóú fn 'téf. borbély' (Mm). Vö. borbé.
 szörzód'gyerök fn 'szerelemgyermek' (Kh). Vö. bitang.
 szösze szragos fn 'a kukoricacsó selyme' (Bm). Vö. bajusza.
 (szucok) fn 'bagóle, pipamocsok' (Báns).
 szuh fn 'mézga' (Kd, Szg). Vö. cigánytakony.
 szuka fn 'nősténykutya' (Gyo).
 szula fn 'kukoricairdoló' (Fb, Vv). Vö. ár.

szullángja szragos fn 'a méh fullánkja' (Báns). Vö. *fullángja*.
 szunygykál tn i 'bóbiskol' (Báns). Vö. *bóbiskál*.
 szupérál tn i 'talál, beválik, jól működik' (O).
 szurkáló fn 'kukoricairdalo' (Bc, If, Kp, Nl, Üb), *szurkálló* (Bd, Fh, Fs, Nszp, Vv). Vö. *ár*.
 szürő fn 'kukoricairdalo' (Mp). Vö. *ár*.
 szuszmutol tn i 'szöszmötöl' (Báns).
 (szű) ts i 'szó' (Báns), *szül* (Pc), *szün* (Mf), *szüv* (Csó, K, Mf, O).
 szügyelő fn 'a háms elejétől a ló szügye alatt a haslóhoz csatlakozó szíj' (O, Ts).
 szül i. szü
 szüle l. szüle l. sz. jelentését
 szümöcs fn 'szemölcs' (If), *szümöcs* (Báns). Vö. *szömöcs*.
 szín l. szü
 szürő l. szérőü
 szürü l. szérőü
 szürüs fn 'szérüskert' (Vv).
 szüv l. szü
 szüvőszék fn 'szövőszék' (Báns).
 [tabél] fn 'névsor, névjegyzék' (Báns).
 tahó fn, mn 'a palóc eredetű pécskaalak, német- és kisszentpéteriek gúnyneve Majláthfalván'
 tajicska fn 'talicska' (K, Mm).
 (takarás) fn 'aratás' (Vv).
 takarmán fn 'takarmány' (Lv).
 takaró fn 'kaszacsapó' (O, Pk, Ts, Úsz, Vv). Névv.: *takarófa*.
 takarófa fn 'kaszacsapó' (Vv). Vö. *takaró*.
 tall fn 'toll' (bd, Bt, K, Kh, Kp, M, Mf, Pg, Vk), *tojju* (Mp).
 (talljány) fn, mn 'olasz (ember)' (Báns).
 talló fn 'tarló' (Báns), *tallu* (Úsz).
 tanákozik tn i 'találkozik' (Báns), *tanákszik* (Csó).
 tanákszik l. tanákozik
 tanál tn i 'talál' (Báns).
 tancsi fn 'zacskó', *taniszi* (Mf). Vö. *acsizó* l. sz. jelentésével.
 tanka fn 'talajvíz (szántóföldön)' (Mf).
 tanyázik ts i 'pletykál' (Csó, Pk, Szfv).
 tányérca fn 'napraforgó' (K, Lv, O). Névv.: *tányérrúza*.
 tányérrúza fn 'napraforgó' (O). Vö. *tányérca*.
 tapigat ts i 'körüljár' (Mf).
 tarack fn 'perjefü; Agropyron repens' (Mf).
 tarbúza fn 'tokiásztalan búza' (Fb). Vö. *csórúbuza*.
 targonya fn 'tarhonya' (Mf), *tarvonya* (O).
 tarisnya fn 'tarisnya' (Csó, Gyo). Névv.: *trájca*.

tarogja fn 'létra' (K, Kp, M, Mf). Vö. *lajtörja*.
 tartáj fn 'petróleumlámpa-tartány' (Bm), *tartány* (Báns), *tártóg* (If). Vö. *áj* l. sz. jelentésével.
 tárkonya l. *tarhonya*.
 tasikos mn, fn 'maszatos (ember)' (Báns). Vö. *macatos*.
 táska fn 'fenyőtoboz' (Vcs). Vö. *csalóka*.
 tasli fn 'pofon' (Báns).
 (tatár) fn 'mécscanóc' (Bd, O).
 tatos fn, mn l. 'tálto'; 2. 'nagyétkü (ember)' (O). Vö. *hála*.
 téfól fn 'tejföl' (Mf).
 téhenállás fn 'a csorda, a gulya delelőhelye, rendszerint a kút melletti epresben' (Pg). Vö. *dás*.
 tehényöl fn 'istálló' (Bm). Vö. *luól*.
 tej fn 'tej' (Df, Mf, Öb).
 téja fn 'tea' (Mf, Ot, Tr, Vg).
 tejesút fn 'Tejút' (Fh, Vk). Vö. *égior-szágút*.
 teknyő fn 'teknő', *teknőü* (Báns).
 teknyőüszbeka fn 'teknősbeka' (Báns).
 télázi fn 'stélázi, edényespolc', *telázi* (Báns).
 télajtó fn 'kettősajtó közül a külső'
 télipatkó fn 'sarokvassal ellátott télen használt lópatkó' (Vv). Vö. *télivas, nyárivas*.
 telk fn 'házhely, telek' (Pg, Kh). Vö. *témpult* mn, fn 'ütődött, félkegyelmű'
 tengély fn 'tengely' (Úsz), *tengi* (Nszp), *tengő* (Báns: ö-zó nyitípus).
 tengiri fn 'tengeri, kukorica' (If). Vö. *kukorica*.
 ténnap fn, hsz 'tegnap' (Báns).
 (ténta) fn 'tinta'
 tepsü fn 'tepsi' (Nszp), *tepsi* (Mf, Mm, Öb, Ts, Úsz, Vv).
 [térakot] mn, fn 'terakotta (kályha)' (Mcs).
 térbetyül tn i 'terdepel' (O), *tergyepül* (Mf, Mm).
 térgy fn 'tér' (Báns).
 tergyepül l. *terbetyül*.
 teri fn, mn 'teher' (Bsz), *terü* (N).
 tetyü fn 'tetü' (Nszp).
 tetyves mn, fn 'tetves' (Nszp).
 tévőü fn 'a kemence szája elé tett pléhdarab', *tévó*, *tévó* (Bsz, Fb, Kp, L-R, Lv, Mp, N, Nszp, Pj, Úsz), *tétü* (Nszp). Vö. *dugóg*.
 tik név 'ti' (Báns).
 tikacs fn 'házi készítésű posztócipő' (Báns). Vö. *csuzi*.
 tip ts i 'tép' (Mm, Nl, O).
 tisler fn 'asztalos' (Csó).
 titem fn 'a kemence szája elé tett pléhdarab' (Bm). Vö. *dugóg*.
 tivó fn 'a kemence szája elé tett pléhdarab' (Fd). Vö. *dugóg*.

- tok fn 'a kukoricacsövet borító levél' (Mf). Vö. *csuhé*.
- tokatlambbúza fn 'toklásztaian búza' (Bc, Ds, Kd). Vö. *csórőbúza*.
- toklász fn 'kalász' (Gyo). Vö. *búzaféj*.
- toklásztaialambbúza fn 'toklász nélküli búzakalász' (Báns). Vö. *csórőbúza*.
- tokmán fn 'a kaszakó tokja', tokmány (Báns).
- tokozsbúza fn 'toklászos búza' (Kd, Lv). Vö. *bándi búza*.
- toku fn 'a kukorica szárzágás után földben maradó töve' (Csó, O, Pk). Vö. *csokán*.
- tölvájkéve fn 'a búzakereszt legalsó kévéje' (Cs, Szg, Szfv, Vv). Vö. *áj-kéve*.
- torom fn 'torony' (Bd, Ób).
- tors fn 'a kukorica szárzágás után földben maradt töve' (Cs, Fs, If, Szf, Úsz, Vv), *torzs* (Bm, If, Szf, Úsz).
- (tózni) fn 'dohányzelenecé' (Báns).
- töhetetlen mn, fn 'ügyefogyott' (K—F, O, Ts). Vö. *gyáva*.
- töndzsöre fn 'bögře' (Mf). Vö. *bögře*.
- töppörtő fn 'töppörtű töppörtű' (Jsz, Mf, Mm).
- törköő fn 'törköly' (Vv).
- törköőpálinka fn 'törkölypálinka' (Vv).
- törköő ts i 'az árral (l. ott) néhány sort kihásit morzsoláskor a kukoricacsóból' (Úsz). Vö. *trdöl*.
- törköőő fn 'kukoricairdalo' (Vv). Vö. *ár*.
- törökonyty fn 'turbánlillom; Liliom martagon' (Mf). Névv.: *vasrúza*.
- törpebab fn 'gyalogbab' (G, Jsz, Úsz). Vö. *bokorbab*.
- törpepaprika fn 'kisszemű csípős zöldpaprika' (Csó). Vö. *borsógyaprika*.
- törpepszúr fn 'gyalogbab' (Jf, Ms, Ps). Vö. *bokorbab*.
- tőtenivaló paprika fn 'vastaghúsú, hoszszúkás, édes, tölteni való zöld paprika' (Csó, K, Mcs, Ms, Nszp, Ót, Vk). Vö. *húsozpaprika*.
- tővescsutka fn 'a kukorica szárzágás után földben maradt töve' (Nszp). Vö. *csokán*.
- trájca fn 'tarisznya' (Bánság). Vö. *tarisnya*.
- tráneport fn 'szállítmány' (Lv).
- tréfel ts i 'célba dob, lö' (Báns).
- trimflí fn 'női v. gyermekharisnya' (Báns). Vö. *strimflí*.
- tróbal ts i 'próbál, megkísérel' (Báns).
- trücsök fn 'tücsök' (Báns). Vö. *prücsök*.
- trüsszög fn i 'tüsszög' (Mm).
- tudomán fn 'tudomány' (Mm).
- türkésztaándinnye fn 'cukordinnye' (Báns). Vö. *kóuty*.
- (túrú) fn 'túró' (Báns).
- tusakszik tn i 'tusakodik' (Mf).
- tuskó fn 'a kukorica szárzágás után földben maradó része' (Ah, Kd, Mm, Ót, Rm). Vö. *csokán*.
- tű fn 'tő' (Báns).
- tűje szragos fn 'a méh fullánkja' (Bc, Csó, Kd, K—F, Lv, Nzs). Vö. *fullángja*.
- (tükör) fn 'tükör' (Báns), *tyükör* (Kp, Nszp).
- tűrül ts i 'töröl' (Báns).
- tűrülkőzik tn i 'törölkőzik' (Báns).
- tűrülkőző fn 'törölkőző' (Báns), *törülkőző* (Szf), *tűrülkőzőő* (O).
- tülle szragos hasz 'töle' (Báns: ő-zó nyjtípusban).
- (tület!) msz 'jobbra!': örökírányító' (Báns).
- tűskészdisznó fn 'sündisznó' (Bsz, Ób). Vö. *sindisznó*.
- tűsök fn 'tűske' (Báns).
- tüttüs fn 'a disznó patkóbelébe töltött gömböckeverék' (Bm). Vö. *katakőnyőke*.
- (tűzgép) fn 'gőzgép' (Szg).
- tyúksegg fn 'szemölcs', *tyúkseGG* (Bc, Ds, Nzs). Vö. *szömöcse*.
- tyükör l. (tükör)
- (ubbony) fn 'zubzony' (Báns).
- ugyi msz, hsz 'ugye' (Nszp).
- új fn 'új, idej termés' (Bd).
- ura szragos fn 'férje' (Báns).
- úritök fn 'étkezésre használt megfőzhető v megsűthető tők' (Bd, Bm, Lv, Szg, Úb). Vö. *asztaltök*.
- ustor fn 'ostor' (Báns).
- ustorfa fn 'kútostor' (Báns: ő-zó nyjtípus).
- úta nu 'óta' (Báns).
- uzmora fn 'zúzmara' (Gyo). Névv.: zúz, zuzmar, zuzmora.
- uzsonna fn 'ozsonna', *uzsonnya* (Báns).
- (űj)névm 'ű' (Báns).
- (űdő) fn 'űdő' (Báns: ő-zó nyjtípus).
- (űgön) hsz 'igen' (Mf, Mm).
- űgyélget tn i 'figyelget' (Csó).
- űlőbab fn 'gyalogbab' (Vcs). Vö. *bokorbab*.
- űlőpszúr fn 'gyalogbab' (Gyo), *űlőűpszúr* (Ms, Pc). Vö. *bokorbab*.
- űlű l. *űjű*
- (űng) fn 'ing' (Mf, Ób, Rm).
- űsmer ts i 'ismer' (Báns: ő-zó nyjtípus). Vö. *űsmer*.
- (űszök) fn 'kukoricaűszög' (Báns).
- űszőke szragos fn 'a kukorica barkája' (Kp, Nszp). Vö. *cimere*.

- űveg** fn 'űveg' (Bt, Nszp). Vö. *űveg*.
vacok fn 'heverő' (Bd, O).
vadrózsibogyó fn 'csipkebogyó' (Nszp).
 Vö. *bogyó*.
vágás fn 'erdei tisztás' (Nszp, Ób). Vö. *kaszáló*.
vagborozda fn 'szántás közben kihagyott barázda' (Báns). Vö. *bagborozda*.
vájlíng fn '(kenyér)dagasztótál' (Mf, Nszp, O, Pk, Ts). *vájlíng* (Báns).
vájúG fn 'vályog' (Bd).
vakarcs fn 1. 'vakarékából sültött öklömnyi cipőcska' (Báns); 2. 'legkisebb gyerek a családban' (Mf).
vaklőcsipa fn 'mézga' (Bd). Vö. *ci-gánytakony*.
vakondak fn 'vakondok' (Báns), *vakondok* (Szg).
vakondúrás fn 'vakondoktúrás' (If).
vakszém fn 'halánték', *vakszóm* (Báns). Vö. *hálánték*.
valahun hsz 'valahol' (Báns).
valamellik névm 'valamelyik' (Jsz).
vállé fn 'lejtő vállé' (Bd, Fb, Fh, Jf, K-F, Tr, Úb). Vö. *hangét*.
válkëve fn 'a gabonakereszt legfelső kéréje alatti négy kéréje' (Gf, Lv, Szf, Tr, Úsz), *válkive* (Nszp, Vv).
váncorog tn i 'vánszorog' (O).
vánkos fn 1. 'a búzakereszt legelső kéréje' (Fs). 2. *vánkus* fn 'vánkos, párna' (O). Vö. *ájkëve*.
varas mn, fn 'himlőhelyes, ragyás (ember)' (Gyo). Vö. *flékköz*.
varasköv fn 'kisbalta' (Gf).
varnyú fn 'varjú' (Báns).
varnyúháj fn 'olyan elképzelt csodálatos anyag, mely a kenyérnek, kalácsnak jó ízt ad (gyerm. ny.)' (Báns). Vö. *kakastej*.
vársli fn 'disznósajt' (Bt, K, Mp, Nszp, Ób, Pg, Pk, Vk). Vö. *disznóujfősjét*.
vas fn 'lópatkó' (Vv). Vö. *nyári vas, téli vas*.
vasal ts i 'patkol' (Csó, Nszp, Vv).
vaselőúte fn 'a kemence szája elé tett pléhlemez' (Vv). Vö. *dugóy*.
(vasfű) fn 'a babonás hiedelem szerint olyan fű, melyet ha tenyérbe mőtenek, vele minden zárat ki lehet nyitni' Nf. úgy szerzik, hogy sünmalacot ketrebe lakatolnak, s mikor anyja a „vasfüvet” hozza, hogy azzal kizabadítsa, elveszik tőle. (Báns).
(vaskutya) fn 'háromlábú vasállvány, melyen a szabadkéményes tűzhelyen főztek, illetve a kemencében a kenyérsütőformát rátették' (Báns). Vö. *vasláb*.
vasláb l. *vaskutya*
- vasmacska** fn 'a kőbaesett vödör kiemelésére szolgáló rúdra v kötéltre erősített hármashorog' (Báns).
vasrúza fn 'turbánliliom; Lilium mar-tagon' (Mf). Vö. *törökkonty*.
vastak mn, fn 'vastag' (Báns).
védőkëve fn 'a búzakereszt legelső kéréje' (Pj, Vk). Vö. *ájkëve*.
vélekszik tn i 'emlékszik' (Mf).
vélla fn 'villa' (Báns: ó-zó nyjtípus).
véllámlik tn i 'villámlik' (Mf).
vendégódal fn 'a kocsi (v. szekér) két oldalához hosszában a keresztfákhoz erősített két rúd egyike' (Báns).
 Névv.: *vendégrúd* (Báns).
vendégrúd l. *vendégódal*.
vennyöge fn 'venyige' (Báns: ó-zó nyjtípus), *venyige* (Nszp).
verblitök fn 'főzész, sütészre alkalmas tők' (Nszp). Vö. *asztali tők*.
verép fn 'veréb' (Ga, Jf, Ni, Szf). Vö. *madár*.
veréstök fn 'lakarmánytök' (Fb, Kd, Kp, Mp, Nszp, Vv). Vö. *bósztán*.
veríték fn 'verejték' (Báns).
veronda fn 'veranda' (O, Rm).
verő fn 'csengettyű-, kolompnyelv' (Csó).
(verőárúD) fn '(csép)hadaró' (Úsz).
(vészt) fn, tn i '(el)vesz' (Báns).
vetéllő fn 'vetél' szövszókalkatréz' (Bd, Ób).
[vétértár] fn 'állategészségügyi technikus' (Báns).
vijack fn 'viasz', *vijaksz, vijasz* (Báns).
vikli fn 'vakolt mennyezet, plafon' (Fh). Vö. *plafont*.
világ fn 1. 'fény, világosság' (Ds); 2. 'lámpa' (Ób). Vö. *lám-pás*.
villanyos fn 'villamos (jármű)' (Báns).
villám fn 'villanyvilágítás' (Szf).
vingige fn 'venyige' (Vv). Vö. *vennyöge*.
virágja szragos fn 'a kukorica barkája' (Báns). Vö. *cimere*.
visit tn i 'cincog (az egér)' (If, Vv). Vö. *cincok*.
viskál ts i 'kapókövekkel játszik' (Kh). Vö. *kapózik*.
viszket tn i 'viszket' (Báns).
tonalas mn 'fokos: a szesztartalom egységére vonatkoztatva' (Vv).
vontató fn 'V alakú erős faág, melyen az ekét vontatják' (Ób). Vö. *csusz-kija*.
vonít tn i 'vonít (a kutya)' (Mf).
vótka fn 'egyszer főzött gyöngye kisüsti szilvapálinka' (O). Vö. *cújka*.
vófény fn 'vófény' (Ga), *vófi* (Bd, If, Nszp, Úsz, Vv), *vóftiny* (Jsz, Nszp, Pa, Úsz, Vv), *vódfény* (Fb, Fh, O, Úsz, Vv). Vö. *bófény*.
vóleginy fn 'vólegény', *vóleginy* (Ts).

vöröstök fn 'takarmánytök' (Ah, Csó, Jg, Jsz, Kd, L-R, Szg, Vg, Vv). Vö. *bosztán*.
 (vüdör) fn 'vödör' (Mf).
 zabgyerök fn 'szerelemgyermek' (Gf, Jg, Pk). Vö. *bitang*.
 zabgyerék fn 'szerelemgyermek' (If, Úsz). Vö. *bitang*.
 zablólok fn 'szerelemgyermek' (Bd).
 zabja szragos fn 'a kukorica barkája' (Báns). Vö. *cimere*.
 záfoG fn 'záfog' (Gf). Vö. *ápfoG*.
 záptojás fn 'palozsna, csalítójas' (Bsz). Vö. *fészektójas*.
 závárn fn 'egyszerű (fa)zár' (Fb, Gy, Jsz, Mcs).
 zóccsög fn 'petrezselyem' (Báns).
 zóccsöggükér fn 'petrezselyemgyökér' (Báns).
 zóccsögögye fn 'a petrezselyem levele' (Báns).

zuhancs fn 'hirtelen nyári zápor' (Jsz, O, Ts).
 zummoG tn i 'zümmög' (N).
 zúz fn 'zúzmará' (Mp). Vö. *uzmora*.
 zuzmar fn 'zúzmará' (Bc, Ds). Vö. *uzmora*.
 zuzmora fn 'zúzmará' (Lv), *zuzmora* (L-R). Vö. *uzmora*.
 számlí fn 'zsámoly' (O). Vö. *kisszék*.
 zsendice fn 'oltott juhtej frissében felforralt édes savója tőrójával együtt' (Vv).
 zsengés mn 'sületlen (kenyér)', *zsängis*, *zsängis*, *zsöngés*, *zsöngis* (Báns).
 zszindél fn 'zszindely' (Lv, Mp). Vö. *sindéj*.
 zszindő fn 'zszindely' (Öb). Vö. *sindéj*.
 (zszisa) fn 'faggyúgyertya' (Tr).
 zsöngés l. *zsängés*

VOÓ ISTVÁN

KISIRATOS HELYNEVEI

Kisiratos (Dorobanti) Aradtól északra, mintegy huszonöt km távolságra fekszik. Az okleveles források először a XV. század közepén említik (vö. Suci, DicIstTrans. 207). A szájhagyomány szerint a helység neve onnan származik, hogy alapításakor egy kisebb méretű szentképet kapott ajándékba a templom. Mivel az irat (írás) szó a régi nyelvben rajzot (képet) jelentett, a falu neve *Iratos* lett. A mai Kisiratos név korrelációban van a szomszédos *Nagyiratos* községnévvel.

Kisiratos újkeletű település. Az 1552-es, 1596-os majd az 1686-os török hadjáratok következtében ugyanis az őslakosság zöme elpusztult vagy elmenekült, s így több mint 130 évig a tulajdonképpeni falunak csak az emléke és a helye létezett. A mai falu 1818-ban alakult a *Kisiratosi puszta* helyére a magyarországi Szeged és Nógrád vidékéről, valamint Arad megyéből telepített jobbágyokból. Lakosai a kitűnő földben főleg dohányt és gabonaféléket termesztettek. Az állattenyésztés virágzását annak is köszönhetette, hogy — mint a helynévanyag is bizonyítja — régebb a falu határához a szántóterület kiterjedését jóval meghaladó legelő és kaszáló tartozott. Jelenleg, bár a lakosság nagyjából földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik, egyre nő a kürtösi és aradi gyárakban és üzemekben dolgozók száma.

A falu névanyagát 1977–78 telén gyűjtöttem. Az összegyűjtött anyag rendszerezését megnehezítette, hogy egy-egy földrajzi területre a faluban a különböző nemzedékekhez tartozó személyek (fiatalok, középkorúak, idősebbek) más-más nevet használnak. Ezzel magyarázható az a tény, hogy sik vidék ellenére elég gazdag helynévanyag, összesen 273 név gyűlt össze. Adatközlőimnek: Némédi Antal (75 éves), Tóth Ferenc (65 éves) földműveseknek ezúton mondok köszönetet. A gyűjtőmunkába bevontam a helybeli általános iskola nyelvészeti körének tagjait is. A közlésben használt rövidítések: d = domb, e = erdő, fr = falurész, h = hid, kú = kút, l = legelő, sz = szántó, u = utca, ú = út, vcs = vízlevezető csatorna.

a) A falu belterületének helynevei: 1. *Bakk ucca* (u); 2. *Cigány-telepi tó*; 3. *Cikójék uccája* (u); 4. *Csirke-ház* (baromfitenyésztő telep); 5. *Falu vége* (fr); 6. *Faragó Marcijék uccája* (u); 7. *Fodbalpája* (régi neve *Jegyzökert*); 8. *Főtér* (fr); 9. *Főucca* (u); 10. *Galamb ucca* vagy *Cigány út* (u); 11. *Gróza tér* (1947-ben létesült fr); 12. *Gróza téri vaskút* (kú); 13. *Gyópsor* vagy *Gyópszél* (fr, u); 14. *Horvát Lacijék uccája* (u); 15. *Janójék uccája* (u); 16. *Kantín* (az mtsz étkezdéje); 17. *Kekecsi ci-*

gánytelep (fr); 18. *Kekecsi-tó*; 19. *Kekecsi út* (u); 20. *Kekecsi zsilér ucca* (u); 21. *Kekecs ucca sarki vaskút* vagy *Andó vaskút* (kü, Andó János háza előtt); 22. *Kis Bédájék uccája* (u); 23. *Kisiskola* (az általános iskolához tartozó kisebb épület); 24. *Kiskultúr* vagy *Jegyzőlakás* (a kultúrotthon kisebb épülete, régen ebben lakott a jegyző); 25. *Kisucca* (fr, u); 26. *Kisuccai kisköz* (a Groza teret és a Kis utcát összekötő u); 27. *Kisuccai vaskút* (kü); 28. *Kisucca vége* (fr); 29. *Kohnék böttya* (épület) „A Kohnék böttyanál ál mög a busz”; 30. *Kólhoz* vagy *Kolléktie* (az mtsz székháza); 31. *Kólhoz előtti vaskút* (kü); 32. *Kórház ucca* (u); 33. *László Janijék uccája* (u); 34. *Malom* vagy *Kása malom* (benzínmotoros malom); 35. *Malom ucca* (u); 36. *Májer* vagy *Pépénéria* vagy *Lusztik tanya* (gyümölcsfaiskola); 37. *Márton ucca* vagy *Lolé ucca* vagy *Tatájék uccája* (az utca első házában Márton Imre lakik, vele szemben pedig Lole János, akinek Tata a ragadványneve); 38. *Nagybót* (nagyáruház); 39. *Nagyfalu* (fr, u); 40. *Nagyfalusi cipánytelep* (fr); 41. *Nagyfalusi kisköz* vagy *Zsákucca* (Nagyfalut és az Újtepet összekötő szűk ucca); 42. *Nagyfalusi őrtelep* (beépítetlen terület); 43. *Nagyfalusi vaskút* (kü); 44. *Nagyfalusi zsilér ucca* (u); 45. *Nagyiskola* (az általános iskola főépülete); 46. *Nagykultúr* (a kultúrotthon új épülete) „Mostanába inkább a Nagykultúra tartik a lakodalmakat”; 47. *Nagytó*; 48. *Néptanács* vagy *Kösség háza* (a volt községi néptanács épülete); 49. *Nyóház* (u); 50. *Parittyatér* (síkató) „A Parittyatérön szoktak a gyerekek jáccani mög csúzlizni”; 51. *Raskó Francijék uccája* (u); 52. *Raskójék uccája* (u); 53. *Raskó Matyjék uccája* (u); 54. *Régi-temető*; 55. *Sebőkék uccája* (u); 56. *Söröző* (nyári kert); 57. *Szémété* (gép- és traktorállomás); 58. *Szémétéji vaskút* (kü); 59. *Szélső ucca* vagy *Némedijék uccája* (u); 60. *Temető*; 61. *Temetőkert*; 62. *Temető ucca* (u); 63. *Templom*; 64. *Templom-kert* (a templom udvara); 65. *Templom tér* (fr); 66. *Templom ucca* (u); 67. *Templom uccaji vaskút* (kü); 68. *Templom uccaji zsilér ucca* (u); 69. *Tite ucca* (u); 70. *Tódás* (fr, u); 71. *Tódási kisköz* (Tódást és Kekecsset összekötő utca); 72. *Tódási őrtelep*; 73. *Tódási vaskút* (kü); 74. *Tódás vége* (fr); 75. *Tót Ferkó ucca* vagy *Liba ucca*, régen *Ignác tér* (u) „Ebbe az uccába jobboldalt a falu felől Tót Ferkó lakik. Azé hijják Liba uccának is, mert oda járnak föl a libák a hüvösré”; 76. *Újtelep* vagy *Újszállítás* (később létesült fr); 77. *Újtelepi vaskút* (kü); 78. *Zsilér* (fr, itt laktak a zsellérek); 79. *Zsiléri őrtelep*.

b) **A falu külterületének helynevei:** 80. *Almafásor*; 81. *Almási Iratos* (sz. helyén egy évszázaddal ezelőtt település volt); 82. *Almásút* (az Almafásorral szegélyezett út); 83. *Artézi kút* (kü); 84. *Árvák főgye* (sz) „Ez is a Snajdér birtokhoz tartozott”; 85. *Békási tó*; 86. *Birkaitató* (kü); 87. *Birkási csatorna* (cs); 88. *Bóni-düllő* (sz) „Bóni csak haszonbérös vót a birtokon”; 89. *Bóni-keiserdő* (e); 90. *Bóni-kút* (kü); 91. *Cementkút* (kü); 92. *Cigánka* (sz, vcs); 93. *Cigánygyöp* (sz, régebben l.); 94. *Csikóistálló* (épület); 95. *Csikóistálló gyöp* (l); 96. *Csikóistálló kiscsatorna* (vcs); 97. *Csikóistálló kút* (kü); 98. *Csikós tó*; 99. *Dóggödör*: „Az Akácerdő végén van, csak most belepte a gyöp”; 100. *Első diáfásor*; 101. *Embörök ásta tó*: „Ez a Nagyfalu végén van”; 102. *Egyes kút* (kü); 103. *ÉR* (vcs): „Az ER egy-két méter szélös árok”; 104. *Faluvegi düllő* vagy *Zsidó-föd* (sz); 105. *Friss-tanya* (sz) „Frissnek híjták a tanya tulajdonosát”; 106. *Godó-bejáró* (u); 107. *Godó-föd* (sz, Godó András tulajdona volt); 108. *Godó Janijéknál* (ösvény): „Ez csak tavasztól őszig van mög, mindön öszszel fölzántik”; 109. *Godók úttya* (u); 110. *Grancsárok úttya* (u, a Tötés folytatása); 111. *Gujakút* (kü); 112. *Gujásgyöp* (l); 113. *Gyikinyós* vagy *Jeges* vagy *Csátés düllő* (sz, régen l.): „Öregszülem monta, hogy régön a Gyikinyósön állandójan víz át”; 114. *Gyikinyós fásor*; 115. *Gyikinyós hid* (h); 116. *Gyümölcsös*; 117. *Hajzler-bejáró* (u); 118. *Hajzler-düllő* (sz): „Ott Hajzler Jóskának vót tanyája”; 119. *Halastó*; 120. *Hallai Vendel* (*Borsi*)-bejáró (u); 121. *Hallai Vendel* (*Borsi*)-föd (sz); 122. *Halomi düllő* (sz); 123. *Hármashatár*: „Az ott van, ahun tanakozott a kis-iratosi, a nagyiratosi mög a dombégházai határ”; 124. *Homokos gödör*; 125. *Hosszú düllő* (sz); 126. *Hosszú fásor*; 127. *Iratos ajji düllő* (sz); 128. *Iratos alatti tó*; 129. *Iratosi csatorna* (vcs); 130. *Jakafi* (vcs): „Asziszöm azé hijják úgy, mer Jakafi vötte mög a Szalbak-féle urasági birtokol”; 131. *Juhászgyöp* (l); 132. *Juhászház* (épület); 133. *Jukarami vaskút* (kü); 134. *Kanászkút* (kü); 135. *Kanászkúti tó*; 136. *Kaszárnya* vagy *Pikét* (épület); 137. *Kásák főgye* (sz, Kása János tulajdona volt); 138. *Kásák úttya* (u); 139. *Kekecsi csatorna* (vcs); 140. *Kekecsi gyöp* vagy *Kanászjárás gyöp* (l); 141. *Kekecsi hid* (h); 142. *Kekecsi nyárfásor*; 143. *Kendőráztató tó*; 144. *Kettős-brigádi kerekaskút* (kü); 145. *Kettős-kút* (kü); 146. *Kettős-kúti csatorna* (vcs); 147. *Kettős-kúti düllő* (sz); 148. *Kettős-kúti hid* (h); 149. *Külső-gyöp* (l); 150. *Külső-gyöpi fásor*; 151. *Külső-gyöpi csatorna* (vcs); 152. *Külső-gyöpi tó*;

153. Kílső-gyöpi vaskút (kú); 154. Kisdomb; 155. Kiserdő (e); 156. Kis Ferkó tanyája (sz); 157. Kisiratosi stáció vagy Dorobánci stáció (szivattyútelep); 158. Kisucca-kertajjai dűllő (sz); 159. Kisucca-kertajjai út (ú); 160. Kovács Antalné kőrösztinél vagy Kőrösztdűllő; 161. Kurticsi fasor (fasor Kürtös és Kisiratos között); 162. Kutasi csatorna (vcs, készítésekor mély gödröt, „kutat” kellett ásni, hogy legyen elegendő víz a csatorna mosásához, innen a Kutas elnevezés); 163. Kutasi-híd (h); 164. Kutasi stáció (szivattyútelep); 165. Magdus-dűllő (sz. Juhász Magda telke mellett. A szájhagyomány szerint a sz. helyén régen település volt); 166. Magdus-dűllői fasor; 167. Magyar Béla bejárója (u); 168. Magyar Béla-tanya (sz); 169. Major (az mtsz istállója); 170. Mácsai híd (h); 171. Mácsai út (Mácsára vezető ú); 172. Második díofasor; 173. Miron-dűllő (sz): „Amióta kólhoz van, azóta is úgy mondik, hogy mék a Miron dűllőbe”; 174. Miron higgya (h); 175. Mironi kis-csatorna (vcs); 176. Nagyaróki dűllő vagy Cementkúti dűllő (sz); 177. Nagyaróki út (ú); 178. Nagycsatorna (összefoglaló csatornanév. A Nagycsatorna különböző részeit különbözőképpen nevezik el attól függően, hogy melyik épület, faluresz vagy szántó mellett halad el, lásd: 96., 103., 139., 151., 175., 195., 198., 213. és 236.); 179. Nagycsatorna-híd (h); 180. Nagyfalusi-kertajjai dűllő (sz); 181. Nagyfalu végi kurticsi út (Kürtösre vezető ú); 182. Nagy-gyöp vagy Belső-gyöp (l); 183. Nagyerdő vagy Akácsfaerdő (e); 184. Nagyiratos-ajji halom (d); 185. Nagyiratosi út (ú); 186. Nyárfaerdő (e); 187. Ötven-hektár (sz); 188. Ötven-hektári híd (h); 189. Ötven-hektári fasor; 190. Öblögyi bejáró (ú); 191. Öblögyi-tanya (sz, volt tulajdonosának Miklós Józsefnek Öblögyi volt a ragadványneve); 192. Papi föld (sz); 193. Paradicsomos kút (kú); 194. Pálkafázó gödör; 195. Pipacsos (sz. vcs); 196. Ponyvahát (sz, a szájhagyomány szerint itt dohánykertész település volt); 197. Régitemetői-dűllő (sz); 198. Régitemetői-csatorna (vcs); 199. Röviddűllő (sz); 200. Sávai-csatorna (vcs); 201. Sávai-gyöp (l, régebb a Sávai család tulajdona); 202. Sávai-híd (h); 203. Snajdér-dűllő (sz); 204. Snajdér-halom (d); 205. Sofför-dűllő; 206. Stáció Nagycsatorna (vcs); 207. Stáció-dűllő (sz); 208. Sürgönyi-dűllő (sz, a távirópóznák mentén); 209. Sürgönyi út (ú); 210. Szarics Német Jóska tanyája (sz); 211. Százhektár (sz); 212. Szeméteji gödör vagy Vájokverő gödör; 213. Szeméteji csatorna (vcs); 214. Szeméteji híd (h); 215. Szemetes gödör: „Oda hordik a szemetet a kolhozból mög a házaktól”; 216. Széra (üvegház); 217. Szérai almafasor; 218. Szérai út (ú); 219. Szfát-földi híd (h); 220. Szilerdő (e); 221. Szőlő; 222. Szőlős halom (d); 223. Szvergyijáni dögögödör: „A Szvergyijáni dögögödörből hoztunk csontokat: tehénfejlet, combesontot, álkapcsot mög mindön felit”; 224. Szvergyijáni dűllő (sz); 225. Szvergyijáni fasor; 226. Tanító és kántor dűllő vagy Szfát-föld (sz); 227. Temetővégi gödör; 228. Templom ucai kertajjai út (ú); 229. Téglá dűllő (sz, régen téglát vertek és égettek itt); 230. Téglá dűllői fasor; 231. Tódási fasor; 232. Tódási híd (h); 233. Tót Jankó-fasor (Tóth János ültette); 234. Tótés vagy Kurticsi út (ú); 235. Új törés vagy Gyóptörési dűllő (sz, régen l): „Nagy vót a régi öregök gyöpje, oszt égy részit fölszántották”; 236. Vastag Miháj-csatorna (vcs, közelében Vastag Mihály lakott); 237. Vastag Miháj-híd (h); 238. Vencel higgya (h, közelében Kis Vencel lakik, aki azzal dicsekedett, hogy a hidat ő építette); 239. Zabrányi-dögögödör; 240. Zabrányi-dűllő (összefoglaló határresznév); 241. Zabrányi-gödör (téglát vertek, és égettek itt); 242. Zabrányi-kút (kú).

SALAMON IDA

NYIKÓ MENTI HELYNEVEK

1. Székelyszentmihály

Székelyszentmihály (Mihálleli) Hargita megye délnyugati részén, Szentléleket és Székelykeresztúrt összekötő műút mentén, a Nyikó folyásának középső szakaszán található.

Az egyik legrégebbi Nyikó menti település, az 1332-es pápai tizedjegyzék már említést tesz róla. Hosszú századokon át egyházi központ volt, hozzá tartozott Kisbencéd, Nagybencéd (a kettő egy-itt ma Bencéd), Kobátfalva és Demeterfalva (a kettő együtt ma Kobátfalva).

Területeinek kiterjedését tekintve a kis nagyságrendű falvak közé sorolható. Földjei egy tömbben találhatók a falu körül. A Nyikótól jobbra eső határrészek legnagyobb része szántó és kaszáló, a bal parti részen a szántók, kaszálók, legelők mellett kiterjedt erdőségek húzódnak, melyek fölnyúlnak a Sükei-Rezig, a környék legmagasabb hegyéig.

Földrajzi neveit, melyek eléggé változatos képet mutatnak, 1970 és 1975 között gyűjtöttem többszöri kiszállás alkalmával. Az adatok közlésében (a szerkesztőség eddigi gyakorlatához igazodva) a fonetikai hangárnyalatokat nem jelölöm.

A közleményben előforduló rövidítések: á = árok, e = erdő, f = forrás, gy = gyümölcsös, k = kaszáló, ke = kert, kü = kút, l = legelő, m = malom, p = patak, sz = szántó, u = utca, ú = út.

A falu neve: Szömmiháj; Szömmihájon; Szömmihájról; Szömmihájra; szömmihájt.

A. Falurész-nevek: Nagy út mente (fr), 2. Sözs-domb (fr).

B. Vízrajzi nevek: 3. Férnyikó: Nyikó (p), 4. Malom-árok (á), 5. Köves-patak (á), 6. Simó pataka (p); 7. Nyáras-patak (p); 8. Falbükk árka (p); 9. Kerek-ponk árka, (p), 10. Orotás árka (á), 11. Gődör nyire árka (á), 12. Bé-mező árka (á), 13. Sötét-patak (p), 14. Macska-lík árka (á), 15. Erőgető árka (á), 16. Böröcki pataka (p), 17. Csere árka (á), 18. Egött árka (á), 19. Sárizsa árka (á), 20. Gada pataka (p), 21. Szalom pataka (p), 22. Héjászoj árka: Héjászoj pataka (p), 23. Díjak tövisse árka (á), 24. Hidek-kút (f), 25. Bé-mező kúttya (f), 26. Mocsár kúttya (f), 27. Tiszta-kút (f), 28. Meszes-kút (kü), 29. Hidas csorgaja (f), 30. Szurdok kúttya (f), 31. Böröcki kúttya (f), 32. Szalom kúttya (f).

C. Közlekedést szolgáló alakulatok neve: 33. Nagy út (u, ú), 34. Fősz ucca: Gyarmati ucca (u), 35. Pakot ucca (u), 36. Papok hágaja (ó), 37. Héjászoj úttya (ú), 38. Kőborné úttya (ú), 39. Díjak tövisse úttya (ú), 40. Sós ucca (u), 41. Malom ucca (u), 42. Erdő ucca: Cigányok uccája (u), 43. Nagy Lajné uccája (u), 44. Háromalma úttya (ú), 45. Bé-mező úttya (ú), 46. Gődör nyire úttya (ú), 47. Nyáras úttya (ú), 48. Vágott út (ú), 49. Köves út (ú), 50. Varga ucca (u), 51. Kúsfaludi út (ú), 52. Akasztó-högy úttya (ú), 53. Bába vögye úttya (ú), 54. Szalom higgya (h), 55. Héjászoj pataka higgya (h), 56. Férnyikó higgya: Nyikó higgya (h), 57. Kőtes-patak higgya (h), 58. Varga-palló (pa).

D. Földnevek: 59. Malom-kert (ke), 60. Malom-rét (sz), 61. Tótrépas (sz), 62. Horvát-kert (ke), 63. Templom úja (sz), 64. Iskola-kert (ke), 65. Pap-kert: Templom-kert (ke), 66. Régi-temető (k), 67. Templom hágaja (sz), 68. Gyepű úja, Gyepű úja (sz), 69. Ülemérés (sz), 70. Vargák temetője (k), 71. Kúszó-kert (ke), 72. Faiskola-kert (ke), 73. Temető: Temető-kert (ke), 74. Pala-högy (ke), 75. Fálhágó (sz), 76. Högy-elő (sz), 77. Hóty-kert (ke), 78. Templom föle (sz), 79. Verőfény (sz, k), 80. Díjak tövisse ódala (sz), 81. Díjak tövisse (sz), 82. Díjak tövisse teteje (sz), 83. Páfi-kert (ke), 84. Józsa-kert (ke), 85. Nagy István-kert (ke), 86. Hosszu-kert (ke, sz), 87. Hosszu-kert vége (sz), 88. Kürtös (sz), 89. Héjászoj vögye (sz), 90. Héjászoj ódala (sz), 91. Héjászoj (sz), 92. Kerek-szenafű (k), 93. Kőborné (sz, k), 94. Hármaspallag (sz). „Még az én üdömbé főhatytak három darabocska földet, s pallagé vált.” 95. Nacs-Csere (sz). „Az én gyermekkoromban a csutakok ot még megvótak.” 96. Nacs-Csere-tető (k), 97. Kicsi-Csere (sz), 98. Hargas (sz). „A Páfi-kertön küjel van, a borozdája nem vót igenous.” 99. Kicsi-Rét (k), 100. Nagy-Rét (k), 101. Cifra-kert (ke), 102. Cserépcsűr (k). „Cserébgvár vót ot, most is megvan a csűr s a katlan.” 103. Cserépcsűr föle (k), 104. Aprógy ódala (k), 105. Béka verme (k), 106. Aprógy (sz, k), 107. Hidek-kút (k), 108. Hidek-kút föle (k), 109. Fas-tó, Flas-tó (sz). „Van ety tó a közepibe, me téglát vetöttek ott.” 110. Katlam föle (k). „Az ájába téglát égettek vót.” 111. Hargas (e), 112. Feketeszilva (k), 113. Kobátfall-szélj (sz, k, e), 114. Gődör nyire dombja (k), 117. Gődör nyire teteje (sz), 118. Avas-kert (k), 119. Avas-kert föle (sz), 120. Bé-mező (sz). „Körülötte valamikor kerekön erdő vót.” 121. Bé-mező-kert (sz), 122. Bé-mező-kert föle (k), 123. Mocsár (sz, k). „Az egy vizennyös hej, régebb két tó vót benne.” 124. Mönár erdeje (e), 125. Csöndörné ódala (e), 126. Nagy-ortován, Nagy-ortován (sz), 127. Falbükk (sz, k), 128. Nyáras-patak ódala (l), 129. Orotás úja (e, l), 130. Orotás-kert (l), 131. Orotás (e), 132. Rőze-kert (e, l), 133. Kerek-ponk, Kerek-ponk (sz, k), 134. Simó pataka (e), 135. Kétárok köze (e), 136. Meszes-kút (e), 137. Puszt-Csere (l), 138. Szálván-kert úja (l), 139. Szálván-kert (l), 140. Rakottys-tó (e). „Nyáras alatt van, a víz esszefut ott.” 141. Nyáras úja (e, l), 142. Nyáras-patak (l), 143. Nyáras tisztása (l), 144. Nyáras (e), 145. Pap János vágottya (e), 146. Pap Pétör vágottya (e),

147. *Zsigó vágottya* (e). „Od Zsigó úr (Ugron Zsigmond) levágatot vót egy kétvékást, s asz kopacom maratt.” 148. *Szálás* (e). „Sokáig nem várták le, hát szálás erdő lőd belőlle, nindzs benne apró éty szikra se.” 149. *Ördögös-tó* (k). „Ot vany Nyergős alatt éty kicsi toplica, a vaddisznók oda befek sznek.” 150. *Nyergős ája* (e), 151. *Nyergős ódala* (e), 152. *Nyergős* (e). „Ott a hej éppen úgy nész ki, mind égy nyerög.” 153. *Bonca-ódal* (e), 154. *Bonca-tető* (e), 155. *Nagy-Nyir* (e), 156. *Kicsi-Nyir: Kús-Nyir* (e), 157. *Asó-Hidas* (e). „Ot sok árok vót, s rajtok körösztü hidakat csináltak.” 158. *Hidasz dombja* (k). „A marhák od délótek.” 159. *Hidas* (e), 160. *Fősó-Hidas* (e), 161. *Fiskus-kert* (ke), 162. *Téglás* (sz). „Régebben ott égették a téglát.” 163. *Naty-kert* (ke), 164. *Dök-kert* (k), 165. *Kovácsok kertye* (ke), 166. *Szurdok* (k). „Ott ojan kesköny a két högy, csak akkora a hej, ahol a Nyikó elfér. Vaj két-háromszáz esztendeje ot mönt föl az út.” 167. *Möngéc ája* (sz), 168. *Möngéc ódala* (sz), 169. *Köröszt ája* (e). „Ott a malomfali határszélj, ma is ot van a körösztfa.” 170. *Möngéc* (e), 171. *Möngéc sorka* (sz, k), „Az ojam éty koporsó, úgy mönyön föl a malomfali határig.” 172. *Böröcki* (e), 173. *Böröcki ódala* (l), 174. *Böröcki sorka* (l), 175. *Sárizsa* (e), 176. *Sárizsa ódala* (e), 177. *Sárizsa teteje* (e), 178. *Naty-kert* (l), 179. *Postamester erdeje: Rektor úr erdeje* (e), 180. *Csere* (e), 181. *Égött* (e). „Ot csere vót, rég égött el, ezrökilencszázkilendzbe, éty két évezs gyermek gyújtotta meg.” 182. *Pap tagja* (l). „A pap s a kántor használtak.” 183. *Kovács Lajos bá tagja* (sz), 184. *Somos-ódal* (l), 185. *Dömtör széke* (l), 186. *Vágott út feje* (e), 187. *Regiszálás teteje, Régiszállás teteje* (e). „Valamikor a régi világba ott szálásótak valami katonák. Onnan el lehet látni az ülkeji határig.” 188. *Róka-lík, Rókálík* (e), 189. *Nyúlas ódala* (e), 190. *Nyúlas* (e), 191. *Nyúlas-kert* (l), 192. *Tövis-ódal* (e), 193. *Tövis lapossa* (l), 194. *Erőgető* (e), 195. *Erőgető ódala* (e), 196. *Köves-patak ódala* (e), 197. *Köves-patag dombja* (k), 198. *Köves-patak teteje* (e), 199. *Megye erdeje* (e), 200. *Sötét-patak ódala* (e), 201. *Sötét-patak* (e), 202. *Sötét-patak teteje* (e), 203. *Macska-lík* (e), 204. *Lukács-kert* (ke). „Af fűzes vót, s kitakarították.” 205. *Cerép-kert* (ke). „Ot vót a szeggyár.” 206. *Palota-kert: Csűrös-kert: Kórhász-kert* (ke). „Ot vót az Ugrom-féle uradalom, Amejik most a kórház, ot cséplőcsür vót.” 207. *Údvari-kert* (ke). „Csak az öregök híják így.” 208. *Pusztá* (ke), 208. *Bába vögye* (sz), 209. *Akasztó-högy* (sz), 210. *Akasztó-högy ája* (sz), 211. *Kétvisz-köze* (sz). „Azé Kétvisz köze, me a Malom-árok ot jöt le.” 212. *Nyilak* (sz). „Mikor elatták aszt a földet, nyilagba hasították, s úgy atták el.” 213. *Kopadz-domb* (sz). „Azé híják úgy, me ot nem termöt sømmi.” 214. *Megye-válasz* (sz). „Ez a rész Köcsöttó választotta el a határt.” 215. *Kerengő* (k), 216. *Gada lapossa: Gada mējéke* (k), 217. *Gada tartományja* (sz), 218. *Gada ódala* (sz), 219. *Gada-tető* (sz).

E. **Létesítmények neve:** 220. *Asó-Gát* (g), 221. *Középső-Gát* (g), 222. *Főső-Gát* (g).

2. Kobátfalva

Kobátfalva (Cobátești) Szentmihályal szomszédos település, tőle mintegy három kilométerre fekszik nyugat felé. A Nyikó völgyében fekvő többi településekhez hasonlóan házai a patak két partján helyezkednek el.

A helység két településből alakult, a népesebb, nagyobb Kobátfalvából, és az alig néhány házat számláló Demeterfalvából, mely az előbbtől keletre, Szentmihály irányában feküdt. Habár Kobátfalva közvetlen szomszédja volt, közigazgatásilag mégis Szentmihályhoz tartozott, s földterületei is közös tömbben feküdtek a szentmihályi földekkel. Mivel azonban Demeterfalva már a múlt század közepére egybeépült Kobátfalvával, 1861-ben a két települést egyesítették Kobátdemeterfalva néven. A falu ezen a néven 1898-ig, ettől kezdve ismét Kobátfalva néven szerepel.

Földterületeinek kiterjedése szerint, Szentmihályhoz hasonlóan, a kisebb határu falvak közt tartjuk számon. Határának a Nyikótól balra eső részén tekintélyes nagyságú erdőt találunk, a jobb parti területeken nagyobb részt szántók, kaszálók, legelők húzódnak.

Névanyaga eléggé gazdag, változatos. Több olyan nevet tartalmaz, mely egyként jelöl folyó- vagy állóvizeket, illetőleg földterületeket. Ez itt is, mint a Nyikó mente más falvaiban, általános szokás: a vizek közelében fekvő területek jelölésére igen gyakran átviszik a víz nevét. A kisebb folyóvizeket annak (azoknak) a

területnek (területeknek) a nevével illetik, melyen (melyeken) átfolyik. Előfordul az is, hogy annak a patakknak, mely több határrészt szel át, három-négy neve is van.

A. Falu neve: *Kobátfala; Kobátfalán; Kobátfaláról; Kobátfalára; kobátfali.*

A. Falurész-nevek: 1. *Dömötörfalva* (fr). „Régep külön falu vót, de mosmá csak a Fő ucca fősz részit híják így.” 2. *Két hit köze* (fr). „A két Fő úti hit közti eső útszakasz.”

B. Vizrajzi nevek: 3. *Fehérnyikó; Nyikó* (p), 4. *Malom-árok* (á), 5. *Bodolló pataka; Bodor pataka; Resz pataka; Szilos pataka* (p). „Azé híják úgy, me Bodor Sámuel lakot valamikor mellette. Csak a küsző részit híják Resz patakának.” 6. *Falbükk árka; Falbükk pataka* (p), 7. *Nagy-Nyir árka* (á), 8. *Halgató árka* (á), 9. *Meszes árka* (á), 10. *Gémós árka* (á), 11. *Décka-kert árka* (á), 12. *Deják tövisse árka* (á), 13. *Hosszu árka* (á), 14. *Konyha pataka* (p), 15. *Mocsár-kút* (f), 16. *Gémós kúttya* (f), 17. *Décka-kert kúttya* (f), 18. *Kotormán kúttya* (f), 19. *Gödör kúttya* (f), 20. *Meszes kúttya; Tiszta-kút* (f), 21. *Nagy-Nyir kúttya* (f), 22. *Rez alatti-kút* (f), 23. *Berök kúttya* (kú), 24. *Csorgós-kert kúttya* (f), 25. *Konyha-kert kúttya* (f), 26. *Móric-kút* (f), 27. *Héjaszaj kúttya* (f).

C. Közlekedést szolgáló alakulatok neve: 28. *Fő ucca* (u), 29. *Asó ucca* (u), 30. *Fősó-Malom ucca* (u). „Ot vót egy vizimalom.” 31. *Izsák ucca; Deják tövisi út* (u), 32. *Malom ucca* (u), 33. *Hosszu ucca; Lökerti út* (u), 34. *Szász ucca* (u), 35. *Gát-szögi út* (u), 36. *Szoross ucca* (u), 37. *Templom ucca* (u), 38. *Asó-Malom ucca* (u), 39. *Erdő ucca* (u), 40. *Kovács ucca* (u), 41. *Bán ucca* (u), 42. *Temető ucca* (u), 43. *Cinigető úttya* (ú), 44. *Bérc úttya* (ú), 45. *Orotás úttya* (ú), 49. *Meszes úttya* (ú), 50. *Bonca úttya* (ú), 51. *Deják tövisse úttya* (ú), 52. *Zavaros (<Avaros) úttya* (ú), 53. *Sóhordó út* (ú), 54. *Körakás úttya* (ú), 55. *Tarcsafali út* (ú), 56. *Héjaszaj úttya* (ú), 57. *Fórasztó úttya* (ú), 58. *Naty-híd* (h), 59. *Loki palló* (pa), 60. *Konyha pataka palaja* (p).

D. Földnevek: 61. *Incefi-kert* (ke), 62. *Rét* (sz, k), 63. *Kicsi-Rét* (sz, k), 64. *Koncné gödre* (sz), 65. *Csiki-Rét* (ke), 66. *Ferenci-Rét* (k), 67. *Jánosi-tag* (sz, k), 68. *Szoross út* (ke). „Ot szoross a hej, azé híják így.” 69. *Horhó* (k), 70. *Kökosi* (k), 71. *Kökosi föle* (k), 72. *Csozó* (sz), 73. *Csozó teteje* (sz), 74. *Gyertyános* (l), 75. *Gyepjü-szög* (sz), 76. *Falu-kert ája* (sz), 77. *Falu-kert; Falu kertye* (sz), 78. *Falu-kert föle* (sz), 79. *Mező-köze; Sár-mező* (sz, k), 80. *Máté* (sz), 81. *Máté tanóroka* (sz), 82. *Csere-legelő* (l), 83. *Béső-Csere* (e), 84. *Csere ája* (e), 85. *Csere; Csere-erdő* (e), 86. *Küsző-Csere* (e), 87. *Falu erdeje* (e), 88. *Cinigető* (e). „Cinigetőről s a többi erdőrészőkről eszt éneköték az öregök, eszt az éneköt: Kobátfali Resz-tető, / Gyázba van Cinigető. / Nagy-ártánnya / Bédöt Lőrinc ódalába. / Ja-ja-ja-ja-jaj!” 89. *Bükk* (e), 90. *Kadácsi-ódal* (sz, e, k), 91. *Szép út teteje* (e), 92. *Nörinc ódala; Lőrinc ódala* (e), 93. *Nagy-Nyir* (e), 94. *Köves út teteje* (e), 95. *Keresztúri-vágott* (e), 96. *Egetés* (e), 97. *Egetés möge* (e), 98. *Nagy ártánnya (<Nagy ortványja)* (e), 99. *Falbükk kertye* (sz), 100. *Déllő* (e), 101. *Falbükk* (e), 102. *Antafi* (l), 103. *Halgató; Papok erdeje* (e), 104. *Köris-kerék kúttya* (e), 105. *Kétárok köze* (e), 160. *Rez ája* (e). „Csak Rez ája tartozik hozzánk, Resz-tető má a sükeji határba esik.” 107. *Malom-kert* (ke), 108. *Bornyu-kert* (sz), 109. *Bodor-kert* (ke), 110. *Páfl-kert; Páfl-kert* (ke), 111. *Kicsi-domb* (e), 112. *Asó-Kendörös-kert* (ke), 113. *Temető* (ke), 114. *Gát-szög; Gác-cög* (k), 115. *Temető ája* (sz), 116. *Fojom-kert* (ke), 117. *Kápóna tere* (sz). „Ott a törökök építették vót templomot. En is hoztam onnat egy naty követ, mikor a házamat építetttem. Ojan irás vót rajta, hogy a kőműves mestörrel együt se tuttuk elolvasni.” 118. *Kápóna ódala* (e), 119. *Kapu hája* (ke, sz), 120. *Hájog* (sz), 121. *Háromkörtöve* (e, l), „Egy Boros nevezetű emböré vót, akinek a fija sohase rákta meg az ételt. Mikor od dógosztak, az anyna három körtövét is vit ki neki, de nem rákta meg ököt, s az egyiktől megnyuvait.” 122. *Szilos teteje* (sz), 123. *Szilos* (k), 124. *Szilos ódala* (sz, k), 125. *Fősó-Szilos; Kerek-Szilos* (l), 126. *Fősó-Szilos-kert; Fössó-Szilos-kert* (sz), 127. *Szilos feje* (e, k), 128. *Köves-ódal* (sz), 129. *Gyepjü ája* (sz), 130. *Kicsi-Rét* (sz), 131. *Tanórok* (k), 132. *Tanórok föle* (k), 133. *Hosszu-kert* (k), 134. *Gémós* (k), 135. *Gémós föle* (sz), 136. *Orotás* (sz), 137. *Kövecs; Kicsi-Egör* (k), 138. *Lok* (sz), 139. *Fas-tó (<Fuas-tó)* (sz), 140. *Katlan* (sz). „It cserepet égettek vót.” 141. *Katlan föle* (sz). „Téglát égettek alatta.” 142. *Décka-kert* (e), 143. *Décka-kert ódala* (e), 144. *Décka-kert föle* (k), 145. *Kétárok köze* (sz, k), 146. *Kotormán* (l), 147. *Gödör-elő* (sz, k), 148. *Gödör* (sz, k), 149. *Kicsi-erdő* (e), 150. *Rakottyas* (e), 151. *Mocsár* (e), 152. *Mocsár-kút* (e), 153. *Ravasz-lék* (e), 154. *Tekerőzs-Bükk* (e), 155. *Sorkolat* (e), 156. *Új-tilalmos* (e), 157. *Megye vágottya* (e), 158. *Tamási* (e), 159. *Meszes* (e), 160. *Meszes-ódal* (e), 161. *Csöndörné ódala* (e), 162. *Nyáros* (e), 163. *Ördögös-tó* (e). „Ott éty tőszörűseg van.” 164. *Bonca ódala* (e),

165. *Bonca* (e), 166. *Bonca-tető* (e), 167. *Mesény* (sz), 168. *Berök* (k), 169. *Gálfi-kert: Pista-kert* (ke), 170. *Fősz-Kendörös-kert* (sz), 171. *Asó-Egőr* (sz), 172. *Fősz-Egőr* (sz), 173. *Ülemérös* (sz), 174. *Kozma-kert* (ke), 175. *Malom loka* (k), 176. *Verőfény* (sz), 177. *Fősz-Temető, Fősz-Temető* (ke), 178. *Iskola-kert* (ke), 182. *Vári-kert* (ke), 183. *Rabanyi-kert* (ke), 184. *Pap-kert* (ke), 185. *Komlós* (ke). „Ojan a fekvése, hogy állandóan komlóval teli volt fojva.” 186. *Asó-kert* (ke), 187. *Dobaji-kert* (ke), 188. *Fodbal-tér* (k), 189. *Deják tövisse* (k), 190. *Küs-högy* (sz), 191. *Hosszu* (sz), 192. *Ódal* (sz), 193. *Rabanyi-tag* (sz), 194. *Szék verme* (gy), 195. *Sóhordó út* (e, k), 196. *Sóhordó teteje* (k), 197. *Zavaros (< Avaros) teteje* (sz), 198. *Kórákás* (sz). „Asz monygyák az öregök, hogy régebb áldozócsütörtökön it tartották a csöngettyűvásárt.” 199. *Kórákás teteje* (sz, k). „Ot vannak ojan kórákások.” 200. *Agyimagyaró* (1862: Az Árva magyaro alatt /Szabó T. Attila: EHA/) (sz), 201. *Ferenci-tag* (k), 202. *Akasztó-domb: Akasztó-högy* (sz, k), 203. *Vögy: Kéthöty köze* (k), 204. *Kőház-kert* (ke). „Ot régebben a falunak házaji vótak. Ot vót először a kösség.” 205. *Törökbúzás-kert* (sz), 206. *Bartis-Rét* (sz), 207. *Csorgóskert* (ke), 208. *Dög-kert* (k), 209. *Bakó-kert* (k), 210. *Bakó-kert föle* (sz), 211. *Berök őja* (k), 211. *Bodor-tag* (k), 212. *Konyha-kert* (sz), 213. *Kicsi-határ* (sz), 214. *Pat-kert* (ke), 215. *Pad* (sz), 216. *Kadács föle: Bánok föle* (k), 217. *Páliné tagja* (sz), 218. *Harpas* (sz), 219. *Szöllő őja* (sz), 220. *Högy-elő* (k), 221. *Fórasztó* (sz), 222. *Fórasztó teteje* (sz, k), 223. *Porongyos-kert* (k), 224. *Móric-kert* (sz), 225. *Csörgősdomb* (ke), 226. *Csömöte-kert* (k), 227. *Aranyos-mart* (sz), 228. *Tarcsafalvi-tag* (sz), 229. *Szülemeggye* (sz), 230. *Fenyves* (ü), 231. *Héjaszaj* (k), 232. *Héjaszaj teteje* (k), 233. *Héjaszaj bércé* (K).

E. **Létesítmények neve:** 234. *Gálfi malma* (m), 235. *Páfi Dénös malma* (m), 236. *Páfi Ferenc malma* (m).

TIBÁD LEVENTE

S Z E M L E

FARAGÓ JÓZSEF, *Balladák földjén*

Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1977. 587 l.

Az impozáns terjedelmű könyvet forgatva, majd szorgalmasan végigolvasva, egyre inkább úgy érezzük, mintha ezek a cikkek és tanulmányok nem is manapság — e felgyorsult ritmusú korban — íródtak volna. Faragó nem siet, szóval és szöveg-gei cseppet se fukarkodik. Neki mindenre van ideje, tere. Csodálnivaló biztonsággal és epikus nyugalommal „mesél” balladákról, balladák életéről, hajdani s mai balladagyűjtőkről, mindenhol ráérősen elidőzve, mindent aprólékosan körüljárva, s mindenüvé újra és újra visszatérve. Úgy tűnik, magával ezzel a kötettel — negyedfél évtized során írogatott s jobbára szaklapokban és más folyóiratokban publikált közleményeinek egybegyűjtésével — sem igen sietett, miként ajánló soraiban olvashatni: a kiadó „évek óta tartó barátságos zaklatásaira” vállalta végre is, hogy a felezerből néhány tucatnyit kötetbe rendezzen. (Ebben is igazodva hajdanvolt Kriza János emlékéhez, akinek meg éppenséggel Gyulai Pál úr „szíves és barátságos zaklatásai” szükségeltettek, hogy nevezetes könyvének szerkesztését még idejében befejezze.)

Honnan ez az irigylésre méltó epikus nyugalom, biztonság és ráérőség? Egyáltalán: mi az aranyalapja, reális hozománya ennek a sok tekintetben példás munkáságnak, s hol érzünk benne zavaró momentumokat, amelyekről — egy összegező gyűjtemény okán — nemcsak helyénvaló, de kötelesség is szólni?

Faragó József, mint könyvének egyik írásában megvallja, még annak idején középiskolás korában, Kónsza tanár úr oldalán szorgoskodva, kötelezte el magát a néphagyományok kutatására. Utóbb erre készült az egyetemen, ennek volt pár évig egyetemi előadója, s ebből szerzett tudományos minősítést is. Azóta nálunk ő a folklorista. Nem csupán úgy, mint a szakma kutatóintézeti alapembere, aki ilyen tárgyú cikkeivel, dolgozataival és szerkesztményeivel állandóan és szorgalmasan jelen van a szakkutatásban és a művelődési életben (s személyesen is ott találni mindenütt, hol a néphagyomány ügye szóba kerül), hanem úgy is, mint ki tartja is magát e státushoz, nem engedélyezve magának — akárcsak időleges — átruccanást sem egyéb területekre. Legfeljebb a folklorral szorosan érintkező régiókban, jobbára a határmezsgyéken, illetve az etnográfia néhány területén időz szívesen el. Gondolok a népviselet és a népszokások körébe vágó mintaszerű dolgozataira, ezekben gondosan kimunkált módszereire, amelyek mellesleg népköltészeti vizsgálódásaiban is felismerszenek, jó és kevésbé jó következményeikkel együtt. Magán a népköltészetben belül, mint azt legjobb szövegkiadványai bizonyítják, s az ide sorolt írások évszámai is jelzik (3 az ötvenes, 13 a hatvanas, a többi 21 a hetvenes évek termése), szerzőnk hovatovább a népballadát tekinti legfőbb kutatási területének.

Faragó esetében jellegzetesen anyagfeltáró kutatóval van dolgunk, olyannal, aki minden lehetséges témához, kivált ha balladáról van szó, bármikor elő tudja szedni saját a d a l é k a i t: elfekvő kéziratokból és publikációkból felszínre hozott vagy újabban lejegyzett szövegeket, a kutatás historikumára vonatkozó adatokat, a ballada életkörülményeit érintő hasznos információkat. Mindent kezében tart, amit elődei és kortársai gyűjtöttek s gyűjtöttek, mindent ismer és gondosan nyilvántart, fontosat és kevésbé fontosat, amit kicsik és nagyok, hajdaniak és jelenvalók mifelelnek a népballadáról mondtak, vagy akárcsak mondani véltek. E párját ritkító dokumentáltságnak roppant egyszerű a titka. Évtizedek kitérő, céltudatos munkája: könyvtárakban, levéltárakban, népköltészeti archívumokban, mindenekelőtt a kolozsváriiban, amelynek megalapozásában és gyarapításában a szerzőnek oroszlan-része volt és van. És természetesen évtizedek céltudatos terepmunkája, jelesen Faragónak az a valóban gyümölcsöző módszere, miszerint — a régi gyűjtések jelzései nyomán elindulva — rendre bejárja a kérdéses falvakat, s igyekszik fellelni a

ballada mai változatait, töredékeit vagy akárcsak emlékét, illetve számbavenni a szóbeli hagyományok mai állapotát. Ahová ő maga nem juthat el, oda meg másokat küld, lévén egyik elsődendő gondja, hogy személyes példával, buzdító szóval és módszertani eligazítással minél több gyűjtőt állítson munkába, főleg tanügyieket és diákjaikat. Az így betakarított termést ismétcsak leltárba veszi, archívumba helyezi, jobbik esetben meg kötetbe szerkeszti és publikálja (l. a szentgyörgyi diákok gyűjteményének itt is olvasható bevezetőjét).

Nem kétséges, hogy ilyen tájékozottság megszerzése és ilyen dokumentáció megteremtése már önmagában is jelentős teljesítmény, hisz végre is igen nagy dologról, még itt-ott fellelhető, de már elfogyóban levő hagyományaink mentéséről, értő tanulmányozásáról és közműveltségünkbe történő visszakapcsolásáról van szó. Hitem szerint, a tanulmányíró Faragó kényelmes biztonságának, miről előljáróban szóltam, ebben a példás dokumentációban, fölüeny tényismeretben van a titka — illetve kutatási témáinak — legalábbis azok többségének — megválasztásában. A szerző nem az elméleti vizsgálódások és nagyigényű összegezők embere, bár vannak ilyen természetű dolgozatai is, kutatói figyelme elsősorban a részproblémákra, a jól elkülöníthető és körüljárható kisebb témákra irányul. Ezek számát és körét szinte tetszés szerint növelve és bővítve, Faragó nem annyira mélységi dimenziókban, mint inkább a mező szélességében igyekszik előrevinni a balladakutatás ügyét: némelykor egyszerűen reprodukálva, saját adalékaival jórészt csak megerősítve a korábbi eredményeket, máskor meg számottevően árnyalva, esetleg helyesbítve az értelmezést, vagy pedig új összefüggések felderítésére vállalkozva. Ez a széles területen végzett feltáró és értelmező munka a legfőbb hozománya, a valódi értéke ennek a kötetnek. Foglalkozzék a szerző akár kutatástörténettel (*Balladagyűjtők nyomában*), egyes balladatípusokkal és -motívumokkal (*Balladáról balladára*), a műfaj sajátos életkörülményeivel (*Népballadák élete*), vagy akár izgalmas kapcsolattörténeti jelenségekkel (*Népballadák találkozása*) — ezek volnának a kötet témakörei —, dolgozataiban majd mindig találni valami újat, amiért szakmabelinek és egyszerű érdeklődőnek egyaránt érdemes azokat kézbevenni. Mindenekelőtt a kapcsolattörténeti írások néhányát, valamint a harmadik fejezet írásait dicsérném, amelyekben a szerző valóban jelentős, újszerű problémaérzékenységről tanúskodó, módszertanilag is úttörő jellegű munkát végzett.

Persze, ezekben a fejezetekben is találni, ha ritkábban is, mint az előző két-tében, meglehetősen sablonos felépítésű, egyazon kulcsra nyíló dolgozatokat, amelyek túlnyomórészt a korábbi lejegyzések és értelmezések (szövegszerinti) reprodukálásában, újrafelmondásában és néhány új adalékkal való megtoldásában merülnek ki. Általában az a leginkább zavaró e munkák olvasója számára, hogy ami fontos információ és figyelmet érdemlő megállapítás, értelmezés található bennük, ahhoz igen sok felesleges körítés — redundáns szövegrészek özöne — járul. Nem is beszélve a folytonos önismétlésekről és lépten-nyomon tapasztalható átfedésekről, ugyanannak a témának vagy témárészletnek máshelyütt, másféle öltötetésben történő előadásáról, ami arról tanúskodik, hogy a szerző aligha vette komolyan ajánlásában tett ígéretét, miszerint „összevonásokkal és kihagyásokkal” az efféle átfedéseket igyekszik „a lehető minimálisra csökkenteni”. Például van neki néhány apró adaléka: némi információk a *Szilágyi és Hagymási* ballada gyűjtőiről, egy verssora, ami annak idején kimaradt a publikált szövegből, és Gyulainak egy közlése arról, hogy diákként maga is papírra vetette Szentegyhászfalván a ballada egy változatát (ami azonban időközben elkallódott), s erről persze említést tett Krizának. Puritánabb és kevesebb beszédű kutató kezében ezekből legfeljebb két-három lapnyi közlemény születik, e kötet szerzője azonban: egyszer feldolgozza az anyagot kutatástörténeti közleményként (*Gyulai Pál, a balladagyűjtő diák*), másodjára pedig a ballada sorsát, historikumát nyomozó dolgozatként (*Két adat Szilágyi és Hagymási balladájáról*), aztán elmondja a dolog érdemi részét egy másik dolgozatában is (*Krizs székely balladagyűjtése*), és végül egy negyedik írásában szerényen megveregeti tulajdon vállát az előbbi teljesítményekért (*Újvidéki beszélgetés az összehasonlító balladakutatásról*).

Efféle példákat bőven sorolhatnánk fel az egész kötetből, legtöbbit a kutatástörténeti cikkek és dolgozatok anyagából. Senki se vitatja az ilyen természetű vizsgálódások fontosságát, az elődök munkássága számbavételének, az ebből adódó módszertani tanulságok megfogalmazásának szükségességét, de aligha volt különösebb értelme annak, hogy a szerző, miután egy meglehetősen nagy terjedelmű tanulmányban Kriza népköltészeti munkásságát úgyszólván kimerítően feldolgozta

(gondolok a két kiadásban is megjelent Kriza-tanulmányokra), most abból kiszakítsa a népballadákra vonatkozó részeket, s némi kiegészítéssel és feltöltéssel új közleményre kerekítse ki. Az ide sorolt szövegekben nemcsak a bőbeszédűség és körülményeskedés hat zavaróan, hanem egyféle kultikus, jórészt évfordulói megemlékezésekre formázó szövegezés, aholis folyton pirosbetűs ünnepről, példaadásról, üttörésről, felfedezésről, nagyfokú tudatosságról olvasunk, olyan minősítésekről, amelyek közül — elemző igényű számbavétel rendjén — nem egy megállapítás túlzónak bizonyulna (például az egyébként igen derék Petrás Ince esetében). És ha már itt tartunk, hadd említssem meg, hogy e méltató hozzáállásban nem éppen következetes a szerző, már ami az arányokat illeti. Különös, hogy az a Faragó, aki hosszán értekezik a múlt századi előd esetéről a lejegyzett, majd elveszített balladával, s szintűgy a kihullatott verssor históriájáról, vagy mai középiskolások igen dicséretes igyekezetéről, ugyanakkor emezeknél sokkal jelentősebb dolgokról, teszem azt: a *Balladák könyvéről* és annak gyűjtőjéről, érdemben alig és akkor is elég különösen nyilatkozik. Nem azt kérem számon, hogy miért nem irt róla elemző, a módszertani aspektusokat szakszerűen megvilágító dolgozatot (erre senki sem kötelezheti őt), anyagának felhasználása miatt sem tehetek szót (fel is használja, s pontosan hivatkozik is rá), azt azonban mégiscsak különösnek tartom, hogy miközben a kiváló gyűjtő teljesítményéről egy-két helyen nagyraértékeliően szól („... kötetének balladái” említi, „amelyeket Kallós negyedszázadon át valóságos szerzetesi aszkézissal [fizikaival és szellemivel] hozott felszínre a falvak és a lelkek mélyéről”), mindjárt utána — vagy előtte — kételyeket ébresztő, már-már elmarasztaló észrevételeket tesz. Például épp az előbbi szövegrészt követő passzusban: nyugalmából egyszerre kimozdulva, nála szokatlan hévvel kezd hadakozni az „Elő hazai magyar népballadák” alcím s az erre reagáló dilettáns recenzensek ellen, köztudatunk félrevezetésének s a gyűjtőmunka iránt való érdeklődés elaltatásának veszélyét emlegetve. S teszi ezt a kibédi folklorisztológiai felmérések tanulságai okán, teljesen megelégedve arról, hogy a kötet gondozója és kiadáshoz segítője — Szabó T. Attila — az elő szót itt tágabb értelemben használja, s hogy azok a bizonyos balladaszociológiai vizsgálódások más vidéken — például Moldvában, Kallós gyűjtéseinek klasszikus földjén — esetleg egészen vagy sokban más eredményt mutatnának, s elvégre arról, hogy a szóban forgó gyűjtemény megjelenése és annyira kárhóztatott visszhangja dehogyan altagta el a gyűjtés gondját, sőt ellenkezőleg: új lendületet és távlatot adott a munkának. És vajon mi szükség van az ilyen textusra: „Noha Kallós soha még csak nem is utalt az idézett balladák rögtönzött jellegére, a szakember anélkül is ráismert létrejöttük módjára” — holott igen jól tudja, hogy Kallós nem is lépett fel az értelmezés, az elemzés igényével, s hogy Kallós sajátlagosan abban szakember, ahogyan a legrejtettebb hagyománykincset is fel tudja hozni „a falvak és a lelkek mélyéről”.

Faragó viszont a balladák értelmező-elemző vizsgálatának szakembere — lehetne, ha nem feledné el, hogy a népballada végre is esztétikai produktum, s e minőségében gyökeresen különbözik például a népszokásoktól és népi viseletdaraboktól, amelyek szakszerű leírásáért már előbb is dicsértük őt. Minden vizsgálódás, ami ebben a könyvben olvasható, voltaképpen csak elmunkálat, csupán a feltételek megteremtése ahhoz, hogy sört lehessen keríteni a valóban lényegi feladatokra. Ezek elől azonban a szerző következetesen kitér. Írásaiban inkább csak deklarálja egyik-másik darabról, hogy az népballadaköltészetünknek gyöngyszeme, s hogy méltán keltette külföldön is jóhíret a magyar folklórnak, és hogy egyetlen antológiából sem maradhat ki. Am minél sűrűbben hangzanak fel az efféle szövegek egy 578 lapos, elejétől végig a népballadával foglalkozó kötetben, annál ürebben csengenek, ha nem történik kísérlet a gyöngyszem átvilágítására, a ballada-szöveg belső megközelítésére, esztétikai szempontú elemzésére. Ezzel szemben Faragó, még ott is, ahol esztétikai vonatkozásokat érint, többnyire kívülről közeledik a szövegehez. Rendszerint egy-egy kiragadott motívum, nyelvi fordulat, szerkezeti vonatkozás minősítésére, vagy egyik-másik változat ilyen igényű kiemelésére, a gyarlóbbal való szembeállítására vállalkozik. Gyakran azonban még az ilyen különbségtéves is elmarad, vagy maga a minősítés bizonyul vitathatónak. Még olyan jelenség esetében is, mint a csángó balladarögtönzés, amelyet ő ismert fel és irt le az ötvenes években, furcsa értetlenséggel siklik át Vargyas Lajos általa idézett, de a kérdéses jelenséget egy lényeges ponton tőle eltérően értelmező szövegén. Vargyas szerint a rögtönzés sajátos, a tömör balladától eltérő költői minőséget hoz létre, ám olykor esztétikai redukciót eredményez („... a költészet is elvesz változtatásai nyomán”). Mindezek után — és Vargyással egyetértően — Faragó így összegez:

„A rögtönzés természetesen maga is egyike a csángó népköltészetben megőrzött régi-
ségeknek és szépségeknek.“ Tehát mégcsak nem is előadói módszer, amely egyrészt
sajátos költői minőséget, másrészt meg esztétikai redukciót eredményezhet, mint
Vargyasnál olvashatni, hanem éppenséggel maga a megtestesült esztétikum. Megle-
pőnek tartom továbbá, hogy a konfliktus problémáját, amely valóban alaptényezője
lehetne a klasszikus balladák elemzésének, a szerző éppen az esztétikailag legszá-
nyabb, ilyen vonatkozásban nem sokat ígérő helyi esetmegénekléseken vizsgálja, a
tenyleges eredményeket tekintve: cseppet sem kifizető apparátussal és erőbedo-
bással. Ellenben az annyiszor emlegetett gyöngyszemek esetében: jobbra megelőg-
szik a gyűjtés-, a kiadás-, a kutatástörténet, az elterjedés, a variálódás nyomozgató-
sával, a változatok és motívumok hasonlításával — és saját eredményeinek, ki-
tartó járás-kezelésének gyakori felemlegetésével. Faragó akkor van igazán elemében,
amikor elbeszélhet, így hát témában is legszívesebben az elbeszélhető, a történéssé
oldható momentumokat ragadja meg. Márpedig ez aligha jelenti a lényeg megraga-
dását, s a legkevésbé sem pótolhatja a „komor szépségű“ klasszikus népballadák
értő elemzését.

ANTAL ÁRPÁD

KICSI ANTAL, Tompa László

Monográfia. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978, 312 l.

Vita Zsigmond Aprily-pályaképe után elkészült a helikoni költő-triász egy
másik tagjának, Tompa Lászlónak a monográfiája. Szerzője, Kicsi Antal, nem ismer-
etlen munkása a romániai magyar irodalomtörténetírásnak. Kováts József életét és
munkásságát bemutató könyve (1969) egyike volt a legelső monografikus tanulmá-
nyainknak, a Brassói Lapokban közzé tett portrészorozatnál is, csakúgy, mint írói
levelezés- és adatközlései avatott filológusra vallanak.

A Tompa Lászlóról rajzolt pályaképet és a benne foglalt verselemzéseket is
mindenekelőtt a filológiai pontosság, a legapróbb részletekre kiterjedő figyelem
és regisztráló készség jellemzi. A költő életútját nyomon követve Kicsi Antal úgy-
szólván minden az egyes szakaszokra — gyermekévek, ifjúkor, költői indulás stb.
— vonatkozó adatot felkutat és a maga helyére illesztve felhasznál, beépít a pályá-
képhez. Gazdagon merít Tompa megjelent, *A Küküllő mellett* című vallomásából, kéz-
írási feljegyzéseiből, a hagyatékból feltárt levelezés-anyagból, iskolai értesítőkből,
a költő ifjúkori szerelmének szóbeli közléseiből, a Betfalván élő idős nemzedék
emlékezéseiből. Ennek az adatszerűségnek és adat-hűségnek fontosságát és értékét
nem lehet eléggé hangsúlyozni. A romániai magyar irodalomtörténetírásunk több-
nyire esszerű és kevésbé adatfeltáró. Joggal mondotta Dávid Gyula a legutóbbi
iskolai tankönyv vitáján, hogy fel kell nevelnünk egy olyan irodalomtörténész nem-
zedéket, amely mindenekelőtt adatokra támaszkodik, tudja, hol kell keresni ezeket
az adatokat, rájuk tud találni és fel is tudja használni azokat. Kicsi Antal monográ-
fiáját ilyen igazi kutatószellem hatja át.

A rengeteg adat azonban nem marad puszta adathalmaz. Az egy-egy találon
megválasztott versrészlet-motívóval indított négy nagyfejezet (*Két évtizedes készülő-
dés; Erdélyi magaslaton; A béke harcosainak seregében; Mester?*) és azok alfejezetei
plasztikusan kidomborítják a költő életútjának meghatározó mozzanatait és költői
fejlődése egyes szakaszainak főbb jellemzőit. A viszonylag későn induló, „elmaradt
lovast” Tompa László pályáját — miként bevezetőjében a monográfus megállapítja
— maga a történelem tagolja három jól elkülöníthető periódusra (a kilencszáz-
as évek elejei zengéktől — 1919-ig; 1919—44; és a felszabadulás utáni szakasz). Ezt a
horizontális tagolást egészíti ki egy vertikális irányú, mely a költői kibontakozás tu-
lajdonképpeni fokmérője, és amelyet Kicsi Antal a „vidékiesség — erdélyiség —
európaiság” elmélyülő köreivel jelöl.

Részletes verselemzések bontják ki az „egyhúrú” költő mégis változó, a köztu-
dottnál szélesebb skálán mozgó regiszterét. E verselemzések legtöbbje lényegre mu-
tató, Kicsi Antal finom kézzel tárja fel az esztétikai információ létrejöttének eszkö-
zeit. Így például a *Jönnek, Emlék, Magányos fenyő* című versek komplex elemzése

önmagukban is külön értéket képviselnek, irodalomtudományunk ilyen jellegű teljesítményeinek legjobbjai közé tartoznak. Olykor azonban — pl. a *Ne félj* első versszakának elemzésében — a túl sok és nem mindig releváns részlet-megfigyelés végül is alig hozza közelebb a verset az olvasóhoz. Az általában szigorúan szakzerű, tudományos módszer e ritkán előforduló torzulásaikor úgy érezzük, a verseknek szababban szárnyaló, *idem per idem* — megközelítése e helyeken célravezetőbb lehetett volna.

Az egyes elemzések eredményeit összesítve Kicsi Antal híven vázolja fel Tompa László mélyzengésű, férfias lírájának általános érvényű sajátosságait. A költő arcvonásainak kirajzolásában elsősorban saját erőire támaszkodik, a maga vízióját vetíti elének. Ez azonban nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a korábbi tanulmányokból, így mindenekelőtt a Kacsó Sándoréból, ne merítsen. Ha azonban a curriculum vitae-re vonatkozó adatok gyűjtésében Kicsi Antal teljességre törekedett, a költői műre vonatkozó információk esetében már egy-két kihagyást kell jeleznünk. Nagy kár például, hogy nem került a szerző kezébe Iliá Mihálynak *Egy Nyugatkortárs Erdélyben* című elmélyült Tompa-tanulmánya (*Acta historiae litterarum hungaricum*, Tomus XII. Szeged, 1972). De hazai szerző tollából is akad egy-két olyan figyelmen kívül hagyott (a könyvszetet *Tanulmányok, cikkek Tompa Lászlóról, utalások alkotásaira* című, ugyan szelektív, de újságcikkekre is kiterjedő fejezetéből is kimaradt!) tanulmány, melyek kiaknázásával, megállapításaik továbbgondolásával csak gazdagodhatott volna a portré.

E nagyon csekély számú kihagyástól, valóban csak a szabályt erősítő kivételtől eltekintve, Kicsi Antal munkáját minden vonatkozásban éppen a teljességre való törekvése avatja igazi — a műfaj követelményeinek eleget tevő — monográfiává. Képet nyújt nemcsak Tompa költészetéről, hanem szépprózai írásairól, publicisztikai és műfordítói tevékenységéről, s ez utóbbiakban is, például Goethe *Vándor éji dala* fordításának a többi magyar átültetésekkel való összevetése rendjén, Tompa egyéniségének állandóit tapintja ki. De ezt szolgálják a Tompa-portrén túlmutató, a munka keresztmetszetét kiszélesítő komparatistikus észrevételek is. Így az Áprily-párhuzam e helytálló megállapítása: „Tompa László sem nyelvi, sem versformában nem volt újító. Még annyira műves költő sem, mint nagy kortársa és megértő barátja: Áprily Lajos. A nép és a népek sorsával való -emberül viaskodásban- azonban mégis az övé az elsőbbség. Súlyos szavú, az ember sorsáért aggódó, hitet hirdető nagy versei a legerősebb kiállások a két világháború közötti romániai magyar líra polgári oldalán.”

Külön értéke a monográfiának a gondosan összeállított gazdag könyvszet.

SÓNI PÁL

SÓNI PÁL, Nagy István

Monográfia. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1977. 261 l.

Amikor A Hét 1978-as Évkönyvében a romániai magyar írók repertóriumát összeállítottam, nehéz volt engednem a filológiai szigorúságnak, s az adatgyűjtés zárásának időpontja előtt néhány nappal elhunyt Nagy Istvánt kihagynom a mutatóból. Ám a megadott időbeli és szelektációs szempontok fegyelmet parancsoltak, noha tudva tudtam, hogy Nagy István neve nélkül inog az az építmény, s meg nem érthető az a cezúrákkal metszett, de ellentmondásokkal is előrehaladó folyamat, amelyet a romániai magyar irodalom fejlődéstörténetének nevezünk. Nagy István életműve korszakot nyitott és — bizonyos értelemben — korszakot zár ebben a folyamatban. Úgy érzem, mielőtt Sóni Pál monográfiájához néhány margójegyzetet fűznék, meg kell emlékezni arról is, hogy e monográfia „hőse” két évtizeden át volt jelen tudományos folyóirat lelkiismeretes irányítója, valóban felelős szerkesztője.

Aki Nagy István életének és művének monografikus feldolgozására vállalkozik, többféle feladatnak kell eleget tennie, még akkor is, ha ezek a feladatok egymással összefüggenek, egymásból következnek. Az adott keretek nem engedik meg, hogy mindeniküket részletesen kibontsam, s hogy azokról az elvárásokról is behatóbban

szóljak, amelyeket a szerzővel szemben e „munkák” teljesítése során támasztanunk kell. Megpróbálom hát jelzesszerűen felvillantani őket.

Sóni Pál előtt, a Nagy Istvánról szóló monográfia megírásakor igen komplex tudományos munka elvégzése állott. Ezt a feladatot életrajzi, filológiai, esztétikai-műelemzési és történeti-irodalomtörténeti vonulatokra egyszerűsítettem. A cél meghatározza a módszert is, amellyel Sóni tárgyát megközelítette. A módszer szükségszerűen összetett... Az emberi-írói portré éles vonásait a történekek leírásának epikus hőmpölygése váltja fel; közben a szerző az életmű filológiai feltérképezésével próbálkozik, majd a mű, a mozgalom és az irodalom összefüggései sejlének elő. Meg-megszakítva ezt a folyamatot, értékelések és elemzések keresik az alkotás helyét az életműben és az irodalomtörténetben. Ezek a vonulatok azonban nem egyforma erővel, és — meg kell mondanunk — nem egyforma minőséggel húzódnak a monográfiában.

Sóni Pál irodalomtudós, de szépíró is; nem véletlen tehát, hogy könyvének épp azok a legsikerültebb részei, ahol emberi portrét rajzol, s az életcselekményt bontja ki. Így a monográfiában a leíró, elbeszélő módszer-szegmentum uralkodik. Sóni legnagyobb érdeme, hogy beleérző tolla nyomán előtűnik egy markáns, vívódó, életbarzdás arz, egy törhetetlen jellem, s előtűnnek az életút következetesen illeszkedő építőkövei. Az új generáció, amely nem részesülhet már abban a szerencsében, hogy Nagy Istvánt személyesen ismerhesse, Sóni könyvéből csaknem oly igazul láthatja majd, mint Nagy Imre karakterisztikus színrajzából. Am Sóni portréján vannak feleslegesen felrakott színfoltok is: a cselekedetek nem egyszer mentegető magyarázata. Ez szükségtelen, hisz Nagy István, sokszor tapasztalt merevsége ellenére is mindig képes volt szembenézni emberi, írói és politikusi tévedéseivel, s elég erős volt, hogy levonja a szükséges következtetéseket. Még élete legvégén is, amelyről Sóni könyve — sajnos — nem nyújt híradást. S ki tudja, talán épp ez utolsó volt a legválságosabb, a legöntépőbb Nagy István-i konfrontáció.

Sóni Pál monográfiája a filológiai igényeknek már kevésbé tesz eleget. Itt nem csak arra gondolok, hogy a könyv jegyzetapparátusa lényegében a monográfiába épített idézetek leelőhelyének megjelölésére szorítkozik. Nem csak arra, hogy Nagy István műveinek s a róla szóló irodalomnak bár részleges könyvészetét sem kapjuk meg. (Pedig jól tudjuk, hogy a romániai magyar irodalom hatvan éves közelmúltja, a „fehér foltok” fokozatos növekedése tekintetében lassan már kibányászhatatlan „régmúltnak” tekinthető. Nem egy írói monográfia — utóbb a Kicsi Antalé — épp erről tanúskodik.) Am mindezen túl, Sóni Pál monográfiájának filológiai vonulata abban az értelemben is hiányérzetet kelt, hogy az adatok szelekciója és szétszórtsága következtében az életmű megítélése és az irodalom fejlődéstörténetében való elhelyezése sok esetben megkérdőjelezhető, s a valós arányok nem egyszeri eltorzulását eredményezi. Itt elsősorban a két világháború közötti időszakra és az ötvenes évek alkotói tevékenységének megítélésére gondolok.

Sóni Pál könyvének műelemzési-esztétikai vonulata állítja talán a legtöbb kérdőjelet elénk. A szerző imponáló tárgyismerettel és elemző készséggel tűnik ki, de tekintettel arra, hogy értelmezési módszereiben nem egy esetben eklektikus, az elemzések értéke és hitele is csökken. A hagyományos elbeszélő-leíró elemzési eljárásokat strukturalista szövegértelmezések váltogatják (egyszer-egyszer következtetlenné és önállótlanná is), hogy majd újból a cselekmény felmondása, a hősök szokványos jellemzése és a körülményekkel való összefüggés megteremtése következzen. Eppen e miatt az eklekticizmus miatt Sóni nem alakíthatott ki egységes és következetes esztétikai-műértelmezési koncepciót. Ez lehet az oka annak is, hogy Nagy István életművében arányok és értékek torzulnak. Az ötvenes években írott, mindenképpen sematikus-dogmatikus szellemben fogant műveit (*A legmagasabb hófokot* is) már-már klasszikusnak minősíti, pedig ezek — akárcsak Kovács Györgynek, Asztalos Istvánnak és Horváth Istvánnak ugyanebben a korszakban megjelent alkotásai (*Foggal és körömmel*, *Szél fúvatlan nem indul*, *Török a parlagot*) — az irodalom egészéhez viszonyított művészi értékük ellenére is magukon viselik a valóságalkotás és az esztétikai dogmatizmus időjegyét. Sóni értékelésében előfordul nem egyszer az is, hogy saját ítélete helyett idéz: Schöpfung Aladártól, Gaál Gábortól vagy Balogh Edgártól egészen Kántor Lajosig és Láng Gusztávig. Saját véleménye helyett, vagy annak megerősítéséül?...

Nagy István műve elválaszthatatlan a munkásmozgalom történetétől és a munkásosztály életének ábrázolásától. Ez a kapcsolat igen sokszor — és nagyon helyesen — a művészi megformálás áttételeivel érvényesül. Sóni három fejezetben

tárgyalja Nagy István életét és munkásságát. Ezzel mintegy három szakaszra osztja az életművet, pedig ma már egyre bizonyosabb (Kacsó, Méliusz és Balogh Edgár utóbbi könyvei is ezt igazolják), hogy négy szakaszból beszélhetünk. Nagy István önéletrajzi regényfolyama (ha a torzóban maradt ötödik kötetet is hozzávesszük) külön alkotói korszaknak tekinthető, amely nemcsak Nagy István művének alapvető jellegetességét szabja meg, hanem az irodalomtörténetben a neki „odaítél” helyet is módosítja. A négy regény (*Sáncolja, Ki a sinc alá, Hogyan tovább, Szemben az árral*) nem valamilyen „hegycsúcs” Nagy István művében, hanem összegezés és kiteljesítés a realista nagyepika irányában, amelynek írói-emberi örömétől addig megfosztotta a sanyarú sors és a szigorú történelem. Ez az alkotói korszak a szintézis kora, eszmeileg és esztétikailag egyaránt. A gorkiji, strindbergi, Andersen Nexó-i hasonlítások után, most már bizony elmondhatjuk, hogy Nagy István önéletrajzi regényfolyamával olyasmit épített föl a magyar prózairodalomban, mint József Attila a költészetben. Ezért találóak Bajor Andornak a Sóni által is idézett intuitív mondatai: „Zord nyíltságát, savonarolás szigorúságát sokszor égette meg a jelen. Nem hiszem, hogy a jövő árthatna neki.”

BERNÁD ÁGOSTON

KOZMA DEZSŐ, Mikszáth Kálmán

Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár-Napoca, 1977. 184 l.

Kozma Dezső kismonográfiáját lapozgatva mindjárt a műfaji megjelölés az, ami töprengésre késztet. A monográfiáról kézikönyvekben azt olvasom, hogy a legterjedelmesebb kritikai műfaj, s hogy fogalmi jegyei közé tartozik a teljességre törekvés. De melyek a kismonográfia ismérvei? Fogalmi meghatározását nem találok, s e feladatra magam sem vállalkozom. Amde létezik egy sorozat igényű kiadói vállalkozásunk, amelynek sajátos jellege kezd kibontakozni, s a növekvő példányszámból ítélve népszerűsége is felívelőben van. Amikor tehát ennek egyik új kötetéhez, Kozma címűl írt munkájához néhány megjegyzést készülök fűzni, előjáróban tartozom elmondani, hogy valójában mit is várhatunk e kapósnak bizonyult kiadványoktól. A kismonográfia nyújtson tudományosan megalapozott írói pályaképet, a teljességre való törekvés igénye nélkül, nem mondva le ugyanakkor új tárgyalási szempontok érvényesítéséről, újszerű felismerések és összefüggések megfogalmazásáról s még kevésbé az olvasmányosság igényéről, ami szorosan következik irodalomnépszerűsítő célzatából.

Kozma munkájában mindezek az igények nyomon követhetők. A szerző alapos ismerője a Mikszáth-irodalomnak, beleértve a legújabb kutatások eredményeit, nemkülönben a kritikai kiadás kötetét, amelyek az író számos mellőzött munkáját, valómását és levelét tették hozzáférhetővé. Az is köztudomású, hogy Kozma a korszak irodalmában is otthonosan mozog, hisz jó évtizede a századvég prózáját és irodalmi életét búvárolja, s vizsgálódásainak eredményeit önálló kötetek, cikkek és előszók formájában publikálta. Mindezek birtokában most is biztos kézzel vezeti az irodalom iránt érdeklődő olvasót, sőt a szakember számára is van mondanivalója. Mikszáth írói fejlődését öt nagyobb fejezetben tárgyalja, ezek elsejének, az indító fejezetnek már a címe is — *Hagyomány és szülőföld* — sokatmondóan sugallja az egyébként közismert igazságot: Mikszáth szoros kötődését a szülőföldhöz, a népi-nemzeti hagyományhoz. (Itt jegyezzük meg: az olvasók egyrészt több életrajzi vonatkozásra és eligazítóbb korrajzra lenne igénye.) A szerző már ebben a fejezetben utal azokra a szempontokra, amelyeket könyvének további részeiben érvényesíteni igyekszik. Arra nevezetesen, hogy az alapvonásaiban véglegesnek tekinthető írói portré további árnyalásra szorul, ennek pedig lehetséges módja: feltárni a századforduló sokféle ágazó írói törekvéseit s ezek összefüggésében venni szemügyre Mikszáth életművét. „Átmeneti korszak írója volt: témaválasztásában, eszköztárában. Egy olyan korszaké, amelynek sokfélesége épp ebből a kettős kötöttségből eredt. Hagyományos és új témák, saját hagyomány és külföldi inspiráció, a falu és a város (a kisvárosi és nagyvárosi életforma), a való élet tényei és a képzelet káprázatai, konkrét megfigyelés és látomás, tárgyiaság és líraiság, egy újfajta én-tudat mind-mind egy-

szerre vannak jelen az irodalomban. Maguk az alkotók is érzik, hogy két világba tartoznak egyszerre: az elmúlóhoz és alakulóhoz" — jellemzi Kozma a korszakot, amelyben élt és alkotott, s amelynek legnagyobb írói egyénisége volt Mikszáth Kálmán.

Idill és emberlátás című soron következő fejezetében, a sikert hozó kötetek (*Tót atyafiak, A jó palócok*) novelláinak értő elemzése rendjén, megkísérli szembesíteni e műveket a kortársak novellisztikájával, így Petelei, Thury, Gárdonyi, Bródy és Gozdsu írásaival, felszínre hozva a rokon vonásokat, a majd valamennyiüknél kitapintható közös tendenciákat csakúgy, mint a stílusban, írói szemléletben, emberlátásban érvényesülő egyéni jegyeket, amelyek révén sajátos, a többiétől elütő jegyeket kap mindegyikük művészete. Részletesen szól továbbá azokról a korántsem jelentéktelen indításokról, amiket majd Krúdy fog kapni Mikszáth művészetétől, így például joggal hangsúlyozza, hogy a környezetrajzban jelentkező, múltat és jelent egybeemelő mikszáthi látásmód majd később Krúdy idősíkokat váltogató prózájának lesz sajátjává. Legfeljebb azt lehetne szövé tenni itt, hogy ez az összevető vizsgálódás helyenként ötletszerű, nélkülözi az érintett jelenségek sokoldalú elemzését és értelmezését. Itt jegyzem meg továbbá, a *Fili* című elbeszélés nem kisvárosi környezetet idéz, amint azt a szerző írja, a cselekmény falusi nemesi kúriákban játszódik. Mikszáth így indítja az elbeszélést: „Még állnak a kúriák a falvakban”...

Ugyanebben a fejezetben kerül sor Mikszáth előadásmódjának, nyelvének, stílusának elemzésére. Figyelemre méltó Kozmának az az észrevétele, hogy a századforduló új stílusának egyik jele Mikszáthnál „egy líraibb, tagoltabb prózaritmus”. A sajátos mikszáthi mondatritmus megteremtésének gazdag eszköztárából sajnos csak néhányat emlit.

A romantika új lehetőségei, Megfigyelés és illúzióvesztés a címe a következő fejezeteknek. Az egyikben Mikszáth műveinek romantikus vonulatát, idilljeinek átminősülését vizsgálja, a másikban meg a realista elemek fokozatos felerősödését parlamenti karcolataiban és nagyobb elbeszéléseiben, kisregényeiben és regényeiben, valamint az utolsó korszak elbeszéléseiben. A művek változatos, egyénileg megközelített elemzése rendjén azt állítja előtérbe, ami Mikszáth meseszövevényében és emberbrázolásában az elődökhöz viszonyítva új, s művészetének sajátos kiteljesedését jelzi. Többnyire jól megválasztott, célba találó idézetekkel illusztrálja, igyekszik nyomósítani megállapításait. Ezzel a lehetőséggel olykor vissza is él, holott az idézetek gazdaságosabb alkalmazásával lényeges teret nyerhetett volna.

Mindkét fejezet Mikszáth utolsó korszakában alkotott elbeszélések, kisregények bemutatásával zárul. Néhány elbeszélést elemezve (*A mi örökös barátunk, A számócdék útja, Kozsibronszky üzletet köt*), Kozma kimutatja, hogy bennük kisebb-nagyobb mértékben jelentkezik a lélektani jellemzés igénye. Szép, részletes *A mi örökös barátunk* elemzése. Erről az elbeszélésről eddig viszonylag kevés szó esett a Mikszáthról szóló szakirodalomban.

Könyve záró fejezetét (*Teljesebb igényű realizmus*) a szerző Mikszáth utolsó írói korszakának szenteli. Ez köztudomásúlag az illúzióvesztés és a dzsentrivel való leszámolás időszaka, amikor a jelent és a jövőt egyre sötétebb színekben látó, önmagával is elégedetlen Mikszáth irólag az összegezés feladataival néz szembe, az elbeszélőpróza új lehetőségeit, hatékonyabb formáit munkálva ki. Kozma ebben az összefüggésben értelmezi a nagyregényeket, hozzáértő és alapos elemzései rendjén érzékeltetve az írói szemlélet változásait, sajátos differenciálódását, romantika és realista ábrázolás újszerű ötvöződését e kései alkotásokban. Kár, hogy e fejezetben alig esik szó az utolsó periódus elbeszéléseiről és kisregényeiről (ezeket előbb tárgyalja a szerző), holott elemzésük ide kívánczolt volna. Némelyikük ugyanis átmeneti válságról, megtorpanásról árulkodik, következőképp e jelenségek érintésével az utolsó pályaszakasz rajzát teljesebbé, árnyaltabbá tehetné volna, egyszersmind biztosítva a kismonográfia arányosabb felépítését. Az alaposabb és részletesebb korrajz hiányát, melyről már előbb szoltunk, főleg ebben a részben érezheti a politikai, társadalmi és irodalmi élet bonyolult összefüggéseiben nehezen tájékozódó olvasó.

A könyv végéhez közeledve, kíváncsian várja az olvasó, milyen álláspontra helyezkedik Kozma a Mikszáth életműve körüli polémiában. Egy kis fejezetben fel is vázolja a véleménykülönbségek lényegét, a realizmus és romantika ötvöződésének, illetve a Mikszáth anekdotizmusának kérdésében elfoglalt két álláspontot: a Király Istvánét (sarkított fogalmazásban: Mikszáth a nagy realista) és a Barta Jánosét (Mikszáth a romantikus realista). A kismonográfia elolvasása után az az érzésünk, hogy Kozma inkább Barta állásfoglalása felé hajlik. Anélkül persze, hogy nyil-

tan polemizálna egyik vagy másik állásponttal. De nem is lehetett ez a célja. Mikszáth életművét akarta bemutatni, s a rendelkezésére álló keretek között ezt sikerült is elérnie. Szépen megírt, Mikszáth műveinek olvasására, újra fellapozására csábító, hasznos könyvet vehetett kezébe az olvasó.

FEJÉR MIKLÓS

DOMOKOS SÁMUEL, *A román irodalom magyar bibliográfiája. 1961—1970.*

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 879 l.

Célkitűzését és jelentőségét tekintve, Domokos Sámuel bibliográfiájának a magyar irodalomtudomány nagy könyvészeti vállalkozásai mellett a helye. A bibliográfia két kötete — harminc évi munka eredményeképpen — száznegyven év anyagát tárja az olvasók elé. Az 1966-ban megjelent első kötet a román irodalom magyar fogadtatásának 1831—1960 közötti százharminc évről adott számot — ötvenegy ivnyi terjedelemben. A nemrég megjelent második kötet az 1961—1970 közötti évtized adatait rendszerezi — közel hatvanhárom iven.

A második kötet személyi részében (a könyvészetnek ez a legnagyobb lélegzetű fejezete), az első kötetben felsorakoztatott 438 szerzővel szemben, 684 tollforgató szerepel önálló cikkkel. Közülük 113 szerző 1944 előtti irodalomtörténeti korszakok képviselője, 571 pedig kortársunk. Ennek a számnak a nagyságát akkor érzékelhetjük igazán, ha figyelembe vesszük, hogy a jelenkori román irodalom Marian Popa-féle kislexikonának első kiadásában (1971) a szócikkek száma mintegy 600 volt; s még inkább akkor, ha tudjuk, hogy ugyanannak a kislexikonnak a második kiadása (1977) a szóban forgó 571 szerző közül alig 328-nak szentelt önálló szócikket.

Az egyes szerzők fogadtatását felmérő cikkek terjedelme változó: 6 szerzőnek 47, 45, 27, 24, 13, illetve 12 lap, 3 szerzőnek 11—11, 2-nek 10—10, 1-nek 9, 2-nek 8—8, a többségnek ennél kevesebb lap jut a könyvészetben. A szerzői névsor élen, a cikkek terjedelme szerint rangsorolva, 1) M. Eminescu; 2) T. Arghezi; 3) M. Beniuc; 4) L. Blaga; 5) G. Coșbuc és 6) V. Alecsandri áll.

A bibliográfia tanúsága szerint, az 1961—1970-es időszakban 138 román szerzőnek jelent meg könyve magyar nyelven (ide számítva a brosúra terjedelmű kiadványokat is), nevezetesen 5 szerzőnek 19, 15, 10, 8, illetve 7, 3 szerzőnek 6—6, 1-nek 5, 9-nek 4—4, 12-nek 3—3, 35-nek 2—2, 73-nak pedig 1—1 kötete. Megjelent kötetek száma szerint, a leggyakrabban tolmácsolt szerzők rangsora a következő: 1) T. Arghezi; 2) M. Sadoveanu; 3) I. Creangă; 4) M. Eminescu és 5) G. Călinescu. Ha az egyes szerzőkről szóló kiadványokat is figyelembe vesszük, akkor az előbbi felsorolásban M. Eminescu és I. Creangă helyet cserél. Egyébként — a cikkek terjedelme és a kötetek száma szerinti két névsort összevonva — megállapíthatjuk, hogy a vizsgált időszakban V. Alecsandri, T. Arghezi, M. Beniuc, L. Blaga, G. Călinescu, G. Coșbuc, I. Creangă, M. Eminescu és M. Sadoveanu foglalkoztatta leginkább a román irodalom magyar népszerűsítőit.

Azokról, akik műfordításokkal, kritikái, irodalomtörténeti és publicisztikai megnyilatkozásokkal szolgálták a román irodalom minél szélesebb körű és minél alaposabb megismertetésének az ügyét, a bibliográfia névmutatója alapján alkothatunk képet magunknak. A mutatóban 5 névhez 24, 22, 18, 18, illetve 15 sornyi, 3-hoz 14—14, 1-hez 13, 4-hez 12—12, illetve 11—11, további 13 névhez pedig 8—10 sornyi utalás csatlakozik. Ami azt jelenti, hogy az adott időszak vonatkozásában e nevek viselőinek köszönhetjük a legtöbbet a román—magyar irodalmi kapcsolatok ápolása terén. Az utalások csökkenő rendjében összeállított névsor élen a következők szerepelnek: 1) Franyó Zoltán; 2) Majtényi Erik; 3) Szemlér Ferenc; 4) Kiss Jenő; 5) Jékely Zoltán; 6) Kányádi Sándor; 7) Veress Zoltán; 8) Jánosházy György és 9) Lőrinczi László.

Domokos Sámuel a bibliográfia népköltészeti és általános részében 33, a személyi részben pedig további 300 kötet adatait sorakoztatja fel. E köteteknek mintegy 88%-át hazai, közel 12%-át pedig magyarországi kiadók jelentették meg. Nagy számú adatot merített a szerkesztő mintegy 60 romániai és magyarországi folyóirat, valamint heti- és napilap hasábjairól.

A fenti statisztikai áttekintés bizonyára pontatlan, egyrészt azért, mert a számitások során a recensens tévedhetett; másrészt pedig azért, mert nagy könyvészeti vállalkozások esetén eleve számolnunk kell bizonyos hibalehetőségekkel. Domokos Sámuel művének is vannak hibái, hiányosságai. Hogy csak néhányat említsünk: a könyvészet a román szerzők sorában szerepelteti, például, a romániai német Verona Bratescht, a romániai magyar Gherasim Emil vagy a már jó ideje francia íróként ismert Eugène Ionescót; a két Mircea Popa — a prózáiról és az irodalomtörténész — adatait összekeveri; a művészettörténész Murádin Jenő fivérével, a nyelvész Murádin Lászlóval véti össze; az 1961–1970-es időszakban megjelent kötetek közül nem tartalmazza, például, Csehi Gyula *Munkásosztály és irodalom* című tanulmánygyűjteményének vagy Bartha János—Horváth Tibor—Józsa Nagy Mária—Szabó Zoltán *Kis magyar stilisztikájának* vonatkozó adatait.

Kétségtelen azonban, hogy a Domokos Sámuel-féle könyvészet, hibái és hiányosságai ellenére is, híven tükrözi a román irodalom magyar népszerűsítésében elért eredményeket, rávilágít műfordításirodalmunknak olykor a szükséges szelekció szempontjai fölé emelkedő, példátlan gazdagodására a hatvanas években, s kidomborítja a romániai magyar nemzetiség öntudatos szerepvállalását a román és a magyar nép testvéri közeledésében.

MÓZES HUBA

Formarea cuvintelor în limba română

Vol. al II-lea. *Prefixele*, de Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Florica Ficşinescu, Cristina Gherman, Finuţa Hasan, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu, I. Rizescu, Laura Vasiliu.

Editura Academiei Republicii Socialiste România. 1978. 383 l.

A Bukaresti Nyelvtudományi Intézet Al. Graur vezetésével működő egyik munkaközössége a román nyelv szóképzését tanulmányozza. A résztanulmányokat tartalmazó íráskor után áttértek a kérdés monografikus feldolgozására, s e monográfiák *Formarea cuvintelor în limba română* címen önálló kötetekben jelennek meg. Felelős szerkesztői Al. Graur akadémikus és Mioara Avram. Nyolc évvel ezelőtt jelent meg a sorozat első, a szóösszetételeket tárgyaló kötete.¹ Az előttünk levő második kötet a prefixumokkal, illetve a velük alkotott szavakkal foglalkozik. A román szakirodalomban ez az első ilyen jellegű átfogó munka. Külön-külön megvizsgálják minden prefixumot, tárgyalásukat a *Monografia prefixelor* gyűjtőcímmel vezeti be.

Bevezető tanulmányában Mioara Avram elmondja, hogy a kötetben 86 egyszerű, valamint néhány összetett prefixumot vesznek vizsgálat alá. Jóllehet a kötet alcímében a *Prefixe* jelölés áll, a mutatóban már *Afixe și elemente de compunere* cím alatt vannak feltüntetve. Valóban ezek közül sok nem szigorú értelemben vett prefixum, hanem az összetételek előtagja. Közülük számos, mint ilyen, a magyar nyelvben is megtalálható: *ante-, anti-, arhi-, contra-, dia-, endo-, epi-, extra-, hiper-, hipo-, infra-, intra-, intro-, para-, per-, post-, pre-, pro-, retro-, supra-, szupra-, transz-, ultra-* stb. Ezek mindkét nyelvbe a többi nyelvekhez hasonlóan, neologizmusokként, idegen szavakként kerültek be, s a románban a már meghonosodott szóból váltak le, s lettek a további szóképzés elemei.

A szerzők főként szinkrón, nem egy esetben teljesen formai vizsgálatot végeztek, nem voltak tekintettel a szótörténetre. Így magyarázható, hogy például az *encefalic*, *enciclică* típusú szavakat a románban elemezhetőknak tekintik. Ezek nyilván elemezhetők, de nem román szóalkotások, hanem francia eredetű kölcsönzavak (*encefalic* < fr. *encéphalique*, *enciclică* < fr. *encyclique*).

Az egyes prefixumokat tárgyaló monográfiák után (33–256), a kötet második részében található 6 fejezet (257–304) a román nyelv prefixumait különböző szem-

¹ *Formarea cuvintelor în limba română*. Volumul I: *Compunerea*, de Fulvia Ciobanu și Finuţa Hasan. Editura Academiei Republicii Socialiste România, [București], 1970.

pontú vizálatnak veti alá: prefixum-halmozás, a prefixumok és a velük képzett szavak szemantikája, illetve fonetikai szerkezete, a prefixumos szavak írása, a román prefixumok eredete. Ezek után következnek a prefixumok könnyen áttekinthető táblázata (305–8), a rövidítések jegyzéke (309–10), egy nagyon gazdag bibliográfia a felhasznált művek rövidítéseivel (311–19), az affixumok és az összetéti előtagok (321–26), valamint a kötetben tárgyalt szavak mutatója (327–78). A kötetet a tartalomjegyzék zárja.

A hazai nyelvtudomány olyan igényes munkáival gazdagodott, amely nemcsak a román és az újlatin nyelvek szakembereinek, de a nyelvi szerkezetet és annak mozgását, szemantikai következményeit tanulmányozóknak is az asztalára kívánkozik.

KELEMEN BÉLA

MÁRTON GYULA—PÉNTEK JÁNOS—VÖÖ ISTVÁN,
A magyar nyelvjárások kölcsönszavai
Bukarest, 1977. 469 l.

1. Blédy Géának a magyar nyelv román kölcsönszavairól írott munkája megjelenése óta (1941) olyan gazdag román kölcsönszó-anyag került felszínre mind a nyelvjárásokból, mind a városi nyelvhasználatból, a szakmai nyelvváltozatokból, hogy nemcsak lehetővé, de szükségessé is vált, hogy elkészüljön a magyar nyelv román kölcsönszavainak egy új, korszerű szintézise. Ez a felismerés készítette a kolozsvári egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékét arra, hogy tudományos tervfeladatainak sorába iktassa a régi magyar nyelv román eredetű szókincsselemeinek tanulmányozásán kívül a magyar nyelvjárások román kölcsönszavainak feltárását, feldolgozását. Ez utóbbi munkálatba Márton Gyula, Péntek János és Vöő István kapcsolódott bele. (Rövid ideig a munkaközösség tagja volt B. Kovács Jölia és Horváth Tibor is.) Az anyaggyűjtés és anyagrendezés 1960-ban kezdődött meg, és 1967-ben fejeződött be. A szerkesztést a munkaközösség tagjai 1970-ben fejezték be, a kész kéziratot 1974-ben adták át a kiadónak.

2. A címbeli könyv a következőképpen épül fel: a bevezető rész magyar, román és német nyelven (5–30) ismerteti az előzményeket, a munka elkészítésének történetét, tájékoztat az anyag mennyiségéről, az adatok nyelvi rétegek szerinti megoszlásáról, a román kölcsönszavaknak az egyes tájnyelvi egységekben való jelentkezési arányáról, fogalomkörök szerinti megoszlásáról. A bevezető részben a továbbiakban a szócikkek felépítéséről és az alkalmazott hangjelölésről olvashatunk. A bevezető részt a rövidítések, valamint a források jegyzéke követi (31–9). A kötet törzsét az adatokat szótárszerűen feldolgozó, betűrendben közlő rész teszi ki (39–419). Ezután következnek a helységnévjegyzék (420–33), a román szavak mutatója (434–66) és a tartalomjegyzék (469).

3. A kötet műfaját a szerzők úgy jelölik meg, hogy ez a magyar nyelvjárások román kölcsönszavainak szótára. A szótár 4234 szócikke azonban nemcsak nyelvjárási anyagot tartalmaz, hanem az irodalmi nyelvből, a városi beszélt nyelvből meg a szakmai nyelvváltozatokból származó adatokat is. Ilyenformán a kötet címe nem tükrözi pontosan a kötet jellegét.

A feldolgozott források (a források jegyzékében kb. 380 tétel szerepel) nem azonos értékűek a bennük található adatok nyelvszeti megbízhatósága szempontjából. A források egy részét nyomtatásban is megjelent szótárak, kisebb-nagyobb terjedelmű szójegyzékek, különböző tárgyú, de jelentős mértékben mégis inkább a nyelvtudomány, a néprajz és a folklór tárgyköréhez tartozó tanulmányok és monográfiák teszik ki. Meglehetősen gazdag anyag került ki azonban emellett kézirat forrásokból is. Ezek közül a következők a jelentősebbek: A Romániai Magyar Nyelvjárások Atlasza, a kolozsvári egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén elkészült vagy készülöben levő regionális nyelvatlások és az ugyancsak ott készülő Romániai magyar tájszótár. Nagyon értékes forrásoknak bizonyultak a tanszék irányítása alatt 1940 óta elkészült államvizsgai dolgozatok és doktori értekezések. A szépirodalmi nyelvben jelentkező román kölcsönszavakat a szerzők több romániai magyar író műveiből, Jókai Mór erdélyi tárgyú regényeiből, egy-két román író magyarra fordított művéből cédulázták ki.

Jóllehet a szerzők a kötet bevezető részében nem tájékoztatnak arról, hogy milyen korszakot ölel fel az adatgyűjtés, a felhasznált források szemügyre vétele alapján a vizsgált korszak alsó határát a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben jelölhetjük meg.

4. A közölt kölcsönszói adatok között csak olyanok szerepelnek, amelyek esetében a hangalak és a jelentés együttesen került át a románból a magyarba. Sokszor azonban nehéz eldönteni, hogy csak jelentéskölcsönzés, illetőleg a román szó hatására hangalakai módosulás történt-e, vagy pedig teljes szókölcsonzés ment-e végbe. Ilyen szó például a *diják*, *direktor*, *galuska*. A *vetyikó* adatról pedig nem lehet eldönteni, hogy itt szókölcsonzés történt-e (tehát a románból visszakölcsonztek a magyar eredetű *yát* "icűz szót), vagy pedig az idézett román szó hatására csupán módosult a magyar szó (*vatyikó*) hangalakja. E példából is látható, hogy a kölcsönszavak között olyanok is találhatóak, amelyek a románban magyar eredetűek, azonban ismét visszakerültek a magyarba. Pl. *ázság*, *csánaga*, *nyércsa*, *városa*, *zsingás*. A kötet szerzői azokat a kölcsönelemeket is számba vették, amelyek a románon kívül más nyelvből is átkerülhettek a magyarba. Pl. *buzdugán*, *pluga*, *koliba*, *okol*, *ténzsola*, *véska*, *zsendice*. Az adatok között nem egy olyan szerepel, amelyet mint nemzetközi szót is számon tartunk, a hazai magyar nyelvjáráásokban azonban forrása lehet a román nyelv is. Pl. *aprobál*, *buletin*, *deputat*, *grippa*, *kamijon*, *takszator*.

Az elmondottakból kiderül, hogy a kötet gazdag anyagot szolgáltat olyan etimológiai kérdések tanulmányozására is, mint a többszörös etimológia, a visszakölcsonzés.

A szerzők a legtöbb esetben tömören, sokszor csak a szakirodalomra való hivatkozással, jelzik a kölcsönszavak eredeztetésével kapcsolatos nehézségeket, problémákat. Talán nem ártott volna elkülöníteni valamilyen módon a nem biztos etimológiájú kölcsönszavak szócikkeit a biztos etimológiájúakétól.

5. A kötet legnagyobb értéke az, hogy áttekinthető elrendezésben olyan gazdag román kölcsönszói anyagot közöl, amelyek alapján lehetővé válik a románból a magyarba való szókölcsonzés legfontosabb mozzanatainak tanulmányozása. Íme néhány ilyen mozzanat: A közölt adatanyag alapján például vizsgálható, hogy milyen a román kölcsönszavak nyelvi rétegek szerinti megoszlása, továbbá, hogy a román szókincsbeli hatás erőssége tekintetében milyen eltérések mutatkoznak az egyes nyelvjárások között. A kötet adatai onomasziológiai vizsgálatra is alkalmasak. (Ezekre a kérdésekre a szerzők is felhívják a figyelmet a kötet bevezető részében.) Az egyes szócikkek adatai alapján tanulmányozható a kölcsönszavaknak koruk szerinti megoszlása. Ebből a szempontból a kölcsönszavak lehetnek régi átvételek (*bács*, *cimbora*, *esztena*, *kaláka*, *turma*) és újabb elemek, amelyek az utóbbi 30 év alatt, a két világháború között, illetőleg a felszabadulás után kerültek be a magyarba (*áddász*, *dováda*, *navéta*, *tribund*). Talán nem lett volna fölösleges, ha a szerzők feltüntették volna az egyes kölcsönszavak első jelentkezésének évszámát is.

Az egyes szócikkek a címszóra vonatkozó adalékokon kívül — igen helyesen — közlik a címszóval alkotott összetételek, állandósult szókapcsolatok és származékok adatait is. Ezek is jelzik a kérdéses kölcsönszavak meghonosodásának fokát. Pl. az *albina*, *hártá*, *peszte*, *zsurinka* teljesen családaltalan, az *árdéj*, *berbécs*, *esztena*, *kozszók* gazdag szócsaládot alakított ki.

A román kölcsönszavak jelentéstani vonatkozásának tanulmányozását megkönnyíti az a tény, hogy a szerzők nagy gondot fordítottak a kölcsönszavak származékaik, a velük alkotott összetételek és állandósult szókapcsolatok pontos értelmezésére. Nem egy (de talán túl kevés) esetben példamondattal is megvilágították a kérdéses kölcsönszó használatát. A vizsgálatra érdemes jelentéstani kérdések közül megemlíthető például az egy- és többértelműség, a homonímia, a szinonímia, a jelentésmegőrzés, a jelentésmódosulás.

A kötetben közölt kölcsönszói adalékok számos hangtani jelenség megvilágítását teszik lehetővé. Igen tanulságos feladatnak ígérkezik — egyebek mellett — a magyarból hiányzó hangok (*á*, *i*, *oa*, *ea*) és hangcsoportok (*mnny*-, *ptyj*-, *szpr*-, *trj*-) kölcsönszavakbeli megfelelőiseinek vizsgálata. Az adatok tanulmányozása során a kutató megállapíthatja, hogy milyen román és magyar nyelvjárási hangtani jelenségek tükröződnek a nagy számú hangtani alakváltozatban (az ajak- és foghangok palatalizációja, a rotacizálás; az *a*-zás, *i*-zés stb.).

A kölcsönszó-anyag alakteni elemzése rendjén — a többi között — figyelemmel kísérhető az, hogy a román főnevek miként illeszkednek bele az átvető

nyelvjárások egyik vagy másik névszótó-típusába, továbbá az, hogy a román igék az átvevő nyelvjárásban milyen végződést vesznek fel. Az is érdekes kérdés, hogy miként illeszkednek be az átvevő nyelvjárásba a prefixumos román igék (*inkurkál*, **preundl*).

6. A magyar nyelv román kölcsönszavai egyes vonatkozásainak tanulmányozását megkönnyítik azok az utalások, amelyeket egyes szócikkekben a kölcsönszavak hangtani, ritkábban alaktani, jelentéstani beilleszkedésével kapcsolatban olvashatunk. Sajnos, a szerzők a kötet bevezető részében nem szögezik le, hogy melyek azok a hangtani, alaktani, jelentéstani, szóföldrajzi kérdések, amelyekkel egyes szócikkekben foglalkoznak, és melyek azok, amelyeket figyelmen kívül hagynak. Az olvasó azonban a kötet áttanulmányozása során megállapíthatja, hogy a kölcsönszavak beilleszkedésével kapcsolatos észrevételek főleg a következő típusú jelenségeket érintik: A hangtani magyarázatok legnagyobb része a román nyelvjárási hangtani jelenségeknek a kölcsönszavakban való jelentkezésére vonatkozik. Ilyen jelenség pl. a palatalizáció (*ágytke, álunye, nyelucc*). Nem egy esetben a szerzők jelzik a magyar nyelvjárási hangtani jelenségeknek a kölcsönszavakban való tükröződését, pl. az északi és déli csángóra jellemző *sz-ezést (bétűsz)*, a mezőségi nyelvjárásban jelen levő *a-zást (kosté)*. A kölcsönszavak alaktani beilleszkedésére nézve egyes szócikkek olyan kérdésekről tájékoztatnak, mint a képzőcsere (*bolokás*), a kölcsönszavak *-uj* szóvégének kérdése (*bácauj, bikuj*), az *-a* szóvég elmaradása (*bánica*), az *-i* végű román igéknek *-ál* szóvéggel való meghonosodása (*boszkonjál*), a szóvegyítés kérdése (*zér*) stb. A jelentéstani észrevételek egyes kölcsönszavak és román megfelelőjük jelentésének eltérésére utalnak (*bébtýja*), a szóföldrajzi megjegyzések pedig egy-egy kölcsönszó földrajzi elterjedtségét jelzik.

A kölcsönszavaknak az átvevő nyelvjárás(ok)ba való beilleszkedésének egyes vonatkozásait tárgyaló magyarázatok — területi okokból — csak a legfontosabb kérdéseket érinthetik. Legalább utalásszerűen azonban sort lehetett volna keríteni más, szintén fontos kérdések megemlítésére. Nem esik szó például a diftongusok, triftongusok, a *ch- (k)*, *gh- (g)* román kölcsönszavakbeli megfeleléseiről, a szőleji mássalhangzó-torlódásnak arról a módjáról, amikor egy szőleji magánhangzó betoldása révén tűnik el a torlódás (*esztrunga*). A kölcsönszavakban tükröződő magyar nyelvjárási hangtani jelenségek közül a szócikkek magyarázatai főleg a moldvai csángóban jelentkezőkről tájékoztatnak, kevésbé az erdélyi magyar nyelvjárások hangtani jelenségeiről.

7. „A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai” című munka értékelésekor azt is hangsúlyoznunk kell, hogy a kötet adatanyagát a magyar és román nyelvtudományon kívül az általános nyelvészet is értékesítheti olyan kérdések megvilágításában, mint pl. a szókölsönzés, a kétnyelvűség, a nyelvi hatás és kölcsönhatás. Mivel a kölcsönszavak jelentős hányada a hagyományos népi élet fogalomkörébe tartozik (gyógymódok, rokonsági és más emberi kapcsolatok, öltözködés, viselet, táplálkozás, földművelés és-takarmánykészítés, állattenyésztés, népi foglalkozások, hagyományok, szokások, szórakozás, játékok, néphiedelmek), ezek a néprajzi kutatás számára is fontos adalékok.

ZSEMLYEI JÁNOS

M. BUCĂ, I. EVSEEV, FR. KIRALY, D. CRAȘOVEANU, LIVIA VASILUȚĂ,

Dicționar analogic și de sinonime al limbii române

Editura științifică și enciclopedică. București, 1978. 479 l.

Kereken negyven évvel ezelőtt jelent meg Stefan Florescu fogalomkörök szerint csoportosított szavak szótára, a *Dicționar analogic*, amely a maga idejében hasznos kézikönyvnek bizonyult. S mert a nyelv azóta óriásit fejlődött, s nőtt a tudományos kíváncsalom, a temesvári egyetem egy munkaközössége megszerkesztette a címbeli, a román nyelv szavainak fogalomkörök és rokonértelműség szerint csoportosított szótárát.

A szerzők 612 fogalomkört állapítottak meg, ezek a következő öt szókatéóriát alkotják:

1. azonos értelmű (abszolút szinonim) szavak, mint például *dragoste — iubire* 'szeretet'; *stomatolog — dentist* 'fogorvos';

2. nagyságrendi, intenzitásbeli stb. eltérést mutató rokon értelmű szavak: *căldură* 'meleg' — *arsifă* 'tikkasztó hőség'; *mare* 'nagy' — *imens* 'óriási, roppant nagy'; *vînt* 'szél' — *furtună* 'vihár', stb.;

3. azonos értelmű, de különböző stilisztikai értékű szavak: *preot* 'pap' (közömbös) — *popă* 'pópa' (családias) — *cleric* (könyvizű) 'klerikus, papi személy';

4. a faj és a fajta viszonyát tükröző szavak, mint például: *oaie* 'juh'; *furcană* 'racka juh', *figaie* 'cigája juh';

5. egymással ontológikus-szemantikai viszonyban levő szavak, mint például:
a) a cselekvő és cselekvés: *muncitor* 'munkás' — *a munci* 'dolgozik'; *elencă* 'tanuló' — *a învăța* 'tanul';

b) a cselekvés és annak eredménye: *a ara* 'szánt' — *arătură* 'szántás', *a construi* 'épít' — *construcție, edificiu* 'épület';

c) a cselekvés és eszköze: *a ara* 'szánt' — *plug* 'eke'; *a tăia* 'vág' — *cuțit* 'kés';

d) a cselekvés és a cselekvés helye: *a învăța* 'tanul' — *școală* 'iskola'; *a interna* 'beutal' — *spital* 'kórház'.

A fogalmi csoportok felépítését, az azokba illesztett szóanyagot legjobban akkor érzékeltetjük, ha bemutatjuk a fogalomköri szinonimák egy csoportját, feltüntetve a román szavak magyar megfelelőit:

541. STAT 'állam'

Subst. 'főnevek'. *Stat* 'állam', *stătuțel* (ticsinyítő) 'államocska', *țară* 'ország', *țărișoară* 'országocska', *pămînt* 'föld', *patrie* 'haza'. *Monarhie* 'monarchia', *regat* 'királyság', *țară* 'cárság', *împărăție* 'császárság', *imperiu* 'birodalom'; *principat* 'fejedelemség', *voievodat* 'vajdaság', *enezat* 'kenézség'; *ducat* 'hercegség'; *satrapie* 'szatrapaság, ókori perzsa tartomány'; *emirat* 'emírség, emírátság'; *califat* 'kalifátus', *Republică* 'köztársaság'; *republică populară* 'népköztársaság'; *republică socialistă* 'szocialista köztársaság'; *Federație* 'föderáció', *confederație* 'konföderáció', *uniune* 'szövetség'. *Colonie* 'gyarmat'; *semicolonie* 'félgyarmat'; *protectorat* 'protektorátus'; *dominion* 'domínium'. *Oraș liber* 'szabadváros'; *oraș-stat* 'városállam', *polis* 'polisz, ókori városállam'.

Adj. 'melléknévek'. *Stată* 'állami', *de stat* 'állami'. *Monarhic* 'monarchikus', *regal* 'királyi', *imperial* 'császári'. *Voievodal* 'vajdai'. *Republican* 'köztársasági'; *democratic* 'demokratikus', *democrat* 'demokrata'. *Național* 'nemzeti'; *multinațional* 'soknemzetiségű'. *Federal* 'föderációs', *federativ* 'föderatív', *confederativ* 'konföderációs', *unional* 'szövetségi'. *Colonial* 'gyarmati', *colonialist* 'gyarmati'.

Vb. 'igék'. *A forma (a alcătui) un stat* 'államot alkot', *a se uni (a se constitui) într-un stat* 'államba egyesül', *a se federaliza* 'föderalizálódik', *a se confedera* (ritka) 'konföderalizálódik'. *A conduce un stat* 'államot vezet', *a guverna* 'kormányoz'. *A participa la treburile statului* 'rész vesz az állam ügyeinek igazgatásában'.

V. 'ld még'. *conducător de stat* 'államvezető', *forme de guvernare* 'kormányzási forma', *localitate* 'helység', *națiune* 'nemzet', *patrie* 'haza', *uniune* 'szövetség' címszavakat.

A 612 megszámozott fogalmi csoport feldolgozása után (17–275) a szövegkövetkező (277–479), amely utal annak, illetve azoknak az analógiás csoportoknak a számaira, amelyekben az egyes szavak előfordulnak. Ez a rész nagyban növeli a szótár használhatóságát, amely nemcsak a nyelvészeknek, de a műfordítóknak, a szepíróknak s mindazoknak igen hasznos eszköze, akik a nyelvvel valamilyen formában foglalkoznak vagy annak gazdag szókészletéből kívánnak válogatni.

KELEMEN BÉLA

EDER ZOLTÁN, Benkő József nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 316 l.

Könyvével a szerző a magyar nyelvtudomány régi adósságát törleszti. Pár évvel ezelőtt ugyanis éppen maga Eder Zoltán írta a tárgykörrel kapcsolatos egyik tanulmányában: „Úgy vélem, ideje, hogy az életében oly sokat mellőzött Benkő Józsefnek — a halála óta eltelt több mint másfél század óta sem méltott — nyelvészeti munkásságát végre a valósághoz híven feltárjuk” (MNY. LXIX, 286). Erre az áldozatos munkára végül is ő maga vállalkozott, s mint a kor alapos is-

merője, a magyar nyelvtudomány történetének jeles kutatója, sikeresen oldotta meg vállalt feladatát.

Könyve két jól elkülöníthető részre tagolódik. Az első részben (7–141) bemutatja Benkő életét és munkásságát, s kiegészítésként — mivel a „szalak azután még tovább is vezettek” (8) — feltárja az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság és Aranka György szótárirói törekvéseit. A második részben (145–300) szövegkiadások találhatók. Itt olvasható Benkőnek a magyar és török nyelvről írt összehasonlító munkája (153–214). E jelentős kéziratra azonban csak az ötvenes évek végén figyelt fel a nyelvtudomány. Nem csoda tehát, hogy a műveiődéstörténet a hajdani polihisztor Benkőt nyelvészként nem is említi, és csak mint történészt meg flórakutatót (botanikust) tartja számon. Tehát a Benkőről mint emberről és tudósról ránk hagyományozódott kép — lényegében az, amelyet még Mikó Imre rajzolt meg *Benkő József élete és munkái* című, 1868-ban kiadott monográfiájában — hiányos. Ezt a hiányt pótolja Edernek a korábbi szakirodalom körütekintő felhasználásával készült, számos vonatkozásban úttörő jellegű, korszerű szintézise.

A szerző — *Benkő József pályája 1787-ig* című fejezetben (11–92) — a pályakep felvázolása rendjén bemutatja a felkészülés éveit, a középjártai tudós pályájának huszonhét éves korától negyvenhét éves koráig terjedő legtermékenyebb szakaszát. Egyik, ebben a korszakban keletkezett szójegyzéke, a „Nomina Vegetabilium” a román nyelvtudomány számára is jelentős. Ez a munka — amint már többen is hangsúlyozták — nemcsak a román növénytani irodalomnak, hanem egyben a román nyomtatott lexikográfiának a kezdetét is jelenti. Fontosságát bizonyítja a szójegyzék 1942-ben megjelent új kiadása (I. Coteanu, *Prima listă a numelor românești de plante*, București, 1942).

A lexikológust bemutató részben vizsgálja Benkő nyelvi érdeklődésének és nézeteinek gyökereit, szógyűjtésének első eredményét, az „Addendá”-t, valamint a „Transilvania”-ban található szövegeit. A jövevényszók osztályozása kapcsán Benkő szót emel a „minden sürgető szükség nélkül” kölcsonzótt ún. fölösleges átvételek ellen, de érdekes módon nem a saját szűkebb környezetében figyeli meg a hasonló jelenséget, hanem a magyar nyelvterület távoli vidékeiről emlit példákat (vö. 49). A szerző a továbbiakban elemzi Benkő növénytani szójutásainak hatását. Jóllehet, Linnét maga alkotta műszavakkal szóialtatta meg magyarul, „növénytani munkásságának hazai hatásáról, nevezetesen a botanikai szaknyelv fejlesztésében betöltött szerepéről, mint láttuk, igazában mindmáig nem adott számot a tudománytörténet” (60) — írja a szerző. Szótörténeti vizsgálódásainak eredményeképpen hatvan olyan növénynevet sikerült találnia, „amely Benkőnél fordul elő először” (62). Ezek között van a *pityóka* szavunk, „a *krumpli*-nak, illetőleg a *burgonya*-nak a Székelyföldön mindmáig kizárólagosan, de Erdélyben másutt is használt neve” (72). Eder 1780-tól követi nyomon a *pityóka* pályafutását, s az eredetivel kapcsolatos feltételezések közül („vagy Benkő alkotta, vagy pedig beíró keletkezésű hangfestő eredetű szó”) a Benkő szerzőségét — bár mi sem indokolja (vö. TESz.) — nemcsak lehetségesnek, hanem bizonyosnak tartja.

A lexikológus Benkő munkásságának fontos része a „Magyar Hirmondó”-ban kifejtett nyelvújító tevékenysége. Amint Eder írja: „... az újság lehetőséget teremtett magyar nyelvű írások közlésére, s ezzel Benkő nemcsak megkezdhetette a magyar nyelven való publikálást, hanem részben épp e cikkek írása közben keletkező, részben pedig egyéb nyelvi újításait a világ elé bocsáthatta” (81). Az elsők között ismerte fel és hirdette az újítás szükségességét, de nyelvújító, nyelvtisztogató törekvéseiben nem volt túlzó purista, sőt magyarításait maga sem használta következetesen. „Azoknak a szavaknak a sorában, amelyeket Benkő a »Magyar Hirmondó« révén tett közkinccsé, kétségtelenül a legjelentősebb s egyben szótörténeti kutatásaiban elért eredményei jelképeként tekinthető: a *szótar*” (84) — írja Eder, s lapalji jegyzetben azt is hozzáfűzi, hogy: „... Tolnai, NyUj.-ban nincs fölvéve”. Meglepő az adatfeltárásban és forrásjelzésben egyaránt pontos, lelkismeretes szerző tévedése. Bizonyára a bokrosítás miatt nem figyelt fel a szóra, pedig — amint a *Tárgy- és szómutatóból* is kiderül (237) — a szótar szó Tolnai fenti munkájában három helyen is megtalálható (43, 84, 216).

Benkő első alkotói időszaka (1767–1787) a székelyudvarhelyi kollégiumban felajánlott tanári katedra elfoglalásával lezárult. A *határolt elmélkedő* c. fejezetben (93–100) tanári működésének rövid, de megpróbáltatásokkal terhes szakaszát tárja fel Eder. Irigyei nem tudták elviselni hírnevét és népszerűségét, s rágalmehadjáratot indítottak ellene. Azt híresztelték róla, hogy Hermányi kompilátora. Az

üldöztetések megförték, tanárságának második évében leköszönt állásáról, s hazament Középjárára. „A súlyos válságból, jó ösztönrel, a munkában kereste a kiutat, a halál gondolata pedig, sajátosan, egy új alkotói korszakának a megindítója lett.”

A *magyar és török nyelv mely keveset egyezzen* című fejezetben (101–33) Benkő második alkotói időszakának (1789–1793) legjelentősebb munkáját elemzi a szerző. Feltárja a kézirat keletkezésének indítékait és körülményeit, ismerteti annak felépítését és gondolatmenetét. A négy részre tagoló munka a két nyelvet szótani (82 lap), alaktani (7 lap) és mondattani (4 lap) vonatkozásban hasonlítja össze. „Ez a nagyfokú aránytalanság már előre arra figyelmeztet, hogy a munka fő érdekessége nem a tulajdonképpeni nyelvhasonlításban, hanem az első részben helyet foglaló szóeredet-vizsgálatokban van” (103–4). Vizsgálódásai középpontjában a jövevényszavak elvi és gyakorlati kérdései állanak. Kiindulópontként meghatározza a *jövevényszó* fogalmát, majd feltárja a jövevényszavak keletkezésének történeti-gazdasági hátterét, használatának szükségszerűségét, foglalkozik a kölcsönzés módozataival, felismeri a közvetítő nyelv szerepét, kifejti nézeteit az átadó és átvevő nyelv kérdéseiről, szétválasztja a jövevény- és idegenszókat. Mindezeket figyelembe véve joggal állapítja meg a szerző, hogy „... Benkő elméleti és módszertani eredményei messze meghaladják a kor tudományos szintjét” (111).

A kézirat nyelvészeti fő forrásait vizsgálva Eder arra a következtetésre jut, hogy „... Sajnovics művéből az elvi és módszertani útmutatásokat gyümölcsöztette. Pianzola kézikönyvéből pedig a nyelvi anyagot értékesítette” (125).

A munka jelentőségét méltatva azt említi, hogy Benkőnek sikerült a magyar–török nyelvrokonság hiedelmének a megcáfolása. Legnagyobb értéke azonban „... a jövevényszók felderítésében, tárgyalásában és a velük kapcsolatos elméleti fejtegetésekben van” (125).

A kézirat sorsát és utóéletét vizsgálva írja, hogy a cenzor „... 1792. április 21-én keltezéssel engedélyezte kinyomatását, és a kéziratot visszajuttatta a nyomdásznak”; s azt vallja, hogy „... Aranka György akadályozta meg a munka megjelenését” (126). Az összefüggések ismeretében — „... bizonyos vonatkozásokban megelőzte Arankának lexicográfiai készüléleit...” (127) — ez valószínűnek tűnik, de maga a szerző is érzi, hogy „közvetlen bizonyítékokkal” kellene támogatnia. „A kézirat tulajdonképpeni utóéletét Eder József Károly kezén kezdi meg” (130), aki szóanyagát alaposabban földolgozta. E munkáról azután több mint nyolcvan évig nem esik szó. Színyei 1891-ben Benkő művei között felsorolja ezt a kéziratot is. Ezután Ernyei József tanulmányozta, aki, „... botanikatörténész letétre, azt is fölismerte, hogy Benkő „elsőrangú nyelvész” volt”. A kéziratra — amint már említettem — az ötvenes évek végén figyeltek föl a nyelvészek.

A kötet tanulmányi részét záró fejezetben — *Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság és Aranka György szótárirói törekvései* (135–41) — Eder nemcsak „igen jelentős, új adalékokkal” (136) járul hozzá a társaság történetének ismeretéhez, hanem azt is bebizonyítja, hogy „A szem szó és származékai” című nyomtatásban is megjelent szójegyzék szerzője Aranka György, nem pedig Gyarmathi Sámuel, amint azt „előbb Jancsó Elemér, majd pedig nyomában Gáldi László” (137) állította. „Arankát tehát ezek alapján nemcsak a Nyelvművelő Társaság fáradhatatlan szervezőjeként, hanem a korabeli erdélyi nyelvtudomány egyik szorgalmas munkásaként is számon kell tartanunk. Szótártani dolgozatai és ehhez kapcsolódó szótári próbacikkjei egy korszerű értelmező szótár elméleti és gyakorlati kérdéseit vetették föl. Tudomásul kell vennünk azt is, hogy a társaság eddig ismert nyelvészeti munkáinak jó részét nem Gyarmathi, hanem Aranka írta. Akkor is, ha Gyarmathi Sámuel volt a korabeli Erdély legnagyobb nyelvésze, és Aranka György teljesítménye nem mérhető az ő eredményeihez” (141).

A második részben (145–300) azok az eredeti szövegek találhatók — betűhív kiadásban —, amelyek Eder tanulmányának alapanyagát alkotják. Ezek a szövegek — „kisebb részleteket nem számítva” (145) — itt jelennek meg először nyomtatásban, s szerzőik, tartalmuk, illetve műfajuk szerint az alábbi négy külön egységre tagolódnak: 1. Benkő József, *A magyar és török nyelv mely keveset egyezzen* (153–214), 2. Benkő József levelei Aranka Györgyhez (219–39), 3. Aranka György szótári dolgozatai (243–84), 4. Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság tagjainak levelezéséből (287–300).

Az ismertetett kötetről — a szerzőt parafrazálva — befejezőként azt írhatom, hogy bár a tanulmány — tárgyát és módszerét tekintve — nyelvtudománytörténeti munka, s így elsősorban a nyelvészet körébe vág, annak eredményeit őregítve,

mégis joggal tart igényt a társtudományok — főként az irodalomtörténet — művelőinek figyelmére és mindazok érdeklődésére, akik fontosnak tartják a magyar kultúra múltjának ápolását.

SZÁSZ LŐRINC

WOLFGANG STEINITZ, *Ostjakologische Arbeiten*

Band I. Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus zwei Dialekten. Texte. Für die Neuherausgabe wissenschaftlich bearbeitet von Gert Sauer. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. XXV + 468 l.; — Band II. Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus zwei Dialekten. Kommentare. Für die Herausgabe wissenschaftlich bearbeitet von Gert Sauer und Brigitte Schulze. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. IX + 320 l.

Wolfgang Steinitz osztják nyelvi és népköltészeti vonatkozású munkáinak kiadása — részben újrakiadása — a Német Demokratikus Köztársaság Akadémiájának és a Magyar Tudományos Akadémiának közös, több német és magyar szakember közreműködését igénybe vevő vállalkozása. A négy kötetre tervezett mű eddig megjelent két első kötetének túlnyomó része Steinitz korábban már kiadott, de ma nehezen hozzáférhető népköltészeti anyagának újrakiadása. Ez a tény sajátos technikai kérdés elé állította a szerkesztőket, akik az újrasedés helyett a praktikusabb fénymásolt kiadást választották.

Az első kötet Roman Jakobson önéletrajzi vonatkozásokkal telített meleghangú bevezetőjével indul, amely nemcsak Steinitz tudományos fejlődésének a rajzát adja, hanem ugyanakkor feleleveníti az emigrációs évek sok érdekes eseményét, és bemutatja Steinitz rokonszenves egyéniségét.

A kiadvány célkitűzéseiről és a megvalósítás módjáról közelebbieket a Gert Sauer és Renate Steinitz nevével jelzett bevezetőből tudhatunk meg. Steinitznek már az ötvenes években szándékában volt osztják népköltési gyűjteményen (*Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus zwei Dialekten. Teil 1. Tartu 1939; Teil 2. Stockholm 1941*) a fonematikus hangjelölés érvényesítésével bizonyos módosításokat elvégezni és újból kiadni. Erre a munkára azonban végül is nem tudott sort keríteni, így érthető, hogy Steinitz kéziratos bejegyzéseinek jegyzékével kiegészítve — lényegében változatlanul kerül az olvasó elé.

Az első kötet 458 lapnyi terjedelemben a nyelvi és népköltészeti szempontból egyaránt értékes első rész újrakiadását tartalmazza négy nagyobb fejezetben. A szinjai nyelvjárás hangtani és alaktani szempontból való ismertetését (1–50) szövegek követik, mégpedig egy ebeszélés, tizenket mese és hét ének (51–178). Azután a serkál nyelvjárás hang- és alaktani bemutatását találjuk (179–230), végül a serkál nyelvjárásból való szövegeket: öt mesét és huszonhat éneket (231–458).

Mindkét nyelvjárás az északi osztják nyelvjárások közé tartozik. Mintegy ötven-ötven lapra kiterjedő bemutatásuk igen hasznos adalék az osztják nyelvjárások ismeretéhez. A népköltészeti anyag pedig már a felsorolásból kitetszően is más szint hoz magával, mint az osztják népköltészet egyéb ismert kiadványai (l. NyírK. XVII, 383 kk.). A Reguly Antal és Pápay József gyűjtésén alapuló kiadványok néhány medvének mellett főként hőseneket tartalmaznak, az osztják népköltészet e legjellemzőbb és ugyanakkor kétségkívül archaikusabb színű alkotásait. Steinitz gyűjtését közel egy évszázad választja el a Regulytól és mintegy négy évtized a Pápayétól, úgyhogy részben már ez érthetővé teszi gyűjtésük különbözőségeit. Steinitz anyagában előtérbe kerül a próza, ezt főként mesék képviselik, de az énekek körében is más műfajok uralkodnak. Nagy számmal szerepelnek a kötetben a medvéennepek alkalmával előadott medvéennepi színdarabok és különböző táncdalok. Találunk ezenkívül néhány medvéenneket és más állat-éneket, valamint sorsenekeket (férfi-ének, asszony-ének).

Steinitz osztják népköltészeti anyagát közelebbről akkor ismerhetjük meg, ha a rájuk vonatkozó kommentárokat is tanulmányozzuk, amelyek az *Ostjakologische Arbeiten* második kötetében jelentek meg. Ebből a szinjai nyelvjárás népköltészeti anyagának kommentárjai újrakiadásként (az *Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus zwei Dialekten 2. részének* alapján) illeszkednek a kötet anyagába (75–219), a serkál nyelvjárásból való népköltészeti szövegek Steinitztől immár harminckét esztendeje megszerkesztett kommentárjai pedig most kerülnek először kiadásra (221–307).

A kommentárok nemesak a népköltészeti szövegekhez szükséges nyelvi és tartalmi magyarázatokat adják, hanem pontos adatokat arra vonatkozóan, hogy kitől, mikor, milyen módon jegyezte le az anyagot. Steinitz osztják földi utazása 1935-re esik, gyűjtőmunkája azonban ennél tágabb időt ölel fel, az 1934 és 1937 közötti éveket, amikor a leningrádi Északi Népek Intézetének előadójaként osztják anyanyelvű hallgatóinak énekeit jegyezte le vagy vette fel fonográfra. Nem egyszer a hallgató maga írta le atyáitól hallott vagy maga szerezte énekeit, meséit. A Steinitztől közzétett osztják népköltészeti anyag gyakran azzal kerül közel a ma emberéhez, hogy viszonylag új keletű alkotás. Az egyik serkáli medveénekről például megtudjuk, hogy 1929-ben keletkezett, magánénekek vallja Steinitz egyik legjobb adatközlője, K. I. Maremjanin, aki 1933 és 1937 között a leningrádi Északi Népek Intézetének hallgatója volt, megelőzőleg azonban az osztják vadászok és halászok hagyományos életét élte. Elmondta, hogy egy nevezetes medvevadász emlékére több társával együtt szerezték az éneket, megtanakodva egymás között, hogy hogyan is kell — nyilvánvalóan a hagyományos medveénekek mintájára — medveéneket költeni: előbb a dallamát, majd a szövegét rögzítve (II. k. 259). Egy másik medveének ugyancsak ismert, 1900 táján történt eseményt mesél el, amelyre még a harmincas években is emlékeztek az ott lakók (II. k. 270). Ugyanígy a sorsénekek szereplői is ismert személyek, akik pár évtizeddel korábbi, a közösség emlékében ma is élő eseményeket mesélnek el (II. k. 291, 293). Mindez azt is bizonyítja, hogy nemcsak a régi énekek előadása maradt szokásban osztják földön, hanem új énekek szerzése is.

Sajátos helyet foglal el a serkáli népköltészeti anyagban annak utolsó darabja, amely talán csak nyelvi megfogalmazása szerint tekinthető népköltészeti alkotásnak. Ebben a Leninről szóló terjedelmes énekek megtaláljuk a hagyományos osztják népköltészetre jellemző gondolatrítmust, alliterációt, jelzőhasználatot, de megtudjuk a kommentárokból (II. k. 259), hogy szerzője az osztják D. N. Tebitov, az Északi Népek Intézetének hallgatója, aki 1937 júniusában írta énekét Steinitz felkérésére.

Az *Ostjakologische Arbeiten* második kötete Gert Sauer és Brigitte Schulze rövid előszaván és az első kötet folklór-anyagához szorosan kapcsolódó kommentárokon kívül még tartalmaz egy néhány rövidebb tanulmányból álló fejezetet *Zur ostjakischen und vogulischen Volksdichtung* címen (1—61). Az első tanulmányban verstani kérdéseket taglalva Steinitz saját osztják népköltészeti anyagán bizonyítja, a vogul népköltészet vonatkozásában pedig Munkácsi Bernát megfigyeléseire támaszkodva állapítja meg, hogy verselésük szabályos, négy és hat verslábú sorokból áll. A továbbiakban a vogul—osztják népköltészetre oly nagyon jellemző paralelizmusról ír, a figura etymologicáról, a népköltészeti alkotások költői eszközeiről, valamint a költői nyelvre jellemző suffixumok használatáról.

Külön fejezetben elemzi (62—74) Regulynak az osztják népköltészeti anyag lejegyzésében alkalmazott hangjelölését, s noha Reguly gyűjtése olyan régi, hogy Steinitz valósággal nyelvemléknek tekinti, hangjelöléséről azt állapítja meg, hogy minden kezdetlegessége ellenére, fél évszázaddal az egységes finnugor hangjelölés megteremtése előtt, meglepően következetes, úgyhogy az azóta kihalt nyelvjárásokból való anyaga hangtani következtetések levonására is alkalmas.

A második kötetet néhány dal költője, az adatközlők életrajzi ismertetése, Steinitz eredeti osztják földi fényképei és az Ob vidékének egy 1935-ből való térképe zárja.

Steinitz kéziratban maradt osztják népköltészeti anyaga a terv szerint a III. kötetben kerül sajtó alá több magyar szakember gondozásában. Végül a IV. kötet Steinitz kisebb — nagyrészt nehezen hozzáférhető folyóiratokban megjelent — osztják nyelvi és etnológiai tanulmányait, valamint osztják földi naplójegyzeteit és műveinek teljes bibliográfiáját fogja tartalmazni.

Az *Ostjakologische Arbeiten* négy kötete — hozzávéve még az 1966-tól Berlinben megjelenő szótárt (*Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache*) — teljes képet nyújt majd egy nagy tudós egyéniség, Wolfgang Steinitz osztják nyelvi vonatkozású munkásságáról.

VÁMSZER MÁRTA

